

deputaten

herziening kerkorde

ontwerp kerkorde - 3

tekst en toelichting

Generale Synode van de Gereformeerde Kerken Harderwijk 2011

Het auteursrecht van deze tekst berust hetzij bij de auteur, hetzij bij de Gereformeerde Kerken in Nederland. Voor alle zaken het auteursrecht betreffend kan contact opgenomen worden met het deputaatschap administratieve ondersteuning via: dao@gkv.nl.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in wat voor vorm of op wat voor manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende, behoudens de uitzonderingen bij de wet gesteld.

WERKORDE 3

Nader ontwerp kerkorde

voor de Gereformeerde Kerken in Nederland (vrijgemaakt)

in opdracht van de generale synode Harderwijk 2011

opgesteld door deputaten herziening kerkorde

dr. S. Griffioen

ds. K. Harmannij

mr. P.T. Pel

dr. M. te Velde

juni 2012

WERKORDE 3

<i>Inhoudsopgave</i>	3
a. Werkorde 3 - doorlopende tekst	4
b. Memorie van toelichting 3:	
• inleiding	28
• hoofdstuk A	37
• hoofdstuk B	43
• hoofdstuk C	83
• hoofdstuk D	113
• hoofdstuk E	129
• hoofdstuk F	146
• hoofdstuk G	160
• hoofdstuk H	166
c. Transponeringstabel	167

advies: lees eerst de inleiding van de Memorie van toelichting 3

WERKORDE 3 - doorlopende tekst (eindversie)

Kerkorde van de Gereformeerde Kerken in Nederland

inhoud

A. de kerken

- A1 eenheid van geloof en belijden
- A2 vrede
- A3 kerkorde en naleving
- A4 statuut
- A5 kerk en overheid

B. de ambten en overige diensten

- B1 de ambten
- B2 binding aan Bijbel en belijdenis
- B7 ambt m/v
- B23 regeling van predikantszaken
- B3 taak van de predikanten
- B4 predikanten met een bijzondere taak
- B8 toegang tot het ambt van predikant
- B9 roeping van de predikant
- B10 opleiding voor predikanten
- B13 levenstaak predikant
- B14 rechtspositie predikant
- B16 levensonderhoud
- B17 arbeidsongeschiktheid
- B18 op non-actiefstelling predikant
- B19 losmaking predikant
- B20 ontheffing predikant
- B21 schorsing en afzetting predikant
- B22 emeritaat
- B5 taak van de ouderlingen
- B6 taak van de diakenen
- B24 roeping van ouderlingen en diakenen
- B25 aftreden van ouderlingen en diakenen
- B26 op non-actiefstelling ouderlingen en diakenen
- B27 schorsing en afzetting ouderlingen en diakenen
- B28 kerkenraad en diaconie
- B29 werkwijze van kerkenraad en diaconie
- B30 kerkelijk werkers
- B31 voorgaan in de kerkdiensten
- B32 kleine gemeenten
- B33 instituering, splitsing en samenvoeging van kerken

C. het leven van de gemeente

- C1 de gemeente
- C2 kerkdiensten op zondag
- C3 inrichting van de kerkdiensten
- C4 bijzondere kerkdiensten
- C5 bediening van de doop
- C6 viering van het avondmaal
- C7 toelating tot het avondmaal
- C8 kerkelijke registratie
- C9 binnenkomst in de gemeente
- C10 vertrek uit de gemeente

- C16 onttrekking
- C11 huwelijk
- C12 opvoeding en onderwijs
- C13 geloofsleven en toerusting
- C14 onderlinge gemeenschap, pastoraat en diaconaat
- C15 de missionaire roeping

D. de kerkelijke tucht

- D1 karakter en reikwijdte van de tucht
- D2 onderling vermaan
- D3 middelen van kerkelijke tucht
- D4 wijze van optreden
- D5 vermaan over belijdende leden
- D6 ontzegging en afhouding van het avondmaal
- D7 vermaan over volwassen doopleden
- D8 voorbede en vermaan door de gemeente
- D9 buitensluiting
- D10 terugkeer
- D11 afwijkende opvattingen

E. kerkelijk samenleven

- E3 meerdere vergaderingen
- E4 classis
- E5 naburige kerk
- E6 kerkvisitatie
- E11 particuliere synode
- E7 generale synode
- E8 bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen
- E9 andere kerken in Nederland
- E10 kerken buiten Nederland

F. besluitvorming en rechtsmiddelen

- F1 besluitvorming
- F2 rechtskracht, inwerkingtreding en uitvoering
- F4 bezwaar
- F5 kerkelijke rechtspraak
- F6 vrede door recht
- F7 beroep
- F8 hoger beroep
- F9 herziening
- F10 rechtspraak in predikantszaken
- F11 klachtrecht bij seksueel misbruik
- F12 revisie

G. materiële aangelegenheden

- G1 financiële bijdragen en onderlinge steun
- G2 bestuur en beheer
- G3 rechtspersoonlijkheid
- G4 vertegenwoordiging

H. slotbepaling

- H1 vaststelling en wijziging kerkorde

A. de kerken

A1 eenheid van geloof en belijden

- A1.1 De Gereformeerde Kerken in Nederland zijn onderling verbonden in eenheid van het christelijk geloof in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift.
- A1.2 Zij aanvaarden met de oude christelijke kerk de Apostolische Geloofsbelijdenis, de geloofsbelijdenis van Nicea en de geloofsbelijdenis van Athanasius. Met de kerk van de Reformatie aanvaarden zij bovendien de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels als betrouwbare samenvatting van de christelijke leer.

A2 vrede

- A2.1 In de kerk van Christus moet alles op gepaste wijze en in goede orde gebeuren, zodat de vrede wordt gediend.
- A2.2 Allen staan onder de ene Heer, Jezus Christus, het hoofd van zijn kerk. Geen persoon of kerk mag een andere persoon of kerk overheersen.

A3 kerkorde en naleving

- A3.1 De kerkorde is door de kerken vastgesteld als een gemeenschappelijke regeling voor het leven in de gemeente en het samenleven van de kerken.
- A3.2 De kerken, ambtsdragers en gemeenteleden houden zich aan de kerkorde en de kerkelijke regelingen en besluiten.

A4 statuut

- A4.1 Het eigen recht van de kerken, dat tot uitdrukking komt in de kerkorde alsook in plaatselijke, classica en generale kerkelijke regelingen en besluiten, vormt het statuut van de kerken in de zin van de Nederlandse wetgeving.

A5 kerk en overheid

- A5.1 De kerken erkennen de overheid, die in dienst van God haar gezag uitoefent in de burgerlijke samenleving.
- A5.2 Door overleg en correspondentie streven de kerken naar een goede verstandhouding met de overheid, gericht op respect voor ieders eigen positie.
- A5.3 Bij ernstige openbare aantasting van Gods naam of bedreiging van de vrijheid van godsdienst spreken de kerken de overheid daarover aan.

B. de ambten en overige diensten

B1 de ambten

- B1.0 De kerken kennen de ambten van predikant, ouderling en diaken.
- B1.1 De gemeente ontvangt haar ambtsdragers van Christus.
- B1.2 Voor het vervullen van de ambten is een wettige roeping nodig.
- B1.3 De ambtsdragers werken, ieder vanuit eigen taak, samen aan de opbouw van de gemeente.

B2 binding aan Bijbel en belijdenis

- B2.1 De ambtsdragers zijn gebonden aan de leer van de Bijbel, zoals samengevat in de belijdenisgeschriften. Zij bekrachtigen dit bij de aanvaarding van hun ambt door ondertekening van het bindingsformulier.

B7 ambt m/v

- B7.1 gereserveerd

B23 regeling van predikantszaken

- B23.1 Op de ambtsdienst van de predikanten is behalve de kerkorde de generale regeling voor predikantszaken van toepassing.
- B23.2 gereserveerd

B3 taak van de predikanten

- B3.1 De predikanten hebben als primaire taak de verkondiging van het Evangelie voor kerk en wereld.
- B3.2 Zij bedienen in de kerkdiensten het Woord van God en de sacramenten van doop en avondmaal en zij gaan voor in de gebeden.
- B3.3 De predikant rust de gemeente in prediking en onderricht toe tot een leven in het geloof. Hij bestrijdt dwalingen en weerlegt valse leer.
- B3.4 De predikant geeft met de ouderlingen leiding en herderlijke zorg aan de gemeente. Samen oefenen zij over de gemeente de kerkelijke tucht.

B4 predikanten met een bijzondere taak

- B4.1 De kerken kunnen aan een predikant een bijzondere opdracht verlenen, zoals voor de theologische opleiding, bijzondere vormen van pastoraat of missionaire arbeid.
- B4.2 De kerken voorzien waar mogelijk in predikanten die een geestelijke verzorgingstaak vervullen bij niet-kerkelijke instellingen, zoals ten behoeve van de gezondheidszorg, justitie of defensie.

B8 toegang tot het ambt van predikant

- B8.1 Wie als kandidaat toegang tot het ambt van predikant vraagt, kan beroepen worden na een beroepbaarstellend onderzoek door de aangewezen classis.
- B8.2 Een kandidaat-predikant die een beroep heeft aangenomen, verkrijgt toelating tot het predikantsambt na een toelattend onderzoek door de classis waar hij zal gaan dienen.
- B8.3 Over de toelating van een predikant uit een andere kerk van gereformeerde belijdenis in binnen- of buitenland of uit een kerk waarmee geen kerkelijke gemeenschap bestaat, beslist de classis.

B9 roeping van de predikant

- B9.1 De roeping van een predikant bestaat uit de beroeping, de instemming van de gemeente, de goedkeuring van de classis en de bevestiging.
- B9.8 De kerkenraad voorziet in een regeling voor het beroepingswerk.
- B9.2 De *beroeping* vindt plaats door de kerkenraad, met medewerking van de gemeente en gehoord de diakenen.
- B9.4 Het beroep wordt door de kerkenraad uitgebracht via de beroepsbrief. De predikant aanvaardt het beroep door de aannemingsbrief.
- B9.5 Als vanuit de gemeente geen gegrond bezwaar tegen leer of leven van de predikant wordt ingebracht, is de *instemming* van de gemeente verkregen.
- B9.6 De classis verleent haar *goedkeuring* als zij zich heeft overtuigd dat is voldaan aan de vereisten van de kerkorde en de generale regelingen.
- B9.7 De *bevestiging* vindt plaats in een kerkdienst met gebruik van het formulier. De bevestiging van hem die voor het eerst predikant wordt, gebeurt onder handoplegging.

B10 opleiding voor predikanten

- B10.1 De kerken onderhouden voor de opleiding van hun predikanten een theologische universiteit. De synode stelt voor de universiteit een statuut vast.
- B10.2 De docenten aan de theologische universiteit zijn gebonden aan de leer van de Bijbel, zoals samengevat in de belijdenisgeschriften. Zij bekrachtigen dit door ondertekening van het desbetreffende bindingsformulier.
- B10.3 Voor het predikantschap in de kerken is een voltooide opleiding tot predikant aan de theologische universiteit vereist. De generale regeling predikantszaken voorziet in bijzondere gevallen.
- B10.4 De kerken spannen zich er voor in dat er voldoende studenten in de theologie zijn. De kerken bieden hun, zo nodig, financiële steun.

B13 levenstaak predikant

- B13.1 De predikant ontvangt zijn ambt voor het leven. Hij vervult zijn dienst met onverdeelde toewijding.
- B13.2 Voor de uitoefening van het ambt in deeltijd of voor het onderbreken van de dienst voor langere tijd is de toestemming van de classis nodig.

B14 rechtspositie predikant

- B14.1 Een predikant is altijd verbonden aan een plaatselijke kerk of aan twee of meer kerken die daarvoor een samenwerking zijn aangegaan.
- B14.2 De verbintenis van de predikant met een kerk berust op overeenstemming krachtens de beroepsbrief van de kerkenraad en de aannemingsbrief van de predikant.
- B14.3 De rechtspositie van de predikant heeft een eigen kerkelijk karakter. De rechtsverhouding tussen kerk en predikant wordt beheerst door het kerkelijk recht en niet door het statelijk recht.
- B14.5 Ook in geval van een bijzondere taak is de predikant verbonden aan een plaatselijke kerk. De regeling van zijn rechtspositie vereist de goedkeuring van de classis en, indien van toepassing, de synode.

B16 levensonderhoud

- B16.1 De kerkenraad is namens de gemeente verantwoordelijk voor het levensonderhoud van de predikant, zodat de predikant zonder zorg van het evangelie kan leven.
- B16.2 De kerkelijke zorgplicht strekt zich mede uit tot het gezin van de predikant en, in geval van diens overlijden, zijn weduwe en zijn minderjarige kinderen.
- B16.3 De kerken hanteren een gezamenlijk kader voor de invulling van hun zorgplicht.

B17 arbeidsongeschiktheid

- B17.1 Bij tijdelijke arbeidsongeschiktheid van de predikant als gevolg van ziekte of ongeval worden de desbetreffende voorschriften in acht genomen.
- B17.2 Bij blijvende verhindering van de ambtsdienst als gevolg van ziekte of ongeval beslist de kerkenraad over het verlenen van gezondheidsemeritaat of ontheffing van het ambt. Deze beslissing behoeft vooraf de goedkeuring van de classis.

B18 op non-actief stelling predikant

- B18.1 Bij dringende noodzaak kan de kerkenraad bij wijze van tijdelijke ordemaatregel overgaan tot gehele of gedeeltelijke op non-actief stelling van de predikant.

B19 losmaking predikant

- B19.1 Indien sprake is van een situatie waarin de predikant de gemeente blijvend niet meer met vrucht kan dienen, besluit de kerkenraad de predikant los te maken van de gemeente. Dit besluit behoeft vooraf de goedkeuring van de classis.

B20 ontheffing predikant

- B20.2 Een predikant wordt ontheven van zijn ambt wanneer binnen twee jaar na een losmaking geen verbintenis met een andere kerk tot stand komt.
- B20.8 Een predikant wordt ontheven van zijn ambt wanneer hij als gevolg van ziekte of ongeval blijvend verhinderd is het predikantschap te vervullen, maar wel andere passende arbeid kan verrichten.
- B20.3 In andere gevallen kan slechts wegens gewichtige redenen ontheffing plaats vinden.
- B20.4 De kerkenraad beslist over een ontheffing. Dit besluit behoeft vooraf de goedkeuring van de classis.

B21 schorsing en afzetting predikant

- B21.1 Een predikant die een openbare of in ander opzicht ernstige zonde begaat, zijn ambt niet trouw bedient, in strijd handelt met het bindingsformulier dan wel het ambtelijk vermaan hardnekkig verwerpt, wordt door de kerkenraad geschorst.
- B21.2 Het besluit tot schorsing behoeft vooraf de instemming van de kerkenraad van de naburige kerk.
- B21.5 De kerkenraad beslist of na de schorsing afzetting van de predikant moet volgen. Dit besluit behoeft vooraf de goedkeuring van de classis.

B22 emeritaat

- B22.1 De kerkenraad verleent een predikant emeritaat bij het bereiken van de daarvoor door de generale synode gestelde leeftijd.
- B22.2 In onderlinge overeenstemming tussen kerkenraad en predikant kan het emeritaat later ingaan. Het besluit van de kerkenraad behoeft de instemming van de gemeente.
- B22.4 Bij emeritering blijft de kerkenraad van de laatst gediende kerk verantwoordelijk inzake het ambt en het levensonderhoud van de predikant.
- B22.3 Een emeritus-predikant behoudt de bevoegdheid om op verzoek van een kerkenraad het Woord en de sacramenten te bedienen of andere diensten te verrichten.
- B22.6 Een besluit van de kerkenraad omtrent emeritaat behoeft vooraf de goedkeuring van de classis.

B5 taak van de ouderlingen

- B5.1 De ouderlingen geven met de predikant leiding en herderlijke zorg aan de gemeente. Samen oefenen zij over de gemeente de kerkelijke tucht.
- B5.2 Als opzieners waken zij over het geestelijk leven van de gemeenteleden en bezoeken hen zo vaak als nodig is, tenminste eenmaal per jaar.
- B5.5 De ouderlingen en de predikant zien er samen op toe dat elke ambtsdrager zijn dienst trouw vervult.
- B5.7 Op verzoek van de kerkenraad kunnen gemeenteleden de ouderlingen assisteren in hun werk.
- B5.6 De kerkenraad kan onderscheid aanbrengen bij de verdeling van taken onder de ouderlingen.

B6 taak van de diakenen

- B6.1 De diakenen gaan de gemeente voor in de dienst van barmhartigheid en gerechtigheid in kerk en wereld. Zij stimuleren de onderlinge zorg en hulp alsook de christelijke inzet en vrijgevigheid voor anderen die hulp behoeven.
- B6.2 De diakenen onderkennen in de gemeente moeiten in sociaal en materieel opzicht en bieden de gemeenteleden ondersteuning met woord en daad. Zij bezoeken daartoe de gemeenteleden. Zij verzamelen de liefdegaven, beheren die en delen die naar behoefte uit.

B24 roeping van ouderlingen en diakenen

- B24.1 De roeping van ouderlingen en diakenen bestaat uit de verkiezing, de benoeming, de instemming van de gemeente en de bevestiging. De plaatselijke regeling wordt daarbij in acht genomen.
- B24.2 Met het oog op de *verkiezing* wordt de gemeente in de gelegenheid gesteld om vooraf te attenderen op hen die geschikt worden geacht voor het ambt van ouderling of diaken.
- B24.3 De kerkenraad toetst, in direct overleg met de diakenen, de geschiktheid voor de ambten en let op gegronde redenen van verhindering.
- B24.4 De kerkenraad stelt ter verkiezing zo mogelijk een dubbel aantal kandidaten.
- B24.5 Na de verkiezing door de belijdende leden van de gemeente vindt de *benoeming* plaats door de kerkenraad. Bij uitzondering kan benoeming zonder verkiezing plaatsvinden.
- B24.6 Ontheffing van een benoeming kan slechts worden gevraagd en verleend wegens gegronde redenen.
- B24.7 De *instemming* van de gemeente wordt verkregen als de namen van de benoemde personen op twee achtereenvolgende zondagen zijn afgekondigd en er vanuit de gemeente geen gegrond bezwaar tegen hun leer of leven wordt ingebracht.
- B24.8 De *bevestiging* vindt plaats in een kerkdienst met gebruik van het formulier.

B25 aftreden van ouderlingen en diakenen

- B25.1 De ouderlingen en diakenen vervullen hun ambtsdienst drie of meer jaren, afhankelijk van de plaatselijke regeling.
- B25.2 Als regel is elk jaar een evenredig deel van de ouderlingen en diakenen aftredend. Zij zijn niet direct herkiesbaar, behoudens bijzondere omstandigheden.
- B25.3 De kerkenraad verleent tussentijdse ontheffing slechts wegens gegronde redenen.

B26 op non-actief stelling ouderlingen en diakenen

- B26.1 Bij dringende noodzaak kan de kerkenraad bij wijze van tijdelijke ordemaatregel overgaan tot gehele of gedeeltelijke op non-actief stelling van een ouderling of diaken.

B27 schorsing en afzetting ouderlingen en diakenen

- B27.1 Een ouderling of diaken die een openbare of in ander opzicht ernstige zonde begaat, zijn ambt niet trouw bedient, in strijd handelt met het bindingsformulier dan wel de kerkelijke vermaning hardnekkig verwerpt, wordt door de kerkenraad geschorst.
- B27.2 Het besluit tot schorsing behoeft vooraf de instemming van de kerkenraad van de naburige kerk.
- B27.3 Een schorsing geldt voor ten hoogste een periode van drie maanden.
- B27.4 De kerkenraad besluit of na schorsing afzetting moet volgen. Het besluit tot afzetting behoeft vooraf de goedkeuring van de classis.

B28 kerkenraad en diaconie

- B28.1 In elke kerk is een kerkenraad, die bestaat uit de predikant(en) en de ouderlingen.
- B28.4 De diakenen vormen samen de diaconie.
- B28.3 Ten minste tweemaal per jaar overleggen de kerkenraad en de diaconie over hun pastoraal en diaconaal ambtswerk in de gemeente en over de materiële zaken van de kerk.
- B28.2 De kerkenraad rekent met de eigen verantwoordelijkheid van de gemeenteleden en raadpleegt de gemeente met het oog op de hoofdzaken van zijn beleid.

B29 werkwijze van kerkenraad en diaconie

- B29.1 De werkwijze van de kerkenraad en die van de diaconie en de wijze waarop zij samenwerken worden vastgesteld in een plaatselijke regeling.
- B29.4 De kerkenraad en diaconie dragen beide zorg voor een goede instructie en regeling van de taken en werkzaamheden die onder hun verantwoordelijkheid in de gemeente worden verricht.
- B29.5 De diaconie doet eenmaal per jaar verantwoording van haar beleid en beheer aan de kerkenraad.

B30 kerkelijk werkers

- B30.1 De kerkenraad kan een of meer kerkelijk werkers benoemen om een deel van het dienstwerk in de gemeente uit te voeren.
- B30.3 De kerkelijk werkers zijn gebonden aan de leer van de Bijbel, zoals samengevat in de belijdenisgeschriften. Zij bekrachtigen dit bij de aanvaarding van hun werk door ondertekening van het bindingsformulier.
- B30.2 De kerkenraad houdt zich voor wat betreft profiel, taken en positie van de kerkelijk werkers aan de generale regelingen.

B31 voorgaan in de kerkdiensten

- B31.0 Een predikant mag het Woord en de sacramenten niet elders bedienen zonder toestemming van de kerkenraad daar ter plaatse.
- B31.1 Aan niet-predikanten kan door de classis preekbevoegdheid worden verleend in overeenstemming met de generale regeling.

B32 kleine gemeenten

- B32.1 Indien een gemeente te klein wordt om een eigen kerkenraad te hebben, besluit de classis over de gevolgen daarvan.
- B32.2 Indien in een kleine gemeente minder dan drie diakenen zijn, wonen een of meer ouderlingen de diaconievergaderingen bij met adviserende stem.
- B32.4 Indien in een kleine gemeente minder dan drie ouderlingen zijn, wonen een of meer diakenen de kerkenraadsvergaderingen bij met adviserende stem.

B33 instituering, splitsing en samenvoeging van kerken

- B33.1 Instituering, splitsing of samenvoeging van kerken vindt plaats krachtens besluit van de betrokken kerkenraden, na raadpleging van de gemeenten en met voorafgaande goedkeuring van de classis.
- B33.2 De besluitvorming voorziet in een regeling van de gevolgen naar kerkelijk en eventueel statelijk recht.

C. het leven van de gemeente

C1 de gemeente

- C1.1 De gemeente vervult met de haar geschonken gaven de dienst in kerk en wereld waartoe Christus haar roept. De ambtsdragers stimuleren haar hiertoe en gaan haar hierin voor.

C2 kerkdiensten op zondag

- C2.1 De gemeente viert de zondag als dag van Christus' opstanding. De kerkenraad roept de gemeente daarvoor samen in openbare kerkdiensten, als regel twee maal per zondag.
- C2.2 In de kerkdiensten vindt de bediening van Gods Woord en van de sacramenten plaats alsook de dienst van lied en gebed en de dienst van barmhartigheid.

C3 inrichting van de kerkdiensten

- C3.1 De kerkenraad ziet toe op een inrichting van de kerkdiensten die is tot eer van God en die de opbouw en eenheid van de gemeente dient.
- C3.2 De kerken houden zich aan de generale regeling voor de kerkdiensten en maken gebruik van het kerkboek dat door de synode is vastgesteld.
- C3.3 Een van de zondagse kerkdiensten is doorgaans een leerdienst waarin aan de hand van de belijdenis van de kerk onderwijs wordt gegeven in de christelijke leer.

C4 bijzondere kerkdiensten

- C4.1 Op christelijke feestdagen komt de gemeente in kerkdiensten samen voor de verkondiging en viering van de grote heilsfeiten.
- C4.2 Het houden van kerkdiensten op andere dagen, in bijzondere situaties of voor bijzondere groepen wordt in de vrijheid van de kerken gelaten.

C5 bediening van de doop

- C5.1 De heilige doop wordt als zegel van Gods verbond bediend aan de pasgeboren kinderen van de gelovigen en aan volwassenen die zich tot God bekeren en nog niet eerder waren gedoopt.
- C5.4 Aan volwassenen wordt de doop bediend nadat zij openbare belijdenis van hun geloof hebben gedaan.
- C5.5 De kerken erkennen de doop die elders in een christelijke kerkgemeenschap op geldige wijze en in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest is bediend.

C6 viering van het avondmaal

- C6.1 De gemeente viert in haar kerkdiensten regelmatig het heilig avondmaal zoals het door Christus is ingesteld.
- C6.2 De kerkenraad kan zijn medewerking verlenen aan een viering van het avondmaal aan huis of in bijvoorbeeld instellingen van gezondheidszorg, justitie of defensie.

C7 toegang tot het avondmaal

- C7.1 Tot het avondmaal in de gemeente worden toegelaten zij die belijdenis van hun geloof hebben afgelegd naar de gereformeerde leer en die godvrezend leven.
- C7.2 Doopleden en wie zich van buiten de gemeente komend tot God bekeren, ontvangen kerkelijk onderwijs ter voorbereiding op hun openbare geloofsbelijdenis.
- C7.3 Voor de toelating tot de openbare geloofsbelijdenis is onderzoek door de kerkenraad en instemming van de gemeente nodig.
- C7.4 Voor het ontvangen van gasten aan het avondmaal houden de kerken zich aan de generale regeling.

C8 kerkelijke registratie

- C8.1 De kerkenraad draagt zorg voor een goede registratie van wie tot de gemeente behoren.
- C8.2 De geregistreeerde gegevens worden zorgvuldig beheerd en alleen gebruikt voor kerkelijke doeleinden.
- C8.3 Het kerklidmaatschap sluit aan bij het feitelijke woonadres en de vastgestelde kerkgrenzen. Afwijking hiervan is alleen mogelijk bij onderlinge overeenstemming tussen de betrokken kerkenraden.

C9 binnenkomst in de gemeente

- C9.1 Wie uit een zusterkerk bij de gemeente binnenkomt, wordt door de kerkenraad op basis van zijn attestatie als lid aanvaard. Hiervan wordt aan de gemeente mededeling gedaan.
- C9.2 Over de toelating in andere gevallen beslist de kerkenraad met inachtneming van de generale regeling. De toelating behoeft de instemming van de gemeente.

C10 vertrek uit de gemeente

- C10.1 Kerkleden die verhuizen, ontvangen op hun verzoek en na mededeling aan de gemeente een attestatie voor de kerkenraad in de plaats waarheen zij vertrekken, met gelijktijdige kennisgeving aan die kerkenraad.

C16 onttrekking

- C16.1 Wanneer iemand aangeeft niet langer tot de gemeente te willen behoren, zich zonder kennisgeving bij een andere kerkgemeenschap aansluit of bij verhuizing naar elders geen attestatie aanvraagt, en daar ondanks inspanningen van de kerkenraad en de gemeente bij blijft, berust de kerkenraad daarin en doet hij van de beëindiging van het lidmaatschap mededeling aan de gemeente.
- C16.2 Wanneer iemand lange tijd elk contact met de ambtsdragers onmogelijk maakt, verklaart de kerkenraad na instemming van de gemeente zijn lidmaatschap voor beëindigd.

C11 huwelijk

- C11.6 De kerkenraad bevordert een goede voorbereiding op het christelijk huwelijk.
- C11.1 De kerkenraad ziet er op toe dat leden van de gemeente die zich als man en vrouw aan elkaar willen verbinden, daarvoor een burgerlijk huwelijk aangaan en dat kerkelijk laten bevestigen.
- C11.3 De huwelijksbevestiging vindt plaats in een kerkdienst en behoeft de instemming van de gemeente.
- C11.4 Over de bevestiging van een huwelijk van doopleden of van een huwelijk waarin man of vrouw niet tot een gereformeerde kerk behoort, beslist de kerkenraad.

- C11.5 In geval van echtscheiding en van hertrouwen na echtscheiding is de kerkenraad bevoegd tot een eigen oordeel over de kerkelijke consequenties daarvan met inachtneming van de generale regeling.

C12 opvoeding en onderwijs

- C12.1 Ouders verplichten zich bij de doop hun kinderen te onderwijzen in de leer van de Schriften en hen op te voeden tot een leven met God.
- C12.2 De kerkenraad spoort de ouders aan om voor hun kinderen zoveel mogelijk gebruik te maken van onderwijs dat overeenstemt met de leer van de kerk.
- C12.3 De kerken streven naar goede relaties met het gereformeerd en ander christelijk onderwijs.

C13 geloofsleven en toerusting

- C13.1 De gemeenteleden geven inhoud aan hun geloofsleven in dagelijkse omgang met God in bijbellezing en gebed en ook door lied en gesprek.
- C13.4 Zij zetten zich ook gezamenlijk in om te groeien in kennis van God en inzicht in de Schriften.
- C13.2 De ambtsdragers rusten de gemeente toe in de weg van prediking, catechese, pastoraat en diaconaat. Zij bestrijden denkwijzen en invloeden die met de zuivere leer in tegenspraak zijn of die schade doen aan een heilig leven.

C14 onderlinge gemeenschap, pastoraat en diaconaat

- C14.1 De gemeenteleden zien als leden van het lichaam van Christus in liefde naar elkaar om en dienen elkaars heil en welzijn in woord en daad.
- C14.5 De ambtsdragers en gemeenteleden dragen ieder voor hun deel bij aan de pastorale en diaconale zorg in de gemeente.
- C14.3 De kerken treffen voorzieningen voor pastoraat in bijzondere situaties, zoals voor mensen met een bijzondere beperking en leden die voor enige tijd in het buitenland verblijven.
- C14.4 De kerk is met Woord en gebed rond de begrafenis van een gemeentelid aanwezig.

C15 de missionaire roeping

- C15.2 De kerken zoeken in woord en daad met het evangelie van Christus hen die God niet kennen of van hem vervreemd zijn.
- C15.3 De evangelieverkondiging is er op gericht de medemens te brengen tot een leven met God in de gemeenschap van de kerk.
- C15.6 Waar kerken de gelegenheid krijgen om elders in de wereld mee te werken aan de verkondiging van het evangelie, gebeurt dat zo veel mogelijk in samenwerking met in de regio reeds aanwezige kerken. De inrichting van het werk en de positie van de werkers worden voor de Nederlandse zijde daarvan geregeld in de generale regelingen.

D. de kerkelijke tucht

D1 karakter en reikwijdte van de tucht

- D1.1 Aan de verkondiging van het Woord van God en de bediening van de sacramenten is de kerkelijke tucht verbonden.
- D1.2 Zij is gericht op de eer van God, het behoud van de zondaar en de heiligheid van de gemeente.
- D1.3 De tuchtoefening draagt als kerkelijke discipline een geestelijk karakter.
- D1.4 De kerkelijke tucht gaat over ernstige zonden in leer en leven, die aanstoot geven in de gemeente.

D2 onderling vermaan

- D2.1 De leden van de gemeente zijn van Godswege verplicht elkaar te steunen in de strijd tegen de zonde. Zij vermanen elkaar liefdevol naar de regel die Christus in Matteüs 18 heeft gegeven.
- D2.2 Wanneer het onderling vermaan tot bekering en verzoening leidt, wordt geen mededeling aan de kerkenraad gedaan.
- D2.3 Leidt het vermaan niet tot bekering, dan wordt de kerkenraad ingelicht.

D3 middelen van kerkelijke tucht

- D3.1 De kerkenraad gebruikt als middelen van kerkelijke tucht:
 1. het ambtelijk vermaan;
 2. de ontzegging van de toegang tot het avondmaal;
 3. de inschakeling van voorbede en vermaan door de gemeente.
- D3.2 Als laatste middel kan de kerkenraad overgaan tot buitensluiting uit de gemeente.

D4 wijze van optreden

- D4.1 Voor maatregelen van tucht zijn zorgvuldig onderzoek en oordeelsvorming vereist. De betrokkene heeft daarbij de gelegenheid zich te verantwoorden.
- D4.2 De kerkenraad is verantwoordelijk voor zorgvuldige communicatie in het proces van tuchtoefening.

D5 vermaan over belijdende leden

- D5.1 De kerkenraad gaat over tot ambtelijk vermaan wanneer er sprake is van een ernstige zonde waarvan iemand zich niet bekeert.
- D5.2 In het vermaan confronteren de ambtsdragers de zondaar met het Woord van God en trachten zij hem in regelmatig bezoek en gesprek liefdevol tot berouw en bekering te brengen.
- D5.3 Wanneer de zondaar zijn schuld belijdt, echte tekenen van berouw toont en zich metterdaad bekeert, aanvaardt de kerkenraad daarin zijn verzoening met God en de gemeente. De kerkenraad oordeelt over de mededeling daarvan aan de gemeente.

D6 ontzegging en afhouding van het avondmaal

- D6.1 Wanneer iemand het vermaan van de ambtsdragers verwerpt of zich schuldig maakt aan een ernstige zonde die de gemeente dreigt te besmetten, ontzegt de kerkenraad hem de toegang tot het heilig avondmaal zolang er geen bekering volgt.
- D6.2 Wanneer iemand de toegang tot het avondmaal is ontzegt, heeft hij niet het recht om een kind te laten dopen en huwelijksbevestiging te ontvangen. Ook mag hij zijn stemrecht niet uitoefenen.
- D6.3 In een ernstige situatie waarover een goed oordeel nog niet mogelijk is, kan de kerkenraad iemand van de avondmaalsviering afhouden ter wille van de heiligheid van de gemeente.

D7 vermaan over volwassen doopliden

- D7.1 Wanneer iemand als kind is gedoopt, maar als volwassene niet komt tot openbare belijdenis van geloof, blijven de gemeenteleden en de ambtsdragers hem daartoe stimuleren en vermanen.
- D7.2 Wanneer een volwassen dooplid zich in woord en daad afkerig toont van de dienst van God, roepen de ambtsdragers hem op tot bekering.
- D7.3 Wanneer hij echte tekenen van berouw toont en zich metterdaad bekeert, aanvaardt de kerkenraad daarin zijn verzoening met God en de gemeente. De kerkenraad begeleidt hem op de weg naar openbare geloofsblijdenis.

D8 voorbede en vermaan door de gemeente

- D8.1 Wanneer een belijdend lid of volwassen dooplid ondanks het vermaan in zijn ernstige zonde blijft volharden, gaat de kerkenraad over tot publieke tuchtoefening door bekendmaking aan de gemeente. Het besluit van de kerkenraad heeft vooraf de goedkeuring van de classis. Hierbij is artikel D4.1 van toepassing.
- D8.2 Bij de mededeling aan de gemeente worden de zondaar en zijn verharding bekend gemaakt, met de oproep om voor hem te bidden en hem aan te sporen tot bekering. De kerkenraad kan deze oproep herhalen.
- D8.4 Wanneer de zondaar zijn schuld belijdt, echte tekenen van berouw toont en zich metterdaad bekeert, aanvaardt de kerkenraad daarin zijn verzoening met God en de gemeente. De kerkenraad doet daarvan mededeling aan de gemeente.

D9 buitensluiting

- D9.1 Wanneer een zondaar geen berouw toont en zich niet bekeert, gaat de kerkenraad over tot buitensluiting uit de gemeente.
- D9.2 Het besluit van de kerkenraad heeft vooraf de goedkeuring van de classis en de instemming van de gemeente.
- D9.3 Voor de buitensluiting worden de vastgestelde formulieren gebruikt.

D10 terugkeer

- D10.1 Wanneer iemand die als belijdend lid is buitengesloten, met berouw tot God en tot de gemeente terugkeert, wordt hij in de weg van openbare schuldbelijdenis weer in de gemeenschap van de kerk opgenomen. Hiervoor is de instemming van de gemeente vereist.
- D10.3 Wanneer iemand die als volwassen dooplid is buitengesloten, met berouw tot God en tot de gemeente terugkeert, wordt hij in de weg van openbare geloofsbelijdenis weer in de gemeenschap van de kerk opgenomen. Hiervoor is de instemming van de gemeente vereist.
- D10.2 Bij schuldbelijdenis en geloofsbelijdenis worden de vastgestelde formulieren gebruikt.

D11 afwijkende opvattingen

- D11.1 Wanneer een lid van de gemeente op een bepaald punt afwijkt van de gezonde bijbelse leer, kan hij met zijn overtuiging worden verdragen onder de volgende voorwaarden:
- a. hij is bereid om zich te verantwoorden tegenover de Heilige Schrift en zich daaruit te laten onderwijzen;
 - b. hij voert geen actieve propaganda voor zijn opvattingen;
 - c. hij stelt geen daden die ingaan tegen de aanwijzingen van de kerkenraad.

E. kerkelijk samenleven

E3 meerdere vergaderingen

- E1.2 De kerken komen in het verband van de Gereformeerde Kerken in Nederland samen in classes, particuliere synodes en de generale synode.
- E2.2 Deze meerdere vergaderingen behandelen evenals de kerkenraden alleen kerkelijke zaken en doen dat op kerkelijke wijze.
- E2.3 Zij stellen een regeling vast voor hun werkzaamheden met inachtneming van de hen door de kerkorde opgedragen taken.
- E3.2 De ambtsdragers die naar een meerdere vergadering worden afgevaardigd, hebben opdracht en bevoegdheid te handelen en te besluiten in gebondenheid aan de Bijbel, de belijdenis van de kerk en de kerkorde.
- E3.4 Na behandeling van hun agenda worden de meerdere vergaderingen gesloten en eindigt de bevoegdheid van de afgevaardigden.
- E3.5 De meerdere vergaderingen kunnen zich laten bijstaan door deputaten, die met uitvoerende taken worden belast en nieuwe besluitvorming voorbereiden.
- E3.6 Elk deputaatschap ontvangt een instructie voor zijn taken en bevoegdheden.

E4 classis

- E4.2 De kerken in een classis komen ten minste vier keer per jaar in vergadering bijeen.
- E4.3 Uit elke kerk worden de predikant en een ouderling afgevaardigd. Zijn er meer predikanten aan een kerk verbonden, dan gaan zij bij toerbeurt. Waar een predikant ontbreekt, neemt een ouderling zijn plaats in.
- E4.4 Predikanten die niet zijn afgevaardigd wonen zoveel mogelijk de vergadering bij en hebben adviserende stem.
- E4.5 In de classis ontmoeten de kerken elkaar voor onderlinge steun en advies en zien zij op elkaar toe.
- E4.6 De classis is verder bevoegd om te handelen over alle zaken waarvan de kerken eerder afgesproken hebben ze gezamenlijk te behartigen.

E5 naburige kerk

- E5.1 De classis wijst voor elke kerk in de classis een andere classiskerk aan als naburige kerk. De kerkenraad van de naburige kerk is belast met de taken die hem door of krachtens de kerkorde worden opgedragen.

E6 kerkvisitatie

- E6.1 Jaarlijks vindt namens de classis in elke kerk de kerkvisitatie plaats.
- E6.2 De visitatie is gericht op het adviseren, aansporen en vermanen van de ambtsdragers met het oog op de opbouw van de gemeente en de vrede tussen de kerken.
- E6.3 Voor de visitatie stelt de classis een college van visitatoren aan, waarvan de taken en de werkwijze worden vastgelegd in een regeling.
- E6.4 Desgevraagd bieden visitatoren hulp bij moeiten of conflicten in een gemeente.

E11 particuliere synode

- E11.1 De particuliere synode komt eens in de drie jaar in vergadering bijeen voor de aanwijzing van de afgevaardigden naar de generale synode.
- E11.2 Er zijn vier particuliere synodes. De ressorten worden vastgesteld door de generale synode.
- E11.3 Elke classis vaardigt een predikant en een ouderling af naar de particuliere synode.
- E11.4 De particuliere synodes zijn verder uitsluitend belast met de kerkelijke rechtspraak volgens artikel F7.

E7 generale synode

- E7.1 De kerken komen eens in de drie jaar samen in een generale synode.
- E7.2 In buitengewone omstandigheden kan de generale synode vervroegd worden samengeroepen door het moderamen van de laatstgehouden synode.
- E7.3 Elke particuliere synode vaardigt vier predikanten en vier ouderlingen af naar de generale synode.
- E7.4 In de generale synode komen alle kerken bijeen ter regeling van de zaken:
 - a. die de kerkorde daarvoor aanwijst; of
 - b. die in de classes niet konden worden afgehandeld; of
 - c. waarvan door de kerken eerder is afgesproken om die gezamenlijk in de generale synode te behartigen.

E8 bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen

- E8.1 De kerken kunnen voor speciale doeleinden, zoals voor missionair werk of kerkelijke beheerszaken, samenwerken in bijzondere kerkelijke organisaties.
- E8.2 Een meerdere vergadering kan voor de uitvoering van haar taken of voor het werk in de kerken een kerkelijke instelling in het leven roepen.
- E8.3 Zowel voor een bijzondere kerkelijke organisatie als voor een kerkelijke instelling wordt een rechtsvorm gekozen binnen de mogelijkheden die art. 2: 2 van het Burgerlijk Wetboek daarvoor biedt. Hun bestuur en beheer wordt geregeld bij statuut.
- E8.5 De bijzondere kerkelijke organisaties en de kerkelijke instellingen houden zich aan de kerkorde en de regelingen en besluiten van de meerdere vergaderingen.

E9 andere kerken in Nederland

- E9.1 De kerken werken in relaties met andere kerkgemeenschappen aan kerkelijke eenheid die in Gods Woord en de gereformeerde belijdenis is verankerd.
- E9.2 De kerkenraden dragen bij contact en samenwerking met andere kerken zorg voor goede communicatie met de gemeente en met de classis. Bij gewichtige beslissingen is de instemming van de gemeente en de goedkeuring van de classis nodig, een en ander volgens de generale regeling.
- E9.5 Wanneer een samenwerkingsgemeente tot stand komt, bepalen de kerkenraden gezamenlijk welk kerkelijk recht van toepassing zal zijn.
- E9.3 In contacten met kerken en groepen waarmee nog geen overeenstemming in geloven en belijden bestaat, komen de kerken op voor de gezonde bijbelse leer.
- E9.4 De kerken tonen betrokkenheid bij gemeenschappen van christenen die zich van buiten Nederland hier hebben gevestigd.

E10 kerken buiten Nederland

- E10.1 De kerken onderhouden naar vermogen oecumenische betrekkingen met kerken van gereformeerde belijdenis in het buitenland, gericht op geestelijke ontmoeting, bemoediging en hulp. Zij respecteren daarbij de eigen historie en context van elke kerk.
- E10.2 Met kerken waarmee bijzondere banden bestaan kan door de synode een zusterkerkrelatie worden aangegaan, die wederzijdse aanvaarding van elkaars leden en predikanten inhoudt.
- E10.3 De kerken kunnen participeren in internationale kerkelijke verbanden, organisaties en instellingen.

F. besluitvorming en rechtsmiddelen

F1 besluitvorming

- F1.1 De kerkelijke vergaderingen nemen hun besluiten na goede voorbereiding en met verwerking van eerdere besluitvorming.
- F1.3 Besluiten worden bij meerderheid van stemmen genomen.
- F1.2 Een afgehandelde zaak behoort niet opnieuw aan de orde te worden gesteld, tenzij er sprake is van nieuwe feiten of gewijzigde omstandigheden of inzichten.
- F1.4 De kerkelijke vergaderingen voorzien in zorgvuldige vastlegging, communicatie en archivering van hun besluiten.

F2 rechtskracht, inwerkingtreding en uitvoering

- F2.1 Een besluit van een kerkelijke vergadering heeft bindende rechtskracht.
- F2.2 Een besluit treedt direct in werking, tenzij het besluit zelf een andere termijn vermeldt.
- F2.3 De kerkenraden dragen zorg voor de uitvoering van de besluiten van de meerdere vergaderingen.
- F2.4. De uitvoering van een besluit kan niet van iemand worden verlangd, als dit hem persoonlijk in zijn geweten in strijd brengt met Gods Woord. De betrokkene dient bereid te zijn zich te verantwoorden volgens artikel F4, F7 en F8.

F4 bezwaar

- F4.1 Tegen een besluit van de kerkenraad dat aantoonbaar:
 - a. in strijd is met het Woord van God of de kerkorde; of
 - b. de opbouw van de gemeente schaadt; of
 - c. iemand persoonlijk onrecht aandoet, waarin hij niet kan berusten;
 kan bij de kerkenraad bezwaar worden gemaakt.
- F4.2 Het bezwaar wordt schriftelijk ingediend binnen zes weken na de bekendmaking van het besluit en heeft geen opschortende werking.
- F4.4 Op een verzoek tot opschorting beslist de kerkenraad zo spoedig mogelijk. Tegen dit besluit is beroep mogelijk volgens art. F7.
- F4.5 De kerkenraad heroverweegt zijn eerder besluit en neemt een beslissing op het bezwaar.
- F4.6 In zaken waarin de classis in eerste aanleg beslist, geldt het recht van bezwaar overeenkomstig art. F4.1 tot F4.5 op dezelfde wijze.

F5 kerkelijke rechtspraak

- F5.1 De kerkelijke rechtspraak is een bijzondere taak van de meerdere kerkelijke vergaderingen in onderscheiding van hun reguliere besluitvorming.
- F5.2 In een kerkelijk geschil dient de kerkelijke rechtsgang te worden gevolgd zoals in de volgende artikelen omschreven.

F6 vrede door recht

- F6.1 De kerkelijke rechtsgang is gericht op herstel van vrede door recht.
- F6.2 Zij kenmerkt zich door bijbelse wijsheid en voldoet aan de eisen van eerlijke rechtspraak. Daartoe worden in het bijzonder gewaarborgd:
 - a. het doen van zorgvuldig onderzoek;
 - b. het toepassen van hoor en wederhoor;
 - c. het recht om zich te laten bijstaan door een adviseur of raadsman;
 - d. de mogelijkheid van het horen van getuigen;(…)
 - e. het zo nodig raadplegen van deskundigen;
 - f. gelijke toegang tot relevante stukken voor beide partijen;

- g. een gemotiveerde schriftelijke uitspraak;
 - h. het treffen van een voorziening in spoedeisende situaties.
- F6.3 De synode stelt een generale regeling vast voor de kerkelijke rechtspraak. Deze is van toepassing op de procedures volgens art. F7 tot F11.

F7 beroep

- F7.1 Tegen een beslissing op bezwaar van de kerkenraad staat beroep open op de classis op de gronden als vermeld in art. F4.1 voor het gemeentelid dat bezwaar heeft ingesteld en voor degene die persoonlijk belanghebbende is bij de beslissing.
- F7.4 Tegen een beslissing van de kerkenraad die met goedkeuring van de classis is genomen en tegen een beslissing op bezwaar van de classis als bedoeld in art. F4.6 staat op gelijke wijze beroep open op de particuliere synode.
- F7.5 Het beroep wordt schriftelijk ingesteld binnen zes weken na verzending van de beslissing op bezwaar en heeft geen opschortende werking.
- F7.3 De uitspraak van de classis respectievelijk particuliere synode is bindend voor partijen.

F8 hoger beroep

- F8.1 Indien de betrokkene of de kerkenraad niet kan berusten in de uitspraak in beroep van de classis respectievelijk particuliere synode, staat hoger beroep open op de generale synode op de gronden als vermeld in art. F4.1.
- F8.4 Het hoger beroep wordt schriftelijk ingesteld binnen zes weken na verzending van de uitspraak in beroep en heeft geen opschortende werking.
- F8.3 De uitspraak van de generale synode is bindend voor partijen.

F9 herziening

- F9.1 Herziening van een uitspraak in hoger beroep van de generale synode is slechts mogelijk:
- a. op verzoek van een partij in het geschil dat bij de uitspraak is beslist; en
 - b. indien er sprake is van nieuwe feiten of omstandigheden, die dateren van vóór de uitspraak en die, waren zij bij de synode bekend geweest, tot een andere uitspraak zouden hebben kunnen leiden.
- F9.2 De herzieningsuitspraak is bindend voor partijen.

F10 rechtspraak in predikantszaken

- F10.1 Bij een besluit van de kerkenraad op basis van art. B13 tot B22 staat, in afwijking van art. F7, voor de predikant beroep open bij de commissie van beroep in predikantszaken, met dien verstande dat:
- a. beroep inzake de gronden van een besluit tot schorsing of tot afzetting wordt ingesteld bij de particuliere synode;
 - b. geen beroep mogelijk is tegen de verlenging van een schorsing.
- F10.2 Van een uitspraak van de commissie of van de particuliere synode staat voor de predikant en de kerkenraad hoger beroep open op de generale synode. Art. F8.3 is van overeenkomstige toepassing.
- F10.4 De generale synode stelt een generale regeling vast voor de rechtspraak in predikantszaken.

F11 klachtrecht bij seksueel misbruik

F11.1 Ter zake van seksueel misbruik door een kerkelijke functionaris in een kerkelijke relatie staat een klachtrecht open op de klachtencommissie seksueel misbruik in kerkelijke relaties volgens de generale regeling.

F12 revisie

F12.1 Revisie kan worden verzocht van besluiten van de generale synode, voor zover het niet betreft uitspraken in hoger beroep.

F12.2 Kerkenraad en classis kunnen revisie verzoeken met betrekking tot elk besluit van de generale synode.

F12.3 Kerkleden kunnen alleen revisie verzoeken van besluiten van de generale synode waardoor zij rechtstreeks in hun eigen belang zijn getroffen.

F12.4 Een revisieverzoek wordt ingediend en door de generale synode behandeld volgens de vastgestelde generale regeling.

G. materiële aangelegenheden

G1 financiële bijdragen en onderlinge steun

- G1.1 De kerken dragen naar vermogen bij aan de financiële instandhouding van de kerk.
- G1.2 De kerken ondersteunen elkaar zo nodig in financiële zin.

G2 bestuur en beheer

- G2.1 De kerkenraden, de classes, de particuliere synodes en de generale synode zorgen voor een behoorlijk bestuur en beheer in alle materiële aangelegenheden.
- G2.2 Zij voorzien in voorschriften omtrent de financiële administratie, de jaarrekening, het jaarverslag en de jaarlijkse begroting en waarborgen dat er sprake is van een deugdelijke periodieke financiële controle en toezicht.

G3 rechtspersoonlijkheid

- G3.1 Overeenkomstig de Nederlandse wetgeving komt rechtspersoonlijkheid toe aan:
 - a. de plaatselijke kerk;
 - b. de classis en de particuliere synode waarin de kerken regionaal en ressortaal zijn verenigd;
 - c. de gezamenlijke Gereformeerde Kerken in Nederland.
- G3.2 Bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen, als bedoeld in art. E8.3, bezitten eveneens rechtspersoonlijkheid naar statelijk recht.

G4 vertegenwoordiging

- G4.1 Ten behoeve van het statelijk rechtsverkeer gelden de volgende vertegenwoordigingsregels in en buiten rechte:
 - a. een kerk wordt vertegenwoordigd door twee of meer personen die daartoe bij schriftelijk besluit van de kerkenraad zijn aangewezen en gevolmachtigd;
 - b. de classis respectievelijk de particuliere synode wordt vertegenwoordigd door twee of meer deputaten of andere personen die daartoe bij hun instructie of bij schriftelijk besluit zijn aangewezen en gevolmachtigd;
 - c. de gezamenlijke Gereformeerde Kerken in Nederland worden vertegenwoordigd door twee of meer deputaten of andere personen die daartoe door de generale synode bij hun instructie of bij schriftelijk besluit zijn aangewezen en gevolmachtigd.
- G4.3 De vertegenwoordiging in het statelijk rechtsverkeer in en buiten rechte van bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen, als bedoeld in art. E8.3, wordt geregeld in hun statuut.

H. slotbepaling

H1 vaststelling en wijziging kerkorde

- H1.1 Deze kerkorde is in eerste lezing vastgesteld door de generale synode van Harderwijk 2011 en in tweede lezing door de generale synode ..
- H1.2 Wijziging van de kerkorde kan alleen plaats vinden door de generale synode met inachtneming van de generale regeling.

MEMORIE VAN TOELICHTING 3

bij

WERKORDE 3

Nader ontwerp kerkorde

voor de Gereformeerde Kerken in Nederland (vrijgemaakt)

in opdracht van de generale synode Harderwijk 2011

opgesteld door deputaten herziening kerkorde

dr. S. Griffioen

ds. K. Harmannij

mr. P.T. Pel

dr. M. te Velde

juni 2012

MEMORIE VAN TOELICHTING 3

WERKORDE 3 – inleiding

A. inleiding

1. Werkorde 2 verscheen in mei 2011. Het bestond uit drie documenten:
 - a. een volledige versie van de tekst met memorie van toelichting;
 - b. de enkele tekst van Werkorde 2;
 - c. een leeswijzer.
 De teksten zijn beschikbaar gesteld aan de GS Harderwijk en aan alle kerken en generale deputaatschappen. De teksten zijn voor een ieder vrij toegankelijk via de website van de kerken www.gkv.nl.
2. Intussen had de synode al besloten dat Werkorde 2 (WO-2), net als eerder Werkorde 1 (WO-1), zou worden voorgelegd aan de kerken en dat de kerken daarop weer mochten reageren. Van die mogelijkheid is ruimschoots gebruik gemaakt, zodat deputaten herziening KO zijn voorzien van een groot aantal reacties op de teksten van WO-2. In totaal is er door 115 kerken en door 13 deputaatschappen gereageerd op WO-2. Ook is gereageerd door deputaten kerkrecht en kerkorde (KRKO) van de Christelijke Gereformeerde Kerken en door de Commissie Contact en Samenspreking (CCS) van de Nederlands Gereformeerde Kerken. Deputaten constateren dat er in de eigen kerken en daarbuiten zeker betrokkenheid is bij het proces en zeggen ook nu alle meedenkers en inzenders dank voor hun inbreng.
3. Br. L.H. Olde te Doorn is deputaten opnieuw zeer behulpzaam geweest door alle reacties te rubriceren naar hoofdstuk en artikel en door ook verder als toegevoegd secretaris te fungeren. Wij zijn hem daarvoor zeer erkentelijk.
4. Deputaten presenteren nu Werkorde 3 (WO-3) als het resultaat van deze nieuwe inbreng-ronde en de verwerking daarvan door deputaten. Hadden deputaten aanvankelijk nog de idee om na de twee eerdere Werkordes nu een beperkte toetsing uit te voeren, gezien alle ingekomen opmerkingen, gedachten, formuleringen, vragen, voorstellen, etc., is het per saldo toch weer een stevige herbeoordeling geworden. Deputaten hebben in het licht van alle reacties kritisch naar hun eigen eerdere werk gekeken. De uitkomst is dat de opzet en indeling van WO-3 niet is gewijzigd, maar dat er op artikel-niveau wel een behoorlijk aantal aanpassingen is doorgevoerd, soms alleen redactioneel, maar soms ook materieel. Via de uitgebreide Memorie van toelichting (MvT) hebben wij keuzes verantwoord, wijzigingen toegelicht, maar ook standpunten gehandhaafd en nader gemotiveerd. U kunt ons in tekst en toelichting in alles volledig narekenen.

B. onderzoek bestuurlijke effecten bij afschaffing PS

5. Na de eerste behandeling ter synode op 16 april 2011 (art. 25 Acta GS Harderwijk 2011) heeft de synode op 11 juni 2011 uit haar midden een ad-hoc commissie ingesteld met als opdracht een onderzoek te doen naar de bestuurlijke effecten van de wijzigingen die voortvloeien uit Werkorde 2, hoofdstuk E, artikelen E3, E4 en E7 (art. 26 Acta GS Harderwijk 2011). Dit betreft – kort gezegd – de gevolgen voor de organisatie van de meerdere vergaderingen die (kunnen) voortvloeien uit het voorstel van deputaten tot afschaffing van de Particuliere synode (PS).

6. De commissie bestuurlijke effecten (cieBE) heeft haar opdracht zelfstandig uitgevoerd. Zij heeft haar concept-rapportage aan deputaten voorgelegd. Daarover is eenmaal door haar met deputaten gemeenschappelijk beraadslaagd op 10 februari 2012. De cieBE heeft haar rapport dd. 20 maart 2012 aan de synode aangeboden. De cieBE heeft geen standpunt ingenomen omtrent te maken keuzes.

C. nadere besluiten van GS Harderwijk

7. Op 1 juni 2012 heeft een voortgezette synodebespreking plaats gevonden. Deputaten hebben ten behoeve hiervan een tussenrapport uitgebracht, waarin zij een aantal algemene aspecten van de Werkorde nader hebben toegelicht, enkele artikel-overstijgende thema's hebben besproken en diverse 'voorvragen' van de synode hebben beantwoord. Ook hebben zij hierin gereageerd op de rapportage van de CieBE. Met het oog op de besluitvorming zijn door deputaten een aantal concept-besluiten aan het tussenrapport toegevoegd.
8. De bespreking ter synode heeft geleid tot de hierna vermelde synodebesluiten. Wij geven die integraal weer, zodat daarmee de meest actuele stand van zaken rond WO-3 voor iedereen beschikbaar is. De synode heeft besloten:

Besluit 1:

met instemming kennis te nemen van de uitgangspunten die deputaten bij het ontwerpen van de nieuwe kerkorde hebben gekozen:

1. de kerkorde dient te fungeren als een gemeenschappelijk akkoord voor het leven in de gemeente en het samenleven van de kerken in gehoorzaamheid aan de Heer, Jezus Christus, en om de vrede te dienen (intern perspectief);
2. de kerkorde dient tegelijk te functioneren tezamen met de overige kerkelijke regelingen als het statuut van de kerken in de zin van de Nederlandse wetgeving (extern perspectief);
3. de kerkorde staat in de presbyteriaal-synodale lijn en blijft daarin herkenbaar als een loot aan de stam van de Dordtse kerkenordering (DKO);
4. de kerkorde bevat rechten en plichten voor zowel de kerken, de ambtsdragers als de gemeenteleden;
5. zowel inhoudelijk als qua indeling, taal en stijl wordt gestreefd naar een goede balans van een geestelijke benadering en een zakelijke inslag;
6. voor bepalingen met een bindend c.q. normerend karakter wordt zoveel mogelijk de onvoltooid tegenwoordige tijd gebruikt;
7. de synode voorziet in generale regelingen ter nadere uitvoering van de kerkorde.

Besluit 2:

de indeling in hoofdstukken van de nieuwe kerkorde vast te stellen als volgt:

- A. de kerken
- B. de ambten en overige diensten
- C. het leven van de gemeente
- D. de kerkelijke tucht
- E. kerkelijk samenleven
- F. besluitvorming en rechtsmiddelen
- G. materiële aangelegenheden
- H. slotbepaling

Besluit 3:

1. aan de kerkordeartikelen een doorlopende nummering toe te kennen in Arabische cijfers voor de gehele kerkorde;
2. elk artikelnummer te laten voorafgaan door de hoofdletter van het hoofdstuk waartoe het artikel behoort;
3. ingeval een artikel uit meer leden bestaat aan elk lid een opvolgend eigen lidnummer te geven;
4. de officiële citeerwijze van de artikelen vast stellen als volgt: de hoofdletter van het hoofdstuk, gevolgd door het nummer van het artikel, gevolgd door het letterteken punt, gevolgd door het lidnummer;
5. ieder kerkordeartikel te voorzien van een samenvattend opschrift in de lijn van de opschriften van Werkorde 1 en 2.

Besluit 4:

deputaten herziening KO op te dragen de volgende synode te dienen met:

- a. een overzicht van alle bestaande generale regelingen;
- b. een overzicht van de bestaande generale regelingen die geen aanpassing behoeven;
- c. een overzicht van de bestaande generale regelingen die wel aanpassing behoeven, voorzien van voorstellen tot die aanpassingen;
- d. een overzicht van noodzakelijke nieuwe generale regelingen, voorzien van voorstellen daartoe.

Besluit 5:

1. uit te spreken dat deputaten in de lijn van Werkorde 1 en 2 ten aanzien van de ambten kunnen blijven werken op twee sporen, te weten enerzijds versterking van de eigenstandige posities van ouderlingen (kerkenraad) en diakenen (diaconie) en anderzijds waarborging van een goede samenwerkingsstructuur tussen beide zonder dat die leidt tot taakvermenging.

Besluit 6:

1. uit te spreken dat de kerken voor bijzondere kerkelijke organisaties en voor kerkelijke instellingen zoveel mogelijk gebruik maken van de rechtspersoonsvormen die vallen onder art. 2: 2 BW en zo min mogelijk van verenigingen en stichtingen naar burgerlijk recht.
9. Ten aanzien van de particuliere synode hebben deputaten de synode een concept-besluit aangeboden, uitgaande van een 'particuliere synode nieuwe stijl'. Dit besluit is niet in stemming gekomen, omdat er na overleg tussen het moderamen van de synode, de synodecommissie en deputaten voor is gekozen om de vergadering eerst een globale keuze voor te leggen tussen een "PS oude stijl" en een "PS nieuwe stijl". Beide opties behaalden echter bij deze peiling ter synode evenveel stemmen (18-18). Deputaten hebben aangegeven zich nader te beraden naar aanleiding van deze uitkomst. Zie hierover verder paragraaf H van deze inleiding.
 10. Deputaten hebben de inhoud van het tussenrapport, de bespreking daarvan ter synode en de besluiten door de synode zoveel mogelijk verwerkt in WO-3.
 11. Deputaten bespreken hierna in deze inleiding nog enkele meer algemene thema's, die ook in het tussenrapport al aan de orde zijn gesteld.

D. geestelijk karakter van de KO

12. Deputaten willen iets meer zeggen over het geestelijk karakter van het kerkrecht en van de kerkorde. Recht heeft altijd een ordenend en structurerend karakter. Om die reden wordt het vaak, meer of minder expliciet, tegenover het 'geestelijke' gesteld. 'Law and order' worden in één adem genoemd. Zeker in de kerk heeft het recht echter de kans te tonen dat het meer is dan regels en regeltjes ... Dankzij de vrijheid van godsdienst hebben de kerken bovendien het volle recht om hun eigen interne aangelegenheden te regelen. De kerken mogen zelf vorm geven aan hun eigen inrichting en organisatie (auto-nomie). En uiteraard doen zij dat in verbinding met het verleden, in de context van het heden en gericht op de naaste toekomst. Hier ligt dus een taak, maar ook een uitdaging voor de kerken.
13. Deputaten proberen daaraan in de Werkorde concreet inhoud en vorm te geven en doen dat op meerdere manieren: natuurlijk primair in de inhoud van de artikelen en de keuzes die daarbij gemaakt worden, maar ook in de indeling, de taal, de stijl, hier en daar geformuleerde uitgangspunten of doelstellingen, etc. Juist dit laatste roept blijkens de commentaren nog wel eens vragen op. In de wandelgangen is sprake van '*mission statements*': bepalingen waarvan men zich afvraagt of die nou wel in een KO thuishoren. Neem en lees bijvoorbeeld:
- A1 eenheid van geloof en belijden
 - A2 vrede
 - C1 de gemeente
 - C13.1 geloofsleven en toerusting
 - C14.1 onderlinge gemeenschap
 - C15.2 de missionaire roeping
14. Is het opnemen van deze bepalingen juridisch verplicht? Nee. Is de naleving van deze bepalingen juridisch 'opeisbaar'? Nee. Moeten ze dan wel in de KO staan? Er moet niets. Maar het punt is of deze vragen wel vanuit het juiste perspectief worden gesteld. Wij menen van niet. Een KO is meer dan een zakelijk-technisch-juridische regeling van een aantal organisatorische punten in de kerk. De KO van een kerk komt voort uit haar ecclesiologie: de visie die de kerk heeft op haar eigen functioneren als kerk. Zoals we al eerder bij wijze van voorbeeld hebben geschreven: het Rooms-Katholieke kerkelijk wetboek (CIC) is geen kerkorde voor de GKv. Zelfs in de naam (wetboek of orde) komt dit al tot uitdrukking. Tegelijk is een kerkorde ook geen belijdenis. Het blijft wel het statuut voor de kerken. Het komt er dus op aan een goede balans te vinden tussen kerk en recht, tussen geestelijk en zakelijk. Er is dan ook geen reden wat minderwaardig te doen over bepalingen, zoals hierboven genoemd. Integendeel, zij zijn juist kader-stellend en stempelen daarmee de KO als eigensoortige kerkelijke regeling.
15. Daar komt nog het volgende bij: als een statelijke rechter moet oordelen in een kerkelijke zaak, dan biedt juist het eigensoortige karakter van het kerkelijk recht handvatten voor de interpretatie daarvan. Het geestelijk karakter heeft dus toch ook een juridische functie. Als de KO niets zou zeggen over de roeping en beroeping van de predikant, valt de rechtspositie niet te verklaren. Als het geestelijk karakter van de tucht niet wordt beschreven, dan kan de tuchttoefening gemakkelijk worden misverstaan als een vorm van straf of zelfs vergelding. Kortom: voor een goede rechtsbeoordeling is het nodig dat het recht zich ook goed laat vinden, juist ook in zijn eigen kerkelijk karakter.

E. indeling van de KO

16. De hoofdstukindeling van de Werkorde is in de MvT bij WO-1 (paragraaf K) reeds toegelicht. De indeling is bij WO-2 niet gewijzigd. Er zijn geen zwaarwegende argumenten bij deputaten binnen gekomen om alsnog een andere indeling voor te stellen. De hoofdstukindeling is dus door ons gehandhaafd.
17. Deze hoofdstukindeling gaat uit van een logische opbouw. Er is een afweging gemaakt over de volgorde van de hoofdstukken B en C. Er is voor gekozen om in lijn met de DKO c.q. KO1978 de ambten en overige diensten voorop te laten gaan in hoofdstuk B. Daartegenover staat een duidelijker positie van de gemeente in hoofdstuk C.
18. De synode heeft de hoofdstukindeling conform de Werkorde vastgesteld. Zie hierboven besluit 2.

F. nummering van de KO-artikelen

19. In de Werkorde is sprake van een tijdelijke werknummering, bestaande telkens uit een letter van het hoofdstuk gevolgd door een opvolgend cijfer binnen het hoofdstuk. In de inleiding van de MvT bij WO-2 (paragraaf E) hebben deputaten aangegeven dat een aantal systemen van nummering denkbaar is:
 - A. een doorlopende nummering in alleen cijfers voor de hele KO;
 - B. een doorlopende nummering in cijfers voor de hele KO, maar gecombineerd met de letters van de hoofdstukken;
 - C. een nummering per hoofdstuk, gecombineerd met de letter van het hoofdstuk.

Variant A is het systeem van de bestaande KO1978: één doorlopende nummering voor de hele KO. Voordeel: elk artikel heeft een uniek nummer in de KO. Nadeel: bij een latere wijziging (hetzij invoeging hetzij vervallenverklaring) ontstaat er een frictie met de gehele nummering.

Variant B kent ook één doorlopende nummering voor de hele KO. Hier heeft elk artikel bovendien een voorafgaande hoofdletter van het hoofdstuk. Voordeel hiervan is het unieke nummer van elk artikel, gecombineerd met de letter van het hoofdstuk, zodat ook direct zichtbaar is om welk hoofdstuk het gaat.

Variant C is het huidige Werkorde-systeem. Er is een nummering per hoofdstuk, gecombineerd met de letter van het hoofdstuk. Elk hoofdstuk begint weer bij artikel 1. Voordeel hiervan is dat latere mutaties makkelijker zijn te nummeren; er wijzigt alleen iets per hoofdstuk. Voordeel is ook de herkenbaarheid per hoofdstuk. Nadeel is het ontbreken van één doorlopende nummering voor de hele KO.

20. Deputaten hebben de synode voorgesteld om te kiezen voor variant B. Dit combineert de voordelen van één doorlopende nummering voor de hele KO met de directe herkenbaarheid per hoofdstuk. Een dubbele ingang via letter en cijfer verhoogt de toegankelijkheid en het gebruiksgemak. Bovendien houdt dit de structuur van de KO levend: er wordt blijvend gebruik gemaakt van de hoofdstukindeling. Wellicht is dit voor sommigen best even wennen in de praktijk. Maar het levert per saldo voordeel op.
21. Binnen de artikelen verdient het sterke voorkeur om de afzonderlijke leden ook een eigen nummer te geven, zoals nu in de Werkorde het geval is. De redactie van de huidige KO1978, met een doorlopende tekst zonder lid-nummering, valt

sterk te ontraden. Dit is een systeem dat in moderne regelgeving niet meer wordt gebruikt. Bovendien is het heel lastig bij verwijzingen. Je komt dan uit bij omschrijvingen als 'artikel X tweede volzin' e.d. Dergelijk behelpen is niet nodig. De citeerwijze van de leden binnen een artikel kan verkort worden tot een punt, gevolgd door de lid-nummers.

22. Het bovenstaande in de praktijk gebracht, zou er op neerkomen dat de nummering in hoofdstuk A conform de Werkorde is, waarna artikel B1 over de ambten uitkomt op het nieuwe nummer B6, artikel B2 op het nieuwe nummer B7, etc. In overzicht:

<i>Werkorde</i>	<i>artikelen KO</i>	<i>leden</i>		
A1	A1	A1.1	A1.2	
A2	A2	A2.1	A2.2	
A3	A3	A3.1	A3.2	
A4	A4	-		
A5	A5	A5.1	A5.2	A5.3
B1	B6	B6.1	B6.2	B6.3
B2	B7	-		

23. De synode heeft conform dit voorstel besloten. Zie hierboven besluit 3.

G. generale regelingen

24. Deputaten geven graag een nadere toelichting op de positie van de generale regelingen (GR) om verkeerde beeldvorming te voorkomen. Er is hier namelijk wel enige differentiatie en nuancering nodig:
- veel bestaande regelingen zullen zonder aanpassing verder kunnen als generale regeling;
 - een aantal regelingen/besluiten/uitvoeringsbepalingen zal zonder al te veel problemen kunnen worden samengevoegd tot een generale regeling;
 - een aantal generale regelingen zal nieuw moeten worden opgesteld.

(ad a)

25. Het is goed om zich allereerst te realiseren dat er al veel generale regelingen bestaan. Een korte opsomming van belangrijke regelingen laat dat zien:
- preekbevoegdheid (2008)
 - toelating predikantschap (1999, 2002)
 - kerkelijk werkers (2005)
 - ratificatie generale besluiten (2002)
 - kerkelijke eenheid met CGK en andere kerken (2005, 2008)
 - toelating gasten aan het avondmaal (2005)
 - gastlidmaatschap jongeren (1990, 2002)
 - koersbepaling kerklied (2002)
 - huwelijk en echtscheiding (2002, 2005, 2008)

26. Het is niet de bedoeling om bestaande regelingen, die eerder door de synoden zijn vastgesteld, allemaal opnieuw te ontwikkelen. Daar zit niemand op te wachten.

(ad b)

27. Ook bij de tweede categorie gaat het om al bestaande regelingen, die echter door het besluitvormingsproces in meerdere synoden versnipperd zijn en daardoor niet makkelijk toegankelijk zijn. Hier zijn de kerken er mee gediend om bestaande besluiten in een generale regeling samen te brengen en transparant te maken. Een voorbeeld wordt gevormd door het besluitvormingsproces over losmaking.

(ad c)

28. Tot slot kunnen er generale regelingen gewenst zijn, die er tot dusver niet zijn. Dit kan enerzijds gevoed worden doordat bepalingen uit de KO worden overgeheveld naar de GR. Dit kan anderzijds het gevolg zijn van een in de praktijk geconstateerde lacune, die invulling behoeft. Een voorbeeld van deze categorie is de beoogde 'generale regeling predikantszaken' (GRP). Wij verwijzen hiervoor verder specifiek naar de toelichting bij B23.
29. Deputaten nemen graag de indruk weg (zo die gevestigd is) dat er sprake zou zijn van allerlei nieuwe regelgeving. Dat is niet de bedoeling. Bovendien geldt dat de inhoud van de generale regelingen zich altijd zal (moeten) bewegen binnen de bandbreedte van de KO. En tot slot is het de synode zelf die de generale regelingen vast stelt.
30. De realisatie van de generale regelingen was in de afgelopen periode niet voorzien en naast de redactie van WO-1 en WO-2 ook niet uitvoerbaar. Het is de bedoeling dat hieraan in de komende periode na de GS Harderwijk wordt gewerkt. De synode heeft hierover inmiddels ook een besluit genomen. Zie hierboven besluit 4.
31. De vraag wordt gesteld of de Werkorde eigenlijk wel in eerste lezing kan worden vastgesteld als de generale regelingen er nog niet zijn. Deputaten beantwoorden deze vraag positief:
- 1^e het beeld dat de generale regelingen er niet zijn, is grotendeels onjuist;
 - 2^e de generale regelingen volgen de KO en niet omgekeerd;
 - 3^e als de Werkorde in eerste lezing wordt vastgesteld, is zij nog niet operationeel;
 - 4^e het is de synode zelf die de generale regelingen vast stelt.
32. Wij hebben in WO-3 de vermelding van de generale regelingen achterwege gelaten. In WO-1 en WO-2 hebben wij wel een verwijzing opgenomen, met de mededeling dat het om een indicatieve opgave gaat. Deputaten volstaan hier met verwijzing naar besluit 4. De generale regelingen zijn een zaak voor de volgende GS.

H. de particuliere synode

33. In Werkorde 1 en 2 hebben deputaten voorgesteld de particuliere synode (PS) te laten vervallen. De GS Harderwijk 2011 heeft de ad hoc-cie bestuurlijke effecten (cieBE) opgedragen onderzoek te doen naar de effecten hiervan. De cieBE heeft aan de synode gerapporteerd. Zie hierboven onderdeel B.
34. Het rapport van de cieBE en de reacties uit de kerken hebben deputaten er toe gebracht om de voorstellen op een aantal punten bij te stellen. Deputaten zijn op basis daarvan gekomen tot het voorstel van een 'PS nieuwe stijl' met slechts een beperkte taakstelling, te weten:
- a. het aanwijzen van de afgevaardigden voor de generale synode; echter niet het voorbereiden van de agenda van de generale synode;
 - b. het fungeren als beroepsinstantie; echter alleen voor:
 - (1^e) beroep tegen besluiten die in eerste aanleg door de classis zijn genomen;
 - (2^e) beroep tegen besluiten van een kerkenraad die met voorafgaande goedkeuring van de classis zijn genomen.
35. Deputaten hebben in hun tussenrapport aan de synode (zie hierboven punt 7) dit voorstel toegelicht en daarbij een concept-besluit aangeboden in bovenstaande zin. Ter synode is een peiling gehouden tussen een "PS oude stijl" en een "PS

nieuwe stijl". Beide opties behaalden echter bij deze peiling ter synode evenveel stemmen (18-18). Het concept-besluit van deputaten is daarop niet meer in stemming gebracht. Deputaten hebben aangegeven zich nader te beraden naar aanleiding van deze uitkomst (zie hierover punt 9).

36. Deputaten handhaven in WO-3 het voorstel, zoals verwoord in het tussenrapport, om te komen tot een PS nieuwe stijl met de beperkte taakstelling zoals hierboven genoemd. De uitkomst van de peiling geeft geen eenduidige aanwijzing om het voorstel voor de PS nieuwe stijl terug te nemen of te modificeren. Ook het rapport van de cieBE en de bespreking ter synode geven geen blijk van overwegende bezwaren tegen de PS nieuwe stijl. Deputaten moeten overigens in praktische zin opmerken dat de tijd ontbreekt voor nog weer een uitgebreide heroverweging van argumenten. Deputaten hebben de opdracht van de synode om WO-3 voor 1 juli 2012 af te leveren en willen zich daaraan houden. Deputaten zijn van oordeel dat het voorstel van een PS nieuwe stijl een goede tussenweg biedt tussen het volledig opheffen en het onverkort handhaven van het huidige model. Voor de inhoudelijke toelichting zij verder verwezen naar artikel E11 en de MvT daarbij.

I. Werkorde 3 in verhouding tot Werkorde 2 en 1

37. WO-3 is het beste te kenschetsen als een product van voortschrijdende ontwikkeling. Als er punten gewijzigd zijn, is dat meestal vanwege een verfijning van de formuleringen, vanwege vereenvoudiging, versterking van de consistentie, e.d. Op allerlei punten zijn eerder gemaakte keuzes ook gehandhaafd. De ontvangen reacties hebben in die gevallen geleid tot heroverweging van de argumentatie en zo nodig tot nadere verantwoording in de MvT.
38. Binnen **hoofdstuk B** is de opbouw c.q. volgorde van de artikelen aangepast. Na enkele algemene bepalingen over de ambten volgen eerst alle bepalingen over de predikant en vervolgens die over de ouderlingen en diakenen. Zie daarvoor verder de inleidende toelichting bij hoofdstuk B. In hoofdstuk B is de onderscheiden positie van ouderlingen en diakenen consequenter doorgevoerd. Tegelijk is opnieuw gekeken naar de kernpunten van de ambtelijke samenwerking in de gemeente. Ook de kleine gemeenten zijn nadrukkelijk in beeld geweest.
39. In **hoofdstuk C** ontmoeten we met name rond de kerkdiensten en de inrichting daarvan de toegenomen diversiteit in de kerken. Juist hier doet zich gevoelen dat de kerkorde zich moet beperken in zijn voorschriften en waar mogelijk ruimte moet laten voor een optimale plaatselijke invulling. Dit heeft geleid tot minder specifieke bepalingen over de inrichting van de kerkdiensten (C3). Verder zijn diverse bepalingen samengevoegd tot één nieuwe bepaling over onttrekking (C16). M.b.t. het huwelijk is een bepaling toegevoegd over de goede voorbereiding daarop (C11.6).
40. In **hoofdstuk D** hebben deputaten de overeenkomsten en verschillen tussen belijdende leden en volwassen doopleden voor wat betreft de tuchttoefening opnieuw kritisch bekeken en de ontworpen bepalingen daarover ... gehandhaafd.
41. In het kader van **hoofdstuk E** is de kerkelijke organisatie via de meerdere vergaderingen opnieuw doorgelicht. De PS nieuwe stijl heeft geleid tot een nieuw artikel E11. Voor de GS keren wij terug tot de driejarige cyclus (E7).
42. Voor wat betreft **hoofdstuk F** wijzen deputaten op de aangepaste formulering van F2.4 m.b.t. degene die een kerkelijk besluit niet kan uitvoeren omdat dit persoonlijk in zijn geweten in strijd brengt met Gods Woord. Verder is in dit hoofdstuk op veler verzoek een algemene termijn ingevoerd van zes weken voor

het instellen van bezwaar, beroep en hoger beroep. Tot slot leidt hier de handhaving van de PS als rechtsprekend college tot aanpassingen in de organisatie van de rechtspraak.

43. De **hoofdstukken A, G en H** leveren geen significante aanpassingen op.

J. vervolg

44. Werkorde 3 zal DV in september 2012 door de synode worden behandeld. Deputaten zien met belangstelling naar die bespreking uit. Zij hopen op een vruchtbaar overleg over de vele aspecten die in de Werkorde ter sprake komen en die het kerkelijk leven direct raken. Mogen we het gezamenlijk blijven zien als een project waarin we de vrede en het recht in de kerken mogen dienen, niet als op zichzelf staande grootheden, maar als hulpinstrumenten om zoveel mogelijk vrije doorgang te verlenen aan het Evangelie van Christus en aan de lof op God.

Opzet Memorie van Toelichting

U treft per artikel achtereenvolgens de volgende onderdelen aan:

- **in rode letter** : de tekst van het artikel in Werkorde 1
geplaatst tussen vierkante haken en met vermelding WO-1
- **in blauwe letter** : de tekst van het artikel in Werkorde 2
geplaatst tussen vierkante haken en met vermelding WO-2
- **in zwarte letter** : de tekst van het artikel in Werkorde 3
de wijzigingen t.o.v. WO-2 zijn *cursief en geel afgedrukt*
- de toelichting bij het artikel in Werkorde 3

MEMORIE VAN TOELICHTING 3

WERKORDE 3 – hoofdstuk A

A. de kerken

[WO-1: A1 eenheid van geloof en belijden

- A1.1 De Gereformeerde Kerken in Nederland zijn onderling verbonden in eenheid van het christelijk geloof in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift.
- A1.2 Zij aanvaarden met de oude christelijke kerk de Apostolische Geloofsbelijdenis, de geloofsbelijdenis van Nicea en de geloofsbelijdenis van Athanasius. Met de kerk van de Reformatie nemen zij bovendien de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels aan als betrouwbare samenvatting van de christelijke leer.]

[WO-2: A1 eenheid van geloof en belijden

- A1.1 De Gereformeerde Kerken in Nederland zijn onderling verbonden in eenheid van het christelijk geloof in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift.
- A1.2 Zij aanvaarden met de oude christelijke kerk de Apostolische Geloofsbelijdenis, de geloofsbelijdenis van Nicea en de geloofsbelijdenis van Athanasius. Met de kerk van de Reformatie aanvaarden zij bovendien de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels als betrouwbare samenvatting van de christelijke leer.]

A1 eenheid van geloof en belijden

- A1.1 De Gereformeerde Kerken in Nederland zijn onderling verbonden in eenheid van het christelijk geloof in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift.
- A1.2 Zij aanvaarden met de oude christelijke kerk de Apostolische Geloofsbelijdenis, de geloofsbelijdenis van Nicea en de geloofsbelijdenis van Athanasius. Met de kerk van de Reformatie aanvaarden zij bovendien de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels als betrouwbare samenvatting van de christelijke leer.

Toelichting A1

1. Bij de naamgeving 'Gereformeerde Kerken in Nederland' pleit een enkel commentaar voor permanente toevoeging van 'vrijgemaakt' ter wille van de duidelijkheid. Wij volgen de officiële naamgeving. Zie de MvT bij WO-2.
2. De zinsnede in A1.1: "zijn onderling verbonden in eenheid van het christelijk geloof in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift." heeft enig kritisch commentaar opgeleverd, variërend van 'kan gemist worden' tot 'hoort niet thuis in een KO'. Wij menen echter dat deze inleidende en toonzettende zin als grondslagbepaling niet gemist kan worden.
3. Op A1.2 is weinig commentaar gekomen. Een enkele reactie ziet liever geen verwijzingen naar de oude christelijke kerk en de kerk van de Reformatie.

[WO-1: A2 vrede

- A2.1 In de gemeente van Christus moet alles op gepaste wijze en in goede orde gebeuren, zodat de onderlinge vrede wordt gediend (1 Kor. 14: 33 en 40).
- A2.2 Allen staan onder het ene Hoofd, Jezus Christus, als Heer van de kerk. Geen persoon of kerk mag een andere persoon of kerk overheersen.]

[WO-2: A2 vrede

- A2.1 In de kerk van Christus moet alles op gepaste wijze en in goede orde gebeuren, zodat de vrede wordt gediend (1 Kor. 14: 33 en 40).
- A2.2 Allen staan onder het ene Hoofd, Jezus Christus, als Heer van de kerk. Geen persoon of kerk mag een andere persoon of kerk overheersen.]

A2 vrede

- A2.1 In de kerk van Christus moet alles op gepaste wijze en in goede orde gebeuren, zodat de vrede wordt gediend.
- A2.2 Allen staan onder *de ene Heer, Jezus Christus, het hoofd van zijn kerk*. Geen persoon of kerk mag een andere persoon of kerk overheersen.

Toelichting A2

1. Een commentaar op A2.1 stelt dat als verwijstekst Efeziërs 4: 3 passender zou zijn. Een andere reactie wijst er op dat de Werkorde de tekst 1 Korintiërs 14: 33 en 40 buiten de oorspronkelijke bijbelse context toepast en dat daarom de tekstverwijzing beter kan vervallen. Voor dit laatste is inderdaad iets te zeggen. Wij laten daarom een expliciete tekstverwijzing achterwege.
2. Wij hebben de formulering van A2.2 iets gewijzigd ('hoofd' en 'Heer' zijn omgedraaid) en volgen daarmee het advies in een van de reacties.
3. De verbreding van de anti-hiërarchieregel in de tekst van A2.2 van 'ambtsdrager' naar 'persoon' (reeds in WO-1) blijft enig commentaar opleveren. Dit komt voort uit de opinie dat de KO geen ordenende taak en bevoegdheid zou hebben t.a.v. kerkleden en dat A2.2 zich daarom tot kerken en ambten zou dienen te beperken. Wij wijzen die visie principieel af en lichten dat hieronder nog nader toe bij A3.
4. Niemand (geen persoon) in de kerk behoort een ander te overheersen, een ambtsdrager niet, maar een gemeentelid evenmin. En ook deputaatschappen niet. Ook kerken dienen elkaar niet te overheersen. De 'gouden regel' (canon aureus) van art. 83 KO1978 heeft een kerk-brede strekking en daarvan is niemand uitgezonderd. Met het enkele commentaar dat art. 83 KO1978 nu eenmaal slechts spreekt van ambtsdragers en kerken, kan niet worden volstaan. Er dient dan aangetoond te worden dat kerkleden niet onder dit verbod behoren te vallen c.q. wel mogen 'heersen'. Dit laatste is toch echter ongerijmd. Zie verder ook de argumentatie in de MvT bij WO-2 voor deze brede anti-hiërarchische regel.
5. In een reactie wordt voorgesteld om in A2.1 en A2.2 ook de stellende wijs te gebruiken die we verder in de Werkorde hanteren. Dus in A2.1: 'in de kerk van Christus *gebeurt* ...', en in A2.2: 'geen persoon of kerk *overheerst*.. .' Hoewel eenheid van stijl inderdaad een oogmerk is, achten we het van belang op deze centrale plaats het normatieve element zo sterk mogelijk te laten doorklinken. Bovendien staat het 'moet' ook letterlijk in 1 Korintiërs 14: 40: "Alles moet op gepaste wijze en in goede orde gebeuren" (NBV).

[WO-1: A3 interne rechtsorde

- A3.1 De kerkorde wordt door de kerken aanvaard als een gemeenschappelijke regeling voor het leven in de gemeente en het samenleven van de kerken.
- A3.2 De kerken, ambtsdragers en gemeenteleden leggen zich er op toe de kerkorde en de kerkelijke regelingen en besluiten in kerkelijke stijl na te leven.]

[WO-2: A3 kerkorde en naleving

- A3.1 De kerkorde is door de kerken vastgesteld als een gemeenschappelijke regeling voor het leven in de gemeente en het samenleven van de kerken.
- A3.2 De ambtsdragers en gemeenteleden leven de kerkorde en de kerkelijke regelingen en besluiten in kerkelijke stijl na.]

A3 kerkorde en naleving

- A3.1 De kerkorde is door de kerken vastgesteld als een gemeenschappelijke regeling voor het leven in de gemeente en het samenleven van de kerken.
- A3.2 De kerken, ambtsdragers en gemeenteleden houden zich aan de kerkorde en de kerkelijke regelingen en besluiten.

Toelichting A3

1. Tot wie is de KO gericht? Wie zijn er door de KO gebonden? De vraag wordt misschien retorisch gevonden: de KO geldt toch voor alle kerken, dus voor de hele kerkgemeenschap van de GKv? Toch blijkt hier onduidelijkheid over te bestaan. Enerzijds (a) zijn er commentaren die zeggen dat de KO geen regels kan stellen voor *kerkleden* en zeker niet voor *kerkleden onderling*, anderzijds (b) wordt ook opgemerkt dat *de kerken* als zodanig toch niet gebonden kunnen zijn. Hoe kan een kerk of hoe kunnen kerken immers handelen? Juridisch vertaald is dit de vraag naar wie er drager van rechten en plichten in de KO kunnen zijn.

(ad a)

2. In een aantal reacties wordt gesteld dat de kerkorde geen zeggenschap heeft over "het leven in de gemeente" (A3.1) en over "de gemeenteleden" (A3.2). Zo lezen wij opmerkingen als: "de kerkorde regelt niet de verhouding tussen gemeenteleden" en "de kerkorde is niet de plaats om verplichtingen op te leggen aan gemeenteleden". Dit zou uit A3 moeten verdwijnen. Wat ons betreft is dit een foute redenering, zowel in kerkelijk als in juridisch opzicht.
3. Kerkelijk gedacht, is het niet houdbaar om te poneren dat een KO geen rechten zou mogen toekennen en geen plichten zou mogen opleggen aan gemeenteleden en tussen gemeenteleden onderling. Een bekend voorbeeld is de regel van Matteüs 18 over het onderling vermaan, een regel die vanouds in het tuchtrecht van de KO voorkomt (art. 72 en 73 DKO; art. D2 in de Werkorde). Nu kun je daarvan nog zeggen dat deze regel rechtstreeks is ontleend aan de Bijbel en daardoor een 'status aparte' inneemt. Maar de KO1978 kent ook verder nogal wat bepalingen, die weliswaar naar de vorm in de sleutel staan van het toezicht door de kerkenraad ("*de kerkenraad ziet er op toe dat ...*"), maar die in wezen rechtstreeks de kerkleden regarderen. Neem bijvoorbeeld art. 57 KO1978 over het onderwijs in overeenstemming met de doopbelofte en art. 70 over de huwelijksbevestiging. Het is daarom een misverstand dat de KO niet rechtstreeks de kerkleden zou aanspreken of zelfs mogen aanspreken. Wij kiezen er voor de rechten en plichten juist direct terug te leggen bij de personen die daarvoor primair verantwoordelijk zijn.

4. Kerkrechtelijk/juridisch geldt hetzelfde: de kerkorde regardeert rechtstreeks alle kerkleden. Het is niet maar een ambtsdragers-orde, maar een kerk-orde. Bij een lidmaatschap van een organisatie horen altijd rechten en plichten, jegens de organisatie en jegens elkaar. En dat geldt ook in de kerk. Het feit dat men behoort tot de kerk, impliceert dat men gebonden is aan de regels die daar gelden. Het statuut van de kerk beheerst alle interne verhoudingen in de kerk (art. 2: 2 BW) en daarvan zijn de kerkleden natuurlijk niet uitgezonderd.
5. De specifieke vraag is gesteld of de aanduiding 'gemeenteleden' in A3.2 ook de doopleiden omvat. Uiteraard is dat het geval. Maar tegelijk geldt natuurlijk dat dit voor hen van toepassing is naarmate zij de verantwoordelijkheid daarvoor kunnen dragen. Laten we op dit punt niet gaan theoretiseren.

(ad b)

6. In Werkorde 2 hebben wij in A3.2 de kerken als subject naast de ambtsdragers en gemeenteleden weggelaten. In diverse commentaren is er voor gepleit de kerken toch weer als zodanig expliciet te noemen. Dus: "De kerken, ambtsdragers en gemeenteleden leven de kerkorde (...) na." Dit vraagpunt is van verschillende kanten te benaderen.

Je kunt zeggen (optie 1): de kerken zijn geen personen. De kerken kunnen dus zelf niets naleven. De ambtsdragers en gemeenteleden zijn de actoren in en namens de kerken.

Je kunt ook zeggen (optie 2): het zijn toch de kerken zelf die de kerkorde hebben vastgesteld. Dat zij aan de kerkorde gebonden zijn, is dan vanzelfsprekend en behoeft niet geëxpliciteerd te worden.

Je kunt ook zeggen (optie 3): de kerken vormen tezamen het kerkverband en zijn in dat verband jegens elkaar als kerken gehouden de kerkorde c.a. na te leven.
7. Wij menen dat dit laatste de doorslag moet geven en dat het daarom toch nuttig en nodig is de kerken als zodanig weer in Werkorde 3 in A3.2 op te nemen. Het is feitelijk juist dat de kerken handelen d.m.v. personen, maar de kerken als zodanig zijn daarmee nog wel actores in de KO. Er zijn legio bepalingen waarin 'de kerken' zus of zo doen: de kerken erkennen de overheid (A5.1), de kerken onderhouden de TU (B10.1), de kerken komen bijeen in meerdere vergaderingen (E3, E4, E7), de kerken ondersteunen elkaar in financiële zin (G1.2), e.d. De kerken zijn als zodanig dragers van rechten en plichten, juist ook geabstraheerd van de personen die namens haar handelen. De kerken zijn daarop aanspreekbaar.
8. Het voorgaande geldt zowel voor de kerken gezamenlijk, bijvoorbeeld bijeen in de synode of in een classis, maar ook voor de kerken onderling. Geen kerk mag over een andere kerk of andere kerken heersen (art. 83 KO1978; art. A2.2 Werkorde). Dat konden we altijd onbekommerd zeggen en dat kunnen we nog steeds.
9. Overigens ter vergelijking: in het statelijk recht is het niet anders: kerkgenootschappen zijn dan rechtspersonen (art. 2: 2 BW) en als zodanig handelen zij, kunnen zij aansprakelijk zijn, etc. Natuurlijk zijn er personen die namens een rechtspersoon handelen (vertegenwoordigers), maar het punt is nu juist dat zij daarmee die rechtspersoon binden en dat hun handelingen gelden als handelingen van de rechtspersoon zelf.
10. Op de uitdrukking "in kerkelijke stijl" (A3.2 slot) is opnieuw veel gereageerd, ook na de tamelijk brede uitleg in de MvT bij WO-2. Ondanks de parallel met het 'op kerkelijke wijze' in art. 30 KO1978 is het meest voorkomende bezwaar dat deze

norm te vaag is en daardoor ongeschikt. Er wordt gevraagd om verduidelijking in de tekst van de KO. Een enkele commentator legt het zelfs zo uit dat hij 'kerkelijke' stijl hier opvat als 'ongrijpbaar', 'niet bindend', 'vrijblijvend'. Vervanging van de uitdrukking door 'in christelijke stijl' lost ons inziens dit probleem niet op. Nu de uitdrukking aanleiding blijft geven tot misverstaan, zien wij geen andere optie dan haar te laten vervallen. Terminologisch vervangen wij dan 'naleven' door 'zich houden aan'.

[WO-1: A4 statuut

A4.1 Het eigen recht van de kerken, dat tot uitdrukking komt in de kerkorde alsook in plaatselijke, classicale en generale kerkelijke regelingen en besluiten, vormt het statuut van de kerken in de zin van de Nederlandse wetgeving.]

[WO-2: A4 statuut

A4.1 Het eigen recht van de kerken, dat tot uitdrukking komt in de kerkorde alsook in plaatselijke, classicale en generale kerkelijke regelingen en besluiten, vormt het statuut van de kerken in de zin van de Nederlandse wetgeving.]

A4 statuut

A4.1 Het eigen recht van de kerken, dat tot uitdrukking komt in de kerkorde alsook in plaatselijke, classicale en generale kerkelijke regelingen en besluiten, vormt het statuut van de kerken in de zin van de Nederlandse wetgeving.

Toelichting A4

1. Geen nader commentaar.

[WO-2: A5 kerk en overheid

A5.1 De kerken erkennen de overheid, die in dienst van God de publieke orde bestuurt.

A5.2 Door overleg en correspondentie streven de kerken naar een goede verstandhouding met de overheid, gericht op respect voor ieders eigen positie.

A5.3 Bij ernstige openbare aantasting van Gods naam of bedreiging van de vrijheid van godsdienst spreken de kerken de overheid daarover aan.]

A5 kerk en overheid

A5.1 De kerken erkennen de overheid, die in dienst van God *haar gezag uitoefent in de burgerlijke samenleving.*

A5.2 Door overleg en correspondentie streven de kerken naar een goede verstandhouding met de overheid, gericht op respect voor ieders eigen positie.

A5.3 Bij ernstige openbare aantasting van Gods naam of bedreiging van de vrijheid van godsdienst spreken de kerken de overheid daarover aan.

Toelichting A5

1. Sommige reacties willen van A5.1 toch een voorwaardelijke erkenning maken. Bijvoorbeeld door de erkenning te beperken tot een 'wettige' overheid. Of door een toevoeging te formuleren als "De kerken erkennen de overheid, *daar zij tot taak heeft...*". Anderen stellen voor om A5.1 helemaal te schrappen, om de handen vrij te houden als er verkeerde wetgeving komt. Nog weer anderen lezen in de tweede helft een beperking van de overheidstaak tot de publieke orde, terwijl de overheid toch ook regelmatig ingrijpt in de privésfeer.
2. Naar onze overtuiging dient te worden begonnen met de onvoorwaardelijke erkenning dat de overheid ons ten goede door God is ingesteld (o.a. Romeinen 13: 1-7; 1 Petrus 2: 13-17). Wij hebben ons nader bezonnen op de formulering van de overheidstaak in het tweede deel van A5.1. Als kerken nemen wij hier geen politiek standpunt in over de exacte begrenzingen van de overheidstaak. De kerken erkennen het gezag van de overheid *in* de burgerlijke samenleving. Wij vermijden alsnog de term 'publiek', omdat deze een meervoudige betekenis heeft en daardoor vragen oproept. In het woord 'samenleving' ligt een zekere openbaarheid besloten; het gaat immers per definitie om een collectivum en niet om een individueel (privé) belang. 'Burgerlijk' staat hier vooral tegenover 'kerkelijk' in de context van de kerk-staat-verhouding. De combinatie 'burgerlijke samenleving' voorkomt om burgerlijk uit te leggen als 'privaat'. A5.1 biedt zo vooral een domeinafbakening tussen kerk en staat, zonder daarmee een uitspraak te doen over de precieze omvang van het overheidsgezag in de burgerlijke samenleving.
3. Bij A5.2 is slechts het commentaar gekomen dat "correspondentie" een wat gedateerd begrip is. Wij menen dat de combinatie "overleg en correspondentie" wel door de beugel kan.
4. In de MvT bij WO-2 hebben we al gesteld dat A5.3 een lastig te formuleren materie betreft. Ook de reacties worstelen hier mee. Enkele commentaren menen dat "ernstig" te beperkend is en willen dit laten vervallen. Zij stellen in algemene zin voor: "Bij aantasting van Gods naam (...)". Een ander commentaar acht het "aanspreken" te zwak. Maar er zijn ook commentaren die stellen dat de kerken zich juist terughoudender moeten opstellen, deels omdat men hier alleen of in de eerste plaats een taak voor de christelijke politiek ziet weggelegd. Of omdat de overheid alleen aanspreekbaar zou zijn op eigen overheidsuitlatingen.
5. Ons standpunt blijft dat de kerken zich in bijzondere gevallen rechtstreeks tot de overheid mogen en moeten wenden, namelijk wanneer een in A5.3 genoemde situatie zich inderdaad voordoet. Enerzijds is de bepaling "ernstig" nodig vanwege de terughoudendheid die hierbij in acht dient te worden genomen; anderzijds ligt hier een eigen 'profetische' taak van de kerken, die niet volledig aan de christelijke politiek behoort te worden overgelaten. Wij handhaven per saldo de formulering van A5.3.

MEMORIE VAN TOELICHTING 3 WERKORDE 3 – hoofdstuk B

B. de ambten en overige diensten

Toelichting B - algemeen

1. In hoofdstuk B is een herschikking van de artikelen doorgevoerd. Het schema ziet er nu als volgt uit:

algemene bepalingen

Na de algemene bepalingen over de ambten (B1) en de binding aan de belijdenis (B2) volgt als derde algemene bepaling het (gereserveerde) artikel over ambt m/v (B7).

predikanten

Vervolgens komen alle bepalingen over de predikanten, te beginnen met B23 over het toepasselijke recht (de kerkorde en generale regeling voor predikantszaken). De verdere volgorde van de bepalingen over de predikanten is gehandhaafd. Na B23 komt dan B3 over de taak van de predikanten, B4 over de predikanten met een bijzondere taak, en vervolgens B8 over de toegang tot het ambt, enz.

ouderlingen en diakenen

Daarna komt het cluster over de ouderlingen en diakenen. B5 over de taak van de ouderlingen en B6 over de taak van de diakenen zijn hierdoor naar achteren verplaatst en staan nu voor B24 over de roeping van ouderlingen en diakenen.

overige bepalingen

Vanaf B30 volgen de overige bepalingen.

[WO-1: B1 ambtsdragers en roeping

- B1.1 Christus geeft ambtsdragers aan de gemeente. De ambtsdienst in de kerken wordt vervuld door de predikanten of dienaren van het Woord, de ouderlingen en de diakenen.
- B1.2 Zij kunnen hun dienstwerk alleen vervullen als zij op kerkelijke wijze daartoe zijn geroepen door de gemeente en zijn bevestigd in het ambt.]

[WO-2: B1 de ambten

- B1.0 In de kerken zijn er de ambten van predikant, ouderling en diaken.
- B1.1 De gemeente ontvangt haar ambtsdragers van Christus. Alleen zij die geroepen zijn door de gemeente en bevestigd in het ambt, kunnen dit dienstwerk vervullen.
- B1.3 De ambtsdragers werken, ieder vanuit eigen taak, samen aan de opbouw van de gemeente.]

B1 de ambten

- B1.0 *De kerken kennen* de ambten van predikant, ouderling en diaken.
- B1.1 De gemeente ontvangt haar ambtsdragers van Christus.
- B1.2 *Voor het vervullen van de ambten is een wettige roeping nodig.*
- B1.3 De ambtsdragers werken, ieder vanuit eigen taak, samen aan de opbouw van de gemeente.

Toelichting B1

1. De formulering van B1.0 is taalkundig verbeterd.
2. Het blijft lastig de verschillende elementen in onderlinge samenhang een goede plaats te geven. De elementen zijn: de ambtsdragers zijn een geschenk van Christus aan de gemeente; er is geen ambtsdienst zonder wettige roeping (art. 3 KO1978); in de weg van de roeping door de gemeente komt de gave van Christus tot uitdrukking. De eerste twee elementen zijn nu afzonderlijk verwoord in B1.1 en B1.2. Het derde element is in de tekst niet goed tot uitdrukking te brengen.
3. Er is opgemerkt dat roeping en bevestiging in de tweede zin van B1.1 in WO-2 eigenlijk een deel van het 'roepingsproces' uitmaken en dat daardoor de formulering niet zorgvuldig is. Verwezen wordt naar B24. Wij nemen dit over. B9 en B24 behandelen inderdaad de verschillende onderdelen van de wettige roeping tot het ambt van predikant resp. ouderling en diaken. In B1 gaat het in het algemeen om de roeping van boven (Christus geeft ..) en de roeping van beneden (de gemeente roept ..). De uitwerking staat in B9 en B24. Daarom komt in WO-3 de bevestiging in B1 te vervallen.
4. B1.3 wordt door sommigen als overbodig beschouwd: een open deur. Anderen missen juist een explicitering over de verhouding tussen het werk van individuele ouderlingen (presbuteroi) en de kerkenraad als college (presbuterion). Weer anderen vragen naar de spits van het artikel: ligt dat in de samenwerking of de opbouw van de gemeente? Wij erkennen dat het artikel een algemene strekking heeft. Vandaar ook de plaatsing in B1. Het artikel beoogt twee grondlijnen uit te zetten: onderscheiding van de ambten, dus geen vermenging (assimilatie), maar wel goede samenwerking tussen de ambten (coöperatie). Dit geldt voor de drie ambten als zodanig, maar uiteraard ook voor de ambtsdragers onderling (ouderlingen jegens diakenen, ouderlingen jegens ouderlingen, diakenen jegens diakenen).
5. Gevraagd wordt om in hoofdstuk B ook expliciet plaats te geven aan het 'ambt aller gelovigen' van de gemeenteleden als tegenwicht tegen de idee van een 'ambtsdragerskerk'. Ons inziens lopen hier enkele lijnen door elkaar. Hoofdstuk B gaat over - wat wel genoemd wordt - de 'bijzondere' ambten, die we vanouds in de KO kennen. Het 'priesterschap van de gelovigen' is niet een daarmee vergelijkbaar 'ambt' en staat in de Bijbel ook niet tegenover de taken die oudsten vervullen (bijv. 1 Petrus 2 en 1 Petrus 5). Tegelijk onderschrijven wij voluit de eigen roeping van de gemeenteleden. Die staat dan ook voorop in hoofdstuk C in C1.1.

[WO-1: B2 binding aan Bijbel en belijdenissen

B2.1 De ambtsdragers zijn voor de uitoefening van hun dienst gebonden aan de leer van de Bijbel, zoals die is verwoord in de belijdenisgeschriften. Zij bekrachtigen dit door persoonlijke ondertekening van het daartoe bestemde bindingsformulier aan het begin van hun ambtelijke dienst.]

[WO-2: B2 binding aan Bijbel en belijdenis

B2.1 De ambtsdragers zijn in hun werk gebonden aan de leer van de Bijbel, zoals samengevat in de belijdenisgeschriften. Zij bekrachtigen dit door ondertekening van het bindingsformulier.]

B2 binding aan Bijbel en belijdenis

B2.1 De ambtsdragers **zijn gebonden** aan de leer van de Bijbel, zoals samengevat in de belijdenisgeschriften. Zij bekrachtigen dit **bij de aanvaarding van hun ambt** door ondertekening van het bindingsformulier.

Toelichting B2

1. Verschillende reacties hebben betrekking op de woorden "in hun werk" en vinden dit te beperkend. Zij lezen hierin namelijk a contrario 'dus niet in hun hele leven'. Uiteraard is dit niet de bedoeling. Er zijn dan twee opties: het laten vervallen van de huidige woorden 'in hun werk' of het toevoegen van 'het leven'. Wij prefereren het eerste. In het bevestigingsformulier (3^e bevestigingsvraag) komt de trouw in de ambtsdienst en het godvrezend leven reeds aan de orde.
2. De term 'bindingsformulier' blijft voor sommigen wat wennen. Bij WO-1 is de keuze reeds toegelicht. Wij hebben geen betere alternatieven ontvangen. 'Bindingsformulier' drukt de kern uit waar het om gaat: de ambtsdrager bevestigt zijn gebondenheid.
3. Er wordt in een reactie gewezen op het ontbreken van het "terstond schorsen" van het huidige art. 53 KO. Wij verwijzen naar B21.1 resp. B27.1. In de MvT bij WO-1 is bij die artikelen al toegelicht dat de huidige schorsingen van art. 79-80 KO en van art. 53 KO samen hieronder vallen.
4. Er rijst opnieuw de vraag naar het tijdstip van ondertekening en de herhaling daarvan bij een nieuwe ambtsperiode. Wij voegen daarom alsnog aan de tekst de woorden toe "bij aanvaarding van hun ambt". Zodoende is helder dat bij (iedere) ambtsaanvaarding het bindingsformulier wordt ondertekend.
5. Een enkele reactie meent dat niet voldoende duidelijk is om welke belijdenisgeschriften het hier gaat. Wij menen dat door de algemene aanduiding "de belijdenisgeschriften" juist geen misverstand kan bestaan dat het hier gaat over de belijdenisgeschriften die de kerken hebben aanvaard en zijn genoemd in A1.2.

[WO-1: B7 ambt m/v

B7.1 Op grond van haar inzicht in de Heilige Schrift stellen de kerken de ambten van predikant en ouderling alleen open voor broeders. Het ambt van diaken staat ook open voor zusters.

[B7.1 (alternatief) Op grond van haar inzicht in de Heilige Schrift stellen de kerken de ambten van predikant, ouderling en diaken alleen open voor broeders.]

[WO-2: B7 ambt m/v

B7.1 gereserveerd]

B7 ambt m/v

B7.1 gereserveerd

Toelichting B7

1. Wij verwijzen naar de MvT bij WO-2 voor wat betreft de inhoud van het artikel.
2. Wij plaatsen het artikel in WO-3 na de twee algemene bepalingen over de ambten (B1 en B2) en vóór de verdere specifieke uitwerking daarvan betreffende de onderscheiden ambten.

[WO-1: B23 generale rechtspositieregeling en deputaten rechtspositie

- B23.1 De synode benoemt generale deputaten voor de rechtspositie van de predikant.
 B23.2 Op voorstel van deputaten stelt de synode de generale rechtspositieregeling voor predikanten vast en draagt zorg voor regelmatige actualisering daarvan.
 B23.3 Bij toepassing van art. B13 tot B22 houden de kerkelijke vergaderingen zich aan de generale rechtspositieregeling.
 B23.4 Bij toepassing van art. B19 tot B21 verleent de classis haar goedkeuring niet dan na consultatie van de deputaten.]

[WO-2: B23 generale regeling voor predikantszaken

- B23.1 Op de rechtspositie en het levensonderhoud van de predikanten is naast de kerkorde de generale regeling voor predikantszaken van toepassing.
 B23.2 Generale deputaten voor predikantszaken dragen zorg voor regelmatige actualisering van de generale regeling.
 B23.3 In alle predikantszaken waarvoor de goedkeuring van de classis is vereist, ziet de classis toe op naleving van de generale regeling.]

B23 regeling van predikantszaken

- B23.1 *Op de ambtsdienst* van de predikanten is *behalve* de kerkorde de generale regeling voor predikantszaken van toepassing.
 B23.2 *gereserveerd*
 B23.3 *vervallen*

Toelichting B23

1. In WO-2 was B23 al naar voren gehaald en geplaatst na B17. In WO-3 nemen wij B23 direct aan het begin van hoofdstuk B bij de algemene bepalingen op. Vanwege de algemene strekking is dit de logische plaats. Bovendien geldt zo voor alle volgende bepalingen de algemene verwijzing naar de generale regeling predikantszaken (GRP).
2. De tekst van B23.1 is vereenvoudigd: we formuleren nu in algemene termen dat de KO en de GRP van toepassing zijn op "de ambtsdienst van de predikanten". Dit voorkomt een opsomming van zaken en/of besluiten in de KO. B23.1 is dus een belangrijke schakelbepaling. Bij de volgende artikelen over de ambtsdienst van de predikant dient telkens bedacht te worden dat de GRP ook van toepassing is, ook zonder herhaalde vermelding.
3. Er zijn diverse vragen gesteld rond de inhoud en strekking van de GRP als nieuw te concipiëren generale regeling. Wij willen enkele aspecten hiervan belichten.
4. Allereerst: de GRP heeft de functie om veel details m.b.t. de ambtsdienst, die anders in de KO zouden moeten worden opgenomen, gestructureerd onder te brengen in één regeling. Een 'nieuwe' regeling betekent hier primair het samenbrengen onder één noemer van veel bestaande, maar verspreide besluiten. Uiteraard dient de GRP aan te sluiten bij de basisregels van de KO omtrent rechtspositie, levenstaak, levensonderhoud, e.d. van de predikant. Verder zal de GRP de nadere uitwerking bevatten van de kerkelijke maatregelen die jegens een predikant kunnen worden getroffen op basis van hoofdstuk B.
5. Vervolgens: de GRP is de plaats waarin de kerkrechtelijke uitvoeringsregels van de generale synoden samenkomen met de uitvoeringsregels van kerkelijke parallelverbanden, zoals SKW en VSE. Derhalve is afstemming gewenst en noodzakelijk, zoals ook eerder op GS-niveau is uitgesproken, om onderlinge tegenstrijdigheden te voorkomen. Dit 'samenkomen' van de uitvoeringsregels kan op verschillende manieren gestalte krijgen. Besluiten en regelingen van de generale

synode zullen in principe in de GRP zelf staan. Uitvoeringsregels van kerkelijke parallelverbanden kunnen via schakelbepalingen in de GRP van toepassing worden verklaard. Dergelijke uitvoeringsregels kunnen ook, in onderling overleg, in de GRP geïncorporeerd worden. Het gaat er om dat een samenhangend, transparant en consistent geheel ontstaat. Ter verduidelijking enkele voorbeelden.

Voorbeeld 1: B17.1 in WO-3 bepaalt dat bij tijdelijke arbeidsongeschiktheid van de predikant de desbetreffende verzuimvoorschriften in acht moeten worden genomen. Van dergelijke voorschriften was in het verleden überhaupt geen sprake. Via de regelingen van VSE zijn ze opgekomen. De GRP zou nu met één schakelbepaling kunnen bepalen dat het hier gaat om de verzuimvoorschriften van VSE c.q. de achterliggende verzekeraar, welke van toepassing zijn op de rechtspositie van de predikant.

Voorbeeld 2: B22.1 bepaalt dat de synode de emeritaatsleeftijd vast stelt. Dit besluit komt dan in de GRP. Maar in de GRP zou ook een regeling moeten staan dat VSE dezelfde emeritaatsleeftijd hanteert als de GS.

Let wel: het gaat hier puur om enkele voorbeelden om inzichtelijk te maken dat via de GRP afstemming kan en dient plaats te vinden.

6. Ten derde: de totstandkoming van een GRP betekent dan ook niet automatisch dat deputaten daarmee voorstellen dat de synode het monopolie over alle uitvoeringsregelingen volledig naar zich toe zou (moeten) trekken. De vrees die hieromtrent bij parallelverbanden als SKW en VSE lijkt te bestaan, is geen goede raadgever. De reactie van de besturen van SKW, VSE en predikantenvereniging om in het geheel geen GRP vast te stellen, is niet realistisch. Het is een zaak van overleg wie wat op welke wijze regelt. De GRP kan bijvoorbeeld, als gezegd, een of meer schakelbepalingen bevatten, waarin voor een deel van de rechtspositie wordt (door-)verwezen naar een andere regeling.
7. Het woord "naast" in B23.1 roept in een reactie de vraag op of sprake is van nevenschikking aan de KO. De GRP biedt - net als de andere generale regelingen - een nadere uitwerking van de hoofdlijnen die in de KO staan. Wij vervangen "naast" door "behalve". De woorden "behalve de kerkorde" kunnen niet vervallen, want dat zou weer tot de interpretatie kunnen leiden dat de genoemde onderwerpen alleen nog onder de GRP vallen en daarop niet meer de KO van toepassing is.
8. Wij hebben in WO-3 de vermelding van generale deputaten predikantszaken in B23.2 alsnog achterwege gelaten. Enerzijds biedt E3.5 een kerkordelijke basis voor alle deputaatschappen, dus ook voor deputaten GRP. Anderzijds is het een zaak van verdere uitwerking, in samenhang met de totstandkoming van de GRP zelf, wat precies de positie en taakstelling van deputaten GRP zal zijn en hoe de samenwerking met de parallelverbanden op goede wijze wordt ingevuld. Wij hebben daarom B23.2 hiervoor gereserveerd.
9. B23.3 komt te vervallen. Wij menen bij nader inzien dat een permanente opdracht aan de classis tot preventief toezicht op predikantszaken niet goed past in de taakstelling van de meerdere vergaderingen en daarom ook niet zo zal functioneren. Voor veel besluiten m.b.t. predikantszaken is al de goedkeuring van de classis vereist. Zie de desbetreffende bepalingen hierna in hoofdstuk B. De classis heeft verder ook al een adviserende en toezichthoudende functie volgens E4.5. Dat is samen toereikend.

[WO-1: B3 taak van de predikanten

- B3.1 De predikanten richten zich op de verkondiging van het Evangelie voor kerk en wereld.
- B3.2 Zij bedienen het Woord van God in de kerkdiensten, bedienen de sacramenten van doop en avondmaal en gaan voor in de gebeden.
- B3.3 De predikanten rusten de gemeente in prediking en onderricht toe tot groei in het geloof, tot onderlinge liefde en om getuigen te zijn van Christus in de wereld.
- B3.4 Samen met de ouderlingen geven de predikanten leiding en herderlijke zorg aan de gemeente. Zij bestrijden dwalingen en weerleggen valse leer. Zo nodig passen zij samen met de ouderlingen de kerkelijke tucht toe.]

[WO-2: B3 taak van de predikanten

- B3.1 De predikanten hebben als taak de verkondiging van het Evangelie voor kerk en wereld.
- B3.2 Zij bedienen in de kerkdiensten het Woord van God en de sacramenten van doop en avondmaal en zij gaan voor in de gebeden.
- B3.3 De predikanten werken in toerusting en herderlijke zorg samen met de ouderlingen aan de geestelijke opbouw van de gemeente.]

B3 taak van de predikanten

- B3.1 De predikanten hebben als **primaire** taak de verkondiging van het Evangelie voor kerk en wereld.
- B3.2 Zij bedienen in de kerkdiensten het Woord van God en de sacramenten van doop en avondmaal en zij gaan voor in de gebeden.
- B3.3 **De predikant rust de gemeente in prediking en onderricht toe tot een leven in het geloof. Hij bestrijdt dwalingen en weerlegt valse leer.**
- B3.4 **De predikant geeft met de ouderlingen leiding en herderlijke zorg aan de gemeente. Samen oefenen zij over de gemeente de kerkelijke tucht.**

Toelichting B3

- Diverse reacties betreffen de doelgroep 'kerk en wereld' in B3.1. Hoe moet de predikant de verkondiging voor 'de wereld' invullen? Is dat niet meer een taak van de kerk als geheel? Het zou zelfs een vrijbrief kunnen vormen voor buitenkerkelijke activiteiten, wordt gesteld. Het is nog onderwerp van theologische bezinning, voert een ander aan. Hoe wordt deze taak concreet gemaakt, vraagt een derde. Wij verwijzen naar de MvT bij zowel WO-1 als WO-2. De tweeslag 'kerk en wereld' heeft als functie:
 - te benadrukken dat de predikant in de verkondiging niet alleen intern op de gemeente gericht is, maar ook op 'de wereld' daaromheen;
 - tot uitdrukking te brengen dat de prediking altijd ook een publieke verkondiging moet zijn;
 - het juist concreet aanwijzen van de predikant als apologet;
 - te onderkennen dat de predikant in velerlei opzicht het 'boegbeeld' van de gemeente naar buiten is.
 In een mediatijdperk als het onze, met zeer veel communicatiemogelijkheden, ook als het om de kerkdiensten gaat, is het noodzaak om deze blikrichting te benoemen. De predikant is de professional die hiervoor ook theologisch is opgeleid.
- Wij voegen in B3.1 bij de taakstelling toch de aanduiding "als primaire taak" in. WO-1 had "zij richten zich op". WO-2 is wat vlakker geworden met "zij hebben als taak". De Evangelieverkondiging is en blijft de primaire taak van de predikant en onderscheidt hem daarin ook van de mede-ambtsdragers.

3. Sommige reacties vragen om de term "kerkdiensten" in B3.2 en elders in de Werkorde te vervangen door "erediensten". Wij ontraden dit. 'Eredienst' is op zichzelf een taalkundig verouderd woord, met een verouderde verbuigingsvorm 'ere'. Het is geen bijbelse uitdrukking en evenmin belijdenistaal. Bovendien is het eren van God door en in de kerkdienst een belangrijke functie daarvan, maar wel naast andere functies. In het spraakgebruik zijn er verder allerlei soorten diensten, zoals: huwelijksdiensten, leerdiensten, belijdenisdiensten, etc. In de kerkorde houden wij het op de basisterm 'kerkdiensten'.
4. Enkele reacties willen het voorgaan in de gebeden niet als een (exclusieve) taak van de predikanten zien. Zij willen graag ruimte in de kerkdienst voor het gebed door anderen. Wij handhaven 'de dienst van de gebeden' als een kerntaak van de predikant. In art. 16 KO1978 staat deze taak, in de lijn van de DKO, zelfs voorop. Ook het bevestigingsformulier voor predikanten noemt dit uitdrukkelijk als een taak van de predikant. Het is hier verder niet de plaats voor een uitgebreide liturgische beschouwing over de plaats en functie van de gebeden in de kerkdienst.
5. In de MvT bij WO-2 is er t.a.v. B3.4 iets fout gegaan. B3.4 is vervallen en daarbij is als toelichting gegeven dat de bestrijding van dwaalleer uit B3.4 is overgebracht naar B3.2. Deze verwijzing naar B3.2 had een verwijzing moeten zijn naar C13.2. Daar is bij de toerusting van de gemeente in prediking, catechese, pastoraat en diaconaat de bestrijding van dwaalleer toegevoegd.
6. Feit blijft intussen dat in WO-2 de catechese (onderricht), de bestrijding van dwaalleer en de mede-bediening van de tucht niet meer als duidelijke taakstelling van de predikant in B3 voorkomen. Dit zien wij met meerdere reacties als een gemis en geeft aanleiding om de tekst te herzien. B3.3 gaat dan over de toerustingstaak, inclusief de bestrijding van dwaalleer. B3.4 gaat over de leiding en herderlijke zorg, inclusief de tucht.
7. In B3.1 en B3.2 gaat het over de taakstelling van alle predikanten ten behoeve van alle kerken. In B3.3 en B3.4 gaat het over de taak van de predikant in 'eigen' gemeente.
8. Het onderricht in B3.3 ziet vooral op de catechese, maar laat ook alle andere vormen van onderwijs en instructie open. B3.3 staat niet in de weg aan een catecheseteam, maar geeft de predikant daar steeds een plaats in als professioneel theoloog.
9. Een kerkenraad merkt scherp op dat het "zo nodig" toepassen van tucht geen goede formulering is, omdat tuchttoefening een permanente zaak is. Vandaar de aangepaste formulering in B3.4.

[WO-1: B4 predikanten met bijzonder taakveld

- B4.1 Sommige predikanten ontvangen de roeping om een bijzondere taak te verrichten in het midden van de kerken, zoals ten behoeve van de theologische opleiding, bijzondere pastorale werkzaamheden en missionaire arbeid.
- B4.2 De kerken voorzien waar mogelijk in predikanten die een speciale geestelijke verzorgingstaak vervullen bij niet-kerkelijke instellingen of organisaties, zoals ten behoeve van gezondheidszorg, justitie of defensie.
- B4.3 De inzet van een predikant voor een bijzonder taakveld op landelijk niveau behoeft de goedkeuring van de synode. In de overige gevallen is de goedkeuring vereist van de classis waar de bijzondere taak in hoofdzaak wordt verricht.]

[WO-2: B4 predikanten met een bijzondere taak

- B4.1 De kerken verlenen aan sommige predikanten een bijzondere opdracht, zoals voor de theologische opleiding, bijzondere vormen van pastoraat of missionaire arbeid.
- B4.2 De kerken voorzien waar mogelijk in predikanten die een geestelijke verzorgingstaak vervullen bij niet-kerkelijke instellingen, zoals ten behoeve van de gezondheidszorg, justitie of defensie.]

B4 predikanten met een bijzondere taak

- B4.1 De kerken *kunnen aan een predikant een bijzondere opdracht verlenen*, zoals voor de theologische opleiding, bijzondere vormen van pastoraat of missionaire arbeid.
- B4.2 De kerken voorzien waar mogelijk in predikanten die een geestelijke verzorgingstaak vervullen bij niet-kerkelijke instellingen, zoals ten behoeve van de gezondheidszorg, justitie of defensie.

Toelichting B4

1. In een reactie wordt voorgesteld in de KO-tekst op te nemen dat de kerken een "bijzonder taakveld" kunnen vaststellen, waarvoor dan vervolgens een predikant een opdracht krijgt. Dit hoeft niet expliciet in de KO te staan. In de MvT bij WO-2 is al aangegeven dat een kerkelijke opdracht niet denkbaar is zonder zo'n taakveld.
2. Er zijn enkele reacties ingediend met als strekking om in zowel B4.1 als B4.2 het woord "kunnen" in te voeren. In B4.2 ligt dit al besloten in het "waar mogelijk". In B4.1 voegen we het toe. Het betreft hier inderdaad een mogelijkheid (potentialis).
3. B4.3 is in WO-2 vervallen uit oogpunt van bekorting van de tekst. Het gevolg is dat nu in de reacties o.a. wordt gevraagd wie de opdracht-verlenende instantie is. Wij verwijzen hiervoor naar B14.5. B4 ziet net als B3 op de omschrijving van de taakstelling. In B14 e.v. wordt de rechtspositie geregeld.

[WO-1: B8 toegang tot het ambt van predikant

- B8.1 Wie nog geen predikant is, kan alleen beroepen worden na een voorafgaand beroepbaarstellend onderzoek door de classis volgens de vastgestelde generale regeling.
- B8.2 Een kandidaat-predikant, die een volgens art. B9 op hem uitgebracht beroep heeft aangenomen, verkrijgt toelating tot het ambt via een toelattend onderzoek door de classis volgens de vastgestelde generale regeling.]

[WO-2: B8 toegang tot het ambt van predikant

- B8.1 Wie toegang tot het ambt van predikant vraagt, kan beroepen worden na een beroepbaar stellend onderzoek door de aangewezen classis.
- B8.2 Een kandidaat-predikant die een beroep heeft aangenomen, verkrijgt toelating tot het predikantsambt in de kerken na een toelattend onderzoek door de classis waar hij zal gaan dienen.
- B8.3 Een predikant uit een andere kerkgemeenschap op wie een beroep vanuit een van de kerken is uitgebracht, kan slechts als predikant in de kerken worden toegelaten na een onderzoek door de classis. Hetzelfde geldt voor een predikant die zich sinds kort heeft gevoegd bij een van de kerken en verzoekt om in de kerken beroepbaar te worden gesteld.]

B8 toegang tot het ambt van predikant

- B8.1 Wie *als kandidaat* toegang tot het ambt van predikant vraagt, kan beroepen worden na een *beroepbaarstellend* onderzoek door de aangewezen classis.
- B8.2 Een kandidaat-predikant die een beroep heeft aangenomen, verkrijgt toelating tot het *predikantsambt na* een toelatend onderzoek door de classis waar hij zal gaan dienen.
- B8.3 *Over de toelating van een predikant uit een andere kerk van gereformeerde belijdenis in binnen- of buitenland of uit een kerk waarmee geen kerkelijke gemeenschap bestaat, beslist de classis.*

Toelichting B8

1. Bij WO-2 is artikel B12 vervallen en opgenomen in B8.3. B12 zag op twee situaties, die in B8.3 zijn gecomprimeerd tot één bepaling. Uit de reacties blijkt dat dit enige puzzels oplevert. Daarom is het artikel opnieuw opgebouwd.
2. Allereerst vermelden we expliciet in B8.1 dat het hier gaat om een kandidaat, dus een broeder die nog geen predikant is. Voor hem geldt het BSO. Voor de beroepen kandidaat-predikant komt daarna het TLO krachtens B8.2. In B8.2 kunnen de woorden "in de kerken" worden gemist.
3. B8.3 ziet vervolgens op predikanten die reeds elders als zodanig werkzaam zijn geweest. Het gaat daarbij om twee categorieën: predikanten afkomstig uit een kerk van gereformeerd belijden en overige predikanten. In de praktijk blijkt bij herhaling dat er, soms al na korte tijd, 'aansluitingsproblemen' ontstaan, dit tot schade en verdriet van zowel de predikant als de betrokken gemeente. De aanduiding in art. 9 KO1978 ten aanzien van predikanten uit de tweede categorie dat zij "slechts met grote voorzichtigheid" worden toegelaten, blijkt in dit opzicht niet voldoende waarborgen te bieden. Het gaat hier bij de toelating om 'maatwerk', waarbij de ene keer de nadruk meer zal liggen op de wijze van toelating, terwijl de andere keer een duidelijk verdergaande toetsing noodzakelijk is omtrent de vraag van toelating als zodanig. Vanwege deze casuïstiek volstaan wij met in B8.3 de classis aan te wijzen als de bevoegde beoordelende instantie.
4. De verdere uitwerking van te stellen eisen en criteria plaats vindt via de GRP. De bestaande regelingen beroepbaarstellend onderzoek (BSO) voor B8.1 en toelatend onderzoek (TLO) voor B8.2 kunnen daarin hun plek krijgen. Voor de toelating van een predikant volgens B8.3 dienen in de GRP nadere toelatingseisen te worden gesteld.
5. Er is nog gewezen op een mogelijke discrepantie van B8.3 met E10.2. Volgens E10.2 wordt een predikant uit een kerk, waarmee een zusterkerkrelatie bestaat, immers als predikant aanvaard. B8.3 is hiermee niet in strijd, maar maakt het wel mogelijk daaraan toelatingseisen te verbinden. Dat kan gewenst of zelfs noodzakelijk zijn, alleen al vanwege bijvoorbeeld cultuur- of taalverschillen.
6. Een verwijzing naar de GRP blijft achterwege. Dit is nu geregeld in B23.1.

[WO-1: B9 roeping van de predikant

- B9.1 De roeping van de predikant bestaat uit de beroeping, de goedkeuring en de bevestiging.
- B9.2 De *beroeping* vindt plaats door de kerkenraad met diakenen, met medewerking van de gemeente, volgens de plaatselijke regeling.

- B9.3 In kerken zonder predikant vindt de beroeping plaats met advies van de consulent.
- B9.4 De kerkenraad met diakenen doet een voordracht waarover de gemeente zich kan uitspreken. Als de gemeente instemt met de voordracht, brengt de kerkenraad met diakenen het beroep uit door de aanbidding van de beroepsbrief.
- B9.5 Wanneer de predikant het beroep aanvaardt, wordt de *goedkeuring van de gemeente* verkregen als zijn naam op twee achtereenvolgende zondagen is afgekondigd en er vanuit de gemeente geen gegrond bezwaar tegen zijn leer of leven wordt ingebracht.
- B9.6 De classis verleent haar *goedkeuring* als zij zich heeft overtuigd dat is voldaan aan de generale rechtspositieregeling als bedoeld in art. B23.
- B9.7 De *bevestiging* vindt plaats in een kerkdienst met gebruik van het daarvoor bestemde formulier. De bevestiging van een kandidaat-predikant vindt plaats onder handoplegging door de predikant die de bevestiging verricht.]

[WO-2: B9 roeping van de predikant

- B9.1 De roeping van een predikant bestaat uit de beroeping, de goedkeuring en de bevestiging.
- B9.8 De kerkenraad voorziet in een regeling voor het beroepingswerk.
- B9.2 De beroeping vindt plaats door de kerkenraad met diakenen, met medewerking van de gemeente, en wordt verwoord in de beroepsbrief.
- B9.5 Wanneer de kandidaat of predikant het beroep aanvaardt, is voor zijn bevestiging de goedkeuring van de gemeente nodig.
- B9.6 De classis verleent haar goedkeuring als zij zich heeft overtuigd dat is voldaan aan de vereisten van de kerkorde en de generale regelingen.
- B9.7 De bevestiging vindt plaats in een kerkdienst met gebruik van het formulier. De bevestiging van hem die voor het eerst predikant wordt, vindt plaats onder handoplegging.]

B9 roeping van de predikant

- B9.1 De roeping van een predikant bestaat uit de beroeping, *de instemming van de gemeente, de goedkeuring van de classis* en de bevestiging.
- B9.8 De kerkenraad voorziet in een regeling voor het beroepingswerk.
- B9.2 De *beroeping* vindt plaats *door de kerkenraad, met medewerking van de gemeente en gehoord de diakenen.*
- B9.4 *Het beroep wordt door de kerkenraad uitgebracht via de beroepsbrief. De predikant aanvaardt het beroep door de aannemingsbrief.*
- B9.5 *Als vanuit de gemeente geen gegrond bezwaar tegen leer of leven van de predikant wordt ingebracht, is de instemming van de gemeente verkregen.*
- B9.6 De classis verleent haar *goedkeuring* als zij zich heeft overtuigd dat is voldaan aan de vereisten van de kerkorde en de generale regelingen.
- B9.7 De *bevestiging* vindt plaats in een kerkdienst met gebruik van het formulier. De bevestiging van hem die voor het eerst predikant wordt, *gebeurt* onder handoplegging.

Toelichting B9

1. In de meeste reacties komt naar voren dat de onderscheiden taakstelling van ouderlingen en diakenen hier niet voldoende consistent is doorgevoerd. Waarom de diakenen wel laten meebeslissen over de beroeping van de predikant in B9 en niet over evt. maatregelen en beëindiging van de verbintenis of van het ambt (B18 – B22)? Beroepingswerk is toch bij uitstek 'regeren'? En vaste regel is toch: "wie benoemt, die ontslaat"? Hoe kan het dat de kerkenraad met diakenen beroept (B9.2) en dat de beroepsbrief dan van de kerkenraad komt (B14.2)?

2. Wij stemmen deze denklijn toe en nemen de inconsistentie weg door in B9.2 nu expliciet te bepalen dat *de kerkenraad* beroept, met medewerking van de gemeente en *gehoord de diakenen*. Dit laatste geeft precies de bedoeling weer: de kerkenraad geeft leiding (regeert), maar luistert graag eerst naar de inbreng van de diakenen. De diakenen kunnen immers vanuit hun ambtsperspectief belangrijke informatie geven over wat de gemeente nodig heeft op het terrein van barmhartigheid en gerechtigheid.
3. Een tweede bespreekpunt betreft de uitoefening van het approbatierecht door de gemeente *nadat* het beroep is uitgebracht en door de predikant is aangenomen. In een reactie wordt gesteld dat dit onethisch is: je kunt niet eerst een predikant gaan beroepen, wachten tot hij het beroep aanneemt, en dan bij de bevestiging voor de dag komen met bezwaren tegen leer of leven. Die afweging moet *vóór* het uitbrengen van het beroep worden gemaakt, aldus het bezwaar. Anders zou de predikant tussen wal en schip belanden.
4. Wij onderkennen het probleem, maar achten het geen gewenste oplossing de approbatie achterwege te laten of te vereenzelvigen met de medewerking van de gemeente *vóór* het uitbrengen van het beroep. Er is immers verschil tussen de *medewerking* van de gemeente en de *instemming* (approbatie) van de gemeente.
5. B9.2 betreft de *medewerking* van de gemeente en ziet op de inzet van gemeenteleden tijdens het gehele beroepingsproces: het opgeven van geschikt geachte predikanten, deelname aan de beroepingscommissie, het beluisteren van een of meer preken en het bespreken daarvan, het vaststellen van het draagvlak voor het beroep in de gemeentevergadering (behalen van het vereiste percentage), de kennismaking, etc. 'Medewerking' is ook de term van art. 5 KO1978.
6. B9.5 betreft de *instemming* van de gemeente in de vorm van het approbatierecht: zijn er gegronde bezwaren tegen leer of leven van de predikant in te brengen. Dit recht komt aan ieder individueel belijdend lid van de gemeente toe en willen wij de gemeente niet ontnemen. Art. 5 KO1978 hanteert hiervoor de term 'goedkeuring'. Wij reserveren die term voor de classis en spreken van 'instemming' van de gemeente.
7. Waar het nu echter om gaat, is *het tijdstip van instemming* (approbatie). Dit is enerzijds pas aan de orde na het uitbrengen en aanvaarden van het beroep: anders valt er niets te approberen. Dit dient echter anderzijds vervolgens niet uitgesteld te worden tot kort voor de bevestiging, maar aan te sluiten op de aanvaarding door de predikant van het beroep. Als dat gebeurt, is er geen sprake van een 'bungelende' predikant. Het komt er dus op aan dat in de praktijk het instemmingsrecht van de gemeente (weer) wordt uitgeoefend aansluitend aan de aanneming van het beroep en *vóór* het ontslag door kerkenraad plus classis die worden verlaten en *vóór* de goedkeuring door de ontvangende classis.
8. Ter vermijding van een verkeerde suggestie wordt in WO-3 in de tekst van B9.5 geen koppeling gemaakt tussen het instemmingsrecht van de gemeente en de bevestiging van de predikant. In B9.1 zijn de achtereenvolgende stadia van de roeping beschreven. De instemming van de gemeente is hieraan toegevoegd.
9. Het eigenlijke beroep wordt door de kerkenraad namens de gemeente uitgebracht via de beroepsbrief (in de praktijk met bijlage). Aanvaarding gebeurt in de weg van de aannemingsbrief van de predikant. Beide documenten zijn van belang voor de totstandkoming en inhoud van de verbintenis c.q. rechtspositie van de predikant (B14.2).

10. De classis ziet namens het kerkverband toe op de totstandkoming van de verbintenis tussen predikant en (nieuwe) gemeente. Dit biedt een extra bescherming naar beide zijden. Bovendien ontstaat er ook een relatie tussen de predikant en de (nieuwe) classis. De classis heeft dus vooral een toezichthoudende taak: zij verleent haar goedkeuring als aan de kerkrechtelijke bepalingen is voldaan en overigens niet blijkt van onduidelijke of onzuivere afspraken.
11. De bevestiging met handoplegging ontmoet in de meeste reacties instemming. Er wordt aanvullend gevraagd om in de KO duidelijk te maken wie aan de handoplegging deelnemen ("de oudsten" volgens 1 Tim. 4 : 14). Wij willen deze uitwerking graag overlaten aan de vrijheid van de kerkenraad en hiervoor in de KO geen voorschrift opnemen.
12. Deputaten liturgie & kerkmuziek bepleiten de term 'bevestiging' te vervangen door 'installatie'. Zij voeren aan dat installatie hiervoor de reguliere term is in de maatschappij en dat dit bovendien meer associatie oproept met de gedachte van de 'ordinatie' in het ambt. Wij nemen deze suggestie niet over. 'Bevestiging' is een breed aanvaard kerkelijk begrip en een technische term geworden. Bevestiging draagt in zich het vast maken, verbinden, en heeft daarmee een duurzame strekking. Installatie ziet meer op een plechtigheid op een bepaald moment. Wij zien hierin geen meerwaarde. Wij wijzen nog op de parallel met de kerkelijke 'huwelijksbevestiging' (C11.1). Daar is sprake van hetzelfde begrip met een zelfde strekking.
13. Deputaten liturgie & kerkmuziek vragen verder om het gebruik van de termen 'goedkeuring' en 'instemming' van de gemeente nog eens tegen het licht te houden. Dat is terecht en hebben wij hierboven gedaan.

[WO-1: B10 opleiding voor predikanten

- B10.1 De kerken onderhouden de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken in Nederland. Zij is een kerkelijke instelling in de zin van art. E8.4.
- B10.2 De docenten aan de theologische universiteit zijn in hun arbeid gebonden aan de leer van de Bijbel, zoals die is verwoord in de belijdenisgeschriften. Zij bekrachtigen dit door persoonlijke ondertekening van het daartoe bestemde bindingsformulier aan het begin van hun dienst.
- B10.3 Voor het predikantschap in de kerken is, behoudens toepassing van art. B11 of B12, een voltooide theologische opleiding tot predikant aan de theologische universiteit vereist.
- B10.4 De kerken spannen zich er voor in dat er jaarlijks nieuwe studenten bij de theologische universiteit worden ingeschreven.]

[WO-2: B10 opleiding voor predikanten

- B10.1 De kerken onderhouden voor de opleiding van hun predikanten een theologische universiteit.
- B10.2 De docenten aan de theologische universiteit zijn in hun arbeid gebonden aan de leer van de Bijbel, zoals samengevat in de belijdenisgeschriften. Zij bekrachtigen dit door ondertekening van een bindingsformulier
- B10.3 Voor het predikantschap in de kerken is een voltooide opleiding tot predikant aan de theologische universiteit vereist. Bij generale regeling wordt voorzien in bijzondere gevallen.
- B10.4 De kerken spannen zich er voor in dat er voldoende studenten in de theologie zijn. Zij bieden hun, zo nodig, financiële steun.]

B10 opleiding voor predikanten

- B10.1 De kerken onderhouden voor de opleiding van hun predikanten een theologische universiteit. *De synode stelt voor de universiteit een statuut vast.*
- B10.2 De docenten aan de theologische universiteit *zijn gebonden* aan de leer van de Bijbel, zoals samengevat in de belijdenisgeschriften. Zij bekrachtigen dit door ondertekening van *het desbetreffende bindingsformulier.*
- B10.3 Voor het predikantschap in de kerken is een voltooide opleiding tot predikant aan de theologische universiteit vereist. *De generale regeling predikantszaken voorziet in bijzondere gevallen.*
- B10.4 De kerken spannen zich er voor in dat er voldoende studenten in de theologie zijn. *De kerken* bieden hun, zo nodig, financiële steun.

Toelichting B10

1. Enkele reacties zien in plaats van "een theologische universiteit" liever concreet de TU Kampen genoemd. Dit stond ook in WO-1, maar is in WO-2 gewijzigd. Wij zijn in WO-2 teruggekeerd naar de tekst van art. 18 KO1978. De kernbepaling in de KO is dat de kerken voor de opleiding van hun predikanten een theologische universiteit onderhouden. Verdere details hoeven niet in de KO.
2. Toegevoegd is in B10.1 dat de synode het statuut voor de TU vast stelt. Het statuut is een generale regeling en behoeft verankering in de KO.
3. In B10.2 geldt dat de binding de hele persoon raakt en niet alleen "hun arbeid". Parallel aan B2.1 laten wij de vermelding "in hun arbeid" achterwege. Zie ook aantekening 1 bij B2.1.
4. In een aantal reacties komt aan de orde dat in B10.2 sprake is van "een bindingsformulier", terwijl in B2.1 sprake is van "het bindingsformulier". De praktische reden hiervoor is dat voor de ambtsdragers een uniform formulier bestaat, terwijl er bij de TU voor de verschillende soorten docenten verschillende formulieren van toepassing zijn. We verduidelijken dit door nu in B10.2 te spreken van "het desbetreffende bindingsformulier".
5. Gevraagd wordt naar het niet langer opnemen van art. 8 KO1978 in de hoofdtekst van de KO. De art. 8-situaties ('singuliere gaven') vallen in de Werkorde onder de bijzondere gevallen van B10.3. De KO bevat de hoofdregel van een voltooide opleiding tot predikant aan de theologische universiteit. Situaties van een elders genoten opleiding of van 'late roeping' c.q. zij-instromers zijn en blijven uitzonderingen en vereisen maatwerk. Dit kan het beste via een generale regeling.
6. Wij wijzen er in dit verband overigens op dat de redactie van art. 8 KO1978 geen geldend recht meer is, aangezien bij Acta art. 29 GS Amersfoort 2005 een nieuwe redactie is vastgesteld: *"De classis zal alleen hen beroepbaar stellen die een universitaire theologische opleiding hebben ontvangen, tenzij overtuigend blijkt dat iemand ook zonder deze opleiding bekwaam is om in het ambt van predikant te dienen. Bij het onderzoek of deze bekwaamheid aanwezig is, zullen de regelingen van de generale synode worden toegepast."* B10.3 staat in deze lijn door de hoofdregel van de theologische opleiding in de KO te vermelden en voor de bijzondere gevallen te verwijzen naar de GRP.
7. Een enkele kerk bepleit het vervallen van B10.4. Wij menen in de lijn van art. 19 KO1978, dat speciaal hierover ging, dat er terdege een verantwoordelijkheid voor de kerken ligt die genoemd moet blijven worden. Bovendien kan de financiële steunbepaling voor studenten toenemen in belang bij een terugtrekkende overheid.

B10.3 en B10.4 vormen samen de basis voor de hoofdregel dat een reguliere theologische opleiding via een studie aan de TU vereist is.

[WO-1: B13 levenstaak predikant

- B13.1 De predikant stelt zijn leven in dienst van de Heer. Hij dient zijn ambt met ongedeelde toewijding te verrichten.
- B13.2 Slechts in een bijzonder geval kan een predikant met toestemming van de classis zijn ambt in deeltijd uitoefenen.]

[WO-2: B13 levenstaak predikant

- B13.1 De predikant stelt zich voor het leven in dienst van de Heer. Hij dient zijn ambt met volle toewijding te verrichten.
- B13.2 Voor de uitoefening van het ambt in deeltijd of voor het onderbreken van de dienst voor langere tijd, is de toestemming van de classis nodig.]

B13 levenstaak predikant

- B13.1 *De predikant ontvangt zijn ambt voor het leven. Hij vervult zijn dienst met onverdeelde toewijding.*
- B13.2 Voor de uitoefening van het ambt in deeltijd of voor het onderbreken van de dienst voor langere tijd is de toestemming van de classis nodig.

Toelichting B13

1. Bij de formulering van B13.1 zijn een aantal opmerkingen gemaakt. Allereerst wordt gesteld dat de uitdrukking "voor het leven" te zwaar is. Vervolgens wordt ook gesteld dat deze uitdrukking de predikant teveel in een uitzonderingspositie plaatst. En een derde vindt B13.1 overbodig en in elk geval de tweede zin overbodig. Dit zijn opmerkingen waar nogal wat aan vast zit en die goede doordenking verlangen.
2. Moet je je als predikant verbinden voor je hele leven? Kun je en mag je van iemand eigenlijk wel vragen dat hij zich daartoe verbindt? En kan een jonge net afgestudeerde theoloog zo'n belofte/gelofte wel overzien en dus in gemoede wel doen? Is het spreken in termen van een 'levenstaak' en 'onverdeelde toewijding' een kernwaarde die in een nieuwe KO moet worden opgenomen en nagestreefd? Zou dit zelfs niet averechts kunnen uitwerken op (aspirant-)studenten die een theologiestudie (overwegen te) volgen als opleiding tot het predikantsambt? En moeten we niet erkennen dat er ook met zekere regelmaat predikanten 'onderuitgaan'? Dit zijn valide vragen en opmerkingen, die natuurlijk ook in de opleiding zelf aan de orde komen. Er kan zich het beeld vormen van het ambt als iets massiefs, zelfs als iets bedreigends. Dat kán en daar moeten we de ogen en oren niet voor sluiten.
3. Tegelijk is er echter de keerzijde dat het ambt als levenstaak ook bescherming biedt: je staat in Gods dienst, je mag je volledig wijden aan het brengen van het Evangelie, je kunt niet zomaar worden ontslagen, je wordt beschermd tegen willekeur en tegen de waan van de dag, etc. O.a. 1 Korintiërs 9 heeft hier het nodige te zeggen. En het is ook een selectiemechanisme: het vraagt een belofte van trouw, een roepingsbesef, een existentiële keuze. Niet ieder kan dit opbrengen, niet ieder wordt hiertoe geroepen en niet ieder is dus geschikt.
4. Wij menen dat hier terdege sprake is van een essentie voor het predikantschap. De priester en profeet in het oude testament, de apostelen in het nieuwe testament, zij stelden zich allen met hun hele leven in dienst van de Heer. Paulus, Barnabas en Timoteüs maakten geen afspraken voor bepaalde tijd, voorzover zij

het konden overzien. Het ambt is een roeping en wel een levensroeping. De nadere doordinking hiervan heeft ons er toe gebracht om in B13.1 de formulering nog wat aan te scherpen. Het is niet in de eerste plaats de predikant die zich voor het leven in dienst stelt van de Heer, maar het is de predikant die zijn ambt voor het leven van de Heer *ontvangt* en zich dan vervolgens daarvoor ook volledig *geeft*.

5. De 'levensregel' van art. 15 KO1978 blijft dan ook het verdedigen waard. Die levensregel heeft verschillende dimensies: levenslang, onverdeeld toegewijd, onafhankelijk, in principe ook fulltime. Zie de MvT bij WO-1. Natuurlijk valt elk principe in extremo tot ongerijmde consequenties te brengen. Natuurlijk kennen wij geen geestelijke stand, maar wel een predikant die belooft zijn ambtsdienst trouw te blijven. En kennen wij geen celibaat, maar wel een predikant die zich in leer en leven in dienst weet van zijn Heer. De gemiddelde werknemer belooft geen levenslange dienstvervulling en is van oordeel dat de werkgever weinig met zijn privéleven heeft te maken. Dat verschil mag toch wel benoemd worden. Zowel de roeping als de volledige toewijding blijven essentialia voor de predikantsdienst. Zoals de Beroepscode voor predikanten zegt: "Een predikant erkent dat God zijn hele persoon in dienst neemt om instrument te zijn voor het evangelie."
6. Toegegeven moet worden dat de uitdrukking "met volle toewijding" uit WO-2 de bedoeling niet voldoende adequaat weergeeft. Wij keren terug naar de strekking van WO-1 en wijzigen de tekst in "met onverdeelde toewijding".
7. Terecht wordt verder opgemerkt dat de tweede zin van B13.1 volgens de gekozen taalregels in de onvoltooid tegenwoordige tijd zou moeten worden gesteld. Vandaar een tekstuele aanpassing.
8. Diverse reacties vragen om een ruimhartiger beleid t.a.v. de mogelijkheid van de uitoefening van het predikantsambt in deeltijd en willen daarom de classistoestemming achterwege laten. Wij reageren hierop in tweeërlei zin:
 - a. Door de opname van B13.2 in de KO wordt er juist een kerkordelijke basis gelegd voor deeltijdsituaties. De KO1978 kent deze niet, maar de praktijk vraagt hierom. Wij hebben verder in WO-2 de kwalificatie 'bijzonder geval' achterwege gelaten, omdat die kwalificatie een te generiek oordeel zou inhouden.
 - b. De andere kant van de medaille is dat wij in het licht van de regel van B13.1 en de toelichting daarbij de toestemming van de classis hier wel van belang blijven vinden. Juist bij deeltijdsituaties dient getoetst te worden of de essentialia van de ambtsuitoefening niet in het gedrang komen. En dan is het goed dat het kerkverband in de vorm van de classis dat beoordeelt. Hier geldt niet alleen een plaatselijk belang, maar ook een gezamenlijk belang van de kerken.
9. Terecht wordt opgemerkt dat de classis dan ook over criteria dient te beschikken die bij de beoordeling van belang zijn en dat willekeur dient te worden voorkomen. Wij stemmen dit graag toe. De classis zal in ieder geval dienen te onderzoeken wat de noodzaak is voor een ambtsuitoefening in deeltijd en of – als gezegd – de essentialia van de ambtsuitoefening voldoende zijn gewaarborgd.
10. Er wordt een voorstel gedaan om in B13.2 aan het "onderbreken van de dienst voor langere tijd" nog toe te voegen "anders dan door ziekte". Wij menen dat dit niet nodig is. Uit de aard en formulering van B13.2 volgt dat dit niet op ziekte-situaties slaat. Bij ziekte geldt B17.
11. Gevraagd wordt nog om het opschrift 'levenstaak' te vervangen door 'levensstaat'. Wij nemen dit niet over en zien levenstaak als een modernere variant van levensstaat. Het woord levensstaat – als opvolger van 'staat des levens' – is niet meer up to date. Bovendien gaat het in gereformeerde zin ook niet om 'het ambt voor het leven' als een aparte staat of stand, maar om de onverdeelde toewijding in

de ambtsdienst. Kortom: levenstaak is in beide opzichten te verkiezen boven levensstaat.

[WO-1: B14 rechtspositie predikant

- B14.1 Een predikant is altijd verbonden aan een plaatselijke kerk.
- B14.2 De verbintenis van de predikant met de kerk berust op overeenstemming krachtens de beroepsbrief van de kerkenraad en de aannemingsbrief van de predikant.
- B14.3 De rechtspositie van de predikant heeft een eigen kerkelijk karakter. De rechtsverhouding tussen kerk en predikant wordt beheerst door het kerkelijk recht en niet door het statelijk recht.
- B14.4 Op de rechtspositie van de predikant is van toepassing de generale rechtspositieregeling als bedoeld in art. B23.]

[WO-2: B14 rechtspositie predikant

- B14.1 Een predikant is altijd verbonden aan een plaatselijke kerk of aan twee kerken die daarvoor een samenwerking zijn aangegaan.
- B14.2 De verbintenis van de predikant met een kerk berust op overeenstemming krachtens de beroepsbrief van de kerkenraad en de aannemingsbrief van de predikant.
- B14.3 De rechtspositie van de predikant heeft een eigen kerkelijk karakter. De rechtsverhouding tussen kerk en predikant wordt beheerst door het kerkelijk recht en niet door het statelijk recht.
- B14.5 Ook in geval van een bijzondere taak is de predikant verbonden aan een plaatselijke kerk. De regeling van zijn rechtspositie vereist de goedkeuring van de classis en, indien van toepassing, de synode.]

B14 rechtspositie predikant

- B14.1 Een predikant is altijd verbonden aan een plaatselijke kerk of aan twee **of meer** kerken die daarvoor een samenwerking zijn aangegaan.
- B14.2 De verbintenis van de predikant met een kerk berust op overeenstemming krachtens de beroepsbrief van de kerkenraad en de aannemingsbrief van de predikant.
- B14.3 De rechtspositie van de predikant heeft een eigen kerkelijk karakter. De rechtsverhouding tussen kerk en predikant wordt beheerst door het kerkelijk recht en niet door het statelijk recht.
- B14.5 Ook in geval van een bijzondere taak is de predikant verbonden aan een plaatselijke kerk. De regeling van zijn rechtspositie vereist de goedkeuring van de classis en, indien van toepassing, de synode.

Toelichting B14

1. B14.1: de meeste reacties vinden het aantal van "twee" samenwerkende kerken te beperkend. Wij hebben dit aangepast door toevoeging van de woorden "of meer", hoewel dat toch uitzonderingen zullen blijven.
2. B14.2 is congruent met B9.4 door aanpassing van laatstgenoemde bepaling.
3. Voor het eigensoortig karakter van de kerkelijke rechtspositie verwijzen we naar de uitgebreide MvT bij WO-1. Een enkele reactie meent dat in B14.3 de woorden "en niet door statelijk recht" overbodig zijn of zelfs onjuist zouden zijn. Deze opmerkingen zijn echter zelf niet juist. Het is zeer gewenst om in het kerkelijk statuut nu juist duidelijk op te nemen dat er sprake is van een rechtspositie naar eigen kerkelijk recht en niet naar statelijk recht. Indien de statelijke (civiele)

rechter onverhoopt tot oordelen geroepen wordt, is daarmee kenbaar gemaakt dat het kerkelijk recht van toepassing is en zal de rechter dat (hebben te) respecteren. Overeenkomstig art. 2: 2 lid 2 BW komt de kerken deze vrijheid c.q. auto-nomie (= zelf-regulering) toe en is het zaak als kerken die zorgvuldig te gebruiken.

4. Diverse andere kerkgenootschappen hebben ook recent uitgesproken en in hun statuut vastgelegd dat de verbintenis tussen predikant en kerk niet is aan te merken als een arbeidsovereenkomst volgens het statelijk recht. Zo bijvoorbeeld de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Gemeenten, de Nederlands Gereformeerde Kerken en de Unie van Baptistengemeenten.
5. Een andere reactie vraagt zich af of in B14 de aanduiding "kerk" niet moet worden vervangen door "gemeente". Wij handhaven hier "kerk" en verwijzen naar de toelichting bij A2 in WO-2: het gaat hier om de rechtsverhouding tussen de plaatselijke kerk (Gereformeerde Kerk te X) en de predikant.
6. Opgemerkt wordt dat in B14.1 het woord "altijd" overbodig is, omdat de zin al een normatieve/imperatieve strekking heeft. Dit is in strikte zin juist ("is" in de onvoltooid tegenwoordige tijd). Toch kan het ook geen kwaad het woord "altijd" hier te handhaven om de permanente norm helder te houden.
7. Gevraagd wordt of de verwijzing naar de synode in B14.5 in de praktijk wel nodig is. Wij noemen als voorbeeld de benoeming door de synode van de hoogleraren aan de TU. B14.5 spoort met B4.
8. Tenslotte wordt gevraagd waarom in B14 en volgende artikelen de diakenen "buiten beeld" zijn. Wij antwoorden dat het hier om de leiding van de ouderlingen met predikant (regeertaak) gaat. Zie ook de toelichting bij B9.2.

[WO-1: B16 levensonderhoud

- B16.1 De kerkenraad is namens de gemeente verantwoordelijk voor het levensonderhoud van de predikant, zodat de predikant zonder zorg van het evangelie kan leven.
- B16.2 De kerkelijke zorgplicht strekt zich mede uit tot het gezin van de predikant en, in geval van diens overlijden, zijn weduwe en door haar verzorgde minderjarige kinderen.
- B16.3 Ten aanzien van de voorziening in het levensonderhoud dienen de generale regelingen in acht te worden genomen.]

[WO-2: B16 levensonderhoud

- B16.1 De kerkenraad is namens de gemeente verantwoordelijk voor het levensonderhoud van de predikant, zodat de predikant zonder zorg van het evangelie kan leven.
- B16.2 De kerkelijke zorgplicht strekt zich mede uit tot het gezin van de predikant en, in geval van diens overlijden, zijn weduwe en door haar verzorgde kinderen.]

B16 levensonderhoud

- B16.1 De kerkenraad is namens de gemeente verantwoordelijk voor het levensonderhoud van de predikant, zodat de predikant zonder zorg van het evangelie kan leven.
- B16.2 De kerkelijke zorgplicht strekt zich mede uit tot het gezin van de predikant en, in geval van diens overlijden, zijn weduwe *en zijn minderjarige kinderen*.
- B16.3 De kerken hanteren een gezamenlijk kader voor de invulling van hun zorgplicht.**

Toelichting B16

1. Een reactie spreekt uit dat het tweede zinsdeel in B16.1 wel kan vervallen, omdat de norm "zonder zorg van het evangelie kunnen leven" voor meerderlei uitleg vatbaar is. Wij onderschrijven dit niet. Natuurlijk is het waar dat er nog een vertaalslag nodig is in concrete traktementstabellen. Die slag wordt gemaakt via de route van B23. Maar het is zinvol het bijbels principe in de KO te verwoorden. Het principe heeft ook meer inhoud dan het sobere "naar behoren" van art. 11 KO1978.
2. Bij B16.2 leggen de meeste reacties de vinger bij de formulering "door haar verzorgde kinderen". Het moet duidelijk zijn dat het (ook) om de kinderen van de predikant gaat. Verder wordt het woord "minderjarige" in WO-2 gemist. Bovendien kan de situatie zich voordoen dat er alleen minderjarige wezen achterblijven. Wij passen de tekst op deze drie punten aan.
3. B16.3 is door ons toegevoegd in WO-3. Vanuit de verbintenis tussen de plaatselijke kerk en de predikant (B14) is het levensonderhoud ook een verantwoordelijkheid voor de plaatselijke kerk (B16). Toch kennen de kerken al jarenlang een systeem van gezamenlijke normering van de predikantstraktementen en overige materiële regelingen. Hierbij valt ook ruimer te denken aan (de ontwikkeling van) zaken als beroepsprofiel, loopbaanbegeleiding, mobiliteit, e.d. De kerken hebben deze samenwerking georganiseerd via de Vereniging Steunpunt Kerk en Werk (SKW). Het is van belang, zowel voor de kerken als voor de predikanten, om voor dit gezamenlijke kader een basis in de KO te leggen.
4. De terminologie 'gezamenlijk kader' is in B16.3 niet bedoeld als keurslijf, maar heeft twee spitsen: er is sprake van collectiviteit, die altijd leidt tot een zekere, beoogde, uniformiteit. Je doet per slot van rekening iets samen. Maar er is ook flexibiliteit: het gaat om een kader, een raamwerk, meer wordt hier niet gezegd. Ook over de vorm van samenwerking tussen de kerken, het organisatiemodel, wordt hier geen verdere uitspraak gedaan. Dit kan in generaal-synodaal verband. Het kan ook in parallelverband volgens E8.1.

[WO-1: B17 ziekte

B17.1 In geval van tijdelijke of blijvende gehele of gedeeltelijke verhindering van de ambtsdienst ten gevolge van ziekte van de predikant gelden de generale regelingen.]

[WO-2: B17 verhindering ambtsdienst

B17.1 Bij arbeidsongeschiktheid van de predikant als gevolg van ziekte of ongeval gelden de voorschriften van de generale regeling voor predikantszaken.

B17.2 Bij blijvende verhindering van de ambtsuitoefening wegens ziekte of een andere oorzaak oordeelt de classis over de gevolgen voor de rechtspositie en het levensonderhoud van de predikant.]

B17 arbeidsongeschiktheid

B17.1 Bij tijdelijke arbeidsongeschiktheid van de predikant als gevolg van ziekte of ongeval worden de desbetreffende voorschriften in acht genomen.

B17.2 Bij blijvende verhindering van de ambtsdienst als gevolg van ziekte of ongeval beslist de kerkenraad over het verlenen van gezondheidsemeritaat of ontheffing van het ambt. Deze beslissing behoeft vooraf de goedkeuring van de classis.

Toelichting B17

1. Wij hebben de materie van de arbeidsongeschiktheid uitvoerig geanalyseerd, mede gelet op de ingekomen reacties. De huidige regeling in art. 13 KO1978 is minimaal. Bovendien noemt dit artikel in één adem "ouderdom, ziekte of andere oorzaak". Het gaat hier dus om uiteenlopende situaties, met in de huidige tijd ieder eigen uitgebreide uitvoeringsregels. De Werkorde splitst daarom de bepalingen over 'arbeidsongeschiktheid' (B17) en 'leeftijdsemeritaat' (B22).
2. Allereerst is van belang het verschil tussen arbeidsongeschiktheid van tijdelijke en van blijvende aard. De huidige KO zegt niets over de eerste categorie. De maatschappelijke aandacht hiervoor is echter enorm toegenomen. Alom gelden voorschriften voor verzuimbeleid, ziekmeldingsprocedures, re-integratiebegeleiding, e.d., gericht op voorkoming, beperking en terugdringing van tijdelijk verzuim. Het is van belang een kerkordelijke basis te leggen voor het naleven van de verzuimvoorschriften door zowel de predikant als (de vertegenwoordigers van) de kerk. Dit is nu verwoord in B17.1.
3. Bij blijvende arbeidsongeschiktheid zijn er twee vragen te beantwoorden: verandert er ten gevolge van arbeidsongeschiktheid iets aan de status van de predikant (de vraag naar het ambt c.q. predikantschap) en wat zijn de financiële gevolgen (de vraag naar het levensonderhoud).
4. De zaak wordt hierbij verder gecompliceerd doordat er in de kerkelijke praktijk twee rechtsverhoudingen in geding zijn: die tussen predikant en kerk en die tussen kerk en VSE. Het komt met zekere regelmaat voor dat beide trajecten onderling niet matchen en aanleiding geven tot problemen, omdat er verschillende instanties oordelen over de problematiek van een zelfde predikant.
5. Dit wordt (mede) veroorzaakt door het feit dat de regelingen in de KO1978 en die van VSE niet congruent zijn. De KO1978 gaat voor arbeidsongeschiktheid uit van het criterium dat de predikant "door ziekte of andere oorzaken niet meer in staat is zijn ambtswerk te verrichten". Hier is de scopus alleen gericht op de uitoefening van het predikantsambt. VSE hanteert een ruimer criterium, waarbij niet alleen de werkzaamheden als predikant maar ook 'andere passende werkzaamheden' in aanmerking worden genomen (art. 24 lid 2 Uitkeringsreglement):

"Arbeidsongeschiktheid wordt aanwezig geacht als de predikant door rechtstreeks en uitsluitend medisch vast te stellen gevolgen van een ongeval en/of ziekte voor ten minste 25% ongeschikt is tot het verrichten van de werkzaamheden die voor zijn krachten en bekwaamheden zijn berekend en die, gelet op zijn inkomen voorafgaand aan de arbeidsongeschiktheid, in redelijkheid van hem kunnen worden verlangd."
6. Het maakt uiteraard aanmerkelijk verschil of je voor arbeidsongeschiktheid alleen beoordeelt of een predikant zijn predikantswerk nog kan doen (spoor 1) of dat je beoordeelt of hij in plaats van zijn predikantswerk andere passende arbeid buiten de kerken kan verrichten (spoor 2). Een predikant die ongeschikt is voor het eerste, kan geschikt zijn voor het tweede, zodat op die grond door VSE geen arbeidsongeschiktheidsuitkering wordt verstrekt aan de kerk waaraan de predikant is verbonden.
7. Terecht wordt in verschillende reacties voor deze discrepantie tussen de KO1978 en de VSE-regelingen aandacht gevraagd. Terwijl de kerken in VSE-verband aanvaarden dat een predikant ook andere passende arbeid buiten de kerken kan en wordt geacht te verrichten, hebben de kerken in generaal-synodaal verband nooit een uitspraak gedaan of blijvende arbeidsongeschiktheid als predikant *in combinatie met arbeidsgeschiktheid voor andere passende arbeid* reden vormt tot beëindiging van het predikantschap.

8. Wij menen dat die principe-uitspraak nu wel moet worden gedaan door in een dergelijk geval ontheffing van het ambt mogelijk te maken met toepassing van B20. Daarmee wordt dan één van de discrepanties opgeheven.
9. Is een dergelijke ontheffing niet in strijd met het principe van de levenstaak van B13? Het antwoord is: nee. Immers gaat het hier om een wettige verhindering de ambtsdienst nog verder te verrichten, niet om een vrijwillige keuze voor beëindiging daarvan. Als een predikant in een dergelijk geval wel andere passende arbeid buiten de kerken kan verrichten en ook wordt geacht te verrichten, mag hij daarin zijn nieuwe roeping zien en die ook opvolgen.
10. Kortom: als sprake is van *blijvende* arbeidsongeschiktheid ten gevolge van ziekte of ongeval geldt er een tweeledig scenario:
 - a. wanneer de predikant het predikantschap blijvend niet meer kan vervullen, maar *wel andere werkzaamheden*, al dan niet buiten de kerken, kan verrichten die voor zijn krachten en bekwaamheden zijn berekend en die in redelijkheid van hem kunnen worden verlangd (= passende arbeid), vormt dat in principe reden voor een *ontheffing* van het predikantsambt volgens B20. De kerk ontvangt in dat geval geen arbeidsongeschiktheidsuitkering van VSE.
 - b. wanneer de predikant het predikantschap blijvend niet meer kan vervullen, maar ook *geen andere passende arbeid* kan verrichten, wordt aan hem *gezondheidsemeritaat* verleend. De kerk ontvangt in dat geval een arbeidsongeschiktheidsuitkering van VSE.
11. Het voorgaande vereist tevens dat de kerkelijke vergaderingen (m.n. kerkenraad en classis) uitgaan van hetzelfde deskundigheidsoordeel als VSE, zodat tegenstrijdige standpunten c.q. besluitvorming worden voorkomen. Daarmee wordt dan ook de tweede discrepantie opgeheven.
12. B17.2 vermeldt dat de beslissing bij de kerkenraad ligt en dat de kerkenraad voorafgaande goedkeuring van de classis behoeft. Dit is de wekerende formule: de kerkenraad is de beslissende instantie, maar de goedkeuring vooraf van de classis is nodig als waarborg van het kerkverband voor zorgvuldige besluitvorming.
13. In B17.2 hanteren wij de term 'gezondheidsemeritaat'. Wij spreken bij voorkeur niet van 'vervroegd emeritaat', omdat B17.2 niet met leeftijd heeft te maken. In andere kerkgenootschappen wordt ook wel gesproken van arbeidsongeschiktheidspensioen, maar het woord pensioen is op zichzelf al met vele betekenissen behept en in ons kerkelijk rechtspositierecht bovendien niet gewenst.
14. De kerkenraad is hier en in volgende artikelen het college van ouderlingen minus de predikant. Vgl. B28.1.
15. De bovenstaande elementen dienen uiteraard verder in de GRP te worden uitgewerkt.

[WO-1: B18 non-actiefstelling predikant

- B18.1 Bij dringende noodzaak kan de kerkenraad overgaan tot non-actiefstelling van de predikant.
- B18.2 De kerkenraad besluit niet tot non-actiefstelling dan na instemming van de kerkenraad van de naburige kerk. Deze instemming is niet vereist indien de predikant instemt met non-actiefstelling.
- B18.3 Non-actiefstelling vindt niet of niet langer plaats wanneer art. B21 van toepassing is.]

[WO-2: B18 op non-actiefstelling predikant

B18.1 Bij dringende noodzaak kan de kerkenraad bij wijze van ordemaatregel overgaan tot gehele of gedeeltelijke op non-actiefstelling van de predikant overeenkomstig de generale regeling voor predikantszaken.]

B18 op non-actief stelling predikant

B18.1 Bij dringende noodzaak kan de kerkenraad bij wijze van *tijdelijke* ordemaatregel overgaan tot gehele of gedeeltelijke *op non-actief stelling* van de *predikant*.

Toelichting B18

1. Terecht wordt van enkele kanten opgemerkt dat de uitdrukking 'op non-actief stelling' taalkundig is samengesteld uit drie woorden. Dit is aangepast in titel en tekst.
2. Diverse reacties vragen het tijdelijke karakter van de ordemaatregel nog meer te benadrukken. Dit is in de tekst gehonoreerd.
3. Een aantal reacties vindt de aanduiding "bij dringende noodzaak" te vaag. Wij blijven bij de MvT bij WO-2: enerzijds kan en moet het niet concreter; anderzijds blijkt zowel uit het 'dringende' als de 'noodzaak' dat er wel terdege een urgente reden moet zijn. Denk bijvoorbeeld aan een situatie dat een kerkenraad op zaterdag geconfronteerd wordt met informatie die meebrengt dat de predikant op zondag niet moet voorgaan in de kerkdiensten.
4. De aard, urgentie en tijdelijkheid van de ordemaatregel brengen mee dat voorafgaande goedkeuring van de classis – of van een genabuurde kerkenraad, zoals in WO-1 - niet opportuun is. Uiteraard kan de maatregel achteraf in beroep worden getoetst. Dit hoeft niet in de tekst, want volgt uit F10.
5. Verdere regeling kan in de GRP. De verwijzing naar de GRP vervalt, want dit is nu geregeld in B23.1.

[WO-1: B19 losmaking predikant

B19.1 Indien sprake is van een situatie waarin de predikant de gemeente blijvend niet meer met vrucht kan dienen, besluit de kerkenraad de predikant los te maken van de gemeente.

B19.2 De kerkenraad besluit niet tot losmaking dan na goedkeuring van de classis.

B19.3 Losmaking vindt niet plaats wanneer art. B21 van toepassing is.

B19.4 De losgemaakte predikant is gedurende twee jaren beroepbaar in de kerken.

B19.5 De kerkenraad die tot losmaking heeft besloten blijft verantwoordelijk inzake het ambt van de losgemaakte predikant.]

[WO-2: B19 losmaking predikant

B19.1 Indien sprake is van een situatie waarin de predikant de gemeente blijvend niet meer met vrucht kan dienen, besluit de kerkenraad de predikant los te maken van de gemeente overeenkomstig de generale regeling voor predikantszaken.]

B19 losmaking predikant

B19.1 Indien sprake is van een situatie waarin de predikant de gemeente blijvend niet meer met vrucht kan dienen, besluit de kerkenraad de predikant los te maken van de gemeente. *Dit besluit behoeft vooraf de goedkeuring van de classis.*

Toelichting B19

1. De verwijzing naar de GRP vervalt, want dit is nu geregeld in B23.1.
2. Daarentegen vermelden we weer in de KO zelf de vereiste goedkeuring van de classis als essentiële waarborg voor een zorgvuldige hantering van deze maatregel. Meerdere reacties vragen hier om.
3. In één reactie komt tot uiting dat het criterium "de gemeente blijvend niet meer met vrucht kunnen dienen" als een 'wollige' uitdrukking voorkomt. Wij menen dat dit criterium toch de elementen aangeeft waar het in essentie om gaat: (a) een vruchteloze verhouding, (b) tussen gemeente en predikant, (c) van blijvende aard. Uit de formule blijkt ook (d) het situationele karakter en (e) het als predikant niet meer dienstbaar kunnen zijn aan de opbouw van de gemeente.

[WO-1: B20 ontheffing predikant

- B20.1 Een predikant mag uitsluitend wegens gewichtige redenen ontheffing vragen van zijn ambt.
- B20.2 Een losgemaakte predikant wordt door de kerkenraad ontheven van zijn ambt wanneer in de periode van twee jaren na de losmaking geen verbintenis met een andere kerk tot stand komt.
- B20.3 Slechts in buitengewone omstandigheden, indien een predikant niet langer voldoet aan de eisen voor het predikantschap, kan een predikant in andere gevallen door de kerkenraad worden ontheven van zijn ambt.
- B20.4 De kerkenraad besluit niet tot ontheffing dan na goedkeuring van de classis.
- B20.5 Ontheffing vindt niet plaats wanneer art. B21 van toepassing is.
- B20.6 Bij ontheffing van het ambt gaat de predikant over tot een andere levenstaak.]

[WO-2: B20 ontheffing predikant

- B20.1 Een predikant mag uitsluitend wegens gewichtige redenen ontheffing vragen van zijn ambt.
- B20.2 Een losgemaakte predikant wordt door de kerkenraad ontheven van zijn ambt wanneer gedurende twee jaar na de losmaking geen verbintenis met een andere kerk tot stand komt.
- B20.3 Slechts in buitengewone omstandigheden, indien een predikant niet langer voldoet aan de eisen voor het predikantschap, kan een predikant in andere gevallen door de kerkenraad worden ontheven van zijn ambt.
- B20.7 Bij ontheffing van het ambt wordt gehandeld overeenkomstig de generale regeling voor predikantszaken.]

B20 ontheffing predikant

- B20.2 *Een predikant wordt ontheven van zijn ambt wanneer binnen twee jaar na een losmaking geen verbintenis met een andere kerk tot stand komt.*
- B20.8 *Een predikant wordt ontheven van zijn ambt wanneer hij als gevolg van ziekte of ongeval blijvend verhinderd is het predikantschap te vervullen, maar wel andere passende arbeid kan verrichten.*
- B20.3 *In andere gevallen kan slechts wegens gewichtige redenen ontheffing plaats vinden.*
- B20.4 *De kerkenraad beslist over een ontheffing. Dit besluit heeft vooraf de goedkeuring van de classis.*

Toelichting B20

1. B20.2 betreft een taalkundige herformulering van het artikel. De inhoud was/is conform de regeling van de GS Leusden: art. 30 Acta GS Leusden 1999.
2. B20.8 is als nieuwe bepaling ingevoerd in directe samenhang met B17.2. Zie de toelichting aldaar. Omdat het hier om een situatie van ontheffing gaat, dient deze bepaling in B20 te staan.
3. B20 kent aldus twee situaties waarin ontheffing is voorgeschreven: de situatie van losmaking die twee jaar heeft geduurd zonder een nieuw beroep (B20.2) en de situatie van blijvende ongeschiktheid voor het predikantsambt, terwijl de predikant wel geschikt is bevonden voor andere passende arbeid (B20.8).
4. Er zijn relatief veel reacties gekomen op B20.3 met als teneur dat de bewoordingen en strekking vaag en onduidelijk zijn: wat zijn "buitengewone omstandigheden", wat zijn de "andere gevallen", wat zijn "de eisen van het predikantschap", etc. Gelet hierop hebben wij B20.1 en B20.3 samengevoegd in een nieuw vereenvoudigd B20.3. Of de ontheffing nu gevraagd wordt door de predikant (B20.1 in WO-2) of aan de orde is op initiatief van de kerkenraad (B20.3 in WO-2), het gaat er om dat hiervan een uiterst terughoudend gebruik moet worden gemaakt. Als er geen gewichtige redenen zijn, behoort ontheffing van het ambt niet te worden toegepast. Het zou dan in strijd brengen met de ambtsdienst als levenstaak. Dat is ook de lijn van art. 15 KO1978 c.q. B13.
5. B20.4 is weer opgenomen in de tekst van de KO. Ook hier geldt dat de kerkenraad beslist en dat de vereiste goedkeuring van de classis als essentiële waarborg geldt voor een zorgvuldige hantering van deze maatregel.
6. B20.7: de verwijzing naar de GRP vervalt. Dit is nu geregeld in B23.1.

[WO-1: B21 schorsing en afzetting predikant

- B21.1 Een predikant die een openbare of in ander opzicht ernstige zonde begaat, in strijd handelt met het door hem ondertekende bindingsformulier of het ambtelijk vermaan hardnekkig verwerpt, wordt door de kerkenraad geschorst.
- B21.2 De kerkenraad besluit niet tot schorsing dan na instemming van de kerkenraad van de naburige kerk.
- B21.3 Een schorsing geldt voor ten hoogste een periode van drie maanden.
- B21.4 Een schorsing kan eenmaal voor ten hoogste een periode van drie maanden door de kerkenraad worden verlengd na goedkeuring van de classis.
- B21.5 De kerkenraad beslist of na de schorsing afzetting van de predikant moet volgen.
- B21.6 De kerkenraad besluit niet tot afzetting dan na goedkeuring van de classis.]

[WO-2: B21 schorsing en afzetting predikant

- B21.1 Een predikant die een openbare of in ander opzicht ernstige zonde begaat, in strijd handelt met het bindingsformulier of het ambtelijk vermaan hardnekkig verwerpt, wordt door de kerkenraad geschorst.
- B21.5 De kerkenraad besluit of na de schorsing afzetting van de predikant moet volgen. Voor afzetting is voorafgaande goedkeuring van de classis vereist.
- B21.7 Bij schorsing en afzetting wordt gehandeld overeenkomstig de generale regeling voor predikantszaken.]

B21 schorsing en afzetting predikant

- B21.1 Een predikant die een openbare of in ander opzicht ernstige zonde begaat, *zijn ambt niet trouw bedient*, in strijd handelt met het bindingsformulier *dan wel* het ambtelijk vermaan hardnekkig verwerpt, wordt door de kerkenraad geschorst.
- B21.2 *Het besluit tot schorsing behoeft vooraf de instemming van de kerkenraad van de naburige kerk.*
- B21.5 De kerkenraad *beslist* of na de schorsing afzetting van de predikant moet volgen. *Dit besluit behoeft vooraf de goedkeuring van de classis.*

Toelichting B21

1. Aan B21.1 is toegevoegd het niet trouw bedienen van het ambt. Dit vormt samen met de al genoemde 'ernstige zonde' een samenvatting van de voorbeelden uit art. 80 KO1978.
2. De meeste reacties vinden het noodzakelijk de voor een schorsing vereiste instemming van de kerkenraad van de naburige kerkenraad in de tekst van de KO zelf te handhaven. Wij voeren dit weer in bij B21.2.
3. B21.3 over de termijn van schorsing is bij WO-2 komen te vervallen. De parallelbepaling in B27.3 voor ouderlingen en diakenen is toen gehandhaafd. Het verschil zit hem in het feit dat de schorsing van een predikant verder wordt geregeld in de GRP en die van ouderlingen en diakenen niet.
4. Schorsing is uit zijn aard een tijdelijke maatregel. Doorgaans wordt deze op drie maanden gesteld. De praktijk heeft nog wel eens behoefte aan verlenging van de termijn. Een en ander dient nauwkeurig te worden uitgewerkt in de GRP.
5. B21.5 is taalkundig aangepast aan de parallelbepalingen in de andere artikelen over de predikant.
6. B21.7: de verwijzing naar de GRP kan vervallen. Dit is nu geregeld in B23.1.

[WO-1: B22 emeritaat

- B22.1 De kerkenraad verleent emeritaat aan een predikant die de leeftijd van vijfenzestig jaar heeft bereikt. De emeritaatsregeling behoeft de goedkeuring van de classis.
- B22.2 Bij overeenstemming tussen kerkenraad en predikant kan het emeritaat door de kerkenraad op een latere leeftijd worden verleend.
- B22.3 Een emeritus-predikant behoudt de bevoegdheid om op verzoek van een kerkenraad het Woord en de sacramenten te bedienen.
- B22.4 Bij emeritering blijft de kerkenraad van de laatst gediende kerk verantwoordelijk inzake het ambt en het levensonderhoud van de predikant. Art. B16.2 en B16.3 zijn van overeenkomstige toepassing.]

[WO-2: B22 emeritaat

- B22.1 De kerkenraad verleent emeritaat aan een predikant die de leeftijd van zesenzestig jaar heeft bereikt. Bij overeenstemming tussen kerkenraad en predikant kan het emeritaat door de kerkenraad op een latere leeftijd worden verleend.
- B22.3 Een emeritus-predikant behoudt de bevoegdheid om op verzoek van een kerkenraad het Woord en de sacramenten te bedienen of andere diensten te verrichten.

- B22.4 Bij emeritering blijft de kerkenraad van de laatst gediende kerk verantwoordelijk inzake het ambt en het levensonderhoud van de predikant. (..)
- B22.5 Bij emeritering wordt de generale regeling voor predikantszaken in acht genomen.]

B22 emeritaat

- B22.1 *De kerkenraad verleent een predikant emeritaat bij het bereiken van de daarvoor door de generale synode gestelde leeftijd.*
- B22.2 *In onderlinge overeenstemming tussen kerkenraad en predikant kan het emeritaat later ingaan. Het besluit van de kerkenraad heeft de instemming van de gemeente.*
- B22.4 Bij emeritering blijft de kerkenraad van de laatst gediende kerk verantwoordelijk inzake het ambt en het levensonderhoud van de predikant.
- B22.3 Een emeritus-predikant behoudt de bevoegdheid om op verzoek van een kerkenraad het Woord en de sacramenten te bedienen of andere diensten te verrichten.
- B22.6 *Een besluit van de kerkenraad omtrent emeritaat heeft vooraf de goedkeuring van de classis.*

Toelichting B22

1. De in WO-2 opgenomen leeftijd van 66 jaar brengt vele pennen in beweging. De algemene teneur is om in de KO geen concrete leeftijd te vermelden. Er is meer flexibiliteit gewenst vanwege de maatschappelijke onzekerheid omtrent de AOW-gerechtigde leeftijd. Impliciet of expliciet zien de meeste reacties die leeftijd ook voor de predikant als maatgevend. Wij verwijzen in B22.1 naar de door generale synode gestelde leeftijd. Die kan worden opgenomen in de GRP.
2. Wij vermijden welbewust om te spreken van 'pensioengerechtigde' leeftijd, zoals in nogal wat reacties gebeurt, aangezien een predikant geen pensioenaanspraken heeft c.q. een emeritaatsuitkering niet als pensioen is te kwalificeren.
3. De emeritaatsverlening op een later tijdstip keert weer terug naar B22.2, zoals in WO-1. Hieraan is nu de instemming van de gemeente (approbatierecht) verbonden. Het is immers een besluit dat ook de gemeente voluit regardeert en niet slechts een onderlinge zaak van kerkenraad en predikant.
4. De volgorde van B22.3 en B22.4 is omgedraaid.
5. B22.5: de verwijzing naar de GRP vervalt. Dit is nu geregeld in B23.1.
6. De vereiste voorafgaande goedkeuring van de classis keert terug in B22.6.
7. Zie m.b.t. emeritaat ook de toelichting bij B17.

[WO-1: B5 taak van de ouderlingen

- B5.1 De ouderlingen geven samen met de predikant leiding aan de gemeente.
- B5.2 Als opzieners waken zij over het geestelijk leven van de gemeenteleden. Zij leggen daartoe regelmatig huisbezoek af.
- B5.3 De ouderlingen zijn samen met de predikant verantwoordelijk voor de toelating tot de sacramenten van doop en avondmaal, onder instemming van de gemeente.
- B5.4 De ouderlingen oefenen samen met de predikant zo nodig kerkelijke tucht uit over de gemeenteleden.

B5.5 Zij zien erop toe dat de predikant, de mede-ouderlingen en de diakenen hun ambt trouw vervullen.]

[WO-2: B5 taak van de ouderlingen

- B5.1 De ouderlingen geven samen met de predikant leiding en herderlijke zorg aan de gemeente.
- B5.2 Als opzieners waken zij over het geestelijk leven van de gemeenteleden. Zij brengen daartoe zo mogelijk een keer per jaar huisbezoek.
- B5.5 De ouderlingen zien er samen met de predikant op toe dat elke ambtsdrager zijn dienst trouw vervult.
- B5.6 De kerkenraad kan onderscheid aanbrengen bij de verdeling van taken onder de ouderlingen.]

B5 taak van de ouderlingen

- B5.1 De ouderlingen geven *met* de predikant leiding en herderlijke zorg aan de gemeente. *Samen oefenen zij over de gemeente de kerkelijke tucht.*
- B5.2 Als opzieners waken zij over het geestelijk leven van de gemeenteleden *en bezoeken hen zo vaak als nodig is, tenminste eenmaal per jaar.*
- B5.5 De ouderlingen *en de predikant zien er samen op* toe dat elke ambtsdrager zijn dienst trouw vervult.
- B5.7 Op verzoek van de kerkenraad kunnen gemeenteleden de ouderlingen assisteren in hun werk.*
- B5.6 De kerkenraad kan onderscheid aanbrengen bij de verdeling van taken onder de ouderlingen.

Toelichting B5

1. In B5.1 is de tuchtoefening weer vermeld. Wij zijn het met diverse reacties eens dat een verwijzing naar hoofdstuk D niet volstaat. Vgl. ook B3.4 en de toelichting daarbij. De KO dient een expliciete grondslag te bieden voor de tuchtoefening door ouderlingen en predikant.
2. Een groot aantal reacties is binnengekomen n.a.v. het huisbezoek en vooral de frequentie daarvan. De formulering van WO-2 "zo mogelijk een keer per jaar" wordt door het merendeel van de kerkenraden als te vrijblijvend benoemd. Er wordt her en der wel de moeite gevoeld om het streven naar tenminste eenmaal huisbezoek per jaar waar te maken, maar het huisbezoek wordt dermate van belang geacht dat men de minimumnorm van het huidige art. 21 KO 1978 graag wil laten staan. Wij zijn daarom explicieter teruggekeerd naar deze norm.
3. Tegelijk moet de minimumnorm niet afleiden van de hoofdregel dat de gemeenteleden die pastorale zorg dienen te ontvangen die nodig is. Daar gaat het immers om. Vandaar de hoofdzin "en bezoeken hen zo vaak als nodig is". Een verbinding tussen "zo vaak als nodig is" met "*als regel* tenminste eenmaal per jaar" suggereert ten onrechte dat dat laatste de hoofdregel is. Wij laten daarom de woorden "als regel" weg.
4. In B5.2 is het "daartoe" uit WO-2 vervallen. Dit wordt als een niet nuttige beperking ervaren.
5. Er zijn gemeenten waarin, al dan niet uit nood geboren, bij de pastorale zorg ook anderen worden ingeschakeld, zoals 'bezoekbroeders'. Hierbij blijft de pastorale verantwoordelijkheid van het college van ouderlingen bestaan. Het nieuwe B5.7 biedt hiervoor een kerkordelijke basis.

6. Bij B5.6 is gevraagd naar de strekking van deze bepaling. B5.6 maakt het mogelijk om te differentiëren naar de mogelijkheden en charismata van de ouderlingen. Er kunnen ouderlingen zijn die zich toeleggen op leiding geven en beleid (regeren), er kunnen ouderlingen zijn die zich juist toeleggen op het pastoraat of op bijzondere vormen daarvan, zoals jeugdouderlingen of ouderenouderlingen, etc. B5.6 kan ook in samenhang worden gezien met B29 over de werkwijze van de kerkenraad (bestuursmodellen, etc.).

[WO-1: B6 taak van de diakenen

- B6.1 De taak van de diakenen is het stimuleren van de dienst van de barmhartigheid in kerk en wereld.
- B6.2 De diakenen verzamelen de liefdegaven, beheren die en delen die naar behoefte uit. Zij dragen bijzondere verantwoordelijkheid voor de ondersteuning met woord en daad van gemeenteleden bij moeiten in sociaal en materieel opzicht.
- B6.3 De diakenen sporen de gemeenteleden aan tot onderlinge hulp en tot vrijgevigheid aan hen die hulp behoeven, zowel nationaal als internationaal.]

[WO-2: B6 taak van de diakenen

- B6.1 De diakenen gaan de gemeente voor in de dienst van barmhartigheid en gerechtigheid in kerk en wereld. Zij stimuleren de onderlinge zorg en hulp alsook de christelijke inzet en vrijgevigheid voor anderen die hulp behoeven.
- B6.2 De diakenen onderkennen in de gemeente moeiten in sociaal en materieel opzicht en bieden de gemeenteleden ondersteuning met woord en daad. Zij verzamelen de liefdegaven, beheren die en delen die naar behoefte uit.]

B6 taak van de diakenen

- B6.1 De diakenen gaan de gemeente voor in de dienst van barmhartigheid en gerechtigheid in kerk en wereld. Zij stimuleren de onderlinge zorg en hulp alsook de christelijke inzet en vrijgevigheid voor anderen die hulp behoeven.
- B6.2 De diakenen onderkennen in de gemeente moeiten in sociaal en materieel opzicht en bieden de gemeenteleden ondersteuning met woord en daad. **Zij bezoeken daartoe de gemeenteleden.** Zij verzamelen de liefdegaven, beheren die en delen die naar behoefte uit.

Toelichting B6

1. Deputaten hebben zowel in WO-1 als in WO-2 verwoord dat zij trachten te komen tot een duidelijker onderscheiding van de ambten ter versterking van de eigenstandige positie van ouderlingen en diakenen. Deputaten verwijzen daarvoor met name naar de MvT op artikel B6 in beide versies van de Werkorde; maar ook bij andere artikelen in hoofdstuk B speelt dit een rol. De generale diaconale deputaten onderschrijven deze benadering blijkens hun reactie.
2. In de reacties op Werkorde 2 komen drie lijnen tot uitdrukking:
 - a. is de onderscheiding van de ambten wel zo nodig of wenselijk;
 - b. zo ja, dan valt er te wijzen op een aantal inconsistenties in hoofdstuk B;
 - c. kunnen de gevolgen voor de kleine kerken niet worden verzacht.

(ad a)

3. Deputaten blijven van oordeel dat een heldere onderscheiding van de ambten ten goede komt aan de taakstelling van zowel ouderlingen (kerkenraad) als diakenen (diaconie). De ouderlingen geven samen met de predikant leiding en herderlijke zorg aan de gemeente (B5). De diakenen gaan de gemeente voor in de dienst van barmhartigheid en gerechtigheid in kerk en wereld (B6).

4. Uit de MvT bij Werkorde 2: de Werkorde beoogt meer accent te leggen op het *eigen, zelfstandig ambt* van de diakenen naast dat van de ouderlingen en de predikant. Vgl. ook het oude art. 25 DKO, dat sprak van "Der diakenen *eigen* ambt is ..."; *proprius* in de Latijnse versie. Het diakenambt heeft vanuit het Nieuwe Testament (o.a. Handelingen 6:1-7) een zelfstandige betekenis voor het diaconaal dienstbetoon in de gemeente en vanuit de gemeente naar buiten.
5. Uit de MvT bij Werkorde 2: we benadrukken dat ook de diakenen *leiding* geven. Zie B6.1 waarin beter tot uitdrukking komt dat ook de diakenen een voortrekkersrol hebben in de gemeente, en wel in diaconaal opzicht. Ook de diakenen gaan de gemeente voor, maar dan op hun taakveld van barmhartigheid en gerechtigheid. Hier lijkt ons ook de crux te zitten voor een betere taakafbakening tussen ouderlingen en diakenen. Er dienen steeds twee dingen te worden gezegd: (a) beide ambten geven leiding aan de gemeente, (b) maar wel ieder op eigen terrein. Het voorgaan in de dienst van barmhartigheid en gerechtigheid door de diakenen (B6.1) is niet hetzelfde als de herderlijke zorg en het opzienerschap van de ouderlingen (B5.1 en B5.2).
6. De GS Harderwijk 2011 heeft in haar zitting van 1 juni 2012 besloten uit te spreken dat deputaten in de lijn van Werkorde 1 en 2 ten aanzien van de ambten kunnen blijven werken op twee sporen, te weten enerzijds versterking van de eigenstandige posities van ouderlingen (kerkenraad) en diakenen (diaconie) en anderzijds waarborging van een goede samenwerkingsstructuur tussen beide zonder dat die leidt tot taakvermenging.

(ad b)

7. Deputaten hebben de inconsistenties in Werkorde 2 stuk voor stuk onder de loep genomen en aangepast. Dit heeft geleid tot verbetering van diverse artikelen in hoofdstuk B. De hoofdlijn hiervan is dat nog consequenter de geestelijke leiding (regeertaak) blijft bij de kerkenraad (ouderlingen+predikant) en de diaconale zorg bij de diaconie. Tegelijkertijd dient er een heldere overlegstructuur te zijn tussen kerkenraad en diaconie voor wederzijdse ontmoeting, uitwisseling, communicatie, overleg, afstemming, e.d.

(ad c)

8. De positie van de kleine gemeenten betreft artikel B32. Zie aldaar.
9. Er wordt bij B6.1 gevraagd naar het voorgaan van de diakenen in 'de dienst van gerechtigheid'. Dit is bij WO-2 reeds toegelicht. De diaconale dienst van de gemeente, waarin diakenen hebben voor te gaan, richt zich niet alleen op zorg, hulp, liefdadigheid, e.d, maar richt zich ook terdege in Bijbels perspectief op het recht doen aan wezen en weduwen, aan vreemdelingen en bijwoners, aan gevangenen en ontheemden, of zij nu dicht bij zijn of ver weg. Het Evangelie is daar vol van. Het 'najagen' van recht en gerechtigheid en dus het bestrijden van onrecht is een voluit christelijke en specifiek diaconale taak.
10. In meerdere reacties klinkt de oproep door om toch in B6.2 het diaconaal 'huisbezoek' een plaats te geven. Wij geven hieraan gevolg, zonder de term 'huisbezoek' te gebruiken. Zie de toelichting bij WO-1 en WO-2. Wij hebben echter onze twijfels bij de uitvoering in de praktijk. Uit onderzoek blijkt dat van regelmatig huisbezoek door diakenen in veel gemeenten geen sprake is. De vraag is dan of de uitvoeringspraktijk aanpassing behoeft of de normstelling in de KO.

11. Er is bij B6.2 gevraagd om te spreken van 'Woord en daad'. Wij hanteren hier het reguliere begrippenpaar 'woord en daad'. Het begrip 'woord' moet hier niet vergeestelijkt worden tot uitsluitend Bijbelwoorden; 'woord en daad' staan beide in Bijbels perspectief.
12. Het diaconaal bezoek wordt in B6.2 wat meer in het kader gezet van de diaconale arbeid door toevoeging van het woord "daartoe".

[WO-1: B24 roeping van ouderlingen en diakenen

- B24.1 De roeping van ouderlingen en diakenen bestaat uit de verkiezing, de benoeming, de goedkeuring daarvan en de bevestiging. Daarbij worden de kerkorde en de plaatselijke regeling in acht genomen.
- B24.2 Met het oog op de *verkiezing* wordt de gemeente in de gelegenheid gesteld om vooraf te attenderen op personen die geschikt worden geacht voor het ambt van ouderling of diaken.
- B24.3 De kerkenraad met diakenen toetst zowel de geschiktheid als de beschikbaarheid van de te kandideren personen.
- B24.4 De kerkenraad met diakenen stelt ter verkiezing een dubbel aantal kandidaten. Slechts bij uitzondering is verkiezing uit minder dan een dubbel aantal kandidaten mogelijk.
- B24.5 Na de verkiezing door de belijdende leden van de gemeente vindt de *benoeming* plaats door de kerkenraad met diakenen. Slechts bij uitzondering kan benoeming zonder verkiezing plaatsvinden.
- B24.6 Ontheffing van een benoeming kan slechts worden gevraagd wegens gegronde redenen.
- B24.7 De *goedkeuring* van de gemeente wordt verkregen als de namen van de benoemde personen op twee achtereenvolgende zondagen zijn afgekondigd en er vanuit de gemeente geen gegrond bezwaar tegen hun leer of leven wordt ingebracht.
- B24.8 De *bevestiging* vindt plaats in een kerkdienst met gebruik van het daarvoor bestemde formulier.]

[WO-2: B24 roeping van ouderlingen en diakenen

- B24.1 De roeping van ouderlingen en diakenen bestaat uit de verkiezing, de benoeming, de goedkeuring daarvan en de bevestiging. Daarbij worden de kerkorde en de plaatselijke regeling in acht genomen.
- B24.2 Met het oog op de *verkiezing* wordt de gemeente in de gelegenheid gesteld om vooraf te attenderen op personen die geschikt worden geacht voor het ambt van ouderling of diaken.
- B24.3 De kerkenraad met diakenen toetst de geschiktheid van de te kandideren personen en let op wettige redenen van verhindering.
- B24.4 De kerkenraad met diakenen stelt ter verkiezing een dubbel aantal kandidaten. Indien dit niet mogelijk is, volstaat een kleiner aantal.
- B24.5 Na de verkiezing door de belijdende leden van de gemeente vindt de *benoeming* plaats door de kerkenraad met diakenen. Bij uitzondering kan benoeming zonder verkiezing plaatsvinden.
- B24.6 Ontheffing van een benoeming kan slechts worden gevraagd wegens gegronde redenen.
- B24.7 De *goedkeuring* van de gemeente wordt verkregen als de namen van de benoemde personen op twee achtereenvolgende zondagen zijn afgekondigd en er vanuit de gemeente geen gegrond bezwaar tegen hun leer of leven wordt ingebracht.
- B24.8 De *bevestiging* vindt plaats in een kerkdienst met gebruik van het formulier.]

B24 roeping van ouderlingen en diakenen

- B24.1 De roeping van ouderlingen en diakenen bestaat uit de verkiezing, de benoeming, *de instemming van de gemeente* en de bevestiging. *De plaatselijke regeling wordt daarbij in acht genomen.*
- B24.2 Met het oog op de *verkiezing* wordt de gemeente in de gelegenheid gesteld om vooraf te attenderen op *hen* die geschikt worden geacht voor het ambt van ouderling of diaken.
- B24.3 *De kerkenraad toetst, in direct overleg met de diakenen, de geschiktheid voor de ambten en let op gegronde redenen van verhindering.*
- B24.4 *De kerkenraad stelt ter verkiezing zo mogelijk een dubbel aantal kandidaten.*
- B24.5 Na de verkiezing door de belijdende leden van de gemeente vindt de *benoeming* plaats *door de kerkenraad*. Bij uitzondering kan benoeming zonder verkiezing plaatsvinden.
- B24.6 Ontheffing van een benoeming kan slechts worden gevraagd *en verleend* wegens gegronde redenen.
- B24.7 De *instemming* van de gemeente wordt verkregen als de namen van de benoemde personen op twee achtereenvolgende zondagen zijn afgekondigd en er vanuit de gemeente geen gegrond bezwaar tegen hun leer of leven wordt ingebracht.
- B24.8 De *bevestiging* vindt plaats in een kerkdienst met gebruik van het formulier.

Toelichting B24

- In B24.1 en B24.7 is sprake van de instemming van de gemeente. Dit betreft het approbatierecht van de gemeenteleden. Zie de parallel bij B9.
- In B24.1 kan de tweede zin zich beperken tot de inachtneming van de plaatselijke regeling. Het is niet nodig dat de kerkorde hier van zichzelf zegt dat zij nageleefd moet worden. Dit is inherent aan de kerkorde en ook al uitgedrukt in A3.
- In B24.2 en B24.3 komt het ietwat onpersoonlijke "personen" te vervallen.
- Ook hier passen wij de onderscheiding tussen kerkenraad en diakenen consequenter toe.
In B24.3 wordt de verantwoordelijkheid voor de beoordeling van de geschiktheid voor de ambten van ouderling en diaken bij de kerkenraad gelegd. De kerkenraad toetst deze geschiktheid "in direct overleg met diakenen". Vgl. B9.2.
Volgens B24.4 stelt de kerkenraad de kandidaten.
Volgens B24.5 benoemt de kerkenraad de verkozen ambtsdragers.
Wij benadrukken nog eens opnieuw dat het er hierbij om gaat dat de kerkenraad geestelijke leiding geeft aan de gemeente. Uiteraard neemt de kerkenraad graag alle inbreng door de diakenen in overweging. Zeker ook bij een talstelling. Maar de regeertaak, die ook in de verkiezing van ambtsdragers aan de orde is, is aan de kerkenraad (ouderlingen en predikant) toevertrouwd.
- In B24.3 spreken wij van "diakenen" en niet van "diaconie", omdat het hier niet gaat om het college van diakenen, maar om de diakenen als ambtsdragers.
- Het wat ouderwetse "wettige" redenen is in B24.3 vervangen door "gegronde" redenen.
- In meerdere reacties wordt gevraagd de tegenstelling tussen "dubbeltal" en enkelvoudige kandidaatstelling in B24.4 wat minder geprononceerd uit te drukken. De praktijk leert dat dubbeltallen lang niet altijd haalbaar zijn en soms ook niet gewenst. Vandaar dat nu de voorkeur voor een dubbeltal wordt uitgesproken via

het "zo mogelijk". De uitzondering/afwijking hoeft niet te worden benoemd. Bovendien kan dit ook desgewenst in de plaatselijke regeling worden uitgewerkt.

8. In enkele reacties wordt gesteld dat B24.6 overbodig is, omdat dit vanzelf spreekt. Wij menen dat B24.6 toch betekenis heeft om een te gemakkelijk beroep op ontheffing tegen te gaan.
9. Wij handhaven de vermelding van "het formulier" in B24.8. De een vindt dit niet nodig; de ander wil juist het formulier nog gepreciseerd hebben. Wij menen dat de tekst in orde is.

[WO-1: B25 aftreden van ouderlingen en diakenen

- B25.1 De ouderlingen en diakenen vervullen hun ambtsdienst drie of meer jaren, afhankelijk van de plaatselijke regeling.
- B25.2 Als regel is elk jaar een evenredig deel van de ouderlingen en diakenen aftredend. Zij zijn niet direct herkiesbaar, behoudens bijzondere omstandigheden.
- B25.3 De kerkenraad kan tussentijdse ontheffing, gevraagd of ongevraagd, slechts verlenen wegens gegronde redenen.]

[WO-2: B25 aftreden van ouderlingen en diakenen

- B25.1 De ouderlingen en diakenen vervullen hun ambtsdienst drie of meer jaren, afhankelijk van de plaatselijke regeling.
- B25.2 Als regel is elk jaar een evenredig deel van de ouderlingen en diakenen aftredend. Zij zijn niet direct herkiesbaar, behoudens bijzondere omstandigheden.
- B25.3 De kerkenraad kan tussentijdse ontheffing slechts verlenen wegens gegronde redenen.]

B25 aftreden van ouderlingen en diakenen

- B25.1 De ouderlingen en diakenen vervullen hun ambtsdienst drie of meer jaren, afhankelijk van de plaatselijke regeling.
- B25.2 Als regel is elk jaar een evenredig deel van de ouderlingen en diakenen aftredend. Zij zijn niet direct herkiesbaar, behoudens bijzondere omstandigheden.
- B25.3 De kerkenraad **verleent** tussentijdse ontheffing slechts wegens gegronde redenen.

Toelichting B25

1. Bij het artikel worden enkele vragen gesteld: is een termijn in B25.1 wel nodig, moet er geen maximum ambtstermijn worden genoemd, kan B25.2 niet in de plaatselijke regeling worden opgenomen, is B25.3 niet overbodig? De vragen geven geen aanleiding tot wijzigingen.
2. In B25.3 dient "kan verlenen" te worden vervangen door "verleent" (onvoltooid tegenwoordige tijd).

[WO-1: B26 non-actiefstelling ouderlingen en diakenen

- B26.1 Bij dringende noodzaak kan de kerkenraad overgaan tot non-actiefstelling van een ouderling of diaken.
- B26.2 Non-actiefstelling vindt niet of niet langer plaats wanneer art. B27 van toepassing is.]

[WO-2: B26 op non-actiefstelling ouderlingen en diakenen

B26.1 Bij dringende noodzaak kan de kerkenraad bij wijze van ordemaatregel overgaan tot gehele of gedeeltelijke op non-actiefstelling van een ouderling of diaken.]

B26 op non-actief stelling ouderlingen en diakenen

B26.1 Bij dringende noodzaak kan de kerkenraad bij wijze van *tijdelijke* ordemaatregel overgaan tot gehele of gedeeltelijke *op non-actief stelling* van een ouderling of diaken.

Toelichting B26

1. Wij verwijzen voor de aanpassingen naar de parallelbepaling B18 voor de predikant.
2. Er geldt een bezwaar- en beroepsmogelijkheid via hoofdstuk F.

[WO-1: B27 schorsing en afzetting ouderlingen en diakenen

- B27.1 Een ouderling of diaken die een openbare of in ander opzicht ernstige zonde begaat, in strijd handelt met het ondertekende bindingsformulier of de kerkelijke vermaning hardnekkig verwerpt, wordt door de kerkenraad geschorst.
- B27.2 De kerkenraad besluit niet tot schorsing dan na instemming van de kerkenraad van de naburige kerk.
- B27.3 Een schorsing geldt voor ten hoogste een periode van drie maanden.
- B27.4 De kerkenraad beslist of na de schorsing afzetting moet volgen.
- B27.5 De kerkenraad besluit niet tot afzetting dan na instemming van de kerkenraad van de naburige kerk.]

[WO-2: B27 schorsing en afzetting ouderlingen en diakenen

- B27.1 Een ouderling of diaken die een openbare of in ander opzicht ernstige zonde begaat, in strijd handelt met het bindingsformulier of de kerkelijke vermaning hardnekkig verwerpt, wordt door de kerkenraad geschorst.
- B27.2 De kerkenraad besluit niet tot schorsing dan na instemming van de kerkenraad van de door de classis aangewezen naburige kerk.
- B27.3 Een schorsing geldt voor ten hoogste een periode van drie maanden.
- B27.4 De kerkenraad besluit of na de schorsing afzetting moet volgen. Voor de afzetting is voorafgaande goedkeuring van de classis vereist.]

B27 schorsing en afzetting ouderlingen en diakenen

- B27.1 Een ouderling of diaken die een openbare of in ander opzicht ernstige zonde begaat, *zijn ambt niet trouw bedient*, in strijd handelt met het bindingsformulier *dan wel* de kerkelijke vermaning hardnekkig verwerpt, wordt door de kerkenraad geschorst.
- B27.2 *Het besluit tot schorsing behoeft vooraf de instemming van de kerkenraad van de naburige kerk.*
- B27.3 Een schorsing geldt voor ten hoogste een periode van drie maanden.
- B27.4 De kerkenraad besluit of *na schorsing* afzetting moet volgen. *Het besluit tot afzetting behoeft vooraf de goedkeuring van de classis.*

Toelichting B27

1. B27.1: zie de toelichting bij B21.1.
2. B27.2 is geherformuleerd conform B21.2.
3. Een reactie bepleit bij B27.3 een verlengingsmogelijkheid van nogmaals drie maanden. Wij zijn daar bij ouderlingen en diakenen geen voorstander van. Binnen drie maanden moet er toch duidelijkheid kunnen zijn over het vervolg. Het is in het belang van alle betrokkenen dat een schorsing niet al te lang duurt. Zie voor het verschil met de regeling bij de predikant de toelichting bij B21.

[WO-1: B28 de kerkenraad, de diakenen en de kerkenraad met diakenen

- B28.1 In elke kerk is een kerkenraad, bestaande uit de predikant(en) en ten minste drie ouderlingen. Voor de diaconale arbeid zijn er ten minste drie diakenen.
- B28.2 De kerkenraad geeft geestelijke leiding aan de gemeente. Hij rekent daarbij met de eigen verantwoordelijkheid van de gemeenteleden en bevordert hun betrokkenheid bij het beleid.
- B28.3 De kerkenraad vergadert ten minste tweemaal per jaar met de diakenen over de materiële aangelegenheden van de kerk, het financieel beheer en de zaken die de kerkorde daarvoor aanwijst.
- B28.4 De diakenen vergaderen regelmatig over de diaconale aangelegenheden. Zij verantwoorden hun beleid en beheer aan de kerkenraad.]

[WO-2: B28 kerkenraad en diaconie

- B28.1 In elke kerk is een kerkenraad, die bestaat uit de predikant(en) en de ouderlingen.
- B28.4 De diakenen vormen samen de diaconie.
- B28.3 Ten minste tweemaal per jaar is er een vergadering van de kerkenraad met de diaconie over de materiële aangelegenheden van de kerk, het financieel beheer en de zaken die de kerkorde daarvoor aanwijst.
- B28.2 De kerkenraad rekent met de eigen verantwoordelijkheid van de gemeenteleden en raadpleegt de gemeente met het oog op de hoofdzaken van zijn beleid.]

B28 kerkenraad en diaconie

- B28.1 In elke kerk is een kerkenraad, die bestaat uit de predikant(en) en de ouderlingen.
- B28.4 De diakenen vormen samen de diaconie.
- B28.3 Ten minste tweemaal per jaar *overleggen de kerkenraad en de diaconie over hun pastoraal en diaconaal ambtswerk in de gemeente en over de materiële zaken van de kerk.*
- B28.2 De kerkenraad rekent met de eigen verantwoordelijkheid van de gemeenteleden en raadpleegt de gemeente met het oog op de hoofdzaken van zijn beleid.

Toelichting B28

1. Voor de onderscheiden taakstelling en eigen positie van ouderlingen (kerkenraad) respectievelijk diakenen (diaconie) verwijzen we naar de MvT bij B28 in WO-2. Zie verder de toelichting hierboven bij met name B6, B9 en B24 over de aanpassingen in WO-3.
2. Sommige reacties lijken wat uit balans als ze na de invoering van de term 'diaconie' dan ook nergens meer het woord 'diakenen' willen lezen. De diaconie is het college

van diakenen. Als het college acteert, wordt gesproken van de diaconie. Daarnaast blijft de ambtsnaam diaken(en) natuurlijk waar nodig gewoon in gebruik.

3. De taakafbakening tussen de ambten vraagt tegelijk om doordinking van wat de wezenlijke gemeenschappelijke taken zijn. Het gaat bij deze vraag in feite om twee aspecten:
 - a. het *object* van gemeenschappelijk beraad (wat komt er op de agenda);
 - b. de *status* van de gezamenlijke vergadering (wat is de positie van kerkenraad resp. diaconie).

4. (ad a) Object: vanuit art. 36 KO1978 ligt de nadruk op "de materiële aangelegenheden van de kerk" en op "wat naar het oordeel van de kerkenraad tot het algemeen beleid gerekend kan worden". Deze laatste formulering is in de KO1978 ingevoerd, op voorstel van de toenmalige deputaten herziening KO, die met dezelfde vraagstelling worstelden (Rapport van deputaten herziening KO aan de GS Groningen-Z 1978, p. 50-51; Bijlage Acta GS Groningen-Z, p. 359):

"Ondanks alle goede wil om de samenwerking van de ambtsdragers tot uitdrukking te brengen is en blijft het moeilijk, de grens voor wat in de kerkenraad met diakenen behandeld mag worden, goed af te bakenen.(...) Depp. erkennen dat de term 'algemeen beleid' een gebrek heeft. (...) Een algemeen geldige en nauwkeurig uitgedrukte omschrijving van wat tot 'algemeen beleid' kan behoren, bestaat niet. Als men strijden wil, kan dit inderdaad moeite geven. Depp. menen dat het niet mogelijk is een waterdichte formulering te geven, die het veld van de samenwerking probleemloos afgrenst, zowel naar de zijde van de kerkenraad als naar de vergadering van de diakenen."

5. Wij menen dat de aanduiding 'algemeen beleid' niet goed heeft gefunctioneerd, want teveel suggereert dat er naast de regeertaak van de ouderlingen c.q. kerkenraad nog een categorie 'algemene beleidszaken' zou zijn als gemeenschappelijk object van ouderlingen en diakenen. Zowel het 'algemeen' als het 'beleid' hebben dat in zich. Het 'algemeen beleid' is echter juist de taak van de kerkenraad, die geroepen is tot geestelijke leiding over en voor de gemeente. Vandaar dat wij deze terminologie in de Werkorde voor het overleg tussen kerkenraad en diaconie vermijden.

6. Art. 36 KO1978 heeft bovendien een sterke beheersmatige inslag. Wij zien het brandpunt van de samenwerking tussen kerkenraad (ouderlingen) en diaconie (diakenen) echter primair liggen op wijkniveau en zelfs op individueel niveau van de gemeenteleden. Kern van de samenwerking is dat pastoraat en diaconaat op elkaar zijn afgestemd, beleidsmatig en praktisch, elkaar aanvullend en ondersteunend, dat er heldere communicatie is, dat er taken worden verdeeld, dat er consistentie is in de opbouw van de gemeente, etc. Laten ouderlingen en diakenen elkaar daarover ontmoeten, zo vaak het nodig is, met behoud van en gericht op ieders verantwoordelijkheid. Coöperatie en communicatie zijn hier de sleutelwoorden.

7. Vervolgens zijn er dan nog 'de materiële zaken van de kerk', in de betekenis van stoffelijk, financieel, beheersmatig, e.d. Ook op dat vlak is het nuttig en nodig dat er overleg is. De diakenen hebben hun knowhow ten aanzien van de financiële draagkracht van de gemeente en het is belangrijk die te verdisconteren in het beleid en financieel beheer. Naast 'de materiële zaken' behoeft het 'financieel beheer' geen afzonderlijke vermelding. Deze doublure laten we in WO-3 weg.

8. Beide taakvelden komen tot uitdrukking in B28.3. Daarmee is deze vergadering dus geen 'kerkenraad breed' in de oude zin des woords, waar alles behalve 'smalle' zaken op de agenda staan. De agenda beperkt zich juist tot gezamenlijk overleg over het pastoraal en diaconaal beleid en de realisatie daarvan en over de financiën.

9. (ad b) Status: het voorgaande bepaalt tevens de status van de gezamenlijke vergadering: het is een overleg van kerkenraad en diaconie. Voor een juiste positionering is het van belang dat deze term ook in de KO zelf voorkomt. Wij wijzen er op dat de KO1978 de "vergadering van de kerkenraad met de diakenen" als een afzonderlijke vergadering heeft ingevoerd in art. 36 2^e deel en dat de KO die vergadering voorheen niet kende. Gekoppeld aan de formule "algemeen beleid" heeft dit geleid tot een zekere vervaging van de onderscheiden taakstelling, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van kerkenraad en diaconie. Door te spreken van 'overleg' komt het eigen karakter beter tot uitdrukking: het gaat om ontmoeting, uitwisseling, communicatie, overleg, afstemming. De regeertaak blijft echter bij de kerkenraad, de diaconale zorg bij de diaconie. De consequentie is dus dat, als er gestemd zou moeten worden, de diakenen daaraan niet deelnemen.
10. Opgemerkt is dat in WO-2 de "verantwoording van hun beleid en beheer" door de diakenen aan de kerkenraad (art. 40 KO1978) is vervallen. Wij verwijzen hiervoor naar B29.5, waar dit een plaats heeft gekregen.
11. Bij B28.2 uit WO-2 wordt in meerdere reacties de vraag gesteld naar de uitleg van "de hoofdzaken van beleid": welke zijn dat en wie maakt uit wanneer de gemeente geraadpleegd moet worden? Leidt dit niet tot discussies? In de MvT bij WO-2 hebben we de raadpleging van de gemeente kort aangeduid als 'consultatierecht'. Misschien is het beter om de bepaling te kwalificeren als 'consultatieplicht': de bepaling legt namelijk bij de kerkenraad de plicht om de gemeente te raadplegen. In de praktijk gebeurt dat natuurlijk via met name de gemeentevergadering of via een enquête of peiling of dergelijke. Toch is het goed om de verantwoordelijkheid van de kerkenraad op dit punt een kerkrechtelijk anker te geven: ondanks mooie woorden over communicatie schort er veel aan het contact en open overleg van kerkenraden met de gemeente, gaan kerkenraden dit uit de weg uit vrees voor lastige vragen, etc. Over 'hoofzaken' en 'bijzaken' valt altijd te discussiëren. Het gaat er echter om dat de kerkenraad zich zijn verantwoordingsplicht jegens de gemeente beter realiseert en dat de gemeente de kerkenraad hierop ook mag aanspreken, beiden vanuit de positieve intentie om de opbouw van de gemeente te dienen.

[WO-1: B29 structuur kerkenraadswerk

- B29.1 De werkwijze van de kerkenraad, van de kerkenraad met diakenen en van de diakenen wordt vastgesteld in de plaatselijke regeling.
- B29.2 De kerkenraad kiest een passende vergader- en werkstructuur. Als de kerkenraad taken of bevoegdheden delegeert, behoudt hij daarbij zijn eindverantwoordelijkheid.
- B29.3 Indien in kleine gemeenten onvoldoende ambtsdragers beschikbaar zijn, wordt bijstand verleend door ouderlingen respectievelijk diakenen vanuit een door de classis aan te wijzen naburige kerk.]

[WO-2: B29 werkwijze van kerkenraad en diaconie

- B29.1 De werkwijze van de kerkenraad, van de diaconie en van de kerkenraad met de diaconie wordt vastgesteld in een plaatselijke regeling.
- B29.2 Als de kerkenraad of diaconie taken of bevoegdheden delegeren, behouden zij daarbij hun eindverantwoordelijkheid.

B29.4 De kerkenraad en diaconie dragen beide zorg voor een goede instructie en regeling van de taken en werkzaamheden die onder hun verantwoordelijkheid in de gemeente worden verricht.]

B29 werkwijze van kerkenraad en diaconie

B29.1 *De werkwijze van de kerkenraad en die van de diaconie en de wijze waarop zij samenwerken worden vastgesteld* in een plaatselijke regeling.

B29.2 *vervallen*

B29.4 De kerkenraad en diaconie dragen beide zorg voor een goede instructie en regeling van de taken en werkzaamheden die onder hun verantwoordelijkheid in de gemeente worden verricht.

B29.5 De diaconie doet eenmaal per jaar verantwoording van haar beleid en beheer aan de kerkenraad.

Toelichting B29

1. B29.1 is aangepast aan B28.3. De plaatselijke regelingen dienen uiteraard in overeenstemming te zijn met de taakstelling die in de kerkorde aan de ambten is toevertrouwd.
2. B29.2 kan vervallen, zeker naast B29.4.
3. B29.5 is in WO-3 toegevoegd en is de opvolger van art. 40 KO1978 tweede volzin. Naast het *overleg* over de materiële zaken als bedoeld in B28.3 c.q. in samenhang daarmee is er de formele lijn van *verantwoording* van beleid en beheer door de diaconie. Hierin komt geen wijziging ten opzichte van de huidige praktijk.

[WO-1: B30 kerkelijk werkers

B30.1 De kerkenraad kan één of meer kerkelijk werkers benoemen om een deel van het dienstwerk in de gemeente uit te voeren. De kerkenraad stelt daarvoor een plaatselijke regeling vast met inachtneming van de generale regelingen.]

[WO-2: B30 kerkelijk werkers

B30.1 De kerkenraad kan een of meer kerkelijk werkers benoemen om een deel van het dienstwerk in de gemeente uit te voeren.

B30.2 De kerkenraad houdt zich voor wat betreft profiel, taken en positie van de kerkelijk werkers aan de generale regelingen.

B30 kerkelijk werkers

B30.1 De kerkenraad kan een of meer kerkelijk werkers benoemen om een deel van het dienstwerk in de gemeente uit te voeren.

B30.3 De kerkelijk werkers zijn gebonden aan de leer van de Bijbel, zoals samengevat in de belijdenisgeschriften. Zij bekrachtigen dit bij de aanvaarding van hun werk door ondertekening van het bindingsformulier.

B30.2 De kerkenraad houdt zich voor wat betreft profiel, taken en positie van de kerkelijk werkers aan de generale regelingen.

Toelichting B30

1. Gevraagd wordt naar de rechtspositie van de kerkelijk werkers. Die is/wordt geregeld in de desbetreffende generale regeling en de daarop af te stemmen plaatselijke regeling.

2. Volgens een reactie is er geen behoefte aan opneming van de kerkelijk werker in de KO, omdat er geen sprake is van 'gemeente-overstijgende taken'. Dit criterium is niet juist: er zijn veel meer plaatselijke aangelegenheden, die ook in de KO worden geregeld. Bovendien miskent dit de erkenning door de kerken van de wettige plaats van de kerkelijk werkers naast de ambtsdragers (art. 36 Acta GS Amersfoort-C 2005).
3. Een andere reactie vraagt om een bindingsformulier. Hierin is door GS Amersfoort-C al voorzien (idem). Wel is het nuttig dit naar analogie van B2.1 op te nemen in de tekst van de KO. Vandaar het nieuwe B30.3.

[WO-1: B31 preekconsent

B31.1 Aan niet-predikanten kan een preekbevoegdheid worden verleend met inachtneming van de generale regeling.]

[WO-2: B31 voorgaan in kerkdiensten

B31.0 Een voorganger mag het Woord of de sacramenten niet elders bedienen zonder toestemming van de kerkenraad daar ter plaatse.

B31.1 Aan niet-predikanten kan een bevoegdheid tot het spreken van een stichtelijk woord worden verleend in overeenstemming met de generale regeling.]

B31 voorgaan in de kerkdiensten

B31.0 Een predikant mag het Woord en de sacramenten niet elders bedienen zonder toestemming van de kerkenraad daar ter plaatse.

B31.1 Aan niet-predikanten kan door de classis preekbevoegdheid worden verleend in overeenstemming met de generale regeling.

Toelichting B31

1. De GS Zwolle-Z 2008 heeft een herziene 'Generale regeling voor het verlenen van preekconsent' vastgesteld (art. 16 besluit 5 Acta GS Zwolle-Z 2008). Preekconsent is daarbij omschreven als:

"bevoegdheid om in een kerkdienst voor te gaan in het spreken van een stichtelijk woord en in de dienst van de gebeden. Het geeft geen bevoegdheid tot het bedienen van de sacramenten, het afnemen van belijdenis van het geloof, het bevestigen van ambtsdragers of het kerkelijk bevestigen van een huwelijk".
2. Volgens hetzelfde besluit van de GS Zwolle-Z komen voor preekconsent in aanmerking (kort gezegd): (1^e) studenten aan de TU Kampen met de verplichte praktijkaantekening, (2^e) afgestudeerden van de TU Kampen die geen beroepbaarstelling hebben gevraagd en (3^e) kerkelijk werkers met aantoonbare preekcapaciteiten.
3. Wij stellen dit voorop als de actuele kerkelijke afspraken. Wij wijzen er op dat hier sprake is van een recente regeling, die weloverwogen is tot stand gekomen, met een brede motivering en bespreking op de GS.
4. Een reactie merkt op dat 'voorganger' in B31.0 dient te worden gelezen als 'predikant'. Dat is juist, want het gaat hier om de bediening van Woord en sacramenten. Dit passen wij daarom aan.
5. Vervolgens zijn er voorstellen om zowel de uitdrukking "bediening van Woord en sacramenten" in B31.0 als de uitdrukking "het spreken van een stichtelijk woord" in

B31.1 te vervangen door "voorgaan in de kerkdiensten". Dit stuit op bezwaar. De problematiek blijkt al uit de samenloop van de voorstellen: de een noemt de bediening van Woord en sacramenten het voorgaan in de dienst. De ander beschouwt het spreken van een stichtelijk woord als het voorgaan in de dienst. Intussen gaat het hier over verschillende dingen. Kortom: het 'voorgaan in de dienst' is een verzamelbegrip, dat in dit opzicht niet voldoende onderscheidend is als er sprake is van verschillende categorieën voorgangers.

7. In de reacties wordt verder 'het spreken van een stichtelijk woord' als antieke terminologie aangeduid. Wij zijn het daar helemaal mee eens. Op de GS Zwolle-Z 2008 is hetzelfde onderkend (lees de Acta): "*Er wordt stevig van gedachten gewisseld over het begrip 'stichtelijk woord' (...) Het wordt tijd om daar vriendelijk doch beslist afscheid van te nemen.*" Wij gebruiken daarom alsnog in de tekst van de KO de term 'preekbevoegdheid'. Dat bestaat dan volgens de GS Zwolle-Z in "het spreken van een stichtelijk woord en het voorgaan in de dienst van de gebeden".
8. In een reactie op B31.1 wordt tot slot gevraagd om de kerkelijk werker met preekconsent ook de bevoegdheid te geven tot het afnemen van openbare geloofsbelijdenis en het bevestigen van ambtsdragers. Wij nemen dit hier niet over en houden het op de generale regeling van Zwolle-Z. Desgewenst kan/moet dit in de kerkelijke weg aan de orde worden gesteld.

[WO-2: B32 kleine gemeenten

- B32.1 Indien een gemeente te klein wordt om een eigen kerkenraad te hebben, besluit de classis over de gevolgen daarvan.
- B32.2 Indien in een kleine gemeente minder dan drie diakenen zijn, wonen een of meer ouderlingen de diaconievergaderingen bij met adviserende stem.
- B32.3 Indien in een gemeente in wording nog geen kerkenraad kan worden gevormd, wordt zij door de classis tijdelijk onder de zorg van een naburige kerkenraad gesteld.]

B32 kleine gemeenten

- B32.1 Indien een gemeente te klein wordt om een eigen kerkenraad te hebben, besluit de classis over de gevolgen daarvan.
- B32.2 Indien in een kleine gemeente minder dan drie diakenen zijn, wonen een of meer ouderlingen de diaconievergaderingen bij met adviserende stem.
- B32.4 Indien in een kleine gemeente minder dan drie ouderlingen zijn, wonen een of meer diakenen de kerkenraadsvergaderingen bij met adviserende stem.**

Toelichting B32

1. B32 ontvangt – begrijpelijk – veel aandacht vanuit de kleine gemeenten. Er is zorg over het voortbestaan van de plaatselijk getroffen regelingen en afspraken in het licht van de Werkorde. Het mag en moet volstrekt helder zijn dat de Werkorde de kleine gemeenten niet uit het oog verliest en nog minder de intentie heeft om haar het leven zuur te maken. Het gaat er in de Werkorde wel om om de onderscheiding tussen de ambten niet alleen in naam, maar ook in concreto zo veel mogelijk te effectueren. Wij zijn er van overtuigd dat dat de ambtsbediening voor beide ambten ten goede komt.
2. Voorzover in meerdere reacties tot uitdrukking wordt gebracht dat de Werkorde ondanks alles toch niet zo consequent is in het onderscheiden van de ambten en dat het *daarom* bij kleine gemeenten ook niet zo strikt hoeft, overtuigt dat niet. Dit is

een verkeerd argument in de verkeerde richting. Wij hebben aangedragen inconsistenties overwogen en opgeheven. Zie B9.2, B9.4, B24.3, B24.4, B24.5, B28.3, B29.1.

3. Blijft over de meermalen gestelde vraag of de bedoeling van art. 37 KO1978 toch niet in tweeërlei richting kan worden gehandhaafd: ouderlingen die diakenen te hulp komen en diakenen die ouderlingen te hulp komen. De eerste lijn is opgenomen in B32.2. De tweede lijn voegen wij nu alsnog toe in B32.4.
4. Daarmee zijn deze twee bepalingen tezamen echter nog geen kopie van art. 37 KO1978. Ten eerste gaat art. 37 KO1978 uit van een permanente gezamenlijke vergadering ("altijd samen"). Ten tweede wordt het advies van diakenen slechts beperkt tot "zaken van opzicht en tucht".
5. Wij menen dat er ook in kleine gemeenten zelfstandige vergaderingen behoren te zijn van de kerkenraad (predikant (indien aanwezig) + ouderlingen) en van de diaconie. Iedere vergadering heeft haar eigen agenda. Indien nodig, kan er over en weer hulp geboden worden in de vorm van advies. In kerkenraadszaken beslist de kerkenraad; in diaconale zaken beslist de diaconie.
6. Het voorgaande impliceert dat niet alle ouderlingen bij de diaconievergadering aanwezig hoeven te zijn. En omgekeerd hoeven niet alle diakenen bij de kerkenraadsvergadering aanwezig te zijn. Daar kan ook over en weer één ouderling of één diaken voor worden aangewezen. B28.3 kan gewoon worden toegepast, zodat tenminste twee keer per jaar alle ambtsdragers samen komen in de overlegvergadering.
7. Belangrijk aandachtspunt is dat de kerkenraadsagenda ook in een kleine gemeente niet samenvalt met "zaken van opzicht en tucht", maar aanmerkelijk breder is en alle zaken omvat van geestelijke leiding over en voor de gemeente, dus alle niet-diaconale zaken. Op dit punt keren wij dus terug naar de eigen taakstelling voor ouderlingen en diakenen in B5 respectievelijk B6 en nemen wij afstand van de formule van art. 37 KO1978 die daarmee niet volledig spoort.
8. Bij B32.1 is gevraagd om in de tekst van de KO bij de kerkenraad een minimumaantal broeders te noemen, zoals vermeld in de MvT bij WO-2. Wij zijn van oordeel dat de classis de concrete situatie het beste kan beoordelen en dat hier beter geen getal kan worden voorgeschreven. In B32.2 en B32.4 moeten er wel aantallen staan.
9. Wij hopen en menen dat deze aanpak recht doet aan zowel het uitgangspunt van versterking van de eigen ambtsbedieningen door ouderlingen (kerkenraad) en diakenen (diaconie) als de moeilijke positie in dit opzicht van de kleine gemeenten met hun getalsmatige begrenzingsen. Het vraagt wel een bewuste doordienking van de bestaande vergaderstructuur en een keuze voor een nieuwe agenda-invulling.
10. Tot slot: B32.3 is vervallen nu zaken van instituering c.a. worden gereguleerd via B33.1. Zie hieronder.

[WO-2: B33 splitsing en samenvoeging van kerken

- B33.1 Splitsing of samenvoeging van kerken vindt plaats krachtens besluit van de kerkenraad, na raadpleging van de gemeente en met goedkeuring van de classis.
- B33.2 Het besluit voorziet in een regeling van alle kerkrechtelijke en eventuele statelijkrechtelijke gevolgen.]

B33 *instituering, splitsing en samenvoeging van kerken*

- B33.1 *Instituering, splitsing of samenvoeging van kerken vindt plaats krachtens besluit van de betrokken kerkenraden, na raadpleging van de gemeenten en met voorafgaande goedkeuring van de classis.*
- B33.2 *De besluitvorming voorziet in een regeling van de gevolgen naar kerkelijk en eventueel statelijk recht.*

Toelichting B33

1. Aan B33 is de instituering van kerken toegevoegd. Het artikel vervangt daarin art. 39 KO1978.
2. B33.1 houdt tekstueel nauwkeuriger rekening met het feit dat er meer kerkenraden en meer gemeenten bij betrokken (kunnen) zijn.
3. Wij kiezen in B33.1 bewust voor 'raadpleging' van de gemeente en verwijzen naar B28.2. Wij voegen toe dat het gaat om 'voorafgaande' goedkeuring van de classis.
4. B33.2 past na herformulering wat beter in ieders woordenboek. Vgl. voor 'kerkelijk en statelijk recht' bijvoorbeeld ook B14.3.
5. Een thema dat wij hier tot slot nog willen vermelden is dat van de gemeentestichting. Wij hebben ons afgevraagd en ook met enkele ervaringsdeskundigen gedeeld, of de Werkorde zou moeten voorzien in een specifiek kader hiervoor en zo ja, welke bepalingen dan opportuun zouden zijn. De uitkomst van dit beraad is dat het opnemen hiervan niet geïndiceerd is. Een aantal motieven speelt daarbij een rol:
 - a. gemeentestichting heeft vooralsnog een behoorlijk hoog experimenteel karakter en is nog onvoldoende uitgekristalliseerd om tot een functioneel KO-artikel hierover te komen;
 - b. het is de vraag of gemeentestichting zich wel laat 'sturen' en of er wel behoefte is aan een toegespitste regeling op KO-niveau naast de elementen in de KO die al vanzelf hun geldig hebben in situaties van gemeentestichting;
 - c. waar in de praktijk vooral behoefte aan bestaat, is (een heldere structuur van) verantwoording, begeleiding, advies, stimulans, e.d. op het niveau van de concrete projecten, meer dan aan algemene en daardoor snel te statische kaders;
 - d. vanuit het kerkverband wordt een belangrijke input geleverd door deputaten Ondersteuning Ontwikkeling Gemeenten (OOG), meer in het bijzonder de werkgroep gemeentestichting;
 - e. vanuit de verantwoordelijkheid die kerkenraden dragen voor de concrete projecten komen de ontwikkelingen daarvan ook in de classes ter sprake. De verantwoordelijkheden van kerkenraden en classes zijn in de WO voldoende geregeld.

Kortom: naar onze mening is er op Werkorde-niveau in dit stadium geen aanleiding is voor opname van enige regeling hieromtrent. Denkbaar is dat op zeker moment een gewenste regeling een plaats kan krijgen op het niveau van een generale regeling.

MEMORIE VAN TOELICHTING 3 WERKORDE 3 – hoofdstuk C

C. het leven van de gemeente

Toelichting C - algemeen

1. Uit de reacties is opnieuw gebleken dat op het stuk van de invulling van de kerkdiensten in de kerken een veel grotere verscheidenheid is gegroeid dan er in de jaren 1970 bij de opstelling van de huidige kerkorde was. Bij de opstelling van WO-1 en WO-2 waren we ons daarvan uiteraard ook bewust. We hebben gepoogd die verscheidenheid op te vangen in formuleringen die nog tamelijk dicht bij de KO 1978 bleven. De nu ontvangen reacties maken duidelijk dat dit binnen de kerken nog niet tot algemene instemming heeft geleid. Dat geldt vooral de bepalingen over de twee kerkdiensten per zondag, de catechismusprediking, het gebruik van formulieren en de voorschriften voor de invulling van de kerkdiensten. De reacties geven aan dat hier de Werkorde voor een deel van de kerken niet up to date of minstens discutabel zal zijn op het moment dat zij van kracht wordt. Gekozen formuleringen roepen spanning op met een in meerdere kerken tamelijk breed aanwezige praktijk. We vermelden hier dat generale deputaten liturgie en kerkmuziek (verder: deputaten L&K) ons dit ook nadrukkelijk onder de aandacht hebben gebracht.
2. Naar ons oordeel is bij de in deze zin reagerende kerken en deputaten geen sprake van een willen afdoen aan de kracht van het vierde gebod of aan het bijbels-gereformeerd karakter van de kerkdienst. Hun bezwaar houdt in dat de door ons voorgestelde formuleringen te strak en te precies voorschrijvend zouden zijn op punten waar kerken al op andere wijze invulling en vorm aan geven dan binnen die formuleringen past. Zo zet WO-2 al op voorhand de kerkorde als *akkoord* van samenwerking onder druk. En dat in zaken van *traditie* en *vormgeving* van zondagsviering en kerkdiensten, niet van hun *inhoud* en *bijbels-gereformeerde intentie*.
3. Op een aantal punten zijn voorstellen gedaan naast/tegenover WO-2. Enerzijds zijn het voorstellen die zich terugtrekken op de bestaande formuleringen van de KO1978. Meestal zijn die echter niet bevredigend, omdat ze actuele ontwikkelingen niet verdisconteren of afwijzen. Anderzijds zijn er voorstellen die meer nuance en ruimte willen aanbrengen. Wij hebben geconstateerd dat die doorgaans evenmin bevredigend zijn, omdat het tot teksten leidt die te veel woorden gebruiken en niet meer in een beknopte kerkorde passen en die ook in de uitvoering toch weer allerlei toepassingsvragen oproepen. M.a.w. het blijkt in de reacties niet echt gelukt om in beknopte bewoordingen de differentiatie en nuance aan te brengen die spoort met hoe de kerken zich ontwikkelen.
4. De vraag is nu of die gevarieerde en complexe ontwikkeling in de kerken door ons deputaatschap kan en moet worden gewogen en of er dan door de synode over kan worden beslist via de enkele formuleringen van de Werkorde. Wij hebben daar geen vrijmoedigheid voor. Vanuit de kerken zijn diverse voorbeelden aangedragen m.b.t. variatie in het invullen van de samenkomsten op zondag en m.b.t. zelfstandigheid van de plaatselijke kerk in zaken als liederen en formulieren en leerdiensten. Die kunnen niet, zoals dan weer in andere reacties gebeurt, met enkele woorden naar het rijk van het independentisme worden verwezen. Het gaat immers om gemeenten uit de breedte van de kerk en om kerkenraden die zich zorgvuldig willen verantwoorden.

5. Wij menen daarom dat we in WO-3 de artikelen op de kritieke punten zo moeten formuleren dat ze in principe met algemeen akkoord kunnen worden vastgesteld. De positieve hoofdzaak op elk stuk van zaken moet geformuleerd zijn. Nadere differentiatie, aanscherping, nuancering, enz., zijn – zo hebben we gemerkt – niet via de kerkorde-tekst te bieden. Evenmin kan in zo'n tekst op voorhand elke ongelukkige of soms ook onjuiste invulling van kerkdiensten worden afgesneden. Ook een MvT kan dit niet opvangen.
6. We hebben verder geconcludeerd dat een aantal bestaande en breed gedragen bepalingen op het punt van kerkdienst en liturgie thuishoren in een generale regeling. Die biedt qua genre meer ruimte voor differentiatie, omdat we dan niet voor alle kerken en situaties in een paar korte zinnen een complexe praktijk hoeven samen te vatten. Zo'n GR kan ook regelmatig worden bijgesteld. En besluitvorming op dit niveau kan meer recht doen aan bezinning en discussies die in de breedte van de kerk plaats hebben, in directe betrokkenheid op plaatselijke praktijken.
7. In het herziene hoofdstuk C dat hier volgt, zijn tegen deze achtergrond diverse artikelen en bepalingen beknopter en – als het om vormen gaat - minder specifiek geworden. Tegelijk wordt er verwezen naar één generale regeling voor het geheel van de artikelen C1 tot C6. Evenals bij de andere generale regelingen denken we niet aan een nieuw op te zetten uitgebreid reglement, maar aan het ordelijk samenbrengen van de bestaande synodale besluiten. Op die besluiten heeft men zich trouwens in de binnengekomen reacties ook meer dan eens beroepen in een of andere zin.
8. Tot slot: in onze herformulering hebben we op diverse onderdelen dankbaar gebruik gemaakt van aandachtspunten en suggesties die vanuit de kerken en ook door het deputaatschap L&K zijn aangereikt.

[WO-1: C1 de gemeente

C1.1 De gemeente vervult met de haar geschonken gaven de dienst in kerk en wereld waartoe Christus haar roept. De ambtsdragers stimuleren haar hiertoe en gaan haar hierin voor.]

[WO-2: C1 de gemeente

C1.1 De gemeente vervult met de haar geschonken gaven de dienst in kerk en wereld waartoe Christus haar roept. De ambtsdragers stimuleren haar hiertoe en gaan haar hierin voor.]

C1 de gemeente

C1.1 De gemeente vervult met de haar geschonken gaven de dienst in kerk en wereld waartoe Christus haar roept. De ambtsdragers stimuleren haar hiertoe en gaan haar hierin voor.

Toelichting C1

1. In enkele reacties wordt opnieuw gesteld dat C1 het karakter van een preambule of mission statement heeft en kerkordelijke betekenis mist. Wij handhaven de tekst, met verwijzing ook naar eerdere toelichting. Kerkordelijke betekenis van dit artikel is allereerst dat de zondagse kerkdiensten met de verderop geformuleerde invulling centrale betekenis hebben in het gemeente zijn, maar dat de bredere dienst van de gemeente in heel het bestaan en op elke dag daaronder en daaromheen gelegen is en zijn eigen invulling en aandacht moet krijgen.

Bovendien is het nodig bij het begin van hoofdstuk C ook de bijzondere rol en taak van de ambtsdragers hierin te accentueren. Vanouds vragen de oudsten van de gemeente bv. niet alleen maar naar de kerkgang van de mensen, maar ook naar hun hele leven voor Gods aangezicht.

2. Er is voorgesteld om de volgorde in deel C te wijzigen en na C1 eerst de artikelen C13-C15 te plaatsen, als betrekking hebbend op de individuele taken van gemeenteleden. We begrijpen de bedoeling hiervan, maar blijven toch bij de bestaande volgorde. Onze opzet is: vanuit het centrum, de rustdag, de gezamenlijke ontmoeting met God en met elkaar, uitwaaiierend naar het bredere gemeentelven. De nu gekozen volgorde accentueert ook de noodzaak en kracht van het samen op de rustdag voor Gods aangezicht verschijnen als bron en basis en hart van alle andere dimensies van christen en gemeente zijn.
3. Een kerk stelt voor de woorden "in kerk en wereld" te schrappen. Argument: dit is al gegeven met de aard van de verkondiging en de dienst van de gemeente en suggereert dat er hier nog iets te kiezen valt. Wij handhaven de uitdrukking omdat geschiedenis en actualiteit van ons kerkelijk leven laten zien dat gemeente zijn gemakkelijk tot het interne beperkt blijft, ook in de individuele levens. Er is voldoende aanleiding om juist deze breedte hardop te benoemen.

[WO-1: C2 kerkdiensten op zondag

- C2.1 De gemeente komt elke zondag twee keer samen in openbare kerkdiensten. De kerkenraad roept de gemeente op om zo de dag van de Here te vieren.
- C2.2 In de kerkdiensten ontvangen de dienst van het Woord en de sacramenten, de dienst van lied en gebed en de dienst van de barmhartigheid een plaats.]

[WO-2: C2 kerkdiensten op zondag

- C2.1 De gemeente komt elke zondag twee keer samen in openbare kerkdiensten. De kerkenraad roept de gemeente op om zo de dag van de Heer te vieren.
- C2.2 In de kerkdiensten vindt de bediening van Gods Woord en van de sacramenten plaats alsook de dienst van lied en gebed en de dienst van barmhartigheid.]

C2 kerkdiensten op zondag

- C2.1 *De gemeente viert de zondag als dag van Christus' opstanding. De kerkenraad roept de gemeente daarvoor samen in openbare kerkdiensten, als regel twee maal per zondag.*
- C2.2 In de kerkdiensten vindt de bediening van Gods Woord en van de sacramenten plaats alsook de dienst van lied en gebed en de dienst van barmhartigheid.

Toelichting C2

1. Deputaten L&K hebben voor C2.1 de volgende tekst voorgesteld: "De gemeente viert de zondag als dag van Christus' opstanding. De kerkenraad roept de gemeente daarvoor samen in openbare kerkdiensten." Hier wordt de kern vooropgezet: het vieren van de opstanding. En de uitwerking (kerkdiensten) volgt vanuit die kern. Het telwoord 'twee' wordt weggelaten. Daardoor blijft er ruimte voor andere vormen die recht doen aan de zondag en aan de werkelijkheid in de gemeente: een leerdienst, een vesper, een gemeentemaaltijd, bijeenkomsten op wijk- of kringniveau e.d. Door te spreken van 'zondag' wordt geaccentueerd dat het om de hele zondag gaat, niet alleen de zondagmorgen, aldus deputaten L&K.

2. Wij hebben na ampel beraad besloten de formulering van Deputaten L&K over te nemen. Wij vinden de opbouw een verbetering. Deze stelt het karakter van de zondag voorop. Maar wij voegen daaraan m.b.t. de kerkdiensten toch toe: '*als regel twee maal per zondag*'. Daarvoor geldt als argumentatie:
 - a. een schrappen van het 'twee maal' sluit niet aan bij de feitelijke situatie in onze kerken, nl. dat naar schatting in tenminste 90% van de kerken de tweede kerkdienst vaste regel is en verre van de verdwijning nabij;
 - b. het schrappen zou o.i. een ondermijnend effect gaan krijgen t.a.v. de tweede kerkdienst, terwijl dat toch niet de werking van een kerkordebepaling mag zijn en door niemand bedoeld kan zijn;
 - c. het feit dat in een deel van de kerken in de tweede kerkdienst aanzienlijk minder kerkleden aanwezig zijn, is nog geen deugdelijke grond om die dienst geheel te laten vervallen;
 - d. de kerken moeten rekening houden met het recht van kerkleden die op zondag door gezin of werk in hun mogelijkheden beperkt worden; zij moeten ook op een ander moment dan de zondagmorgen met de gemeente kunnen samenkomen;
 - e. in de reacties is breed de tendens aanwezig dat men een tweede vorm van bijeenkomen op de zondag nastreeft, maar niet zo strikt de binding aan een volledige kerkdienst wenst; onze formulering laat zulke invulling van de zondag voldoende open, zonder daarmee alle kerken in de richting te duwen van beleid te moeten maken inzake de tweede kerkdienst.

3. In een enkele reactie wordt gevraagd te spreken over 'erediensten' i.p.v. kerkdiensten. Men wil daarmee accentueren dat het niet om een vrijblijvende aangelegenheid gaat. Wij nemen dit niet over. Tegen de term 'eredienst' als zodanig hebben we geen bezwaar. Die heeft oude papieren en geeft mooi aan dat het om de aanbidding en verering van de eeuwige God gaat. Maar in het algemeen spraakgebruik in de kerken is het woord 'kerkdienst' daarvoor in de plaats gekomen. Het past daarom niet om in de WO het verouderde woord 'eredienst' nog weer op te nemen.

4. Deputaten L&K stellen verder voor om C2.2 te laten vervallen. Wij gaan daar niet in mee. Volgens hen is dit een nieuw element in de kerkorde dat gemist kan worden. Het historisch gegroeide gegeven van de kerkdienst is te veelvormig om in een paar basiselementen samen te vatten. Deputaten L&K beschouwen 'kerkdienst' als een algemeen begrip waar veel verschillende vormen onder kunnen vallen. Naast de 'gewone' kerkdienst denken ze dan aan leerdienst, gebedsdienst, boetedienst, trouwdienst, rouwdienst. Noch het liturgisch karakter noch het oproepen van de hele gemeente zijn voldoende criterium. De in aantek.1 genoemde vormen zouden deels wel, deels niet als kerkdiensten te typeren zijn. Dat maakt het volgens deputaten L&K lastig om C2.2 te hanteren: wanneer moet een samenkomst wel en wanneer hoeft ze niet meer de hier voorgeschreven inhoud hebben?

5. Terzijde: enig misverstand is ontstaan doordat in WO-2 bij de MvT een andere tekst van C2.2 is afgedrukt dan in de doorlopende tekstversie. Ons excuus daarvoor. De hier boven afgedrukte versie is de juiste

6. Wij handhaven toch met overtuiging C2.2 en achten dit nog steeds een goede en gewenste verrijking ten opzichte van de bestaande KO. Hier vindt men de geëxpliciteerde kerkordelijke basis onder de orden van dienst in ons kerkboek, die feitelijk een stuk 'liturgisch kerkrecht' vormen. De bepaling geeft aan wat de basiselementen zijn die volgens het akkoord van de kerken in de kerkdiensten thuis horen en die daar niet mogen ontbreken. Geaccentueerd wordt dat we niet maar 'een paar versjes bij de preek' zingen, maar dat het zingen van liederen een eigen liturgische dimensie in de samenkomsten is. Evenzo dat de gebeden

(vanouds als afzonderlijke taak van de predikant genoemd) eigen aandacht en plaats verdienen. Idem dat de 'dienst van de barmhartigheid' meer inhoud en gewicht heeft dan wij ons vaak realiseren als 'de zakken rondgaan'. Dit zijn – dat realiseren we ons best – deels elementen die niet alle snaren doen trillen bij ieder kerklied, maar die toch in de kerkorde niet gemist kunnen worden.

7. De argumentatie van Deputaten L&K is o.i. kwetsbaar. Het vermeerderen van het aantal vormen van samenkomsten moet niet leiden tot onduidelijkheid over de kernelementen van de reguliere kerkdiensten. Die reguliere kerkdienst is de plek waar voor de hele gemeente gestalte moet worden gegeven aan de basiselementen in de ontmoeting tussen God en zijn volk. In andere vormen (vesper, wijkbijeenkomst) kan een deel van die elementen worden gemist, maar we moeten ons wel bewust blijven van het verschil met een reguliere kerkdienst.

[WO-1: C3 inrichting van de kerkdiensten

- C3.1 De kerkenraad ziet toe op een goede inrichting van de kerkdiensten die strekt tot eer van God en die de opbouw en eenheid van de gemeente dient.
- C3.2 De kerken houden zich aan de generale regelingen en besluiten inzake bijbelvertaling, kerklied en orden van dienst.
- C3.3 Elke zondag wordt in een van de diensten een onderdeel van de christelijke leer besproken, als regel aan de hand van de Heidelbergse Catechismus.
- C3.4 Voor bijzondere handelingen in de kerkdienst, zoals de bediening van doop en avondmaal, de bevestiging van ambtsdragers of de huwelijksbevestiging, worden de door de synode vastgestelde formulieren gebruikt.]

[WO-2: C3 inrichting van de kerkdiensten

- C3.1 De kerkenraad ziet toe op een goede inrichting van de kerkdiensten, die strekt tot eer van God en die de opbouw en eenheid van de gemeente dient.
- C3.2 De kerken houden zich aan de afspraken die in de synode worden gemaakt inzake Bijbelvertaling, kerklied en orden van dienst.
- C3.3 Als regel wordt in een van de diensten op zondag onderwijs gegeven in de christelijke leer aan de hand van de Heidelbergse Catechismus.
- C3.4 Voor bijzondere handelingen in de kerkdienst, zoals de bediening van de doop, de viering van het avondmaal, de bevestiging van ambtsdragers en de huwelijksbevestiging, worden de door de synode vastgestelde formulieren gebruikt.]

C3 inrichting van de kerkdiensten

- C3.1 De kerkenraad ziet toe op *een inrichting* van de kerkdiensten die *is* tot eer van God en die de opbouw en eenheid van de gemeente dient.
- C3.2 *De kerken houden zich aan de generale regeling voor de kerkdiensten en maken gebruik van het kerkboek dat door de synode is vastgesteld.*
- C3.3 *Een van de zondagse kerkdiensten is doorgaans een leerdienst waarin aan de hand van de belijdenis van de kerk onderwijs wordt gegeven in de christelijke leer.*
- C3.4 *vervallen*

Toelichting C3

1. Redactioneel hebben we de formulering van C3.1 nog iets verbeterd.
2. Er is, zoals ook te verwachten was, van verschillende kanten gereageerd op de bepalingen m.b.t. de inrichting van de kerkdiensten. De uitdrukking 'zich houden aan' is al sinds 1993 in discussie. De synodes van 1996, 1999 en 2002 hebben er

uitspraken over gedaan. Met name de zgn. 'koersbepaling' van 2002 is bekend geworden. In de reacties zien we diverse elementen uit die discussies weer terugkomen. Deputaten L&K stellen bij C3.2 uit WO-2 voor om niet te spreken van 'houden zich aan', maar van 'aanvaarden als richtinggevend'. Belangrijke bezwaren zijn er ook ingebracht tegen het verplicht gebruiken van de liturgische formulieren. Men wil de bepaling afgeschaft hebben of stelt een meer ruimte biedende bepaling voor, waarbij de formulieren het karakter van een advies of een kader krijgen.

3. Deputaten komen met een nieuwe tekst van C3.2, waarin C3.2 en C3.4 uit WO-2 zijn gecombineerd op een hoger *level* van reglementering. We zien er van af om de aparte onderdelen (Bijbel, psalmen, liederen, orden van dienst, formulieren) te noemen. Twee zinnen in de kerkorde zijn niet toereikend om hier alle verschillende invalshoeken, onderdelen en manieren van doen in de kerken recht te doen. In plaats daarvan maken we duidelijk dat de kerken zich houden aan de generale regeling voor de kerkdiensten en dat zij het gezamenlijk kerkboek gebruiken. In die generale regeling en in het kerkboek komt tot uiting wat de kerken via de synode gemeenschappelijk willen regelen.
4. Wat het *kerkboek* betreft, daarin is sinds de jaren 1980 steeds meer tegemoet gekomen aan de behoefte van differentiatie. Kenmerkend is hier bv. de uitbreiding van het aantal avondmaalsformulieren. Een ander voorbeeld is dat van de liederen en gezangen, waar de vrij strakke regie van de synode van 1999 is doorbroken door het besluit van de synode van 2008 t.a.v. opwekkingsliederen. Bovendien is het draagvlak om zich strikt te houden aan orden van dienst of aan de tekst van formulieren in de kerken afgenomen. O.i. staat dat niet in een verkeerd kader van afstand tot de gereformeerde leer of afwijzing van bindende voorschriften in de kerk. Het heeft doorgaans te maken met de behoefte aan directheid en echtheid en een afwijzen van formaliteiten. Wij menen dat die stand van zaken in de kerken niet door kerkordebepalingen gestuurd kan worden. Kortom, we kiezen voor twee middelen:
 - 4.2 de kerken leggen in een generale regeling vast wat ze voor een verantwoorde inrichting van de kerkdiensten nodig achten;
 - 4.3 de kerken zorgen samen voor een goed kerkboek.
5. Van de vaststelling van een gezamenlijk kerkboek gaat o.i. veel kracht uit, wanneer het door inhoud, kwaliteit en differentiatie in haar verschillende onderdelen overtuigend is voor de kerken en haar voorgangers. Maar een goed kerkboek maakt een *generale regeling* nog niet overbodig. Daarin kunnen de kerken formuleren wat de status van de verschillende onderdelen van het kerkboek is en welke rechtseffecten dat heeft. Mag er ook uit een andere psalmberijming worden gezongen? Is de opgenomen liedbundel limitatief? Is het onderwijzende gedeelte van een formulier even strikt uit te spreken als het liturgische gedeelte? Dergelijke vragen van verschillende aard laten zich niet adequaat in korte kerkorderegels beantwoorden. Een regeling biedt die mogelijkheid wel. Daar zullen dus beslissingen moeten vallen die nu bij de vaststelling van de kerkorde niet goed te verwerken zijn.
6. Wij merken daarbij op dat de inhoud van de generale regeling kerkdiensten dient te worden beperkt tot 'wat de kerken nodig achten'. Zie ook art. 32 NGB. Wanneer de synode dat invult, dient ze er rekening mee te houden dat er meer cultuurverschil en stijlverschil in de kerken is dan ten tijde van de KO-1978. In vormgeving, cultuur en stijl moeten de kerken elkaar bij meningsverschil niet meer binden dan nodig is. De kerkdiensten moeten overal 'verantwoord' zijn, maar dat is niet hetzelfde als een uniformiteit die bij meerderheid van stemmen wordt opgelegd. Intussen komt men vanuit die generale regeling altijd weer terug

bij C3.1: de permanente verantwoordelijkheid van de kerkenraad. En die is breed: ze strekt zich zowel uit tot wat er wel als tot wat er niet generaal geregeld is.

7. Deputaten L&K stellen voor om C3.3 te laten vervallen. Zij zijn tegen de mogelijkheid van een leerdienst op de zondagmorgen. Verder menen ze dat zo'n leerdienst niet tot het taakveld liturgie, maar tot dat van toerusting/catechese en gemeenteopbouw behoort en om die reden eerder in een artikel over toerusting dan in een artikel over de kerkdienst thuis hoort. Daarom stellen ze verplaatsing van C3.3 naar C13 voor, onder herformulering van C13.2. Wij volgen dit voorstel niet.
8. In een aanzienlijk aantal kerken neemt men de stelling inzake de leerdienst als *per definitie* een middagdienst niet over, doorgaans om bij wisseling van predikanten toch voldoende catechismuspreken te garanderen. Wij willen daar rekening mee houden en de stelling van deputaten L&K op dat punt niet beslissend laten zijn bij de invulling van C3.3. Overigens laat de redactie van C3.3 in WO-3 het gemakkelijk toe om de formule "Een van de zondagse kerkdiensten is doorgaans een leerdienst" te vervangen door de formule "De tweede kerkdienst is doorgaans een leerdienst". Hier hoeft dus het artikel niet om te vervallen.
9. Het tweede punt, de inkleuring van de leerdienst als een collectieve gemeentecatechese, is evenmin zo overtuigend dat dit onderwerp daarom uit de bepalingen over de kerkdiensten zou moeten verdwijnen. In veel kerken krijgt de leerdienst als tweede gestalte van het samenkomen van de gemeente op de zondag een vorm die heel goed als kerkdienst kan worden benoemd, ook al biedt men ruimte aan bv. meer interactie met en tussen de aanwezigen. Het is ook niet in te zien waarom een leerdienst niet het karakter zou hebben van een ontmoeting tussen de Here God en zijn volk, waarin van Godswege ambtelijk onderricht plaatsheeft als vorm van bediening van de verzoening en waarin ook de sacramenten kunnen worden bediend. In een leerdienst dient o.i. net zo goed als in de klassieke zondagmorgendienst recht te worden gedaan aan zowel de lerende als de tot geloof oproepende als de pastorale dimensie. Het onderscheid tussen een toespraak van de predikant over een preektekst uit de Bijbel ('tekstpreek') en een toespraak van de predikant over een bijbels leerstuk ('themapreek') is o.i. niet zo groot dat hier twee heel verschillende types samenkomsten uit moeten ontstaan.
10. Wat dan wel? Wij constateren twee dingen. Er dient enerzijds een bepaalde doordachte orde (structuur) voor de behandeling van de christelijke leer te zijn. Anderzijds zijn er signalen dat in een flink deel van de kerken de catechismusprediking (met enige soepelheid) weliswaar nog steeds de regel is, maar dat er ook alternatieven veld winnen. Bij die alternatieven gaat het dan bv. om series van 3 of 4 diensten waarin een thema uit de christelijke leer van verschillende kanten wordt belicht. Om die beide lijnen recht te doen formuleren wij dat er doorgaans in een zondagse kerkdienst onderwijs wordt gegeven in de christelijke leer aan de hand van een van de belijdenisgeschriften. Daarmee is in het structurele element voorzien en tegelijk ruimte aanwezig om de geloofsleer niet altijd en overal uitsluitend aan de hand van de Heidelbergse Catechismus te hoeven behandelen. De HC is immers geen doel in zichzelf, maar een middel.

[WO-1: C4 bijzondere kerkdiensten

- C4.1 Op de christelijke feestdagen komt de gemeente in kerkdiensten samen voor de verkondiging en viering van de grote heilsfeiten.
- C4.2 Het houden van kerkdiensten bij de jaarwisseling en op de bid- en dankdag voor gewas en arbeid wordt in de vrijheid van de kerken gelaten.
- C4.3 De kerkenraad kan met het oog op bijzondere situaties of groepen speciale en aangepaste kerkdiensten beleggen.
- C4.4 Wanneer een lid van de gemeente overlijdt, kan de kerkenraad op verzoek van de familie bij de begrafenis een dienst van Woord en gebed beleggen.]

[WO-2: C4 bijzondere kerkdiensten

- C4.1 Op de christelijke feestdagen komt de gemeente in kerkdiensten samen voor de verkondiging en viering van de grote heilsfeiten.
- C4.2 Het houden van kerkdiensten op andere dagen, in bijzondere situaties of voor bijzondere groepen wordt in de vrijheid van de kerken gelaten.]

C4 bijzondere kerkdiensten

- C4.1 **Op christelijke** feestdagen komt de gemeente in kerkdiensten samen voor de verkondiging en viering van de grote heilsfeiten.
- C4.2 Het houden van kerkdiensten op andere dagen, in bijzondere situaties of voor bijzondere groepen wordt in de vrijheid van de kerken gelaten.

Toelichting C4

1. In WO-2 was hier een oneffenheid: er werd aangekondigd dat het woordje 'de' voor christelijke feestdagen zou vervallen, maar het stond nog in de tekst. We schrappen het lidwoord nu alsnog.
2. Er is van verschillende kanten op aangedrongen de christelijke feestdagen die bedoeld zijn concreet te noemen. Als argument noemt men dat er in de toekomst nog eens verschil van mening over zou kunnen komen. En ook dat er discussie zou kunnen staan over de tweede feestdagen. Deze argumenten pleiten o.i. eerder voor onze beknopte formulering dan voor een waarin alle feestdagen stuk voor stuk genoemd worden. Stel dat er een paar kerken zouden zijn die op de Goede Vrijdag geen kerkdienst willen houden of juist (zoals voorkomt) op de tweede Paasdag en tweede Pinksterdag wel, dan zou het o.i. verkeerd zijn om dit via de kerkorde voor te schrijven of – juist andersom - niet bindend te verklaren. De beknopte formulering geeft de hoofdlijn aan. Verder moet de KO ruimte laten voor kerkenraden om hun eigen beslissingen te nemen. En sowieso moet de KO niet op een zodanig detailniveau ingevuld worden dat er een opsomming van dagen in voorkomt. Zou die er al moeten komen, dan in de generale regeling.
3. Reacties zijn er ook binnengekomen op het onderdeel over diensten voor bijzondere situaties en groepen. Men waarschuwt dat de kerken terughoudend moeten zijn met bijzondere diensten. Soms wordt gesteld dat alleen kerkdienst mag heten wat ook metterdaad een dienst voor de hele gemeente is. Bezwaar wordt aangevoerd tegen mogelijke categoriale diensten. Ook uit men vrees voor chaos in de liturgie bij bijzondere diensten. En sommigen menen zelfs dat in C4.2 op verborgen wijze de rouwdienst gehandhaafd blijft, ondanks de kritiek daarop.
4. Wij zijn in WO-2 bij C4 uit geweest op een beknopte tekst. We hebben daarom ernaar gestreefd niet meer alle bijzondere dagen te hoeven noemen. Uitdrukkelijk hebben we in WO-2 de rouwdiensten laten vervallen als een kerkelijk geijkt fenomeen. Het vrijheid laten voor kerkdiensten voor bijzondere situaties en bijzondere groepen is o.i. niets nieuws. Zo is de stand van de zaken in de kerken al jaren.

Bij *bijzondere situaties* denken we allereerst aan de doordeweekse familiediensten die vanouds worden belegd rond de bevestiging van een huwelijk. Verder aan doordeweekse diensten die men soms belegt in een week van gebed en verootmoediging n.a.v. een ingrijpend conflict of iets soortgelijks, of wanneer er een calamiteit is gebeurd die de hele gemeente raakt.

Bij *bijzondere groepen* denken we aan aangepaste kerkdiensten voor mensen met een handicap, hetzij verstandelijk hetzij fysiek (doofheid). En ook aan anderstalige diensten voor buitenlanders, m.n. asielzoekers. Zulke diensten worden her en der gehouden, en dat o.i. op gelovige en verantwoorde wijze, ook al verlopen ze wat anders dan de reguliere kerkdiensten.

5. Dat de kerken terughoudend moeten zijn met bijzondere diensten, is niet iets voor in de KO, maar kan zo nodig elders besproken worden. Deze materie kent ook te veel aspecten en nuances om in één kerkorderegeling te kunnen samenvatten. Er kan inderdaad een particularisering van de kerkdienst (en de liturgische handelingen) optreden wanneer op allerlei eigen gekozen plaatsen en tijden een kerkdienst wordt belegd. Dat is in onze tijd met name het geval bij huwelijksdiensten. Maar bijzondere diensten op doordeweekse dagen, bv. ter verootmoediging bij ernstige problemen in een gemeente of diensten waarin asielzoekers in hun eigen taal het evangelie kunnen horen en hun liederen kunnen zingen, verdienen alle ruimte.
6. Het is o.i. een vorm van purisme om te stellen dat alleen kerkdiensten voor de hele gemeente kerkdiensten mogen heten en dat de andere vormen 'slechts' samenkomsten zijn. Hier wordt de traditie van onze reguliere kerkdiensten in een goed geordende kerkelijke cultuur te zeer verabsoluteerd. Het is een bewering waarvoor een basis in de Bijbel ontbreekt. Evenmin is het juist om te menen dat er van 'chaos' sprake is, zodra voor een dienst met verstandelijk gehandicapten of een dienst met asielzoekers een aangepaste orde van dienst wordt aangehouden, liederen buiten het kerkboek worden gekozen en de communicatie van de voorganger op een wat andere wijze verloopt. Wat in de reguliere situaties een goede ordening is, is daarmee nog niet voor alle situaties tot exclusieve wet te verklaren.
7. Bij C4 is het een en ander ingebracht m.b.t. de bededagen. In enkele reacties wordt er voor gepleit door een bededag-artikel zichtbaar te blijven maken dat de kerken biddende kerken willen zijn te midden van de samenleving. En verder wil men in sommige reacties dat er toch een classis aangewezen blijft voor het uitroepen van een landelijke bededag. Momenteel is dat de classis Midden-Holland. In de laatste veertig jaar is het echter slechts een enkele keer voorgekomen dat hiertoe is besloten. Tegelijk wordt er bv. door deputaten kerkelijke eenheid jaarlijks op een bepaalde zondag aan alle kerken om voorbede voor eenheid gevraagd. En bij een calamiteit of catastrofe bereikt het landelijk Diaconaal Steunpunt binnen zeer korte tijd alle kerkenraden met een verzoek om voorbede en steun. Ook van buitenaf bereiken de kerkenraden allerlei verzoeken om voorbede, zowel van kerkelijke als niet-kerkelijke organisaties. Elke kerkenraad kan hier zijn eigen lijn in uitzetten.
8. Het fenomeen 'bededag' uit art. 69 KO1978 is als zodanig achterhaald. De bedoeling was in vroeger eeuwen dat 'in tijden van oorlog, algemene rampen en andere grote moeiten waarvan alle kerken de druk ervaren' een *doordeweekse* dag zou worden aangewezen waarop de gemeenteleden zo veel mogelijk hun werk zouden staken om naar de kerk te gaan. Speciale preken werden dan gehouden, inleidend tot 'verootmoediging en smeekbeden'. Zo'n dag moest uiteraard niet lichtvaardig worden uitgeschreven. En voeling er over houden met de 'hoge overheid' was ook wel nodig, vandaar de classis 's-Gravenhage als orgaan dat de verantwoordelijkheid er voor droeg. Anno 2012 is het echter

nauwelijks denkbaar dat er op deze manier nog een bededag wordt uitgeschreven. Het is niet meer van deze tijd om te regelen dat een classis of deputaatschap bij een ramp of calamiteit de kerken zou moeten gaan vertellen dat zij voorbede moeten doen. Wij menen dan ook dat aan deze voorziening in onze huidige situatie geen behoefte meer bestaat.

9. Ons is in dit verband nog de vraag voorgelegd of niet nadrukkelijker het gebed als belangrijke dimensie van kerk zijn in de kerkorde moet worden verwoord. We voelen daar wel in mee. Maar we zien niet goed hoe dit anders kan dan door de dienst van het gebed als een van de basiselementen van de kerkdienst te benoemen in C2 en als een van de basiselementen in de huiselijke eredienst in C13.

[WO-1: C5 bediening van de doop

- C5.1 De heilige doop wordt bediend aan de pasgeboren kinderen van de gelovigen en aan volwassenen die zich tot God bekeren en nog niet eerder waren gedoopt.
- C5.2 De bediening van de doop als sacrament van de inlijving in Christus en de opneming in zijn gemeente vindt plaats in een kerkdienst.
- C5.3 Bij de doop van kinderen beloven de ouders of duurzame verzorgers hen te onderwijzen in de bijbelse leer en hen op te voeden tot een leven met God.
- C5.4 Aan volwassenen wordt de doop bediend nadat zij openbare belijdenis van hun geloof hebben gedaan.
- C5.5 De kerken erkennen de doop die elders in een christelijke kerkgemeenschap op geldige wijze in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest is bediend.]

[WO-2: C5 bediening van de doop

- C5.1 De doop wordt bediend aan de pasgeboren kinderen van de gelovigen en aan de volwassenen die zich tot God bekeren en nog niet eerder waren gedoopt.
- C5.4 Aan de volwassenen wordt de doop bediend nadat zij openbare belijdenis van hun geloof hebben gedaan.
- C5.5 De kerken erkennen de doop die elders in een christelijke kerkgemeenschap op geldige wijze en in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest is bediend.]

C5 bediening van de doop

- C5.1 De **heilige** doop wordt **als zegel van Gods verbond** bediend aan de pasgeboren kinderen van de gelovigen en **aan volwassenen** die zich tot God bekeren en nog niet eerder waren gedoopt.
- C5.4 **Aan volwassenen** wordt de doop bediend nadat zij openbare belijdenis van hun geloof hebben gedaan.
- C5.5 De kerken erkennen de doop die elders in een christelijke kerkgemeenschap op geldige wijze en in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest is bediend.

Toelichting C5

1. Er is gevraagd om het woord 'heilige' bij doop en avondmaal weer toe te voegen. Voor wat de doop betreft voldoen wij daaraan door dit in de eerste bepaling (C5.1) op te nemen. Dit behoeft vervolgens niet telkens herhaald te worden.
2. Van verschillende zijde is er op aangedrongen om de typering van de doop als zegel van Gods verbond weer op te nemen. Belangrijk argument is dat deze compacte theologische formulering hardop uitspreekt dat zowel voor kinderen als voor volwassenen de doop een bezegeling van Gods verbond is en niet hetzij een

uitwendige initiatierite (voor kinderen) hetzij een bevestiging van de eigen geloofskeus (voor volwassenen). Nu beide categorieën dopelingen in één artikel worden genoemd, is een dergelijke typering bij nader inzien voldoende relevant om haar op te nemen.

3. Opnieuw is er in enkele reacties aangedrongen op het opnemen van de woorden 'zo spoedig mogelijk'. Wij blijven bij onze keus om over pasgeboren kinderen te spreken en verwijzen naar de eerder gegeven argumentatie.
4. Het lidwoord "de" voor volwassenen komt te vervallen in C5.1 en C5.4. Taalkundig is het niet juist. Het suggereert dat die volwassenen al een vaste groep zijn, terwijl het in de praktijk juist om individuele situaties gaat.
5. Een kerk stelt voor om het woord "gelovigen" te vervangen door 'leden van de gemeente'. Daarbij wordt gesteld dat vandaag de dag (anders dan de eerste decennia na de Vrijmaking) ook kinderen van doopleden gedoopt moeten kunnen worden. Wij bestrijden dat en nemen dit voorstel niet over. De kerk kan bij de doop van een kind alleen (zoals dat heet) de stipulaties aangaan met iemand die een gelovige is. Uit de doopvragen blijkt dat overduidelijk. Daarom is het woord 'gelovige' in de bepaling over de doop geheel adequaat. De meer formele term 'belijdend lid' verdient hier niet de voorkeur, al zal het normaliter hetzelfde zijn.
6. In een andere reactie bij het woord "gelovigen" meent een kerk dat doopleden en zelfs niet-leden zich er op zouden kunnen beroepen om voor hun kind een recht op de doop te claimen. Hier geldt dezelfde argumentatie als onder punt 5. Bovendien is in de letterlijke tekst van een artikel nooit het antwoord op alle vragen te vinden. Vindt er een beroep plaats als hier bedoeld, dan moet altijd nog de theologische bedoeling gepeild worden en de geschiedenis van de uitleg van het artikel en het gewoonterecht geraadpleegd worden om te bepalen of het beroep terecht is. En dat is het hier niet.
7. Er is gesuggereerd om eerst de volwassendoop en dan de kinderdoop te noemen, vanuit de gedachte dat die eerste toch altijd het begin is en dat de kinderdoop meekomt in de *slipstream* van de volwassendoop. Wij vinden dit een stuk theologie van de doop dat zijn eigen plek mag hebben. Maar voor de kerkorde van een kerk die voor 98% bestaat uit gelovigen die ooit zelf als kind gedoopt zijn, willen we ons uitgangspunt niet in een dergelijke theorie nemen. We handhaven dus de volgorde.
8. Er is gevraagd waar we hier de kinderen van toetreders vinden, die geen pasgeborenen meer zijn en van wie het gewoonterecht geldt dat ze tot een jaar of 12-14 nog de kinderdoop kunnen ontvangen. Waar wordt zoiets vastgelegd? Ook wordt geattendeerd op de positie van adoptiekinderen en pleegkinderen in duurzame pleegsituaties. Wat deputaten betreft krijgen deze situaties voor zover nodig een plaats in de generale regeling lidmaatschap.
9. Bij C5.5 zijn tot slot nog twee toevoegingen voorgesteld. De eerste is dat de woorden 'in geloof' zouden moeten worden opgenomen ("... in geloof is bediend"), omdat het zonder zulk geloof alleen maar een uitwendig ritueel is. De tweede is (in dezelfde lijn) dat zou moeten worden aangegeven dat de drieëenheid ook *beleden* wordt in zo'n kerk en dat het niet alleen maar een formule is. Wij nemen beide voorstellen niet over. De doopserkenning is een eeuwenoud kerkrechtelijk vraagstuk. Conform wat daarvoor in de Gereformeerde Kerken al heel lang regel is, hebben wij C5.5 geformuleerd. Wat nu door de twee kerken wordt voorgesteld gaat daar boven uit. Het zouden ook geen werkbare criteria zijn, want aan een kerkenraad ontbreken eenvoudig de mogelijkheden om (doorgaans na minstens

20 jaar) vast te stellen wat het geloven en het belijden waren in de concrete gemeente waar iemand ooit ergens ter wereld is gedoopt.

[WO-1: C6 bediening van het avondmaal

- C6.1 De gemeente viert in haar kerkdiensten regelmatig het avondmaal van de Here.
 C6.2 Het staat de kerken vrij om aanvullend in inrichtingen van gezondheidszorg, justitie of defensie het heilig avondmaal te bedienen aan leden van de gemeente en aan hen die daartoe naar het oordeel van de kerkenraad als gasten kunnen worden toegelaten.]

[WO-2: C6 viering van het avondmaal

- C6.1 De gemeente viert in haar kerkdiensten regelmatig het avondmaal van de Heer.
 C6.2 Het staat de kerken vrij om aanvullend in instellingen van gezondheidszorg, justitie of defensie het avondmaal te vieren.]

C6 viering van het avondmaal

- C6.1 De gemeente viert in haar kerkdiensten regelmatig het *heilig* avondmaal *zoals het door Christus is ingesteld*.
 C6.2 *De kerkenraad kan zijn medewerking verlenen aan een viering van het avondmaal aan huis of in bijvoorbeeld* instellingen van gezondheidszorg, justitie of defensie.

Toelichting C6

- In reacties op C6.1 is kritiek geoefend op het woord "regelmatig". Men stelt dat dit een te vage en vrijblijvende aanduiding is, gemakkelijk te interpreteren als vrijbrief om het avondmaal bv. één keer per jaar te vieren. Men vraagt meestal het minimum van vier keer per jaar weer op te nemen. Wij wijzen een dergelijk theoretisch en sofistich lezen van het artikel af. Wij kunnen ons geen gereformeerde kerkenraad voorstellen die met dit artikel zo zou omgaan. De praktijk in onze kerken is dat het avondmaal overal regelmatig wordt gevierd. Daarbij kennen we de varianten van 1x per maand, 1x per 2 maand en 1x per 3 maand, met een tendens sinds 30 jaar om het avondmaal vaker te vieren. We houden vast aan het woord 'regelmatig', mee omdat het gebruiken van een telwoord de beslissing meer de schijn geeft van een zakelijke en nu eenmaal verplichte viering. Terwijl juist een geestelijk-theologisch pleidooi voor frequentere en wellicht wekelijkse viering sterke papieren heeft.
- In de omschrijving van het avondmaal is door ons n.a.v. de reacties het een en ander gewijzigd. Er is terecht op gewezen dat de uitdrukking 'maaltijd van de Heer' stilistisch juist is dan 'avondmaal van de Heer'. Ook wilden we net als bij de doop het woord 'heilig' invoegen. Daarom stellen we nu een gewijzigde tekst voor van C6.1. We nemen hierin het voorstel over om een iets bredere omschrijving toe te voegen, nl. 'zoals het door Christus is ingesteld'. Dat laatste geeft tevens een parallel met het weer opnemen van 'als zegel van Gods verbond' bij de doop.
- We nemen niet over het voorstel om toe te voegen 'onder toezicht van de ouderlingen'. We blijven bij onze argumentatie in WO-2, dat dit element voldoende een plaats heeft in de taakomschrijving van ouderlingen en kerkenraad en in hoofdstuk D over de kerkelijke tucht. Bovendien zou de toevoeging in dit artikel het beeld scheef trekken: er zijn ook allerlei andere kenmerkende aspecten rond het avondmaal die van een zelfde importantie zijn. Alleen dit element selecteren leidt niet tot een evenwichtig beeld.

4. C6.2 hebben we positiever geformuleerd, vanuit de beslissingsbevoegdheid van de kerkenraad om zijn medewerking te verlenen. De formulering "medewerking ... aan een viering" maakt verschillende gradaties mogelijk. Ze geeft ook aan dat het hier niet om de normale viering gaat die in het verband van de gemeente plaatsvindt.
5. Gezien het verzoek in verschillende reacties hebben we de viering aan huis toegevoegd. Daarbij is echter een waarschuwing op haar plaats. Onder de viering aan huis verstaan we hier de viering zoals er door enkele synodes besluiten over zijn genomen (laatstelijk art. 51 Acta GS Amersfoort 2005). In 2005 is besloten:
- "er zijn geen overwegende bezwaren om desgevraagd bij de viering van het Heilig Avondmaal het brood en de beker te laten uitreiken aan hen die via de kerktelefoon of andere technische hulpmiddelen met de reguliere samenkomst van de gemeente zijn verbonden, mits
- de kerkenraad de bediening aan huis laat plaatsvinden onder toezicht van één of meer ambtsdragers;
 - zoveel mogelijk de viering gelijktijdig plaatsvindt met de viering in het kerkgebouw;
 - het aantal adressen waar het avondmaal wordt bediend beperkt blijft."
- De term 'viering aan huis' mag niet de suggestie wekken dat hier ook vieringen in kleine kringen zonder relatie met een kerkdienst gelegitimeerd worden.
6. Om de opsomming in C6.2 niet limitatief te maken hebben we het woord 'bijvoorbeeld' ingevoegd. De kerkenraad zal per situatie moeten beoordelen of hij zijn medewerking kan geven of niet.
7. Er is gevraagd naar nadere bepalingen over de avondmaalsvieringen volgens C6.2. Sommige reacties vrezden m.b.t. viering in instellingen ontrecte oecumenische vieringen. Er werd ook gevraagd naar het toelatingsbeleid. Deputaten zijn van mening dat hier niet te veel moet worden geregeld. De kerkenraden moeten in hun eigen bevoegdheden gerespecteerd worden. In de generale regeling lidmaatschap kan het een en ander wel meegenomen worden in het kader van bepalingen over toelating van gasten aan het avondmaal.

[WO-1: C7 toelating tot het avondmaal

- C7.1 Aan de viering van het heilig avondmaal mogen deelnemen zij die hun geloof belijden naar de gereformeerde leer en godvrezend leven.
- C7.2 De doopleden en wie zich van buiten de gemeente komend tot God bekeren, ontvangen catechetisch onderwijs als voorbereiding voor hun openbare geloofsbelijdenis.
- C7.3 Voor de toelating tot de openbare geloofsbelijdenis is onderzoek door de kerkenraad en instemming van de gemeente nodig.
- C7.4 Voor de toelating van gasten aan het avondmaal houden de kerken zich aan de generale regelingen.]

[WO-2: C7 toegang tot het avondmaal

- C7.1 In de gemeente mogen aan het avondmaal deelnemen zij die hun geloof belijden naar de gereformeerde leer en die godvrezend leven.
- C7.2 De doopleden en wie zich van buiten de gemeente komend tot God bekeren, ontvangen catechetisch onderwijs als voorbereiding voor hun openbare geloofsbelijdenis.
- C7.3 Voor de toelating tot de openbare geloofsbelijdenis is onderzoek door de kerkenraad en instemming van de gemeente nodig.
- C7.4 Voor het ontvangen van gasten aan het avondmaal houden de kerken zich aan de generale regelingen.]

C7 toegang tot het avondmaal

- C7.1 *Tot het avondmaal in de gemeente worden toegelaten zij die belijdenis van hun geloof hebben afgelegd* naar de gereformeerde leer en die godvrezend leven.
- C7.2 *Doopleden* en wie zich van buiten de gemeente komend tot God bekeren, ontvangen *kerkelijk onderwijs ter voorbereiding op* hun openbare geloofsbelijdenis.
- C7.3 Voor de toelating tot de openbare geloofsbelijdenis is onderzoek door de kerkenraad en instemming van de gemeente nodig.
- C7.4 Voor het ontvangen van gasten aan het avondmaal houden de kerken zich aan de *generale regeling*.

Toelichting C7

1. Bij C7.1 is uit de reacties gebleken dat de gebruikte werkwoordsvorm 'belijden' bezwaar ontmoet en onduidelijkheid veroorzaakt. We keren daarom terug tot het voltooid deelwoord (perfectum) uit de KO1978, maar maken de strekking helderder door te spreken van het *afleggen* van belijdenis van het geloof. Daar hoort dan bij dat het hier gaat om een toelatingsbepaling en niet om een deelnemingsbepaling. Zo wordt dus verwezen naar de openbare geloofsbelijdenis waarmee voor gedoopten in de gemeente de toegang tot het heilig avondmaal wordt geopend. Door de combinatie van 'in de gemeente' en 'belijdenis ... afgelegd' is duidelijk dat hiermee nog niet iets wordt bepaald over de toelating van gasten van buiten (welk 'buiten' ook) tot het avondmaal. Dat valt onder C7.4.
2. In C7.2 zijn twee kleine taalkundige correcties aangebracht.
3. In C7.2 vervalt het woord catechetisch. Gebleken is dat dit te veel doet denken aan een jarenlang en doorgaans groepsgewijs traject voor alle situaties. Voor jonge doopleden zal dit wel het geval zijn. Maar voor wie later toetreden is onderwijs op maat nodig. In enkele reacties is er op gewezen dat dit bij toetreders niet het karakter van een inburgeringscursus moet krijgen. Het gaat alleen om wat nodig is om verantwoord openbare geloofsbelijdenis te kunnen afleggen en tot het avondmaal te kunnen worden toegelaten. Ook daarna kan nog onderwijs worden gegeven in alles wat nuttig is om in de kerk een goede plek in te nemen. Deputaten stemmen hier mee in. Wij vervangen daarom "catechetisch onderwijs" door "kerkelijk onderwijs".
4. Er is voorgesteld om bij het onderzoek in C7.3 toe te voegen 'naar kennis en beweegredenen (c.q. motivatie)'. Wij nemen dat niet over. Het onderzoek moet gaan over leer en leven oftewel belijdenis en wandel. Kennis en motivatie maken daarvan deel uit. Maar C7.1 maakt voldoende duidelijk waar het onderzoek op gericht moet zijn.
5. Bij C7.4 is de vraag gesteld of hiervoor een generale regeling wel nodig is. Kan dit niet aan de kerkenraden worden overgelaten? Van enkele kanten wordt gemeld dat men plaatselijk een eigen regeling hanteert die afwijkt van de regeling van 2005. Als deputaten sluiten we ons aan bij het bestaande kerkrecht. Er is recente generaal-synodale besluitvorming (2005, 2008) die een korte regeling bevat. Geldend recht is dat er in dezen generale afspraken moeten zijn. De voornaamste reden daarvoor is de rechtsgelijkheid. Het oordeel over plaatselijke afwijkingen van een generale regeling is aan de classis.
6. Wellicht heeft het meervoud 'regelingen' in C7.4 de indruk gewekt alsof er uitgebreide regelgeving nodig zou zijn. We wijzigen dit in een enkelvoud en denken aan verwerking van dit aspect in een generale regeling lidmaatschap.

[WO-1: C8 kerkelijke registratie

- C8.1 De kerkenraad zorgt voor een goede registratie van hen die als doopleden of belijdende leden tot de gemeente behoren en van hen die als gastleden een plaats hebben in het gemeentelijk leven.
- C8.2 De geregistreerde gegevens worden uitsluitend voor kerkelijke doelen gebruikt.
- C8.3 Voor het kerklidmaatschap gelden het burgerlijk domicilie en de classicaal vastgestelde kerkgrenzen als uitgangspunt.]

[WO-2: C8 kerkelijke registratie

- C8.1 De kerkenraad draagt zorg voor de registratie van belijdende leden en doopleden en van hen die als gastleden een plaats hebben in de gemeente.
- C8.2 De geregistreerde gegevens worden alleen voor kerkelijke doeleinden gebruikt.
- C8.3 Het kerklidmaatschap sluit aan bij de feitelijke woonplaats en de vastgestelde kerkgrenzen, tenzij door de betrokken kerkenraden anders wordt afgesproken.]

C8 kerkelijke registratie

- C8.1 De kerkenraad draagt zorg voor **een goede** registratie van **wie tot de gemeente behoren**.
- C8.2 De geregistreerde gegevens **worden zorgvuldig beheerd en alleen gebruikt voor kerkelijke doeleinden**.
- C8.3 Het kerklidmaatschap sluit aan bij **het feitelijke woonadres** en de vastgestelde kerkgrenzen. **Afwijking hiervan is alleen mogelijk bij onderlinge overeenstemming tussen de betrokken kerkenraden**.

Toelichting C8

1. Bij C8.1 is gevraagd om expliciet te bepalen welke gegevens er moeten worden geregistreerd. Anderzijds is voorgesteld om te volstaan met alleen het woord 'ledenregistratie'. Verder is er bezwaar gemaakt tegen een indeling in drie categorieën leden en is er gevraagd naar registratie van catechumenen.
2. Wij kunnen meegaan in de voorstellen tot verkorting van het artikel. In de kerkorde hoeft niet de grens te worden bepaald van wat een gemeente wel of niet mag registreren. Basaal is dat er deugdelijke registratie van de leden plaatsvindt.
3. Een reactie maakt bezwaar tegen invoering van het begrip 'gastleden'. Wij hebben dit begrip niet ingevoerd, maar ontleend aan de bestaande regeling t.b.v. met name studenten. Dat er kerken zijn die ook andere vormen van gastlidmaatschap kennen, en of men daar bezwaar tegen kan hebben, is een andere kwestie. Zie daarvoor C9.3. Overigens is de term gastleden hier door de herformulering van C8.1 niet meer aan de orde.
4. In een van de reacties acht men in C8.2 nog niet voldoende recht gedaan aan de striktheid waarmee in de Nederlandse wetgeving en praktijk met persoonsgegevens wordt omgegaan. Men wil duidelijker benoemd hebben dat de registratie plaatsvindt 'voor gebruik binnen de gemeente en voor het kerkverband slechts op een niet tot de persoon te herleiden niveau'. Wij menen dat de technische uitwerking in de generale regeling lidmaatschap thuis hoort en volstaan daarom in de KO met toevoeging van de algemene norm van zorgvuldig beheer.
5. Bij C8.3 is terecht opgemerkt dat 'woonplaats' een nogal breed begrip is. We nemen het voorstel over om dit te wijzigen in 'woonadres'.

6. Bij C8.3 is er verder bezwaar tegen gemaakt om de afwijking volgens de tweede zin in de KO op te nemen (de tenzij-regel). Dat legitimeert iets dat in de kerk behoort te worden tegengegaan en holt de hoofdregel uit. Wij voelen mee met dit bezwaar en komen hieraan tegemoet door een andere formulering in WO-3, waarin de afwijking duidelijker als zodanig wordt benoemd. Vooropgesteld wordt nu dat sprake is van een afwijking en verder dient hierover overeenstemming tussen de kerkenraden te bestaan.

[WO-1: C9 binnenkomst in de gemeente

- C9.1 Wie uit een zusterkerk bij de gemeente binnenkomen, worden door de kerkenraad op basis van hun attestatie als lid aanvaard.
- C9.2 Wie uit een andere kerkgemeenschap over komt of wie zich na een onttrekking opnieuw bij de gemeente wil voegen, wordt toegelaten na onderzoek door de kerkenraad en instemming van de gemeente. Wie in de kerk van herkomst nog niet tot het avondmaal was toegelaten, dient openbare belijdenis van zijn geloof af te leggen.
- C9.3 Ten aanzien van gastleden houden de kerken zich aan de generale bepalingen.
- C9.4 De kerkenraad doet aan de gemeente mededeling van de binnenkomst van nieuwe leden en gastleden.]

[WO-2: C9 binnenkomst in de gemeente

- C9.1 Wie uit een zusterkerk bij de gemeente binnenkomen, worden door de kerkenraad op basis van hun attestatie als lid aanvaard.
- C9.2 Wie uit een andere kerkgemeenschap over komt of wie zich na een onttrekking opnieuw bij de gemeente wil voegen, wordt toegelaten na onderzoek door de kerkenraad en instemming van de gemeente, indien nodig na het afleggen van openbare geloofsbelijdenis.
- C9.3 Ten aanzien van gastleden houden de kerken zich aan de generale bepalingen.
- C9.4 De kerkenraad doet aan de gemeente mededeling van de binnenkomst van nieuwe leden en gastleden.]

C9 binnenkomst in de gemeente

- C9.1 Wie uit een zusterkerk bij de gemeente binnenkomt, wordt door de kerkenraad op basis van zijn attestatie als lid aanvaard. Hiervan wordt aan de gemeente mededeling gedaan.
- C9.2 Over de toelating in andere gevallen beslist de kerkenraad met inachtneming van de generale regeling. De toelating behoeft de instemming van de gemeente.
- C9.3 vervallen
- C9.4 vervallen

Toelichting C9

1. Er is terecht bij C9.1 geattendeerd op een ongewenste wisseling van enkelvoud en meervoud. In WO-3 is gekozen voor het enkelvoud.
2. Gevraagd is naar een definitie van 'zusterkerk' in C9.1. Wij zien geen goede mogelijkheid dit in de kerkorde te doen. Het gaat om een in de kerken gangbaar begrip. Is er nadere omschrijving nodig, dan kan dat in de generale regeling lidmaatschap worden meegenomen. Zakelijk denken we aan kerken in hetzelfde kerkverband, kerken waarmee een basisverklaring van kerkelijke eenheid bestaat (op dit moment de CGK) en buitenlandse zusterkerken waarmee afspraken bestaan over het aanvaarden van elkaars leden. Alternatieve tekst zou kunnen zijn: een zusterkerk of een andere (verwante) (gereformeerde) kerk van gereformeerde belijdenis.

3. Er is de suggestie gedaan om 'attestatie' te wijzigen in 'schriftelijke attestatie'. Dit zou o.i. een pleonasme zijn. De toevoeging is onnodig.
4. Er is gevraagd of C9.1 betekent dat tuchttoefening wordt overgenomen. Het antwoord op die vraag is bevestigend, met verwijzing naar de gangbare literatuur. Voor zover er gezamenlijk iets over bepaald moet worden, hoort dat in de generale regeling lidmaatschap thuis.
5. Uit diverse reacties blijkt dat C9.2 in WO-2 nog niet sluitend en overtuigend is geformuleerd. Het verst gaat een voorstel om C9.2 helemaal te laten vervallen en de kerken zelf te laten bepalen hoe ze in de verschillende situaties handelen. Verder wil men de instemming van de gemeente bij de toelating van iemand van buiten niet verplicht maken, maar facultatief stellen. Er is een kerkenraad die de woorden 'indien nodig' toejuicht, vanuit de gedachte dat men dan een toetreders ook kan toelaten zonder dat er nog direct een volledige openbare geloofsbelijdenis hoeft te komen. Verder is gevraagd of niet ook de doop hier moet worden genoemd. Er kunnen immers zgn. geboortelieden van de PKN zijn die wel tot die kerk behoren, maar nog niet gedoopt zijn.
6. Wij menen dat er de laatste decennia zoveel kerkelijk grensverkeer is dat voor de toelating 'van buitenaf' een algemene bepaling in de kerkorde gewenst is. Drie punten zijn daarin van belang:
 - a. dat het de kerkenraad is die de situatie beoordeelt en er over beslist;
 - b. dat de kerkenraad zich houdt aan de generale regeling die dient om rechtsgelijkheid te bevorderen;
 - c. dat de gemeente haar instemming geeft.
 Over het derde bestaat kennelijk in de kerken niet overal duidelijkheid. Men is wel gewend dat voor belijdeniscatechisanten uit eigen gemeente twee maal een afkondiging wordt gedaan, met gelegenheid tot bezwaar. Maar voor mensen die men niet of nog maar kort kent, wordt in een deel van de kerken (volgens onze waarneming) de approbatie niet gevraagd. Die is echter wel degelijk en net zo goed nodig. In de toepassing van de criteria 'belijdenis en wandel' die bepalend zijn voor toelating, moeten ook de gemeenteleden (voor zover zij de betrokkene kennen) meekijken en meespreken. Al gaat het (ook in andere toepassingen) vaak om stilzwijgende approbatie, deze vorm van medewerking van de gemeente moet in de kerken zijn plek houden en zo nodig terugkrijgen.
7. Bij C9.3 is opgemerkt dat het zich houden aan een generale regeling niet alleen op het handelen m.b.t. gastleden van toepassing moet zijn. Dit is juist. Oorspronkelijk bedoelde C9.3 een derde categorie van situaties te bestrijken. Maar de reacties inzake gastleden bij diverse artikelen maken duidelijk dat de praktijk te divers is om met een eenduidige categorie gastleden te werken. Verder is inderdaad de generale regeling breder dan alleen voor gastleden. Wij stellen daarom een meer algemene verwijzing naar die regeling voor en nemen die op in C9.2. Daarmee komt C9.3 te vervallen.
8. Het belang van een (beknopte) generale regeling m.b.t. verschillende aspecten van binnenkomst in en vertrek uit de gemeente staat voor ons wel vast. Er is op dit terrein in de kerken veel casuïstiek die aan adviseurs wordt voorgelegd of waarin verschillen van mening zich voordoen. Met een kleine set spelregels in aansluiting aan C9 en C10 kan hier hopelijk een nuttige handreiking aan de kerken worden geboden.
9. C9.4 uit WO-2 is ter verkorting van de tekst toegevoegd aan C9.1.

[WO-1: C10 vertrek uit de gemeente

C10.1 Kerkleden die verhuizen, ontvangen op hun verzoek een attestatie voor de kerkenraad in de plaats waarheen zij vertrekken, met gelijktijdige kennisgeving aan die kerkenraad.]

[WO-2: C10 vertrek uit de gemeente

C10.1 Kerkleden die verhuizen, ontvangen op hun verzoek en na mededeling aan de gemeente een attestatie voor de kerkenraad in de plaats waarheen zij vertrekken, met gelijktijdige kennisgeving aan die kerkenraad.]

C10 vertrek uit de gemeente

C10.1 Kerkleden die verhuizen, ontvangen op hun verzoek en na mededeling aan de gemeente een attestatie voor de kerkenraad in de plaats waarheen zij vertrekken, met gelijktijdige kennisgeving aan die kerkenraad.

Toelichting C10

1. Door verschillende kerken is bij C10.1 voorgesteld de bestaande tekst en praktijk van art. 63 KO1978 inzake doopleden te handhaven. Daarbij wordt gepleit voor extra kerkelijke zorg voor doopleden en wordt vooral als argument gebruikt dat de doopleden kerkelijk gezien 'nog onmondig' zijn. Wij blijven bij ons voorstel en wijzen op twee punten.
 - (a) Het verschil tussen onze tekst en die van 1978 wordt o.i. opgeblazen. Er is niet concreet gemaakt waarin de procedure volgens C10 tot minder zorg of minder aandacht voor een dooplid zou leiden. Integendeel, hij/zij zal zich nu persoonlijk met de attestatie bij de nieuwe kerk melden, waardoor het contact al direct persoonlijker kan zijn dan wanneer er een attestatie per post binnenkomt en een nieuwe kerkenraad zelf op zoek moet welk gezicht daar bij hoort.
 - (b) Het is onwijs om met een 'kerkelijke onmondigheid' de burgerlijke meerderjarigheid te willen overrulen. Waar we in de samenleving uitgaan van een meerderjarigheid bij 18 jaar, is het verstandig daar in de kerk tenminste rekening mee te houden. Bij de kerkelijke tucht kennen we bovendien al vanouds de volwassen doopleden. Zie D7. We moeten dus niet in het kader van C10 opeens doen alsof alle doopleden 'onmondig' zouden zijn.
2. Eveneens bij C10.1 wordt er op gewezen dat het voor een deel om minderjarige doopleden zal gaan. Wij antwoorden dat een aanvullende uitvoeringsbepaling met het oog op jongere doopleden die niet zelf hun attestatie kunnen aanvragen, in de generale regeling lidmaatschap een plek kan krijgen. Ter vergelijking realiseren men zich verder dat in het Nederlandse familierecht aan kinderen vanaf 12 jaar het recht toekomt dat ze zelf worden gehoord over beslissingen die voor hun welzijn van belang zijn. C10.1 biedt een formulering die o.i. voor de verschillende categorieën adequaat en houdbaar is.
3. Gevraagd is of burgerrechtelijk een kennisgeving aan de nieuwe kerkenraad wel geoorloofd is. Het antwoord luidt dat het statelijk recht hierover niet gaat. Juist de verankering van deze praktijk in de kerkorde bewijst dat de kerk hier een eigen regeling heeft. Deze valt binnen de grondwettelijke vrijheid van godsdienst en de vrijheid van kerkelijke organisatie volgens art. 2: 2 BW. Het is bovendien bestaand recht en eeuwenoude praktijk en er is ons ook geen rechtszaak hierover bekend. Ieder kerklid kan weten dat dit tot de regels van de kerk behoort. Het is bovendien een goede en belangrijke regel dat zusterkerken elkaar informeren, zodat zoveel mogelijk wordt voorkomen dat kerkleden tussen wal en schip raken.

4. De overige leden van dit artikel C10 uit WO-2 worden samen met artikel D12 ondergebracht in een nieuw artikel C16 onder het opschrift "onttrekking", dat wordt ingevoegd tussen C10 en C11. Wij bespreken dit nieuwe artikel C16 dus hierna.

[WO-1: C10 vertrek uit de gemeente (2^e gedeelte)

- C10.2 Wanneer iemand meedeelt dat hij zich bij een andere kerkelijke gemeenschap aansluit, behartigt de kerkenraad op passende wijze de geestelijke zorg rond deze overgang.
- C10.3 Wanneer iemand kenbaar maakt dat hij zich wil onttrekken aan het opzicht van de kerkenraad, spant de kerkenraad zich in hem alsnog voor de gemeente te behouden. Blijft dit zonder resultaat, dan berust de kerkenraad in de onttrekking.
- C10.4 Met betrekking tot iemand die zonder kennisgeving naar elders verhuist en nalatig blijft in het aanvragen van een attestatie, is de kerkenraad bevoegd het lidmaatschap van de kerk voor beëindigd te verklaren.
- C10.5 Van iedere beslissing die de kerkenraad neemt met betrekking tot vertrek uit de gemeente doet hij mededeling aan de gemeente.]

[WO-2: C10 vertrek uit de gemeente (2^e gedeelte)

- C10.2 Wanneer iemand niet langer tot de gemeente wil behoren, spant de kerkenraad zich in hem voor de gemeente te behouden. Blijft dit zonder resultaat, dan berust de kerkenraad daarin en doet hij daarvan mededeling aan de gemeente.
- C10.4 Wanneer iemand zonder kennisgeving naar elders verhuist en nalatig blijft in het aanvragen van een attestatie, is de kerkenraad bevoegd met instemming van de gemeente het lidmaatschap van de kerk voor beëindigd te verklaren.]

[WO-1: D12 onttrekking metterdaad

- D12.1 Wanneer iemand lange tijd elk contact met de ouderlingen onmogelijk maakt, verklaart de kerkenraad zijn lidmaatschap van de gemeente voor beëindigd, na goedkeuring van de classis en met instemming van de gemeente.
- D12.2 Wanneer blijkt dat iemand zich metterdaad maar zonder kennisgeving heeft aangesloten bij een andere kerkelijke gemeenschap, spreken de ambtsdragers hem daar op aan. Wanneer hij volhardt in zijn ontrouw aan de gemeente, verklaart de kerkenraad na goedkeuring van de classis zijn lidmaatschap van de gemeente voor beëindigd.]

[WO-2: D12 onttrekking metterdaad

- D12.1 Wanneer iemand lange tijd elk contact met de ambtsdragers onmogelijk maakt, verklaart de kerkenraad zijn lidmaatschap van de gemeente voor beëindigd, na goedkeuring van de classis en met instemming van de gemeente.
- D12.2 Wanneer blijkt dat iemand zich metterdaad maar zonder kennisgeving als bedoeld in art. C10.2 heeft aangesloten bij een andere kerkelijke gemeenschap, spreken de ambtsdragers hem daar op aan. Wanneer hij volhardt in zijn ontrouw aan de gemeente, verklaart de kerkenraad na goedkeuring van de classis zijn lidmaatschap van de gemeente voor beëindigd.]

C16 onttrekking

- C16.1 Wanneer iemand aangeeft niet langer tot de gemeente te willen behoren, zich zonder kennisgeving bij een andere kerkgemeenschap aansluit of bij verhuizing naar elders geen attestatie aanvraagt, en daar ondanks inspanningen van de kerkenraad en de gemeente bij blijft, berust de kerkenraad daarin en doet hij van de beëindiging van het lidmaatschap mededeling aan de gemeente.
- C16.2 Wanneer iemand lange tijd elk contact met de ambtsdragers onmogelijk maakt, verklaart de kerkenraad na instemming van de gemeente zijn lidmaatschap voor beëindigd.

Toelichting C16

1. Bij C10.2 uit WO-2 is opgemerkt dat deze bepaling in hoofdstuk D over vermaan en tucht thuis hoort. Wij stemmen toe dat er inhoudelijk veel verband is. Maar omdat het hier gaat om situaties waarin iemand zich juist aan het opzicht van een kerkenraad onttrekt, vervalt de mogelijkheid om tucht te oefenen. Zie hierover breder een artikel van dr. Dean Anderson over onttrekking (*withdrawal*) op www.spindleworks.com. Vandaar dat onze keuze is geweest het in C10 een plek te geven.
2. Na overweging en verwerking van de reacties bleek nog eens temeer de sterke verwantschap tussen de bepalingen van C10.2 en C10.4 en van D12. Dat heeft ertoe geleid dat we die bepalingen in WO-3 combineren en daarbij de keus maken om een nieuw artikel C16 een plaats te geven na C10 en voor C11.
3. Bij C10.2 in WO-2 zijn verschillende opmerkingen gemaakt over het zich inspannen van de kerkenraad om iemand voor de kerk te behouden. Eén kerkenraad meent dat men de mensen serieus moet nemen en daarom geen georganiseerde actie in de kerkorde moet opnemen. Soms zal de kerkenraad met iemand die zich wil onttrekken nog een traject kunnen gaan, maar vaak zal de hier bedoelde inspanning als een ongewenst dwangmiddel worden ervaren. Verder is opgemerkt dat in de toelichting bij WO-2 sprake is van een formulering die basis zou bieden voor actie ook vanuit de gemeente, terwijl die in de tekst niet voorkomt. Voorstel is daarbij om in te voegen de woorden 'samen met de gemeente'.
4. Wij verwerken de gemaakte opmerkingen in een kortere formulering in C16.1: "Wanneer iemand (...), en daar ondanks inspanningen van de kerkenraad en de gemeente bij blijft, berust de kerkenraad (...)" Dat laat open of die inspanningen aan de onttrekkingsbrief voorafgaan of er ook deels nog op volgen.
5. Tegen de in C10.4 oorspronkelijk opgenomen instemming van de gemeente is in enkele reacties bezwaar gemaakt. In de nieuwe tekst van C16.1 is die instemming vervallen. Dat betekent intussen niet dat de kerkenraad niet met *input* vanuit de gemeente rekening houdt. Maar dat is niet meer expliciet en niet in de vorm van approbatie geregeld.
6. Een kerkenraad wil hier spreken van 'onttrekking metterdaad'. In aansluiting bij de MvT bij WO-2 benadrukken we dat de onttrekking van iemand ook altijd de reactie van de kerk vraagt waarin zij aangeeft dat zij zich niet langer voor iemand verantwoordelijk kan achten. De kerk hanteert (mocht dit de gedachte achter deze reactie zijn) geen *ipso facto*-redenering. Het enkele feit dat iemand verhuist zonder attestatie aan te vragen, stelt hem nog niet buiten de kerk. Zolang er nog enige mogelijkheid van contact is, is het niet die daad alleen, maar zijn het die daad plus de daarbij gevoegde verklaringen en weigeringen die tot beëindiging van zijn lidmaatschap leiden.
7. In een reactie wordt gevraagd alsnog C10.2 uit WO-1 over de geestelijke zorg rond de overgang naar een andere kerkgemeenschap weer op te nemen. Wij gaan daar niet in mee. De bepleite pastorale zorg in zulke situaties kan ook worden gegeven zonder dat er een bepaling in de kerkorde staat. Bovendien zijn de situaties zo verschillend dat ze niet goed in één KO-bepaling zijn samen te vatten.
8. Veel commentaar is er gekomen op de voorgeschreven goedkeuring door de classis in zowel D12.1 als D12.2. Onze bedoeling dat een kerkenraad niet lichtvaardig iemand zal mogen 'schrappen' wordt onderschreven, maar het middel van de goedkeuring van de classis wordt te zwaar geacht. Wij laten daarom de

goedkeuring van de classis in beide bepalingen vervallen. De vereiste instemming van de gemeente blijft van kracht.

9. Sommigen vinden ook de instemming van de gemeente nog te ver gaan. In het geval iemand zichzelf met zoveel woorden wil onttrekken, heeft die instemming inderdaad geen zin; in C10.2 resp. C16.1 wordt die dus niet gevraagd. Sterker: uit oogpunt van godsdienstvrijheid mag iemand niet belemmerd worden in het zich onttrekken aan de gemeenschap van de kerk. Maar in C10.4 en D12 resp. C16.2 gaat het om verklaringen van de kant van de kerkenraad. Bovendien is er bij raadpleging van de gemeente een concreet belang: waar de ambtsdragers geen contact meer krijgen, hebben andere gemeenteleden dat soms nog wel.
10. De situatie van D12.2 uit WO-2 levert een aantal vragen op over de praktische toepassing. Hoe "blijkt" dat iemand zich heeft aangesloten bij een andere kerkelijke gemeenschap? We menen dat juist vanwege de onduidelijke situatie vaste meetpunten niet te geven zijn; belangrijker is dat de ambtsdragers met de betrokkene in gesprek gaan. Overigens is het niet de bedoeling dat de kerkenraad als detective gaat fungeren. D12.2 (nu onderdeel van C16.1) wil vooral voorkomen dat een kerkenraad zich machteloos voelt omdat iemand niet het fatsoen heeft om zelf duidelijkheid te geven.

[WO-1: C11 huwelijk

- C11.1 De kerkenraad ziet er op toe dat de leden van de gemeente die zich als man en vrouw aan elkaar willen verbinden, daarvoor een huwelijk aangaan.
- C11.2 Het burgerlijk huwelijk tussen man en vrouw geldt voor de kerk als de verbintenis waarvoor kerkelijke bevestiging kan worden aangevraagd.
- C11.3 De kerkelijke huwelijksbevestiging vindt plaats in een kerkdienst op zondag of in een bijzondere kerkdienst op een andere dag.
- C11.4 Wanneer een belijdend lid van de gemeente met een dooplid of met iemand uit een andere kerkgemeenschap in het huwelijk treedt, kan hun verbintenis kerkelijk worden bevestigd, mits de kerkenraad voldoende waarborgen aanwezig acht voor een christelijk huwelijk en gezinsleven.
- C11.5 In geval van echtscheiding blijft de kerkenraad bevoegd tot een eigen oordeel over de kerkelijke consequenties daarvan met inachtneming van de generale regelingen.]

[WO-2: C11 huwelijk

- C11.1 De kerkenraad ziet er op toe dat leden van de gemeente die zich als man en vrouw aan elkaar willen verbinden, daarvoor een burgerlijk huwelijk aangaan en dat kerkelijk laten bevestigen.
- C11.3 De kerkelijke huwelijksbevestiging vindt na instemming van de gemeente plaats in een kerkdienst op zondag of in een bijzondere kerkdienst op een andere dag.
- C11.4 Wanneer een belijdend lid van de gemeente met een dooplid of met een lid van een andere kerkgemeenschap in het huwelijk treedt, kan deze verbintenis kerkelijk worden bevestigd, mits er voldoende waarborgen zijn voor een christelijk huwelijk en gezinsleven.
- C11.5 In geval van echtscheiding is de kerkenraad bevoegd tot een eigen oordeel over de kerkelijke consequenties daarvan met inachtneming van de generale regelingen.]

C11 huwelijk

C11.6 *De kerkenraad bevordert een goede voorbereiding op het christelijk huwelijk.*

C11.1 De kerkenraad ziet er op toe dat leden van de gemeente die zich als man en vrouw aan elkaar willen verbinden, daarvoor een burgerlijk huwelijk aangaan en dat kerkelijk laten bevestigen.

C11.3 *De huwelijksbevestiging vindt plaats in een kerkdienst en behoeft de instemming van de gemeente.*

C11.4 *Over de bevestiging van een huwelijk van doopleden of van een huwelijk waarin man of vrouw niet tot een gereformeerde kerk behoort, beslist de kerkenraad.*

C11.5 In geval van echtscheiding *en van hertrouwen na echtscheiding* is de kerkenraad bevoegd tot een eigen oordeel over de kerkelijke consequenties daarvan met inachtneming van de *generale regeling*.

Toelichting C11

1. In enkele reacties bij C11.1 worden voorstellen gedaan voor een andere route dan die van het burgerlijk huwelijk. Er wordt de suggestie gedaan van een zgn. 'lokethuwelijk' in plaatsen waar geen christelijke ambtenaar van de burgerlijke stand is. En er wordt bepleit dat de kerk zelf de huwelijksluiting ter hand zal nemen. Op dergelijke voorstellen gaan we niet in, temeer nu door de synode aan deputaten kerk en overheid en de raad van advies huwelijk en echtscheiding een opdracht is gegeven om nadere studie op dit terrein te doen (art. 17 Acta GS Harderwijk 2011).
2. Bij de bepaling over voldoende waarborgen voor een christelijk huwelijk en gezinsleven (C11.4 in WO-2) is terecht opgemerkt dat dit een belangrijk element is bij *elke* huwelijksluiting en -bevestiging. Ook bij een huwelijk van twee belijdende leden is het goed hier oog voor te hebben. Dat heeft ons ertoe gebracht de voorbereiding op het huwelijk ter sprake te brengen, in aansluiting aan de toenemende aandacht die er in de kerken voor huwelijks catechese is. We hebben deze bepaling naar voren gehaald en plaatsen deze nu als C11.6 vooraan in het artikel.
3. Er is kritiek geïnterpreteerd op het voorop plaatsen in C11.3 van de zondagse kerkdienst als eerste optie voor de huwelijksbevestiging. Ook is aangegeven dat de bepaling onnodig gedetailleerd is. Wij gaan daarin mee en volstaan met de bepaling dat de bevestiging in een kerkdienst moet gebeuren. Het spreken van een kerkdienst maakt duidelijk dat in een andere vorm van christelijk samenkomen geen huwelijksbevestiging namens de kerk kan plaatsvinden.
4. Er is bij C11.3 voorgesteld om te spreken over 'met instemming' i.p.v. 'na instemming', om er wat minder nadruk op te leggen. Wij delen dit niet. Gezien de eerder door ons al aangewezen particularisering van de huwelijksbevestiging hechten wij aan een uitdrukkelijke betrokkenheid van de gemeente. Wij formuleren nu, net als elders in de KO, dat de huwelijksbevestiging de instemming van de gemeente behoeft.
5. Er is een aantal nogal kritische reacties gekomen op de bevestiging van een huwelijk met een dooplid of met een lid van een andere kerkgemeenschap (C11.4). Dat is voor ons reden om deze (regelmatig voorkomende) situaties wel in de kerkorde te benoemen, maar te volstaan met de bepaling dat de beslissing over het al of niet toelaten tot de huwelijksbevestiging aan de kerkenraad wordt overgelaten. Het wel benoemen hiervan brengt met zich mee dat niet bij voorbaat kan worden gezegd dat zulke huwelijksbevestiging onmogelijk is. Die is volgens dit artikel immers wel mogelijk, maar de kerkenraad zal moeten wegen, beslissen en toelichten en is ook bevoegd om nee te zeggen. Hij heeft het recht om daarbij

het eigen plaatselijk gebruik en het draagvlak mee te wegen. Wij hebben ook hier gemerkt dat de praktijk in de kerken op dit punt verschillend is. Er is geen artikel te bedenken dat alle kerken overtuigt en op de meeste vragen antwoord geeft.

6. Het argument is aangevoerd dat een kerkenraad per definitie met iemand die nog geen belijdend lid is of met een christen die (nog) lid is van een andere kerkgemeenschap geen stipulaties kan aangaan. Dit is wel een goed aandachtspunt, maar geen alles afdoende argumentatie. Hier achter ligt nl. de vraag welk kerkelijke reikwijdte een kerkelijke huwelijksbevestiging heeft. Een plaatselijke kerkenraad handelt naar onze mening in de huwelijksbevestiging niet alleen maar als orgaan van de plaatselijke gemeente, maar ook in verbondenheid met de universele kerk en mede namens haar. Hij neemt eenmalig en onherhaalbaar mede namens alle christelijke kerken aan het bruidspaar de beloften in ontvangst en geeft het de zegen mee. De beloften zijn geen beloften waarop bruid en bruidegom alleen in de plaatselijke GKv of in een andere GKv aan te spreken zijn. De uitdrukking 'voor God en zijn heilige gemeente' mag ook niet beperkt worden uitgelegd als zou het alleen over die bepaalde plaatselijke kerk gaan waar het huwelijk bevestigd wordt.
7. In C11.5 hebben wij 'hertrouwen na echtscheiding' toegevoegd. De kerkelijke besluiten over huwelijk en echtscheiding bevatten ook bepalingen over hertrouwen en die verdienen evengoed een plaats als de rest van de besluiten.
8. Een kerkenraad meent dat het pedagogisch beter is om C11.5 te laten vervallen. Wij delen die gedachte niet. Er vindt nu eenmaal regelmatig zowel echtscheiding als hertrouwen plaats in de gemeente. Kerkenraden kunnen er niet om heen te bepalen welke consequenties die moeten hebben. Dan is het goed daarvoor een kerkordelijke basis te hebben.

[WO-1: C12 opvoeding en onderwijs

- C12.1 Ouders verplichten zich bij de doop om hun kinderen op te voeden in een leven met God en in de kennis van zijn Woord.
- C12.2 De kerkenraad bevordert dat de ouders voor hun kinderen zoveel mogelijk gebruik maken van onderwijs dat overeenkomt met de leer van de Schriften.
- C12.3 De kerk onderhoudt goede contacten met scholen die door de jeugd van de kerk bezocht worden, met name die met een gereformeerde of christelijke identiteit.]

[WO-2: C12 opvoeding en onderwijs

- C12.1 Ouders verplichten zich bij de doop hun kinderen te onderwijzen in de leer van de Schriften en hen op te voeden tot een leven met God.
- C12.2 De ambtsdragers sporen de ouders aan om voor hun kinderen zoveel mogelijk gebruik te maken van onderwijs dat overeenkomt met de leer van de kerk.
- C12.3 De kerk onderhoudt contacten met scholen die door de jeugd van de kerk worden bezocht, met name die met een gereformeerde of christelijke identiteit.]

C12 opvoeding en onderwijs

- C12.1 Ouders verplichten zich bij de doop hun kinderen te onderwijzen in de leer van de Schriften en hen op te voeden tot een leven met God.
- C12.2 *De kerkenraad spoort* de ouders aan om voor hun kinderen zoveel mogelijk gebruik te maken van onderwijs dat *overeenstemt* met de leer van de kerk.
- C12.3 *De kerken streven naar goede relaties met het gereformeerd en ander christelijk onderwijs.*

Toelichting C12

1. Van C12.1 wordt nog in sommige reacties gezegd dat het in het doopsformulier thuishoort en niet in de kerkorde. Inderdaad is hier opgenomen wat ook al in een van de vragen bij de doop staat. Dat vindt z'n oorsprong in de herziening van art. 57 KO1978. Wij constateerden dat daar een stuk van het *laten* onderwijzen kerkordelijk is gemaakt, nl. de goede schoolkeuze, terwijl de eerste plicht van de ouders, nl. dat ze *zelf* hun kinderen in de leer van Gods Woord onderwijzen, niet wordt genoemd. Aansluitend bij de gedachte van het gezin als 'kerk in het klein', lattend op de bedreiging van de huiselijke eredienst in deze tijd en idem van de christelijke schoolkeus, hebben we een artikel ontworpen waarin de belangrijke elementen op het gebied van opvoeding en onderwijs bijeen zijn gebracht.
2. Een reactie die aangeeft dat C12 minder krachtig naar de doop verwijst dan art. 57 KO1978 is o.i. niet terecht. De doopbelofte staat in C12 voorop.
3. In WO-3 zijn we bij C12.2 teruggekeerd naar de actor die in WO-1 al werd genoemd, nl. de kerkenraad. Bij gebruik van de term 'ambtsdragers' wordt de suggestie gewekt dat ook de diakenen hier een rol zouden hebben, wat niet te argumenteren is. Bovendien biedt de toekenning van deze taak aan de kerkenraad meer ruimte. Het gaat dan niet alleen om persoonlijke contacten van predikanten of ouderlingen met de ouders, maar om verschillende lijnen waarlangs de kerkenraad werkt, bv. ook prediking, het kerkblad, een gemeenteavond, e.d..
4. Enkele kerkenraden uit het Zuiden des lands hebben bij C12.2 aangegeven dat het 'zoveel mogelijk' in hun situatie aan de ouders te zware lasten oplegt en dat dit geen haalbare kaart is. Wij menen dat voor het geheel van de kerken de woorden 'zoveel mogelijk' niet gemist kunnen worden. Er is immers overal een tendens om vrijer om te gaan met de schoolkeus, waarbij de leer van de kerk een minder belangrijke factor wordt, ook daar waar de mogelijkheden van gereformeerd of christelijk onderwijs ruim aanwezig zijn. Ook als dit in het Zuiden niet zo is, blijft de doelstelling nog steeds een goede samenhang tussen geloof en onderwijs. Maar die dwingt niet tot onrealistische maatregelen van schoolkeus. En die laat open dat ouders op andere wijze de christelijke toerusting van hun kinderen verzorgen.
5. Een kerkenraad heeft voorgesteld C12.2 als volgt te formuleren: 'De ambtsdragers sporen de ouders aan om hun doopbelofte serieus te nemen bij de schoolkeus voor hun kinderen.' Wij hebben waardering voor dit voorstel, maar menen dat het in de praktijk toch te vrijblijvend zal uitpakken.
6. In WO-2 was in C12.3 sprake van het onderhouden van contacten met scholen. Daar is veel kritiek op gekomen. In een deel daarvan geeft men aan dat dit niet uitvoerbaar is. Ook is het te onbepaald wie dat dan zou moeten uitvoeren. Een ander deel van de reacties maakt er bezwaar tegen dat dit een kerkelijke taak zou zijn. Kerken hebben in de scholen niets te zoeken. In de 'buitenwereld' zijn de ouders, de individuele kerkleden, de actoren, niet de ambtsdragers.
7. De bezwaren inzake uitvoerbaarheid stemmen we toe. Dat leidt tot herformulering, waarbij we onze bedoeling beter onder woorden hebben gebracht, nl. dat de kerken *streven naar goede relaties met het onderwijs*. Wij handhaven echter de gedachte dat het onderwijs een sector in de samenleving is die (vanouds en nog steeds) dichter bij de kerk staat dan andere sectoren. We wijzen er op dat die gedachte in bv. de Christelijke Gereformeerde Kerken sterker aanwezig lijkt dan in de GKv en we sluiten ons in dezen graag bij de benadering van de CGK aan. Dit temeer omdat de discussies over art. 23 Grondwet duidelijk

maken hoezeer de vrijheid van onderwijs mede in verband staat met de positie van de godsdienst en de kerk in Nederland. Wij handhaven ook de gedachte dat de kerk als zodanig (en ook in haar ambtsdragers) in het publieke leven kan optreden en daar iets kan inbrengen vanuit haar eigenheid.

8. Er is bij C12.3 gevraagd naar de nadere invulling. Bij de vermelding van scholen waar jongeren heen gaan in WO-2 doemde er een beeld op van een veelheid van contacten en relaties die eenvoudig niet te realiseren zijn. In de herziene versie wordt duidelijk dat het om hoofdlijnen in de relatie gaat. Plaatselijk kan men er gestalte aan geven op een wijze die aansluit bij wat al gebeurt. Landelijk is het mogelijk om evenals de CGK deputaten te hebben voor de relatie tussen kerk en onderwijs. Welke inhoud dat krijgt en welk nut dat heeft, kan men nagaan in de rapporten die in de *Acta* van de christelijke gereformeerde synodes verschenen zijn.
9. Er is gevraagd naar het naast elkaar noemen van gereformeerde en christelijke scholen. Is die identiteit dezelfde? O.i. kan elke kerkenraad die vraag wel zelf beantwoorden. Wij volstaan in C12.3 met het gebruiken van deze twee aanduidingen, omdat daarmee de breedte is aangegeven van onderwijsinstellingen waarmee het onderhouden van een relatie het meest zinnig en vruchtbaar is. In de herziene formulering komt dit nog wat beter uit.

[WO-1: C13 vorming en toerusting

- C13.1 De gemeenteleden zetten zich persoonlijk en gezamenlijk in om te groeien in kennis van God en inzicht in de Schriften.
- C13.2 De kerkenraad scheidt voorzieningen waardoor de gemeenteleden permanente toerusting kunnen ontvangen voor het leven met de Here en de dienst in zijn koninkrijk.
- C13.3 Bijzondere aandacht wordt in de toerusting gegeven aan denkwijzen en invloeden die de zuiverheid van denken en de heiligheid van de levenswandel aantasten.]

[WO-2: C13 geloofsleven en toerusting

- C13.1 De gemeenteleden geven inhoud aan hun geloofsleven door dagelijkse omgang met God in Bijbellesing en gebed en ook door lied en gesprek.
- C13.2 De ambtsdragers rusten de gemeente toe in prediking, catechese, pastoraat en diaconaat. Zij geven ook aandacht aan denkwijzen en invloeden die met de zuivere leer in strijd zijn of die schade doen aan een heilig leven.]

C13 geloofsleven en toerusting

- C13.1 De gemeenteleden geven inhoud aan hun geloofsleven *in* dagelijkse omgang met God in bijbellesing en gebed en ook door lied en gesprek.
- C13.4 *Zij zetten zich ook gezamenlijk in om te groeien in kennis van God en inzicht in de Schriften.*
- C13.2 De ambtsdragers rusten de gemeente toe *in de weg van* prediking, catechese, pastoraat en diaconaat. Zij *bestrijden* denkwijzen en invloeden die met de zuivere leer in *tegenspraak* zijn of die schade doen aan een heilig leven.

Toelichting C13

1. Enkele kerkenraden zijn niet overtuigd door de argumenten die bij WO-1 en WO-2 zijn genoemd voor het opnemen van C13.1 in de KO. Opvallend is dat ze allemaal wel onderstrepen dat wat hier staat de plicht van alle kerkleden is. Ze verwijzen daarvoor naar de Schrift en naar de belijdenis. Maar ze menen dat de persoonlijke omgang met God en de huiselijke eredienst niet via een kerkorde-artikel aan te sturen zijn. Deputaten blijven bij hun aanpak, waarbij in de kerkorde op een aantal punten ook verplichtingen van kerkleden kunnen worden vastgelegd. De bepaling van C13.1 moet dan in een groter verband worden geplaatst, nl. dat van de basiselementen van kerk zijn die in hoofdstuk C een plaats hebben en waarin de gemeenteleden zelf optreden: het samenkomen in kerkdiensten, het vragen van de doop voor de kinderen, het vieren van het avondmaal, het binnenkomen in en het vertrekken uit een plaatselijke kerk, het aangaan van een christelijk huwelijk, het christelijk opvoeden van kinderen. Dat zijn allemaal elementen met rechten en plichten waarover de kerkorde vanouds al iets zegt. En die vinden allemaal ook hun vertrekpunt in het hart en in het huis van ieder kerklid persoonlijk. C13.1 sluit daar bij aan door dat persoonlijk gebied en die vooronderstelling van al het andere ook te benoemen: de eigen omgang met God in eigen huis.
2. In enkele reacties wordt gevraagd om C13.1 uit WO-1 weer op te nemen in gewijzigde vorm: 'Zij zetten zich gezamenlijk in om te groeien in kennis van God en inzicht in de Schriften.' Daarmee wordt aangeduid dat de leden van de gemeente er niet alleen voor staan in hun omgang met God, maar dat ook de onderlinge geloofsopbouw een belangrijk element van gemeente zijn is. Wij nemen dit over in C13.4. Het woordje 'ook' wordt daarbij ingevoegd om te accentueren dat het om het gezamenlijke naast het persoonlijke gaat.
3. In verschillende reacties is het 'aandacht geven aan' uit C13.2 bekritiseerd als een te zwakke verwoording van de taak van de ambtsdragers m.b.t. dwaalleer. Wij stemmen dat toe en wijzigen dit in 'bestrijden'.
4. De uitdrukking 'toerusten in ...' (C13.2) is niet eenduidig. Ze kan worden opgevat als de terreinen waarop men toerusting ontvangt. Daarom wijzigen we de tekst in 'toerusten in de weg van ...'
5. In sommige reacties wordt aangegeven dat C13.2 gemist kan worden, omdat het al in de taakomschrijving van de ambtsdragers in hoofdstuk B voorkomt. Zo nodig ziet men daar dan liever toevoeging van de term toerusting. Wij gaan daar niet in mee. C13.2 is het doortrekken van de lijn van art. 55 KO1978. De toerustende en waarschuwende taak van de ambtsdragers is het waard om apart vermeld te worden vanuit de invalshoek van het leven in de gemeente.
6. In C13.2 vervangen we het woord 'strijd' door 'tegenspraak', omdat het woord 'strijd' al in 'bestrijden' is verwerkt.
7. Deputaten L&K stellen voor om C13.2 uit te breiden met een extra zin tussen de eerste en de tweede, als volgt: 'Zij dragen er zorg voor dat de gemeente structureel onderwijs krijgt in het geheel van de christelijke leer en de praktijk van het christelijk leven.' Dit voorstel komt voort uit de gedachte dat in C3 de bepaling over de catechismusprediking zou kunnen vervallen en dat het structureel onderwijs in de leer het beste hier in C13 op z'n plek zou zijn. We hebben dit voorstel bij C3 niet opgevolgd en doen dat dus bij C13 ook niet. Zie MvT bij C3 punt 6 en 8.

[WO-1: C14 onderlinge gemeenschap

- C14.1 De gemeenteleden zien als leden van het lichaam van Christus in liefde en betrokkenheid naar elkaar om en bevorderen elkaars heil en welzijn in woord en daad.
- C14.2 De kerkenraad stimuleert de vele diensten en gaven die in de gemeente van Christus beschikbaar zijn tot groei van het geloof en tot onderlinge opbouw.
- C14.3 De kerkenraad treft voorzieningen voor bijzondere situaties, zoals die van varenden, militairen, asielzoekers, mensen met een bijzondere handicap en leden die voor een beperkte tijd in het buitenland verblijven.]

[WO-2: C14 onderlinge gemeenschap, pastoraat en diaconaat

- C14.1 De gemeenteleden zien als leden van het lichaam van Christus in liefde en betrokkenheid naar elkaar om en dienen elkaars heil en welzijn in woord en daad.
- C14.5 De ambtsdragers en gemeenteleden dragen ieder voor hun deel bij aan de pastorale en diaconale zorg in de gemeente.
- C14.3 De kerkenraad treft voorzieningen voor bijzondere situaties, zoals die van varenden, militairen, asielzoekers, mensen met een bijzondere beperking en leden die voor enige tijd in het buitenland verblijven.
- C14.4 De kerk is met Woord en gebed rond het sterven van een gemeentelid aanwezig.]

C14 onderlinge gemeenschap, pastoraat en diaconaat

- C14.1 De gemeenteleden zien als leden van het lichaam van Christus **in liefde** naar elkaar om en dienen elkaars heil en welzijn in woord en daad.
- C14.5 De ambtsdragers en gemeenteleden dragen ieder voor hun deel bij aan de pastorale en diaconale zorg in de gemeente.
- C14.3 **De kerken treffen** voorzieningen voor **pastoraat in** bijzondere situaties, zoals voor mensen met een bijzondere beperking en leden die voor enige tijd in het buitenland verblijven.
- C14.4 De kerk is met Woord en gebed rond **de begrafenis** van een gemeentelid aanwezig.

Toelichting C14

1. Door een kerk wordt voorgesteld om C14 geheel te laten vervallen met verwijzing naar wat al in de geloofsbelijdenis en in de catechismus te vinden is. In lijn met eerdere argumentatie gaan we daar niet in mee. Hetzelfde geldt van de opinie dat C14.3 al in de taakstelling van ambtsdragers in hoofdstuk B is begrepen.
2. In C14.1 laten we de woorden "en betrokkenheid" vervallen. Dit element is al in het begrip 'liefde' begrepen en wordt met 'omzien' en 'dienen' voldoende geconcretiseerd.
3. In C14.3 is op twee punten een verbetering aangebracht. Bij 'voorzieningen' is aangegeven dat het om het pastoraat gaat. Verder bleek het te smal om alleen de kerkenraad verantwoordelijk te stellen voor zulke voorzieningen, maar is het te zien als een actie van alle kerken, die ze zowel in eigen gemeente als in gezamenlijkheid kunnen realiseren.
4. In C14.3 wordt nu volstaan met twee voorbeelden. Een uitgebreide opsomming van allerlei situaties past niet goed in een kerkorde.

5. Bij C14.4 blijven enkele kerkenraden kritisch. Zij menen dat C14.4 niet voldoende de weg naar het houden van rouwdiensten afsluit en dat deputaten daarmee eigenlijk toch de lijn van WO-1 op dit punt vasthouden.
6. Beginpunt is voor ons het bestaande art. 71 KO1978. Wij willen dat artikel niet in de WO overnemen vanwege (1) de negatieve formulering, en (2) het feit dat er in de GKv nauwelijks ergens de neiging bestaat om zulke diensten te houden, maar juist sterk de nadruk wordt gelegd op het familiekarakter van de bijeenkomsten. Vervolgens hebben deputaten gezocht naar een positieve formulering en die menen ze gevonden te hebben in C14.4 van WO-2.
7. In de reacties komen diverse minimaliserende stellingen voor m.b.t. de geschiedenis van het christelijk begraven en de rol van de kerk rond de dood van kerkleden. Deze MvT is niet de plek om daar breed op in te gaan. We verwijzen hier naar de rooms-katholieke praktijk van de kerkelijke begrafenis en de hoofdstukken in reformatorische dienstboeken vanaf de 16^e eeuw die (alternatief biedend voor de RK praktijk) een handreiking bieden voor het optreden van een predikant bij een begrafenis. Verder herinneren we er aan dat een begrafenis onder ons (al eeuwen en ook elders in de wereld) bijna nooit iets anders is dan een op een bijzondere kerkdienst lijkende samenkomst, waarin aan de wijkpredikant (door de familie) de leiding is toevertrouwd. Ook is bekend dat men hier in de CGK heel anders tegen aan kijkt en mee om gaat.
8. We handhaven de strekking van C14.4. Het is o.i. niet goed om alle belangrijke taken en handelingen van de ambtsdragers in de kerkorde te noemen en de samenkomst bij een begrafenis dan niet te noemen. In plaats van 'het sterven' spreken we over 'begrafenis'. Daarmee wordt beter duidelijk dat het hier niet om het hele pastoraat bij ernstige ziekte en sterven gaat, maar om de presentie van de kerk bij de begrafenis.

[WO-1: C15 de missionaire roeping

- C15.1 De kerk is overeenkomstig haar roeping in de wereld present met de boodschap van het heil in Christus als een evangelie dat bestemd is voor mensen uit alle volken en culturen.
- C15.2 De gemeenteleden en de ambtsdragers zoeken met de verkondiging van het evangelie in woord en daad allen die van God vervreemd zijn, een andere religie aanhangen of tot geen religie of kerk behoren.
- C15.3 De evangelieverkondiging is er op gericht de naaste te brengen tot een leven met God en in de gemeenschap van de kerk.
- C15.4 Wie van buiten de gemeente komend naar het evangelie willen horen, worden gastvrij in haar midden ontvangen.
- C15.5 De kerkenraad en de werkers in de kerk houden zich bij het missionaire werk aan de kerkorde en de kerkelijke regelingen en besluiten.
- C15.6 Waar kerken de gelegenheid krijgen om elders in de wereld mee te werken aan de verkondiging van het evangelie, gebeurt dat zo veel mogelijk in samenwerking met in de regio reeds aanwezige kerken. De inrichting van het werk en de positie van de werkers worden voor de Nederlandse zijde daarvan geregeld in de generale regelingen.]

[WO-2: C15 de missionaire roeping

- C15.2 De kerken zoeken in woord en daad met het evangelie van Christus allen die God niet kennen of van hem vervreemd zijn.
- C15.3 De evangelieverkondiging is er op gericht de medemens te brengen tot een leven met God in de gemeenschap van de kerk.

C15.6 Waar kerken de gelegenheid krijgen om elders in de wereld mee te werken aan de verkondiging van het evangelie, gebeurt dat zo veel mogelijk in samenwerking met in de regio reeds aanwezige kerken. De inrichting van het werk en de positie van de werkers worden voor de Nederlandse zijde daarvan geregeld in de generale regelingen.]

C15 de missionaire roeping

C15.2 De kerken zoeken in woord en daad met het evangelie van Christus **hen** die God niet kennen of van hem vervreemd zijn.

C15.3 De evangelieverkondiging is er op gericht de medemens te brengen tot een leven met God in de gemeenschap van de kerk.

C15.6 Waar kerken de gelegenheid krijgen om elders in de wereld mee te werken aan de verkondiging van het evangelie, gebeurt dat zo veel mogelijk in samenwerking met in de regio reeds aanwezige kerken. De inrichting van het werk en de positie van de werkers worden voor de Nederlandse zijde daarvan geregeld in de generale regelingen.

Toelichting C15

1. Over C15.2 is opgemerkt dat het hier lijkt alsof de kerken de taak hebben om de hele wereld te bekeren. Wij komen aan deze kritiek tegemoet door het woord 'allen' te vervangen door 'hen'. Dat is inderdaad bescheidener. Intussen is onze verwoording niet nieuw, maar sluit ze aan bij uitspraken van de GS Kampen 1975 over evangelisatie. Bij 'hen' gaat het dan uiteraard over degenen die zich binnen het bereik en de invloedssfeer van een kerk bevinden.
2. Een kerkenraad ziet het liefst de aanduiding 'gemeenteleden en ambtsdragers' uit WO-1 als actoren weer terug in C15.2. Wij blijven evenwel de voorkeur geven aan de meer omvattende term 'kerken', omdat (a) daaronder zowel ambtsdragers als gemeenteleden vallen als diverse geledingen (commissies, projecten, landelijke organen) die aan de kerkelijke roeping tot evangelisatie gestalte geven; (b) geaccentueerd wordt dat het niet om individuele actie alleen gaat, maar dat de kerk ook als ambtelijk georganiseerde en in kerkverband samenlevende kerk hier een roeping heeft. In dat laatste komt tevens mee dat de kerkenraad over het evangeliseren ook een toezienende taak heeft (laatste zin van art. 26 KO1978).
3. Een mogelijk hier en daar aanwezig wetticistisch opjagen van de gemeente om missionair te zijn kan niet als verwijt tegen C15.2 worden gehanteerd. Nergens zien we een aanknopingspunt daarvoor in de tekst.
4. Van verschillende kanten is opnieuw gevraagd om nadrukkelijk een binding aan de gereformeerde leer op te nemen, zoals die in art. 26 KO1978 ook voorkwam. Nu hebben deputaten op zich inhoudelijk geen bezwaar om in C15.3 te formuleren 'de medemens te brengen tot het belijden van het geloof naar de gereformeerde leer en tot een leven met God in de gemeenschap van de kerk'. Dat we daar niet voor kiezen heeft te maken om beknopt te formuleren. Volgens art. C7 is voor de toelating tot het avondmaal en de gemeenschap van de kerk het belijden van het geloof naar de gereformeerde leer al voorgeschreven. In C15 behoeft dat o.i. niet opnieuw te gebeuren. Hier kiezen we voor de twee belangrijke lijnen van leven met God en leven in de kerk.
5. Nog op een andere wijze is naar binding aan de gereformeerde leer gevraagd, nl. in verband met zgn. interkerkelijke evangelisatie. Wij gaan er van uit dat er door de gereformeerde kerken niet anders dan in een gereformeerde overtuiging en geest geëvangeliiseerd wordt. Of en op welke wijze dit in een plaatselijke situatie is te verbinden met een vorm van zgn. interkerkelijke evangelisatie, is ter

beoordeling aan de kerkenraad. Het is o.i. niet mogelijk hierover kerkordelijk een bepaling te creëren die iets bruikbaar toevoegt aan de waarborgen voor gereformeerd kerk zijn die al in Werkorde-3 geformuleerd zijn.

6. In WO-2 hebben we C15.5 geschrapt waarin kerkenraden en missionaire werkers expliciet aan de kerkorde werden gebonden. Er is door een kerk gevraagd om die bepaling weer op te nemen. Wij doen dat niet. Ook hier geldt dat we er geen enkel inhoudelijk bezwaar tegen hebben. Wat er stond is niet anders dan wat in de kerken behoort te gelden. Maar er is onvoldoende reden om het bij de missionaire taak apart te vermelden en niet bij bv. pastoraat of diaconaat of toerusting.

MEMORIE VAN TOELICHTING 3 WERKORDE 3 – hoofdstuk D

D. de kerkelijke tucht

[WO-1: D1 karakter en reikwijdte

- D1.1 In de kerken is aan de verkondiging van het Woord van God en de bediening van de sacramenten de kerkelijke tucht verbonden.
- D1.2 Zij is gericht op de eer van God, het behoud van de zondaar en de heiligheid van de gemeente.
- D1.3 De tuchttoefening draagt als kerkelijke discipline een geestelijk karakter.
- D1.4 De kerkelijke tucht gaat over ergerlijke zonden in leer en leven van ieder die tot de gemeente behoort.]

[WO-2: D1 karakter en reikwijdte

- D1.1 In de kerken is aan de verkondiging van het Woord van God en de bediening van de sacramenten de kerkelijke tucht verbonden.
- D1.2 Zij is gericht op de eer van God, het behoud van de zondaar en de heiligheid van de gemeente.
- D1.3 De tuchttoefening draagt als kerkelijke discipline een geestelijk karakter.
- D1.4 De kerkelijke tucht gaat over ergerlijke zonden in leer en leven van ieder die tot de gemeente behoort.]

D1 karakter en reikwijdte van de tucht

- D1.1 **Aan** de verkondiging van het Woord van God en de bediening van de sacramenten is de kerkelijke tucht verbonden.
- D1.2 Zij is gericht op de eer van God, het behoud van de zondaar en de heiligheid van de gemeente.
- D1.3 De tuchttoefening draagt als kerkelijke discipline een geestelijk karakter.
- D1.4 **De kerkelijke tucht gaat over ernstige zonden in leer en leven, die aanstoot geven in de gemeente.**

Toelichting D1

1. De kerkelijke tucht gaat over de zonden van de gemeenteleden. Desalniettemin laten wij in D1.1 alsnog de beginwoorden "In de kerken" achterwege. Dit maakt de bepaling nodeloos zwaar en is overdone. Immers, ten eerste is de gehele KO uit haar aard gericht op het leven in de gemeente en het samenleven van de kerken. Dit staat al expliciet in A3.1. Ten tweede sluit de tucht volgens D1.1 nu juist aan bij de Woordverkondiging en bediening van de sacramenten, die beide plaats vinden in de kerk. Ten derde is de tuchttoefening een *kerkelijke* discipline volgens D1.3. En last but not least gaat het hier om *kerkelijke* tucht. Daarmee is het bereik van de tucht helder afgebakend en kan daarover geen misverstand bestaan.
2. De kerkelijke tucht gaat echter niet over *alle* zonden van de gemeenteleden. Zij strekt zich uit tot die zonden die ... en dan volgen de kenmerken die her en der in hoofdstuk D worden beschreven. Zie met name D1.4, D5.1, D6.1 en D8.1. We hebben gezocht naar een samenvattende term voor dit complex. In WO-1 en WO-2 gebruikten we het oude begrip "ergerlijk". We gaven het in WO-2 al graag voor beter. Een zuiver equivalent hebben we niet gevonden. 'Ergerlijk' leidt in het actuele spraakgebruik tot de verkeerde primaire connotatie van 'irritant', 'ergerniswekkend'. Die gevoelswaarde is er bij 'ergerlijke zonden' ook wel, maar niet op de eerste plaats. 'Ergerlijk' wordt hier, ook blijkens de diverse reacties, nog

het best benaderd door een combinatie van de woorden 'ernstig' en 'aanstootgevend'. 'Aanstoot' is ook de term van art. 72 en 73 KO1978. Vandaar dat we D1.4 aanpassen. Wat ons dan niet echt is gelukt, is het verwoorden van de schending van Gods eer. Maar misschien moeten we dat opgesloten zien in het woord 'zonden' en vragen we teveel van de tekst. Het alternatief zou zijn dat we D1.4 geheel laten vervallen.

3. Een aantal reacties dringt bij verschillende artikelen over de tucht aan op toevoeging van (meer) woorden in de sfeer van pastorale barmhartigheid. De grondgedachte dat tuchttoefening altijd een pastoraal karakter draagt, kan uiteraard rekenen op onze instemming. Tegelijk menen we dat het effect van expliciete toevoegingen aan de tekst averechts zal zijn: het beeld wordt erdoor versterkt dat kerkelijke tucht in zich zelf eigenlijk een liefdeloos gebeuren zou zijn en een pastorale omlijsting nodig heeft. Daartegenover stellen wij dat de kerkelijke tucht in zichzelf het evangelie van Christus moet weerspiegelen. Wij kiezen daarom niet voor harde, maar wel voor heldere formuleringen.
4. Het element van verzoening met God en met de naaste wordt niet expliciet genoemd in D1.2. Het ligt o.i. besloten in wat wel wordt genoemd: de eer van God en de heiligheid van de gemeente. Het past niet expliciet in de trits van D1.2. In de artikelen D5.3, D7.3 en D8.4 komt het echter telkens uitdrukkelijk terug. Zie ook de toelichting bij D5.
5. Gevraagd wordt naar de zin van D1.3 naast D1.2. De spits van D1.3 ligt in het *geestelijk* karakter. Zie de MvT bij WO-1, waar dit is uitgewerkt. Geestelijk staat hier bijvoorbeeld tegenover strafrechtelijk. Geestelijk is gericht op verzoening en niet op vergelding. Geestelijk impliceert ook het pastorale aspect, waarvan hierboven sub 3 sprake is.

[WO-1: D2 onderling vermaan

- D2.1 De leden van de gemeente zijn van Godswege verplicht elkaar te steunen in de strijd tegen de zonde. Zij vermanen elkaar liefdevol naar de regel die Christus in Matteüs 18 heeft gegeven.
- D2.2 Wanneer het onderling vermaan tot bekering en verzoening leidt, wordt geen mededeling aan de kerkenraad gedaan.
- D2.3 Leidt het vermaan niet tot bekering, dan wordt de kerkenraad ingelicht.]

[WO-2: D2 onderling vermaan

- D2.1 De leden van de gemeente zijn van Godswege verplicht elkaar te steunen in de strijd tegen de zonde. Zij vermanen elkaar liefdevol naar de regel die Christus in Matteüs 18 heeft gegeven.
- D2.2 Wanneer het onderling vermaan tot bekering en verzoening leidt, wordt geen mededeling aan de kerkenraad gedaan.
- D2.3 Leidt het vermaan niet tot bekering, dan wordt de kerkenraad ingelicht.]

D2 onderling vermaan

- D2.1 De leden van de gemeente zijn van Godswege verplicht elkaar te steunen in de strijd tegen de zonde. Zij vermanen elkaar liefdevol naar de regel die Christus in Matteüs 18 heeft gegeven.
- D2.2 Wanneer het onderling vermaan tot bekering en verzoening leidt, wordt geen mededeling aan de kerkenraad gedaan.
- D2.3 Leidt het vermaan niet tot bekering, dan wordt de kerkenraad ingelicht.

Toelichting D2

1. Veel reacties gaan in op het ontbreken in de Werkorde van het expliciete onderscheid tussen 'heimelijke en openbare zonden' uit art. 73 en 74 KO1978. Men heeft hier moeite mee en er wordt gevraagd om meer toelichting.
2. Ons inziens wordt de problematiek groter gemaakt dan ze in werkelijkheid is. Samengevat kun je zeggen dat er in de Werkorde het volgende gebeurt:
 - a. de regel van Matteüs 18 is niet langer beperkt tot situaties die tot dusver als 'heimelijke zonden' worden aangemerkt (D2.1);
 - b. de begrippen 'openbaar-heimelijk' worden niet meer zo strikt doorgevoerd als de KO1978 doet;
 - c. er zijn (nog steeds) situaties waarin na onderling vermaan geen mededeling aan de kerkenraad wordt gedaan (D2.2) en situaties waarin dat wel gebeurt (D2.3);
 - d. er zijn (nog steeds) situaties waarin de kerkenraad 'ambtshalve' optreedt (D5.1).
3. Ons uitgangspunt is dat Matteüs 18 het schema openbaar-heimelijk, zoals wij dat gewend zijn te hanteren, niet kent. Matteüs 18: 15 luidde in de Statenvertaling: *"Maar indien uw broeder tegen u gezondigd heeft (...)"*. In de NBG-51 vertaling vielen de woorden "tegen u" weg: *"Indien uw broeder zondigt (...)"*. Daardoor leek het een wat algemener strekking te hebben. De NBV is op dit punt weer teruggekeerd naar het "tegen u": *"Als een van je broeders of zusters tegen je zondigt, (...)"*. J. Kamphuis wees er al op dat het element 'tegen u' of 'ten nadele van u' er echt bij hoort. Matteüs 18 gaat dus niet rechtstreeks over alle gevallen van 'heimelijke' zonden. Kamphuis: *"Christus stelt niet in abstracto gemeenschapsregels vast. Hij maakt ook geen theoretisch onderscheid tussen 'openbare' en 'geheime' zonden. Hij stelt niet onder die beide rubrieken twee lijsten van zonden op. Hij spreekt concreet en praktisch aan."* (J. Kamphuis, *Om de heiligheid van de gemeente*, p. 41-46).
4. Vanuit het concrete geval in Matteüs 18 is er in de DKO een kerkordelijke verbreding toegepast naar alle gevallen van geheime zonden. Wij stellen dat het onderling vermaan ook bij openbare zonden niet is uitgesloten. Ook bij openbare zonde ben je immers in de gemeente aanspreekbaar voor elkaar en kan het onderling vermaan een plaats hebben. De suggestie die van art. 73 KO1978 uitgaat, dat de regel van Matteüs 18 alleen geldt bij geheime zonden, willen we daarom wegnemen.
5. De moeite blijkt in de reacties vooral daarin gelegen dat de regel nu in gedachten wordt omgedraaid en dat wordt geconcludeerd dat bij openbare zonden de kerkenraad niets meer 'mag' doen, zolang Matteüs 18 nog niet is toegepast. Dat is natuurlijk niet de bedoeling en staat ook niet in de Werkorde. D5.1 zegt dat de kerkenraad overgaat tot ambtelijk vermaan wanneer sprake is van een zonde van ernstige aard waarvan iemand zich niet bekeert. Dat betreft geen geheime zonde, want die is de kerkenraad niet bekend. Dat betreft ipso facto een openbare zonde of een openbaar geworden zonde. In dat geval is er reden voor ambtelijk vermaan.
6. De voorstelling dat de Werkorde het onderscheid openbaar-heimelijk volledig afschaft, is dus niet juist. Dat vermogen deputaten ook niet. Enerzijds gaat D2.2 er van uit dat er zonden zijn die niet aan de kerkenraad worden meegedeeld. Dat impliceert dat er nog steeds 'heimelijke' zonden bestaan, d.w.z. niet publieke zonden, waarvan de kerkenraad geen weet heeft. Anderzijds gaan D2.3 en D5.1 er vanuit dat er bekend gemaakte en/of bekend geworden zonden zijn, die aanleiding zijn voor ambtelijk vermaan door de kerkenraad.

7. De enkele verwijzing in sommige reacties naar 1 Timoteüs 5: 20 als bewijsplaats voor de 'aanpak' van publieke zonden, leidt niet tot een andere conclusie. Ook hier geldt dat eerst zorgvuldige exegetische mag worden verlangd. 1 Timoteüs 5: 17 e.v. gaat over de oudsten: oudsten die goede leiding geven (vs. 17), oudsten tegen wie een aanklacht wordt ingediend (vs. 19). De vraag is of vs. 20: "*Wie gezondigd hebben moet je in aanwezigheid van alle anderen terecht wijzen, zodat ook zij gewaarschuwd zijn.*" terugslaat op de oudsten tegen wie volgens vs. 19 een aanklacht is ingediend of dat dit een bredere strekking heeft. De vraag is ook wie "alle anderen" zijn: de mede-oudsten, de gemeente? Wij lezen hierover niets in de reacties die zich op deze tekst beroepen. Afgezien van de exegetische die hier gevolgd zou moeten worden, staat dit Schriftberoep niet tegenover onze beleidslijn en is dus niet valide als 'contra-argument'.
8. Ook de verwijzing in de MvT bij WO-2 naar antwoord 85 HC blijft wat ons betreft staan. Men moge aantonen dat Ursinus blijkens diens *Schatboek* het onderscheid openbaar-heimelijk hanteerde, antwoord 85 HC spreekt daar eenvoudig niet van. En het schema openbaar-heimelijk is daar ook niet zomaar inpasbaar.

[WO-1: D3 middelen van kerkelijke tucht

- D3.1 De kerkenraad gebruikt als middelen van kerkelijke tucht:
1. het ambtelijk vermaan;
 2. de ontzegging van de toegang tot het avondmaal;
 3. de inschakeling van voorbede en vermaan door de gemeente.
- D3.2 Als laatste redmiddel kan de kerkenraad overgaan tot buitensluiting uit de gemeente.]

[WO-2: D3 middelen van kerkelijke tucht

- D3.1 De kerkenraad gebruikt als middelen van kerkelijke tucht:
1. het ambtelijk vermaan;
 2. de ontzegging van de toegang tot het avondmaal;
 3. de inschakeling van voorbede en vermaan door de gemeente.
- D3.2 Als laatste middel kan de kerkenraad overgaan tot buitensluiting uit de gemeente.]

D3 middelen van kerkelijke tucht

- D3.1 De kerkenraad gebruikt als middelen van kerkelijke tucht:
1. het ambtelijk vermaan;
 2. de ontzegging van de toegang tot het avondmaal;
 3. de inschakeling van voorbede en vermaan door de gemeente.
- D3.2 Als laatste middel kan de kerkenraad overgaan tot buitensluiting uit de gemeente.

Toelichting D3

1. Bij D3.2 wordt gevraagd waarom het woord 'redmiddel' uit WO-1 is versoerd tot 'middel' in WO-2. De reden is dat er in dit ultieme stadium meer motieven een rol spelen dan alleen de redding van de zondaar. Bij 'redmiddel' ligt de focus geheel bij de betrokkene. Echter is het even belangrijk dat de gemeente ter wille van haar behoud zich losmaakt van de besmetting, door de zondaar uit haar midden te verwijderen (vgl. 1 Korintiërs 5: 6-13). Wij beogen met 'middel' dus een evenwichtiger benadering naar beide kanten.
2. D3.2 is bewust een 'kan'-bepaling: het gaat hier niet om een dwingend voorschrift, maar om een mogelijkheid (potentialis). De kerkenraad heeft in concreto te beoordelen of hij dit middel moet inzetten.

[WO-1: D4 wijze van optreden

- D4.1 Voor maatregelen van tucht zijn zorgvuldig onderzoek en oordeelsvorming vereist. De betrokkene heeft daarbij de gelegenheid zich te verantwoorden.
- D4.2 De kerkenraad is verantwoordelijk voor zorgvuldige communicatie in het proces van tuchtoefening.]

[WO-2: D4 wijze van optreden

- D4.1 Voor maatregelen van tucht zijn zorgvuldig onderzoek en oordeelsvorming vereist. De betrokkene heeft daarbij de gelegenheid zich te verantwoorden.
- D4.2 De kerkenraad is verantwoordelijk voor zorgvuldige communicatie in het proces van tuchtoefening.]

D4 wijze van optreden

- D4.1 Voor maatregelen van tucht zijn zorgvuldig onderzoek en oordeelsvorming vereist. De betrokkene heeft daarbij de gelegenheid zich te verantwoorden.
- D4.2 De kerkenraad is verantwoordelijk voor zorgvuldige communicatie in het proces van tuchtoefening.

Toelichting D4

1. Bij de tweede zin van D4.1 wordt opgemerkt dat de kerkenraad de gelegenheid tot verantwoording dan wel moet geven. Dat is waar. De gekozen formulering maakt echter duidelijk dat zelfs wanneer de kerkenraad hierin nalatig is, het recht voor betrokkene blijft staan.
2. Bij D4.2 is gevraagd: communicatie naar wie? Wij houden de bepaling bewust algemeen en geven geen opsomming. Er zijn immers veel belanghebbenden: de betrokkene, de gemeente, andere partijen, familie, benadeelden en/of slachtoffers, wijkkring, en noem maar op. Wij geven ook geen tijdstippen. Het kan/zal in elke situatie weer anders zijn. We beperken ons tot het attentiesein: denk aan het aspect van de communicatie! Dit is een belangrijke verantwoordelijkheid van de kerkenraad, waarvan de invulling nogal eens te wensen overlaat.

[WO-1: D5 ambtelijk vermaan

- D5.1 De kerkenraad gaat over tot ambtelijk vermaan wanneer hij wordt ingelicht over een zonde waarin iemand ontoegankelijk is gebleken voor het onderling vermaan of over een zonde van ernstige aard waarvan iemand zich niet bekeert.
- D5.2 In het vermaan confronteren de ambtsdragers de zondaar met het Woord van God en trachten zij hem in regelmatig bezoek en gesprek liefdevol tot berouw en bekering te brengen.
- D5.3 Wanneer de zondaar tot bekering komt en er voldoende tekenen van berouw zijn, aanvaardt de kerkenraad zijn schuldbelijdenis. De kerkenraad beoordeelt of aan de gemeente mededeling van de verzoening moet worden gedaan.]

[WO-2: D5 ambtelijk vermaan

- D5.1 De kerkenraad gaat over tot ambtelijk vermaan wanneer er sprake is van een zonde van ernstige aard waarvan iemand zich niet bekeert.
- D5.2 In het vermaan confronteren de ambtsdragers de zondaar met het Woord van God en trachten zij hem in regelmatig bezoek en gesprek liefdevol tot berouw en bekering te brengen.
- D5.3 Wanneer de zondaar tot bekering komt en er voldoende tekenen van berouw zijn, aanvaardt de kerkenraad zijn schuldbelijdenis en vindt de verzoening met God en de naaste plaats. De kerkenraad beoordeelt of daarvan aan de gemeente mededeling moet worden gedaan.]

D5 vermaan over belijdende leden

- D5.1 De kerkenraad gaat over tot ambtelijk vermaan wanneer er sprake is van **een ernstige zonde** waarvan iemand zich niet bekeert.
- D5.2 In het vermaan confronteren de ambtsdragers de zondaar met het Woord van God en trachten zij hem in regelmatig bezoek en gesprek liefdevol tot berouw en bekering te brengen.
- D5.3 **Wanneer de zondaar zijn schuld belijdt, echte tekenen van berouw toont en zich metterdaad bekeert, aanvaardt de kerkenraad daarin zijn verzoening met God en de gemeente. De kerkenraad oordeelt over de mededeling daarvan aan de gemeente.**

Toelichting D5

1. Voor het onderscheid 'openbare-heimelijke zonden' verwijzen we naar de toelichting bij D2.
2. Bij D5.1 wordt de vraag gesteld wanneer sprake is van een ernstige zonde. Dat is uiteraard niet in een KO te definiëren. Verschillende factoren kunnen hierbij een rol spelen: het daadwerkelijk gebeuren, de impact ervan op anderen, de bekendheid van de zondaar of van zijn daad, de voorgeschiedenis/context, de mate van opzet, de betrokkenheid van anderen, etc. De kerkenraad heeft hierin zijn eigen afweging te maken.
3. Zie voor de terminologie "ernstige zonde" ook de toelichting bij D1 sub 2. Wij spreken nu in D1.4, D5.1, D6.1 en D8.1 telkens van "ernstige zonde". In diverse reacties wordt op een consequente formulering ook aangedrongen.
4. Art. 71 en 74 DKO kenden de term 'verzoening' (reconciliatio). In de KO1978 is deze term komen te vervallen. In WO-1 hebben we de term weer ingevoerd in de tekst. Dat riep echter vragen op. Daarom is in WO-2 aan het element 'verzoening' meer inhoud gegeven. De formulering van D5.3 in WO-2 kan echter de indruk wekken alsof de aanvaarding van de schuldbelijdenis door de kerkenraad conditioneel is voor de verzoening met God. Zo was het in art. 74 DKO ook gesteld: "(...) zal de verzoening (wanneer men zekere tekenen der boetvaardigheid ziet) openbaar geschieden door het oordeel des Kerkenraads". Hier is het de kerkenraad die de verzoening voltrekt. Zo zijn wij echter niet meer gewend over verzoening te spreken. Enkele commentaren leggen dan ook terecht op dit punt de vinger bij de formulering van D5.3 in WO-2, waarin deze oude zegswijze nog enigszins doorklinkt. Om dit te ondervangen hebben wij de tekst van D5.3 aangepast. D7.3 en D8.4 sluiten hierbij aan.
5. Wanneer is er sprake van "voldoende tekenen van berouw"? Een kerkenraad geeft in een reactie aan dat hier drie criteria een rol spelen. Wij geven deze graag door:
 - a. er is sprake van oprecht hartelijk berouw bij de zondaar (contritio cordis);
 - b. de zonde wordt beleden met de mond, dus een duidelijke schuldbekentenis (confessio oris);
 - c. de zondaar toont metterdaad dat hij zich bekeert van zijn zonden (satisfactio operis).
 Deze criteria komen tot uitdrukking in D5.3.
6. Wij kiezen voor verzoening met God en de *gemeente*. Het is immers ook de gemeente aan wie aanstoot is gegeven en het is de gemeente die de bekeerde broeder of zuster weer in haar armen sluit.

7. Wij hebben het opschrift van D5 gewijzigd in "vermaan over belijdende leden" in correlatie met het opschrift van D7 over het "vermaan over doopleden". In de uitdrukking 'vermaan van belijdende leden' is het woord 'van' voor meerderlei uitleg vatbaar en kan het ook de verkeerde strekking hebben van 'vermaan afkomstig van belijdende leden'. Dit wordt met het woord 'over' uitgesloten.

[WO-1: D6 ontzegging en afhouding van het avondmaal

- D6.1 Wanneer iemand het vermaan van de ambtsdragers verwerpt of zich schuldig maakt aan een ernstige zonde die de gemeente dreigt te besmetten, ontzegt de kerkenraad hem de toegang tot het avondmaal van de Here zolang er geen bekering volgt.
- D6.2 De ontzegging van het avondmaal brengt de opschorting met zich mee van het recht om een kind te laten dopen, huwelijksbevestiging te ontvangen en aan de verkiezing van ambtsdragers deel te nemen.
- D6.3 De kerkenraad kan iemand in een bijzonder geval van het avondmaal afhouden, wanneer er een sterk vermoeden van ernstige zonde bestaat, maar nog nader onderzoek moet plaatsvinden.]

[WO-2: D6 ontzegging en afhouding van het avondmaal

- D6.1 Wanneer iemand het vermaan van de ambtsdragers verwerpt of zich schuldig maakt aan een ernstige zonde die de gemeente dreigt te besmetten, ontzegt de kerkenraad hem de toegang tot het avondmaal van de Heer zolang er geen bekering volgt.
- D6.2 Gedurende de ontzegging van het avondmaal heeft de betrokkene niet het recht om een kind te laten dopen, huwelijksbevestiging te ontvangen en aan de verkiezing van ambtsdragers deel te nemen.
- D6.3 In een ernstige situatie waarover een goed oordeel nog niet mogelijk is, kan de kerkenraad iemand van het avondmaal afhouden ter wille van de heiligheid van de gemeente.]

D6 ontzegging en afhouding van het avondmaal

- D6.1 Wanneer iemand het vermaan van de ambtsdragers verwerpt of zich schuldig maakt aan een ernstige zonde die de gemeente dreigt te besmetten, ontzegt de kerkenraad hem de toegang tot het **heilig avondmaal** zolang er geen bekering volgt.
- D6.2 **Wanneer iemand de toegang tot het avondmaal is ontzegd, heeft hij niet** het recht om een kind te laten dopen en huwelijksbevestiging te ontvangen. **Ook mag hij zijn stemrecht niet uitoefenen.**
- D6.3 In een ernstige situatie waarover een goed oordeel nog niet mogelijk is, kan de kerkenraad iemand van **de avondmaalsviering** afhouden ter wille van de heiligheid van de gemeente.

Toelichting D6

1. In overeenstemming met C6 spreken we in D6.1 van het heilig avondmaal. In het opschrift kan het woord 'heilig' achterwege blijven.
2. De correctie van de eerste zin in D6.2 is verder van taalkundige aard; de betekenis is gelijk gebleven.
3. Wij hebben de 'deelname aan de verkiezing van ambtsdragers' in D6.2 vervangen door het niet mogen uitoefenen van het stemrecht. Dit geeft beter de bedoeling weer.

4. In D6.3 wordt volgens enkele reacties de 'eenvoudige afhouding' te veel ingeperkt. Genoemd worden voorbeelden van iemand die een ernstige zonde belijdt, maar waarbij de toestand van de gemeente en/of twijfel aan zijn schuldbelijdenis deelname aan het avondmaal in de weg staat. Het gaat hier om grensgevallen. Je kunt zeggen dat er kennelijk nog geen goed oordeel mogelijk is; je kunt ook zeggen dat er nog geen verzoening is bereikt. De onderzoekssituatie van D6.3 heeft niet alleen betrekking op degene die wordt afgehouden, maar kan ook op de verdere omstandigheden slaan.
5. Er wordt gevraagd om met zoveel woorden te bepalen dat de afhouding van D6.3 hooguit een tijdelijke maatregel kan zijn, volgens sommigen maximaal één keer toe te passen. Dat laatste vindt vanuit de kerkelijke praktijk weinig bijval. Wij menen verder dat de situatietekening ("een goed oordeel nog niet mogelijk") voldoende aangeeft dat afhouding op deze grond slechts tijdelijk kan zijn.
5. In een reactie is voorgesteld om het onderscheid tussen de *ontzegging* van de toegang tot het avondmaal en de tijdelijke *afhouding* van de avondmaalsviering in D6.3 nog iets meer tot uitdrukking te brengen door in het laatste geval nadrukkelijk te spreken van de viering: niet de toegang tot het avondmaal als zodanig is ontzegd, maar de deelname aan deze concrete viering is niet mogelijk. Wij hebben dit aangepast, hoewel zonder toelichting waarschijnlijk niet iedereen deze nuance in de tekst zal onderkennen.

[WO-1: D7 vermaan en tucht over doopleden

- D7.1 Wanneer iemand als kind is gedoopt, maar als volwassene niet komt tot openbare belijdenis van geloof, blijven de gemeenteleden en de ambtsdragers hem daartoe vermanen en stimuleren.
- D7.2 Wanneer een volwassene dooplid zich in woord en daad afkerig toont van de dienst van God, roepen de ambtsdragers hem op tot bekering.
- D7.3 Wanneer er sprake is van berouw en bekering, vindt de verzoening plaats in de weg van openbare geloofsbelijdenis.]

[WO-2: D7 vermaan en tucht over doopleden

- D7.1 Wanneer iemand als kind is gedoopt, maar als volwassene niet komt tot openbare belijdenis van geloof, blijven de gemeenteleden en de ambtsdragers hem daartoe vermanen en stimuleren.
- D7.2 Wanneer een volwassene dooplid zich in woord en daad afkerig toont van de dienst van God, roepen de ambtsdragers hem op tot bekering.
- D7.3 Wanneer er sprake is van berouw en bekering, vindt de verzoening plaats in de weg van openbare geloofsbelijdenis.]

D7 vermaan over volwassen doopleden

- D7.1 Wanneer iemand als kind is gedoopt, maar als volwassene niet komt tot openbare belijdenis van geloof, blijven de gemeenteleden en de ambtsdragers hem daartoe *stimuleren en vermanen*.
- D7.2 Wanneer een volwassene dooplid zich in woord en daad afkerig toont van de dienst van God, roepen de ambtsdragers hem op tot bekering.
- D7.3 *Wanneer hij echte tekenen van berouw toont en zich metterdaad bekeert, aanvaardt de kerkenraad daarin zijn verzoening met God en de gemeente. De kerkenraad begeleidt hem op de weg naar openbare geloofsbelijdenis.*

Toelichting D7

1. Allereerst wordt in een reactie gewezen op een uitspraak van de GS Leeuwarden 1920 over volwassen doopleden en wordt gevraagd naar de positie van de Werkorde hierin. Bedoeld is art. 119 Acta GS Leeuwarden 1920, waarin letterlijk is besloten:

"dat er van tucht over doopleden "in correlatie met de tucht over belijdende leden" geen sprake kan zijn, wijl de doopleden, die ondanks de rijpheid huns levens niet tot belijdenis des geloofs komen, geen gewettigde positie in Christus' kerk hebben, en dus deze ongewettigde positie ook niet mag geregeld worden."

 Het mag duidelijk zijn dat wij deze laatste formuleringen nu niet meer zo zouden doen. Sterker nog: de GS Sneek 1939 gaf al uitgebreide richtlijnen voor de tucht over doopleden en maakte daarbij onderscheid tussen 'afkerigen' en 'nalatigen' (art. 336 Acta GS Sneek 1939). En sinds de GS Groningen-Z 1978 hebben wij zelfs art. 82 in de KO1978.
2. Een aantal reacties blijft benadrukken dat de positie van de doopleden om een eigen behandeling vraagt. Zij hebben deels, op twee punten, gelijk. Allereerst is het natuurlijk zo dat de ontzegging van het avondmaal bij doopleden niet aan de orde is. D6 is op hen niet van toepassing. Het tweede aspect betreft het eigensoortig karakter van het vermaan, gericht tot volwassen doopleden. Een belijdend lid kan aangesproken worden op zijn geloofsbelijdenis. Een volwassen dooplid dient juist gestimuleerd en vermaand te worden *tot* geloofsbelijdenis. In deze 'voorfase' is de inzet er op gericht: hoe kan een volwassen dooplid juist geholpen worden om te komen tot belijdenis van het geloof. Vandaar dan ook het verschil tussen D5 voor de belijdende leden en D7 voor de volwassen doopleden. Hier zit vanouds een kenmerkend verschil, dat ook de Werkorde volledig wil honoreren.
3. Maar daarna (de 'vervolgfase') valt niet in te zien dat de elementen van de tucht die voor belijdende leden en volwassen doopleden in gelijke zin gelden, niet ook gezamenlijk geregeld zouden kunnen worden, zoals gebeurt in D8 en D9. De publieke tuchtoefening na hardnekkige volharding in een ernstige zonde (D8) en de buitensluiting uit de gemeente wanneer de zondaar geen berouw toont en zich niet bekeert (D9), gelden voor beiden.
4. Wij hebben hierbij opnieuw gekeken naar het besluit van een andere GS Leeuwarden, nl. art. 66 Acta GS Leeuwarden 1990. De synode heeft toen een voorstel tot verruiming van de mogelijkheden van tucht over afkerige volwassen doopleden afgewezen. Het ging daarbij met name om een vervroegde *publieke* tuchtoefening via meer afkondigingen aan de gemeente. De gronden bij het besluit wijzen er op dat het onderscheid in positie tussen doop- en belijdende leden van belang blijft. De onderscheiden positie van belijdende leden en volwassen doopleden in de Werkorde harmonieert hiermee. Het onderscheid komt, als gezegd, tot uitdrukking in D5 respectievelijk D7; de samenloop vervolgens in D8 en D9.
5. Wij preciseren het opschrift van D7 en de formulering van D8.1 door expliciete vermelding dat het hier gaat om *volwassen* doopleden.
6. Wij verbeteren het opschrift van D7 ook in die zin dat dit artikel betrekking heeft op het vermaan (de hierboven genoemde 'voorfase'). De publieke tuchtoefening over volwassen doopleden ('vervolgfase') valt immers, als gezegd, met die van de belijdende leden onder D8 en D9.
7. Wij erkennen dat onze formuleringen van D7 minder abundant zijn dan de theologische omschrijvingen in art. 82 KO1978. Dat is echter tegelijk ook onze overweging bij genoemd artikel 82: het is een zeer breedvoerige bepaling die in dat opzicht enigszins uit de pas loopt met de rest van de KO en waarin zich

weerspiegelt dat deze bepaling in een latere tijd vanuit een andere dictie aan de KO is toegevoegd.

8. In D7.1 draaien we de volgorde van "vermanen en stimuleren" om.
9. Bij D7.2 wordt gevraagd of de formule "woord en daad" niet dient te worden vervangen door "leer en leven" als bedoeld in D1.4. Wij menen van niet. Juist bij een volwassen dooplid dat geen belijdenis van het geloof heeft afgelegd, is het beter om niet te spreken van de "leer".
10. D7.3 is naar analogie van D5.3 aangepast. Zie de toelichting bij D5.3 over de formulering van de verzoening met God en de gemeente. De openbare geloofsbelijdenis behoeft nog niet meteen een feit te zijn. Het is een proces waarin de kerkenraad mag en moet begeleiden.

[WO-1: D8 voorbede en vermaan door de gemeente

- D8.1 Wanneer een belijdend lid of dooplid ondanks het vermaan hardnekkig in zijn zonde blijft volharden, gaat de kerkenraad over tot publieke tuchtoefening door bekendmaking aan de gemeente. Hiervoor is de instemming van de classis vereist.
- D8.2 Bij deze mededeling worden de zondaar en zijn verharding aan de gemeente bekend gemaakt met de oproep om voor hem te bidden en hem aan te sporen tot bekering.
- D8.3 De kerkenraad kan zijn oproep aan de gemeente herhalen zo vaak als hij dit nodig en vruchtbaar oordeelt.
- D8.4 Wanneer de zondaar tot bekering komt, deelt de kerkenraad de verzoening in een kerkdienst op passende wijze aan de gemeente mee.]

[WO-2: D8 voorbede en vermaan door de gemeente

- D8.1 Wanneer een belijdend lid of dooplid ondanks het vermaan hardnekkig in zijn ernstige zonde blijft volharden, gaat de kerkenraad over tot publieke tuchtoefening door bekendmaking aan de gemeente. Daarvoor is de instemming van de classis vereist.
- D8.2 Bij deze mededeling worden de zondaar en zijn verharding aan de gemeente bekend gemaakt met de oproep om voor hem te bidden en hem aan te sporen tot bekering. De kerkenraad kan deze oproep herhalen.
- D8.4 Wanneer de zondaar tot bekering komt, deelt de kerkenraad de verzoening in een kerkdienst aan de gemeente mee.]

D8 voorbede en vermaan door de gemeente

- D8.1 Wanneer een belijdend lid of *volwassen* dooplid ondanks het vermaan *in zijn ernstige zonde blijft volharden*, gaat de kerkenraad over tot publieke tuchtoefening door bekendmaking aan de gemeente. *Het besluit van de kerkenraad behoeft vooraf de goedkeuring van de classis. Hierbij is artikel D4.1 van toepassing.*
- D8.2 Bij de mededeling *aan de gemeente* worden de zondaar en zijn verharding bekend gemaakt, met de oproep om voor hem te bidden en hem aan te sporen tot bekering. De kerkenraad kan deze oproep herhalen.
- D8.4 *Wanneer de zondaar zijn schuld belijdt, echte tekenen van berouw toont en zich metterdaad bekeert, aanvaardt de kerkenraad daarin zijn verzoening met God en de gemeente. De kerkenraad doet daarvan mededeling aan de gemeente.*

Toelichting D8

1. Uit enkele reacties blijkt enig misverstand ten aanzien van de reikwijdte van D8.1 met betrekking tot volwassen doopleden. Uit de formulering van D8.1 ("in zijn ernstige zonde blijft volharden") blijkt dat dit voor wat betreft de volwassen doopleden terugslaat op D7.2 en niet op D7.1, dus in de woorden van de GS Sneek 1939 op de 'afkerigen' en niet op de 'nalatigen'.
2. In D8.1 is nu sprake van het *volwassen* dooplid conform D7.
3. In D8.1 komt het woord "hardnekkig" te vervallen. Er is al sprake van "ernstige zonde" en "blijft volharden" en "ondanks het vermaan". In de combinatie van die drie elementen en ook in de betekenis van 'volharden' ligt duidelijk opgesloten dat het gaat om een duurzame onaanvaardbare situatie. 'Hardnekkig' is geen fijn woord en komt hier over als overdaad die schaadt.
4. In D8.1 is terminologisch "instemming" van de classis vervangen door "goedkeuring vooraf" van de classis, in lijn met de verdere Werkorde.
5. Wij stellen hierbij aan de orde welke inhoud en betekenis de goedkeuring van de classis hier toekomt. In het verleden was het usance dat de classis in hoge mate afging op de informatie van de kerkenraad, zonder zelfstandig onderzoek en ook zonder de mogelijkheid voor de betrokkene om zich te verantwoorden. In het licht van de vereiste zorgvuldigheid volgens D4.1 wordt dat nu aangescherpt in WO-3: ook de goedkeuring van de classis vereist een zorgvuldig onderzoek, waarbij aan de betrokkene gelegenheid wordt geboden tot verantwoording jegens de classis.
6. Deze aanpassing brengt ons bij een ander vraagpunt vanuit de kerken: kan de classis na de verlening van goedkeuring nog wel fungeren als beroepsinstantie? Het antwoord is: nee. In de nieuwe situatie dient daarom een eventueel beroep tegen maatregelen als genoemd in D8 en D9 te worden ingesteld bij de particuliere synode. Zie de beroepsgang bij F7.4.
7. De mogelijkheid van herhaling van de oproep in D8.2 leidt tot enkele vragen. Hoe vaak kan dit gebeuren? Moet er geen limiet worden gesteld? Schept dit geen onduidelijkheid? Wij wijzen er op (zie ook de MvT bij WO-2) dat het hier niet gaat om een opmaat naar de buitensluiting van D9, zoals het huidige art. 77 KO1978 vaak functioneert. In overeenstemming met de wens van de GS Zuidhorn 2002 (Acta art. 41, besluit 4a, grond 2) en de GS Amersfoort-C 2005 (Acta art. 57, besluit 4b) is de publieke bekendmaking van D8 nu veel meer een extra vorm van tucht náást de ontzegging van het avondmaal (D6). Dat brengt ook mee dat de naam van de betrokkene wordt genoemd, zodat de gemeente in staat is daadwerkelijk voor hem of haar voorbede te doen. Een vaste termijn is hiervoor niet van toepassing, net zomin als dat bij de ontzegging het geval is.
8. De formulering van D8.4 sluit aan bij D5.3 en D7.3. In diverse reacties is terecht om consistentie gevraagd. Zie de toelichting bij D5.3. Geldt bij D5.3 een afweging voor de kerkenraad of een mededeling aan de gemeente gewenst is, bij D8.4 is deze mededeling noodzaak vanwege de eerdere bekendmaking en oproep aan de gemeente.
9. Voor de term 'verzoening' verwijzen we ook naar de toelichting bij D5.3. Verzoening wil niet, zoals sommigen menen, suggereren dat er een conflict was tussen de zondaar en de kerkenraad of de gemeente. Natuurlijk, er was aanstoot. En die kan leiden tot het ontstaan van verwijdering en afstand. Maar verzoening heeft hier de veel diepere betekenis van het weer letterlijk 'in het reine' komen met God en de gemeente.

[WO-1: D9 buitensluiting

- D9.1 Wanneer een zondaar zich blijvend goddeloos en onbekeerlijk toont, gaat de kerkenraad over tot buitensluiting uit de gemeente.
- D9.2 Voor de buitensluiting zijn de goedkeuring van de classis en de instemming van de gemeente vereist.
- D9.3 Voor het vragen van de instemming van de gemeente en het voltrekken van de buitensluiting worden de door de synode vastgestelde formuleringen gebruikt.]

[WO-2: D9 buitensluiting

- D9.1 Wanneer een zondaar goddeloos en onbekeerlijk blijft, gaat de kerkenraad over tot buitensluiting uit de gemeente.
- D9.2 Voor de buitensluiting zijn de goedkeuring van de classis en de instemming van de gemeente vereist.
- D9.3 Voor de buitensluiting worden de door de synode vastgestelde formuleringen gebruikt.]

D9 buitensluiting

- D9.1 Wanneer een zondaar *geen berouw toont en zich niet bekeert*, gaat de kerkenraad over tot buitensluiting uit de gemeente.
- D9.2 *Het besluit van de kerkenraad heeft vooraf de goedkeuring van de classis en de instemming van de gemeente.*
- D9.3 Voor de buitensluiting worden *de vastgestelde formulieren* gebruikt.

Toelichting D9

- Er is kritiek op de terminologie "goddeloos en onbekeerlijk blijft" in D9.1. Wij stemmen die toe. Geen van beide typeringens combineert goed met het werkwoord 'blijft'. Bovendien zijn het beide gezindheden van het hart, waarover moeilijk te oordelen valt. Er dient daarentegen aangesloten te worden bij gedragingen: het geen berouw tonen, het zich niet bekeren. Of iemand 'onbekeerlijk' is c.q. blijft, is niet aan de kerkenraad ter beoordeling. Bovendien volgt er nog een artikel B10 over terugkeer! Om deze redenen is de formulering aangepast.
- De noodzaak van een tweede gang naar de classis (na D8.1) wordt niet door iedereen gezien. Het gaat echter om twee verschillende situaties, die vragen om een verschillende beoordeling.
In D8.1 gaat het om de vraag of bekendmaking van de zondaar en de zonde aan de gemeente een probaat middel is. Dat vereist een belangenafweging. Bovendien is de privacy van de betrokkene in het geding bij publieke bekendheid in de gemeente en daarbuiten. Dat alles vraagt om een zorgvuldige extra check van de classis.
In D9 gaat het echter om het besluit dat afscheid genomen moet worden van de betrokken zondaar: hij is zelf niet meer bereikbaar voor het ambtelijk vermaan en wordt nu buiten de gemeente gesloten. Hierbij gaat het vooral om een toetsing van de rechtmatigheid van het besluit van de kerkenraad. Heeft de kerkenraad alles ondernomen wat in zijn macht is om betrokkene te bereiken met het Evangelie en rest de kerkenraad geen andere weg meer dan de buitensluiting?
- Het gaat dus om twee beoordelingen van besluiten met een verschillend doel, in een verschillende context en op verschillende momenten. Wij schrijven bij D9.2 geen analoge toepassing van D4.1 voor. Daarmee is het horen van de betrokkene natuurlijk niet verboden. Maar een gebod is het niet, omdat er in een dergelijk geval zeer waarschijnlijk geen contact meer met de betrokkene zal zijn.

4. Wat de gemeente betreft, spreekt art. 77 KO1978 enkel over "stilzwijgende instemming". Het bijbehorende formulier spreekt niet over approbatie door de gemeente: de kerkenraad deelt slechts mee wat er te gebeuren staat. Terecht wordt in een aantal reacties er op geattendeerd dat de formulering in de Werkorde hier zwaardere accenten legt. Wij menen dat daarvoor goede redenen zijn. De gemeente mag in het licht van Matteüs 18: 17 nadrukkelijk worden betrokken bij de tuchtoefening. Dat komt tot uitdrukking in de publieke bekendmaking aan de gemeente van D8 alsook in de vereiste instemming van de gemeente bij de buitensluiting van D9.
5. D9.3 is redactioneel aangepast: het gaat om de vastgestelde "formulieren". Dat deze vaststelling door de synode is geschied, spreekt voor zich.

[WO-1: D10 terugkeer

- D10.1 Wanneer iemand die als belijdend lid of als dooplid is buitengesloten, met berouw tot God en tot de gemeente terugkeert, zal hij in de weg van openbare schuldbelijdenis weer in de gemeenschap van de kerk worden opgenomen. Hiervoor is de instemming van de gemeente vereist.
- D10.2 Bij de schuldbelijdenis en de verzoening met de gemeente wordt het vastgestelde formulier gebruikt.]

[WO-2: D10 terugkeer

- D10.1 Wanneer iemand die als belijdend lid of als dooplid is buitengesloten, met berouw tot God en tot de gemeente terugkeert, zal hij in de weg van openbare schuldbelijdenis weer in de gemeenschap van de kerk worden opgenomen. Hiervoor is de instemming van de gemeente vereist.
- D10.2 Bij de schuldbelijdenis en de verzoening met de gemeente worden de vastgestelde formulieren gebruikt.]

D10 terugkeer

- D10.1 Wanneer iemand die als belijdend lid is buitengesloten, met berouw tot God en tot de gemeente terugkeert, wordt hij in de weg van openbare schuldbelijdenis weer in de gemeenschap van de kerk opgenomen. Hiervoor is de instemming van de gemeente vereist.
- D10.3 Wanneer iemand die als volwassen dooplid is buitengesloten, met berouw tot God en tot de gemeente terugkeert, wordt hij in de weg van openbare geloofsbelijdenis weer in de gemeenschap van de kerk opgenomen. Hiervoor is de instemming van de gemeente vereist.
- D10.2 Bij schuldbelijdenis en geloofsbelijdenis worden de vastgestelde formulieren gebruikt.

Toelichting D10

1. Wij volgen de suggestie om D10.1 op te splitsen in een bepaling voor belijdende leden (D10.1 nieuw) en een bepaling voor volwassen doopleden (D10.3 nieuw). Dat komt de duidelijkheid ten goede.
2. In D10.3 gaat het om het *volwassen* dooplid.
3. In de schuldbelijdenis respectievelijk geloofsbelijdenis ligt de verzoening met God besloten. In de toelating tot de gemeente en de instemming van de gemeente ligt de verzoening met de gemeente besloten. Dit hoeft niet afzonderlijk te worden vermeld. Vermelding van de verzoening in D10.2 leidt bovendien tot het misverstand dat daarvoor een afzonderlijk formulier zou bestaan.

4. Sommigen missen de termijn van de 'drie zondagen' die worden genoemd in art. 78 KO1978. We gaan er inderdaad van uit dat de instemming van de gemeente de nodige tijd vraagt, maar achten het niet nodig om daar een vaste termijn aan te verbinden.
5. Tot slot wordt gevraagd of er niet ergens iets geregeld moet worden voor het geval dat iemand terugkeert, die zich eerst aan de gemeente heeft *onttrokken*. Dat laatste wordt immers in de Werkorde ook beschreven (C10, D12). Wij hebben de indruk dat de praktijk zich hierin vanzelf wijst en dat op dit moment hiervoor geen bijzondere regelingen nodig zijn.

[WO-1: D12 onttrekking metterdaad

- D12.1 Wanneer iemand lange tijd elk contact met de ouderlingen onmogelijk maakt, verklaart de kerkenraad zijn lidmaatschap van de gemeente voor beëindigd, na goedkeuring van de classis en met instemming van de gemeente.
- D12.2 Wanneer blijkt dat iemand zich metterdaad maar zonder kennisgeving heeft aangesloten bij een andere kerkelijke gemeenschap, spreken de ambtsdragers hem daar op aan. Wanneer hij volhardt in zijn ontrouw aan de gemeente, verklaart de kerkenraad na goedkeuring van de classis zijn lidmaatschap van de gemeente voor beëindigd.]

[WO-2: D12 onttrekking metterdaad

- D12.1 Wanneer iemand lange tijd elk contact met de ambtsdragers onmogelijk maakt, verklaart de kerkenraad zijn lidmaatschap van de gemeente voor beëindigd, na goedkeuring van de classis en met instemming van de gemeente.
- D12.2 Wanneer blijkt dat iemand zich metterdaad maar zonder kennisgeving als bedoeld in art. C10.2 heeft aangesloten bij een andere kerkelijke gemeenschap, spreken de ambtsdragers hem daar op aan. Wanneer hij volhardt in zijn ontrouw aan de gemeente, verklaart de kerkenraad na goedkeuring van de classis zijn lidmaatschap van de gemeente voor beëindigd.]

D12 onttrekking metterdaad

- D12.1 **vervallen**
- D12.2 **vervallen**

Toelichting D12

1. Wij hebben in WO-3 de materie van D12 met enkele onderdelen van C10 samengebracht in het nieuwe artikel C16 over onttrekking. Voor verdere toelichting verwijzen wij naar dat artikel.

[WO-1: D11 tolerantie

- D11.1 Wanneer een lid van de gemeente op een bepaald punt afwijkt van de gezonde bijbelse leer, kan hij met zijn opinie worden verdragen onder de volgende voorwaarden:
- a. hij is bereid om zich te verantwoorden tegenover de Heilige Schrift en zich daaruit te laten onderwijzen;
 - b. hij voert geen actieve propaganda voor zijn opvattingen;
 - c. hij stelt geen daden die ingaan tegen de aanwijzingen van de kerkenraad.]

[WO-2: D11 afwijkende opvattingen

- D11.1 Wanneer een lid van de gemeente op een bepaald punt afwijkt van de gezonde bijbelse leer, kan hij met zijn overtuiging worden verdragen onder de volgende voorwaarden:
- hij is bereid om zich te verantwoorden tegenover de Heilige Schrift en zich daaruit te laten onderwijzen;
 - hij voert geen actieve propaganda voor zijn opvattingen;
 - hij stelt geen daden die ingaan tegen de aanwijzingen van de kerkenraad.]

D11 afwijkende opvattingen

- D11.1 Wanneer een lid van de gemeente op een bepaald punt afwijkt van de gezonde bijbelse leer, kan hij met zijn overtuiging worden verdragen onder de volgende voorwaarden:
- hij is bereid om zich te verantwoorden tegenover de Heilige Schrift en zich daaruit te laten onderwijzen;
 - hij voert geen actieve propaganda voor zijn opvattingen;
 - hij stelt geen daden die ingaan tegen de aanwijzingen van de kerkenraad.

Toelichting D11

- Dit artikel raakt aan het karakter van de kerkgemeenschap, zo hebben veel respondenten goed begrepen. Geen wonder dat er het nodige commentaar op kwam. Het artikel verlangt een goede doordenking van de ruimte die er is of moet zijn in de gemeenschap van de kerk om *afwijkende* opvattingen te verdragen en de *voorwaarden* die daaraan mogen en moeten worden gesteld. We hopen dat de kerken zich er achter kunnen scharen op basis van de visie dat wij kerken zijn die met overtuiging staan voor de eigen gereformeerde belijdenis, maar die vanuit die vaste overtuiging ook ruimte kunnen bieden aan wie als leerling nog onderweg zijn (vgl. Filippenzen 3: 15-16).
- Sommige reacties vragen zich af of het wel nodig is om dit in de kerkorde te regelen. Kunnen we het niet laten bij het oude synodebesluit van de GS 's-Gravenhage 1914? Dit blijft een afweging. Wij menen dat de huidige verschillen van inzicht over allerlei onderwerpen, en het verschil van mening over hoe met die diversiteit om te gaan, wettigen dat de kerken hier een helder beleidskader uitzetten.
- Anderen stellen aan de orde of de gereformeerde belijdenis niet ook met zoveel woorden moet worden genoemd. Nu staan er alleen verwijzingen naar "de gezonde bijbelse leer" en de Heilige Schrift. We doen dat echter niet geheel zonder opzet. Wanneer iemand immers moeite heeft met een onderdeel van de gereformeerde belijdenis, is de beste aanpak nog altijd te laten zien hoe de gereformeerde belijdenis ook op dat onderdeel een betrouwbare weergave biedt van de bijbelse leer, de inhoud van de Heilige Schrift. Met andere woorden: het Woord blijft het fundament.
- Kijkt het artikel niet de verkeerde kant op, zo wordt verder gevraagd. De toelichting bij WO-1 en WO-2 spreekt over *tucht* inzake afwijking in de leer, maar gaat de tekst van het artikel niet de andere kant op over het *verdragen* van afwijkingen in de leer? Wanneer iemand inderdaad afwijkende opvattingen heeft, benaderen we hem positief: we wijzen hem de weg naar de Schrift, en we waarschuwen hem voor een handelwijze die hem onnodig van de gemeente zou vervreemden. Want we willen de band met hem bewaren! Mocht echter blijken dat hij de band met de gemeente niet belangrijk genoeg vindt om zichzelf een breidel aan te leggen, of, nog erger, mocht blijken dat hij zich niet aan de Schrift wil onderwerpen, dan heeft hij zelf zijn oordeel geschreven.

5. Wat in sommige reacties opvalt, is dat er te weinig wordt gerekend met het verschil in *verantwoordelijkheid* tussen ambtsdragers en gemeenteleden.
Van ambtsdragers mag worden verwacht, zelfs verlangd, dat ze zonder aarzeling alle onderdelen van de gereformeerde belijdenis voor hun rekening nemen. Zij beloven dat ook via het bindingsformulier (B2). Zij dienen immers de leer van de drie formulieren van eenheid juist zelf te onderwijzen en te verdedigen en dwalingen af te wijzen.
Voor gemeenteleden geldt dat ze in de weg van openbare geloofsbelijdenis hun instemming betuigen met de gereformeerde belijdenis en daarop aanspreekbaar zijn. Maar hun taak en verantwoordelijkheid in de kerk is niet dezelfde als die van de voorgangers-ambtsdragers.
Er is dan ook vanouds verschil in binding en consequenties tussen ambtsdragers en gemeenteleden. Dat verschil komt juist tot uitdrukking in de extra binding via de inhoud van het bindingsformulier voor de ambtsdragers. Vgl. art. 53-54 KO1978 en B2 en B10.2. Het één is uiteraard annex met het ander, maar het is niet hetzelfde. Vgl. ook R.C. Janssen, *By this our subscription* (2009), p. 390-395.
6. Tot slot lezen we her en der opnieuw de wens om de tolerantie expliciet te beperken tot de 'niet-fundamentele stukken van de leer'. We gaan daar niet in mee. Het zou de kerken namelijk verleiden om van bepaalde zaken uit te spreken dat ze "niet-fundamenteel" zijn; een riskante operatie, die een aanslag kan beteken op de klaarlijkheid van de Schrift. Laten we dan liever aan de slag gaan met 2 Korintiërs 10: 4-6, door "iedere gedachte krijgsgevangene te maken om haar aan Christus te onderwerpen".

MEMORIE VAN TOELICHTING 3

WERKORDE 3 – hoofdstuk E

E. kerkelijk samenleven

[WO-1: E1 kerkelijke relaties

- E1.1 De kerken geven gehoor aan de roeping tot kerkelijke gemeenschap met alle heiligen in de eenheid van het ware geloof.
- E1.2 De kerken onderhouden het verband van de Gereformeerde Kerken in Nederland en leven daarin samen op basis van overeenstemming in leer, eredienst en kerkregering.
- E1.3 In contacten en relaties met andere christelijke kerken in Nederland streven de kerken op grond van Gods Woord naar kerkelijke eenheid en komen zij op voor de gezonde leer.
- E1.4 In contacten en relaties met christelijke kerken buiten Nederland geven de kerken gestalte aan het universele karakter van de kerk, gericht op wederzijdse ontmoeting, bemoediging en hulp.]

[WO-2: E1 kerkelijke relaties

- E1.1 De kerken geven gehoor aan de roeping tot kerkelijke gemeenschap met alle heiligen in de eenheid van het ware geloof.
- E1.2 De kerken onderhouden het verband van de Gereformeerde Kerken in Nederland en leven daarin samen op basis van overeenstemming in leer, eredienst en kerkregering.
- E1.3 In contacten en relaties met andere christelijke kerken in en buiten Nederland geven de kerken gestalte aan het oecumenisch karakter van de kerk.]

E1 kerkelijke relaties

- E1.1 *vervallen*
- E1.2 *vervallen*
- E1.3 *vervallen*

Toelichting E1

1. De evaluatie van E1 heeft aanleiding gegeven tot een herbezinning op de functie en inhoud van dit artikel. Het artikel is bedoeld als een openingsartikel, dat de verschillende gradaties in kerkelijke relaties met anderen weergeeft. Bij kritische beschouwing rijzen er echter een aantal bedenkingen:
 - (a) E1.1 richt zich niet zozeer op de oefening van kerkelijk contact met kerkgemeenschappen elders, maar op 'alle heiligen'. Daarmee past het eigenlijk minder goed in een bepaling over 'kerkelijke relaties';
 - (b) In diverse reacties bij E1.2 komt naar voren dat de combinatie van "overeenstemming" en "eredienst" in WO-1 en WO-2 vraagtekens oproept. Het zou kunnen worden opgevat als een verplichting tot volledige uniformiteit in de liturgie, terwijl dat niet de bedoeling is.
 - (c) Er bestaat overlap van E1.2 met A1 dat als openingsartikel van de KO al bepaalt dat de kerken onderling zijn verbonden in eenheid van het christelijk geloof op basis van Schrift (A1.1) en belijdenis (A1.2).
 - (d) Het blijft moeilijk in E1.3 in enkele samenvattende termen de juiste kerkelijke attitude te verwoorden jegens andere kerken in binnen- en buitenland. Een introductie in E1.3 voor E9 en E10 is ook niet persé nodig.

2. Wij hebben dan ook overwogen om E1 opnieuw te 'positioneren'. Daarbij zou enerzijds E1.1 komen te vervallen, omdat dit eigenlijk buiten de scopus van de kerkelijke relaties valt. Anderzijds zou ook E.1.3 bij gebreke van een goede compacte formule en strikte noodzaak sneuvelen. Blijft over E1.2 over het kerkverband van de GKv.
3. Voor wat betreft E1.2 zou vervolgens de overeenstemming in "leer, eredienst en kerkregering" ook dienen te vervallen wegens de aangevoerde kritiek en vanwege het feit dat de daarmee benoemde zaken zelf al elders zijn geregeld. Voor de leer geldt immer het genoemde openingsartikel A1. De kerkregering vindt haar basis in A3. Voor de eredienst valt met name te wijzen op C3.2.
4. Al met al blijft dan nog slechts over het deel van E1.2 dat handelt over de instandhouding van het kerkverband. Dit hebben wij overgebracht naar E3. De totale exercitie leidt er dus toe dat artikel E1 komt te vervallen.
5. Dit doet overigens aan de verdere opbouw van het hoofdstuk niets af. Het eerste deel betreft de uitwerking van het kerkverband van de GKv in E2 t/m E8 plus E11. Het tweede gedeelte over de kerkelijke relaties met andere kerkgemeenschappen volgt in E9 en E10.

[WO-1: E3 meerdere vergaderingen

- E3.1 De kerken komen regelmatig in meerdere vergaderingen bijeen, regionaal in classes en landelijk in de synode.
- E3.2 De ambtsdragers die naar een meerdere vergadering worden afgevaardigd, hebben opdracht en bevoegdheid om in de zaken die wettig ter tafel komen te handelen en te besluiten in gebondenheid aan de Heilige Schrift, de belijdenis van de kerk en de kerkorde.
- E3.3 De meerdere vergaderingen zijn bevoegd in de zaken:
- a. die de kerkorde daarvoor aanwijst;
 - b. die in de mindere vergadering niet konden worden afgehandeld;
 - c. waarvan door de kerken binnen het ressort is afgesproken om ze gezamenlijk te behartigen.
- E3.4 Na behandeling van hun agenda worden de meerdere vergaderingen gesloten en eindigt het mandaat van de afgevaardigden.
- E3.5 De meerdere vergaderingen kunnen zich in hun arbeid laten bijstaan door deputaten, die de besluitvorming voorbereiden en die met uitvoerende taken worden belast.
- E3.6 Elk deputaatschap ontvangt een instructie waarin zijn taken en bevoegdheden worden geregeld.]

[WO-2: E3 meerdere vergaderingen

- E3.1 De kerken komen regelmatig in meerdere vergaderingen bijeen, regionaal in classes en landelijk in de synode.
- E2.2 Deze vergaderingen behandelen alleen kerkelijke zaken en doen dat op kerkelijke wijze.
- E2.3 De vergaderingen stellen een regeling vast voor de uitoefening van hun werkzaamheden en de vervulling van hun taken.
- E3.2 De ambtsdragers die naar een meerdere vergadering worden afgevaardigd, hebben opdracht en bevoegdheid om in de zaken die wettig ter tafel komen te handelen en te besluiten in gebondenheid aan de Heilige Schrift, de belijdenis van de kerk en de kerkorde.
- E3.4 Na behandeling van hun agenda worden de vergaderingen gesloten en eindigt het mandaat van de afgevaardigden.

- E3.5 De vergaderingen kunnen zich in hun arbeid laten bijstaan door deputaten, die met uitvoerende taken worden belast en nieuwe besluitvorming voorbereiden.
- E3.6 Elk deputaatschap ontvangt een instructie waarin zijn taken en bevoegdheden worden geregeld.]

E3 meerdere vergaderingen

- E1.2 *De kerken komen in het verband van de Gereformeerde Kerken in Nederland samen in classes, particuliere synodes en de generale synode.*
- E3.1 *vervallen*
- E2.2 *Deze meerdere vergaderingen behandelen evenals de kerkenraden* alleen kerkelijke zaken en doen dat op kerkelijke wijze.
- E2.3 *Zij stellen een regeling vast voor hun werkzaamheden met inachtneming van de hen door de kerkorde opgedragen taken.*
- E3.2 De ambtsdragers die naar een meerdere vergadering worden afgevaardigd, hebben *opdracht en bevoegdheid te handelen en te besluiten* in gebondenheid aan *de Bijbel*, de belijdenis van de kerk en de kerkorde.
- E3.4 Na behandeling van hun agenda worden de *meerdere* vergaderingen gesloten en eindigt *de bevoegdheid* van de afgevaardigden.
- E3.5 De *meerdere* vergaderingen kunnen *zich laten bijstaan* door deputaten, die met uitvoerende taken worden belast en nieuwe besluitvorming voorbereiden.
- E3.6 Elk deputaatschap ontvangt een instructie *voor zijn taken en bevoegdheden*.

Toelichting E3

1. Allereerst is E1.2 overgebracht van E1 naar E3. Zie de toelichting hierboven bij E1. Het is daarmee de openingsbepaling van hoofdstuk E. Er is hier een parallel met art. 28 KO1978 als openingsartikel van het hoofdstuk over 'de vergaderingen'.
2. In E1.2 is de particuliere synode (weer) opgenomen onder de meerdere vergaderingen. Er heeft na het uitbrengen van WO-2 een hernieuwde bezinning plaats gevonden omtrent de plaats en betekenis van de particuliere synode. Dit heeft er toe geleid dat wij komen met het voorstel van een particuliere synode 'nieuwe stijl' met een beperkte taakstelling. Zie hierover verder het nieuwe artikel E11 met de toelichting daarbij. E11 wordt geplaatst tussen E6 en E7.
3. Doordat de particuliere synode in 'nieuwe stijl' wordt gehandhaafd, is er in de KO ook weer sprake van de 'generale synode' en niet slechts van de 'synode'.
4. In WO-2 is E2 komen te vervallen. Daardoor ontbreekt per saldo t.a.v. de kerkenraad de eerste zin van art. 30 KO1978 over de kerkelijke agenda: "zij mogen alleen kerkelijke zaken behandelen en dat op kerkelijke wijze". Veel reacties vinden dit een gemis is en wij delen dat. Daarom worden de kerkenraden nu in WO-3 in E2.2 genoemd in nevenschikking aan de meerdere vergaderingen.
5. In E2.3 is opgenomen dat alle kerkelijke vergaderingen bij de regeling van hun werkzaamheden de taken in acht nemen die hen door de KO zijn opgedragen. Daardoor kan in E3.2 de formule "om in de zaken die wettig ter tafel komen" vervallen. Zo heeft de PS nieuwe stijl een strikt omschreven taakstelling en beperken haar werkzaamheden zich daartoe.
6. We volgen het voorstel om in E3.4 aan te sluiten bij het woordgebruik van E3.2; 'mandaat' is gewijzigd in 'bevoegdheid'.

7. Het vervallen van de *geloofsbrief* leidt volgens sommige reacties tot ongewenste neveneffecten: onduidelijkheid over de afvaardiging, de mogelijkheid van een dubbele (concurrerende) afvaardiging, het verdwijnen van de geschreven belofte dat de kerken de genomen besluiten zullen aanvaarden, en het wegvallen van de mogelijkheid om de afgevaardigden te voorzien van een bindende instructie. Wij menen dat hier nuchterheid is geboden en dat de oude vorm van de geloofsbrief niet langer noodzakelijk is om de boodschap zelf te communiceren.

8. De *afvaardiging* kan als zodanig per email worden aangemeld door de scribe of DAO van de mindere vergadering. Uiteraard kan dat vooraf en biedt dat het voordeel dat dit vóór aanvang van de vergadering al administratief geregeld kan zijn. Een wijziging van de afvaardiging kan uiteraard eveneens per email worden bericht of bevestigd.
 Een conflictsituatie die zou leiden tot een *dubbele afvaardiging* is zeer uitzonderlijk. In een dergelijk geval biedt het beroep op een geloofsbrief ook geen oplossing, maar zal er uiteraard meer communicatie zijn met de afvaardigende vergadering om vast te stellen wat er aan de hand is.
 De *naleving* van te nemen kerkelijke besluiten is niet van de geloofsbrief afhankelijk. Hierin wordt al voorzien door A3.2.
 Een *bindende instructie* bindt de eigen afgevaardigden, maar niet de kerkelijke vergadering waaraan zij deelnemen. Voorstellen voor of verzoeken aan de kerkelijke vergadering kunnen vooraf worden ingediend.
 Kortom: de geloofsbrief is qua vorm een achterhaald medium. E2.2 en E2.3 reguleren de agenda van de kerkelijke vergaderingen en E3.2 stelt helder voor alle afgevaardigden de norm van binding aan Bijbel, belijdenis en kerkorde.

9. Allerlei nadere bepalingen over het 'buiten stemming blijven' van afgevaardigden, over bevoegdheden van een moderamen na afloop van een meerdere vergadering, over de (her)benoembaarheid van deputaten, e.d., dienen te worden geregeld in de huishoudelijke regeling van de vergaderingen als bedoeld in E2.3.

[WO-1: E4 classis

- E4.1 Ten minste vier in eenzelfde regio gelegen kerken vormen een classis.
- E4.2 De classis komt ten minste vier keer per jaar in vergadering bijeen.
- E4.3 Uit elke kerk worden een predikant en een ouderling afgevaardigd. Waar een predikant ontbreekt, neemt een ouderling zijn plaats in.
- E4.4 Predikanten die niet zijn afgevaardigd wonen de vergadering bij en hebben adviserende stem.
- E4.5 In de classis ontmoeten de kerken elkaar voor onderlinge steun en advies bij het plaatselijk kerkelijk leven en zien zij op elkaar toe.
- E4.6 De classis behandelt voor haar ressort de zaken als bedoeld in art. E3.3.]

[WO-2: E4 classis

- E4.1 Ten minste vijf in eenzelfde regio gelegen kerken vormen een classis.
- E4.2 De classiskerken komen ten minste vier keer per jaar in vergadering bijeen.
- E4.3 Uit elke kerk worden een predikant en een ouderling afgevaardigd. Waar een predikant ontbreekt, neemt een ouderling zijn plaats in.
- E4.4 Predikanten die niet zijn afgevaardigd wonen de vergadering bij en hebben adviserende stem.
- E4.5 In de classis ontmoeten de kerken elkaar voor onderlinge steun en advies en zien zij op elkaar toe.
- E4.6 De classis is verder bevoegd om te handelen over alle zaken waarvan de kerken eerder afgesproken hebben ze gezamenlijk te behartigen.]

E4 classis

- E4.1 **vervallen**
- E4.2 **De kerken in een classis** komen ten minste vier keer per jaar in vergadering bijeen.
- E4.3 Uit elke kerk worden **de** predikant en een ouderling afgevaardigd. **Zijn er meer predikanten aan een kerk verbonden, dan gaan zij bij toerbeurt.** Waar een predikant ontbreekt, neemt een ouderling zijn plaats in.
- E4.4 Predikanten die niet zijn afgevaardigd wonen **zoveel mogelijk** de vergadering bij en hebben adviserende stem.
- E4.5 In de classis ontmoeten de kerken elkaar voor onderlinge steun en advies en zien zij op elkaar toe.
- E4.6 De classis is verder bevoegd om te handelen over alle zaken waarvan de kerken eerder afgesproken hebben ze gezamenlijk te behartigen.

Toelichting E4

1. Het noemen van een minimum-aantal kerken in een classis in WO-1 (vier) en in WO-2 (vijf) heeft tot doel te bevorderen dat de classes voldoende kerkelijke bestuurskracht bezitten. Het staat dus in het teken van de versterking van de functie van de classes. Uit de reacties blijkt dat het noemen van een minimum-omvang ook weer vragen oproept: moet het minimum niet omhoog om echt aan kracht te winnen? Wat is dan het maximum? Is het de bedoeling de classes opnieuw in te delen? Het noemen van een getal heeft iets arbitrairs. Dat blijkt ook uit de verhoging van WO-1 naar WO-2. Wij laten daarom alsnog in WO-3 de minimum-omvang achterwege zonder daarmee iets af te willen doen van de voorgestane vitalisering van de classis. Daarmee vervalt E4.1.
2. Het wegvallen van de huidige PS-en maakt het overigens gemakkelijker om grotere classes te vormen. Dit is geen noodzaak, maar een mogelijkheid. Een classis beslist zelf of zij voldoende bestuurskracht heeft, of dat ze beter geheel of gedeeltelijk kan samengaan met een classis uit de buurt. Voordeel in de door deputaten voorgestelde opzet is dat de classis in dat laatste geval niet hoeft te vrezen dat ze de PS in verlegenheid brengt, omdat die dan nog uit te weinig classes zou bestaan. Zie over de PS verder bij E11.
3. Vanuit dezelfde optiek handhaven wij de frequentie van E4.2. Bij de CGK is het niet ongebruikelijk dat classes slechts tweemaal per jaar vergaderen. Er is de vraag gesteld om dat ook voor de GKv mogelijk te maken. Wij menen dat het nuttig en wenselijk is dat de kerken elkaar regelmatig in de classis blijven ontmoeten, niet alleen om besluiten te nemen, maar ook om elkaar te bevragen en met elkaar mee te leven.
4. Gevraagd is om het mogelijk te maken dat een samenwerkingsgemeente in de classis wordt vertegenwoordigd door bijvoorbeeld een CGK-ouderling. Hoewel we sympathiek staan tegenover de gedachte, menen we dat dit aspect van de samenwerkingsgemeente niet geïsoleerd kerkordelijk dient te worden vastgelegd. Deze zaak is nog in ontwikkeling. De CGK hebben er een landelijke studieopdracht aan gewijd; ook voor de GKv is de weg van een generale bezinning en uitspraak, indien gewenst, de aangewezen route.

5. Er blijft veel verzet tegen het voorschrift van E4.4 dat alle predikanten in de classisvergadering aanwezig dienen te zijn. De daarvoor aangedragen argumenten lopen nogal uiteen: de één zegt te vrezen voor dominocratie, de ander wil aan de predikanten de vrijheid laten om een minder belangrijke classisvergadering over te slaan, een derde wil de mogelijkheid hebben om helemaal geen predikant af te vaardigen, etc. De argumentatie hangt sterk samen met de beleving rond de classis: er zijn nogal wat individualistisch gestemde reacties die nut en noodzaak van de classis niet zo inzien. Of die reacties (mede) zijn beïnvloed door de opstelling van predikanten, is moeilijk traceerbaar. Wat daarvan zij, ons inziens is de classis aan een herwaardering toe. Zie ook de MvT bij WO-1. De kerken dienen te investeren in onderlinge steun en betrokkenheid. Zie E4.5. Tegenover het wegvallen van de PS als reguliere vergadering, dienen de classes zich toe te leggen op meer inhoud en kwaliteit. Van predikanten mag daarbij inzet en betrokkenheid worden verlangd, uiteraard niet om te heersen, maar om te dienen. Van wezenlijk belang is de voorbereiding door de kerkenraad, de terugkoppeling door de afgevaardigden naar de kerkenraad en de communicatie naar de gemeente. Alle drie trajecten laten nu doorgaans nogal te wensen over. Wij voegen enerzijds in E4.4 de woorden "zoveel mogelijk" in, gecombineerd met anderzijds de vermelding van de afvaardiging "bij toerbeurt" in E4.3.
6. Een aantal reacties mist bij E4 een of meer elementen die in art. 30 KO1978 de taken en dus bevoegdheid van de meerdere vergaderingen begrenzen. Wij wijzen er op dat de Werkorde per kerkelijke vergadering aangeeft welke taken deze vergadering heeft: voor de classis in E4, voor de particuliere synode nieuwe stijl in E11 en voor de generale synode in E7. Vgl. ook E2.3 (opgenomen in E3). Wat de classis betreft:
- * art. 30 KO1978: *"slechts zaken (...) die de kerken in haar ressort gemeenschappelijk aangaan"*:
Zie E4.6 dat aangeeft dat de classiskerken eerst gezamenlijk uitmaken of iets 'gemeenschappelijk' is. Art. 30 KO1978 regelt dit aspect niet.
 - * art. 30 KO1978: *"of die in de mindere vergadering niet konden worden afgehandeld"*:
Voor de classis is dit slechts ten dele van toepassing. Door middel van de visitatie kan zij zich ook een oordeel vormen over plaatselijke zaken die in de kerkenraad al konden worden afgehandeld. Verder wordt bij allerlei belangrijke stappen de goedkeuring van de classis vereist. Dit wordt telkens in de KO aangegeven. Deze vermelding voorkomt overigens dat de classis eigenmachtig optreedt: haar bevoegdheid wordt per geval omschreven.
 - * art. 30 KO1978: *"een nieuwe zaak (...) alleen in de weg van voorbereiding door de mindere vergadering"*:
Zie E4.6 dat vereist dat de classis "eerder" heeft afgesproken wat zij zal behandelen. Vgl. ook E7.4c. Sommige reacties menen dat dit niet duidelijk genoeg is, maar wij zien niet in dat dit tot problemen zou leiden.

[WO-1: E5 coördinatie door de classis

- E5.1 De classis wijst voor elke kerk in de classis een andere classiskerk aan als naburige kerk. De kerkenraad van de naburige kerk is belast met de taken die hem bij of krachtens de kerkorde worden opgedragen.
- E5.2 Indien een kerk geen eigen predikant heeft, benoemt de classis een predikant van elders tot haar consulent.
- E5.3 Voor de instituering en voor de opheffing van een kerk is de goedkeuring van de classis nodig.

E5.4 Plaatsen waar geen kerk is worden door de classis aan de zorg van een naburige kerk toevertrouwd.]

[WO-2: E5 naburige kerk

E5.1 De classis wijst voor elke kerk in de classis een andere classiskerk aan als naburige kerk. De kerkenraad van de naburige kerk is belast met de taken die hem bij of krachtens de kerkorde worden opgedragen.]

E5 naburige kerk

E5.1 De classis wijst voor elke kerk in de classis een andere classiskerk aan als naburige kerk. De kerkenraad van de naburige kerk is belast met de taken die hem **door** of krachtens de kerkorde worden opgedragen.

Toelichting E5

1. Sommigen vinden de consulent belangrijk genoeg om te blijven vermelden in de kerkorde. Zijn inbreng bij het beroepingswerk is echter zo beperkt dat specifieke kerkordelijke afspraken daarover geen meerwaarde hebben. Wat overblijft is het adviseren en bijstaan in concreto van de plaatselijke kerk namens de classis; dat kan het best door de classes zelf worden ingevuld. In de GRP kan eventueel de functie van het consulentschap als zodanig worden benoemd.

[WO-1: E6 kerkvisitatie

- E6.1 Jaarlijks vindt namens de classis de kerkvisitatie plaats.
 E6.2 De visitatie is gericht op het adviseren, vermanen en aansporen van de ambtsdragers met het oog op de vrede en de opbouw van de gemeente.
 E6.3 Voor de visitatie wijst de classis een college van visitatoren aan dat bestaat uit twee predikanten en twee ouderlingen. Hun taken en werkwijze worden geregeld in een visitatiereglement.
 E6.4 Desgevraagd bieden visitatoren hulp bij moeiten of conflicten in een gemeente.]

[WO-2: E6 kerkvisitatie

- E6.1 Jaarlijks vindt namens de classis in elke kerk de kerkvisitatie plaats.
 E6.2 De visitatie is gericht op het adviseren, vermanen en aansporen van de ambtsdragers met het oog op de vrede en de opbouw van de gemeente.
 E6.3 Voor de visitatie stelt de classis een college van visitatoren aan, waarvan de taken en de werkwijze worden vastgelegd in een regeling.
 E6.4 Desgevraagd bieden visitatoren hulp bij moeiten of conflicten in een gemeente.]

E6 kerkvisitatie

- E6.1 Jaarlijks vindt namens de classis in elke kerk de kerkvisitatie plaats.
 E6.2 De visitatie is gericht op het adviseren, **aansporen en vermanen** van de ambtsdragers met het oog op **de opbouw van de gemeente en de vrede tussen de kerken**.
 E6.3 Voor de visitatie stelt de classis een college van visitatoren aan, waarvan de taken en de werkwijze worden vastgelegd in een regeling.
 E6.4 Desgevraagd bieden visitatoren hulp bij moeiten of conflicten in een gemeente.

Toelichting E6

1. De artikelen 41 en 44 KO1978 richten zich behalve op de verhoudingen binnen de gemeente ook op het onderling functioneren van de kerken in het kerkverband. De nieuwe formulering in E6.2 geeft hier invulling aan. Te denken valt aan het toezien op de naleving van de kerkelijke regelingen en besluiten (A3.2), maar ook op de directe onderlinge verhoudingen tussen gemeenten.
2. Zoals het een opgaaf kan zijn om jaarlijks huisbezoek te brengen, zo is het blijkens de reacties ook niet steeds eenvoudig om jaarlijks visitatie te doen. Toch is het zinvol de jaarlijkse norm te handhaven en uit te voeren.
3. Met de commentaren delen wij overigens de overtuiging dat de visitatie gebaat is bij ervaren visitatoren. De bepaling daarover in art. 44 KO1978 bleek onvoldoende effectief; onze aanpak in WO-1 bleek volgens de reacties niet haalbaar voor de verschillende classes. We concluderen dat kwaliteit niet per kerkorde is af te dwingen; de classes zullen zelf hier attent moeten zijn.
4. Art. 44 KO1978 bevat de verplichting aan visitatoren om schriftelijk rapport uit te brengen. Uiteraard is dit van belang. Deze bepaling hoort volgens ons echter thuis in de uitvoeringsregeling (E6.3).

E11 particuliere synode

- E11.1 De particuliere synode komt eens in de drie jaar in vergadering bijeen voor de aanwijzing van de afgevaardigden naar de generale synode.*
- E11.2 Er zijn vier particuliere synodes. De ressorten worden vastgesteld door de generale synode.*
- E11.3 Elke classis vaardigt een predikant en een ouderling af naar de particuliere synode.*
- E11.4 De particuliere synodes zijn verder uitsluitend belast met de kerkelijke rechtspraak volgens artikel F7.*

Toelichting

1. In WO-1 en WO-2 hebben wij voorgesteld de particuliere synode (PS) te laten vervallen en de generale synode (GS) om de twee jaar bijeen te laten komen. Zie voor de PS de MvT in WO-1 bij E2 en in WO-2 bij E3. Zie voor de GS telkens E7.
2. De GS Harderwijk heeft op 11 juni 2011 uit haar midden een ad-hoc commissie ingesteld met als opdracht een onderzoek te doen naar de bestuurlijke effecten van de wijzigingen die voortvloeien uit Werkorde 2, hoofdstuk E, artikelen E3, E4 en E7 (Acta art. 26). Dit betreft – kort gezegd – de organisatie van de meerdere vergaderingen. Deze commissie bestuurlijke effecten (cieBE) heeft haar rapport dd. 20 maart 2012 aan de synode aangeboden. De cieBE heeft geen standpunt ingenomen omtrent te maken keuzes, maar een inventarisatie aangeboden van de (mogelijke) effecten van met name het afschaffen van de PS. Ook vanuit de kerken hebben wij weer veel reacties hierop gekregen in het kader van WO-2.
3. Het rapport van de cieBE en de reacties uit de kerken hebben deputaten ertoe gebracht om de voorstellen op een aantal punten bij te stellen. De wijzigingen hebben wij reeds gerapporteerd aan de GS Harderwijk in onze Tussentijdse rapportage dd. 11 mei 2012 en komen samengevat op het volgende neer:

Frequentie van de generale synode

De frequentie van de generale synode blijft zoals die nu is: eens in de drie jaar.

Samenstelling van de generale synode

De synode kent 32 afgevaardigden; 16 predikanten en 16 ouderlingen.

Deze worden aangewezen door 4 regionale vergaderingen, die wat deputaten betreft opnieuw 'particuliere synode' mogen heten. Elke nieuwe PS vaardigt in dat geval 4 predikanten en 4 ouderlingen af.

Samenstelling van de particuliere synode (nieuwe stijl)

Elke classis vaardigt één predikant en één ouderling af naar de particuliere synode waarbij zij is ingedeeld.

Taken van de particuliere synode (nieuwe stijl)

De PS heeft slechts twee taken, die elk uitdrukkelijk zijn beperkt:

- a. het aanwijzen van de afgevaardigden voor de generale synode; echter niet het voorbereiden van de agenda van de generale synode;
- b. het fungeren als beroepsinstantie; echter alleen voor:
 - (1^e) beroep tegen besluiten die in eerste aanleg door de classis zijn genomen;
 - (2^e) beroep tegen besluiten van een kerkenraad die met voorafgaande goedkeuring van de classis zijn genomen.

Frequentie van de particuliere synode (nieuwe stijl)

De PS komt eens in de drie jaar samen voor het aanwijzen van een afvaardiging naar de generale synode.

Daarnaast wordt de PS ad hoc samengeroepen wanneer bij haar appeldeputaten een beroep aanhangig is gemaakt.

4. Voor de aanpassingen terzake de GS verwijzen we naar E7. Voor de aanpassingen terzake de PS voeren wij het nieuwe E11 in, dat een plaats krijgt na E6 (classicale visitatie) en E7 (generale synode). Met betrekking tot de PS merken we hier verder ter toelichting nog het volgende op.
5. De samenstelling van de GS door rechtstreekse afvaardiging vanuit de classes ontmoet weinig enthousiasme; de vergadering zou bijna verdubbelen in omvang. Handhaving van getrapte verkiezing via een vorm van een particuliere synode is dan het enige alternatief.
6. De huidige particuliere synodes hebben daarbij als nadeel dat de territoriale indeling wel historisch verklaarbaar is, maar steeds minder strookt met de getalsmatige realiteit. Een aantal PS-en zijn qua ledental niet groter dan één classis elders; toch wordt van hen verwacht dat zij evenveel ambtsdragers vrijmaken voor het synodewerk als een andere PS, die soms tot viermaal zoveel leden telt. Terecht wordt dit beleefd als een onevenredige belasting.
7. Deputaten kiezen daarom – evenals de CGK – voor vier regionale vergaderingen die gelijkmatiger over het land zijn verdeeld. Elk van deze vier vergaderingen staat voor een ressort van ongeveer 30.000 kerkleden, bijvoorbeeld:
 - ressort Noord: de classes uit Groningen, Friesland en Drenthe
 - ressort Oost: de classes uit Overijssel
 - ressort West: de classes uit Holland en Utrecht
 - ressort Zuid: de classes uit Gelderland, Flevoland, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg.
 Uiteraard is verdere verfijning mogelijk, die nog minder let op bestaande provinciegrenzen.

8. Een tweede reden om iets van een PS te handhaven, is de wens om te kunnen beschikken over ten minste twee kerkelijke beroepsinstanties. Wanneer bijvoorbeeld een ambtsdrager moet worden afgezet, en de classis daaraan haar goedkeuring verleent (artikel B27.4), kan die classis niet meer fungeren als beroepsinstantie in dezelfde zaak. Een eventueel beroep zou bij ontstentenis van de PS dan direct bij de GS moeten worden ingesteld. Daardoor ontbreekt weer de mogelijkheid van een hoger beroep. Het is geen oplossing om voor deze gevallen een extra beroep op de volgende GS mogelijk te maken (de oude 'revisie-weg'). Liever zien we dan een instantie die al vóór het bijeenkomen van de GS een uitspraak doet in het beroep, waarna de GS overblijft als instantie in hoger beroep. Voor de rechtspraakfunctie van de PS verwijzen we verder naar F7.
9. De huidige PS-en doen als beroepsinstanties goed werk, maar hebben als nadeel dat ze veelal zijn samengesteld uit drie classes. Bij het behandelen van een beroepszaak doet de classis waartegen het beroep zich richt niet mee; er blijven dan slechts twee classes over. Dat komt het gezag van hun uitspraak niet ten goede. Ook hierin is een reden gelegen om te opteren voor een PS die breder is samengesteld.
10. Voor het overige blijven de eerdere argumenten van deputaten om het kerkverband te vereenvoudigen door de PS als bestuurslaag te laten vervallen, van kracht. Deputaten pleiten er daarom voor dat de taak van de vier PS-en 'nieuwe stijl' beperkt blijft tot de beide genoemde zaken. Dat betekent concreet dat zaken waarover een classis zich al in beroep heeft uitgesproken, niet in hoger beroep aan de PS mogen worden voorgelegd, maar alleen aan de generale synode. Het betekent ook dat wanneer een PS geen beroepszaken hoeft te behandelen, zij slechts eens in de drie jaar bijeenkomt, en dan alleen om afgevaardigden aan te wijzen voor de generale synode.
11. De voorschriften van E3 zijn uiteraard op de PS van toepassing.
12. Deputaten merken tot slot nog op dat voor een geordende bespreking van de PS 'nieuwe stijl' het dienstig is te onderscheiden tussen de *samenstelling* en het *takenpakket*. Wij opteren voor een viertal PS-en, maar een ander aantal is eventueel denkbaar, zonder dat dat direct repercussies hoeft te hebben voor het beperkte takenpakket van de PS 'nieuwe stijl'.

[WO-1: E7 synode

- E7.1 De kerken komen eens in de twee jaar samen in een generale synode.
- E7.2 In buitengewone omstandigheden kan de synode vervroegd worden samengeroepen door het moderamen van de laatstgehouden synode.
- E7.3 Elke classis vaardigt een predikant en een ouderling naar de synode af.
- E7.4 In de synode komen alle kerken bijeen ter regeling van de zaken als bedoeld in art. E3.3.]

[WO-2: E7 synode

- E7.1 De kerken komen eens in de twee jaar samen in een generale synode.
- E7.2 In buitengewone omstandigheden kan de synode vervroegd worden samengeroepen door het moderamen van de laatstgehouden synode.
- E7.3 Elke classis vaardigt een predikant en een ouderling naar de synode af.
- E7.4 In de synode komen alle kerken bijeen ter regeling van de zaken:
 - a. die de kerkorde daarvoor aanwijst; of
 - b. die in de classes niet konden worden afgehandeld; of
 - c. waarvan door de kerken eerder is afgesproken om ze gezamenlijk te behartigen.]

E7 generale synode

- E7.1 De kerken komen eens in de **drie** jaar samen in een generale synode.
- E7.2 In buitengewone omstandigheden kan de **generale** synode vervroegd worden samengeroepen door het moderamen van de laatstgehouden synode.
- E7.3 **Elke particuliere synode vaardigt vier predikanten en vier ouderlingen af naar de generale synode.**
- E7.4 In de **generale** synode komen alle kerken bijeen ter regeling van de zaken:
- die de kerkorde daarvoor aanwijst; of
 - die in de classes niet konden worden afgehandeld; of
 - waarvan door de kerken eerder is afgesproken om **die** gezamenlijk **in de generale synode** te behartigen.

Toelichting E7

1. Zoals reeds bij E11 is aangegeven, keren wij in WO-3 terug naar de huidige frequentie van een driejaarlijkse generale synode.
2. Iedere PS nieuwe stijl vaardigt vier predikanten en vier ouderlingen af naar de GS. De GS kent dan 32 afgevaardigden: 16 predikanten en 16 ouderlingen en heeft daarmee een iets kleinere omvang dan de huidige 36 leden van de GS.
3. Met de aanpassing van beide elementen – frequentie en omvang – zijn de reacties uit de kerken beantwoord.
4. Wij benadrukken dat de PS-en nieuwe stijl slechts één bestuurlijke taak hebben, nl. de regeling van de afvaardiging naar de GS. De PS-en nemen geen andere zaken in behandeling, ook niet ter voorbereiding van de GS. In E7.4 sub b blijft dus gehandhaafd dat zaken die in de classes niet kunnen worden afgehandeld aan de GS worden voorgelegd. Overigens betreft dit slechts een incidentele aangelegenheid en bestaat de GS-agenda voornamelijk uit zaken die de KO aanwijst (E7.4 sub a) en zaken waarvan eerder is afgesproken om die gezamenlijk in de GS te behandelen (E7.4 sub c).

[WO-1: E8 bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen

- E8.1 De kerken kunnen voor speciale doeleinden, zoals voor missionair werk of kerkelijke beheerszaken, samenwerken in bijzondere kerkelijke organisaties.
- E8.2 Een meerdere vergadering kan voor de uitvoering van haar taken of voor het werk in de kerken een kerkelijke instelling in het leven roepen.
- E8.3 Zowel voor een bijzondere kerkelijke organisatie als voor een kerkelijke instelling wordt een rechtsvorm gekozen binnen de mogelijkheden die art. 2:2 van het Burgerlijk Wetboek daarvoor biedt.
- E8.4 De rechtsvorm, de taakstelling, het bestuur, het beheer en de bekostiging van een bijzondere kerkelijke organisatie of kerkelijke instelling worden bij statuut geregeld.
- E8.5 De bijzondere kerkelijke organisaties en de kerkelijke instellingen houden zich aan de kerkorde en de regelingen en besluiten van de meerdere vergaderingen.]

[WO-2: E8 bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen

- E8.1 De kerken kunnen voor speciale doeleinden, zoals voor missionair werk of kerkelijke beheerszaken, samenwerken in bijzondere kerkelijke organisaties.
- E8.2 Een meerdere vergadering kan voor de uitvoering van haar taken of voor het werk in de kerken een kerkelijke instelling in het leven roepen.

- E8.3 Zowel voor een bijzondere kerkelijke organisatie als voor een kerkelijke instelling wordt een rechtsvorm gekozen binnen de mogelijkheden die art. 2:2 van het Burgerlijk Wetboek daarvoor biedt. Hun bestuur en beheer wordt geregeld bij statuut.
- E8.5 De bijzondere kerkelijke organisaties en de kerkelijke instellingen houden zich aan de kerkorde en de regelingen en besluiten van de meerdere vergaderingen.]

E8 bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen

- E8.1 De kerken kunnen voor speciale doeleinden, zoals voor missionair werk of kerkelijke beheerszaken, samenwerken in bijzondere kerkelijke organisaties.
- E8.2 Een meerdere vergadering kan voor de uitvoering van haar taken of voor het werk in de kerken een kerkelijke instelling in het leven roepen.
- E8.3 Zowel voor een bijzondere kerkelijke organisatie als voor een kerkelijke instelling wordt een rechtsvorm gekozen binnen de mogelijkheden die art. 2: 2 van het Burgerlijk Wetboek daarvoor biedt. Hun bestuur en beheer wordt geregeld bij statuut.
- E8.5 De bijzondere kerkelijke organisaties en de kerkelijke instellingen houden zich aan de kerkorde en de regelingen en besluiten van de meerdere vergaderingen.

Toelichting E8

1. Uit de reacties op E8 blijkt nog steeds veel onbekendheid met de materie. Dat is uiteraard geen verwijt, maar een constatering. Wij doen daarom een nieuwe poging tot uitleg, in aanvulling op de MvT bij WO-1 en WO-2, die nog steeds van toepassing zijn.
2. E8 is een organisatorische bepaling, die een goede kerkrechtelijke/juridische grondslag wil geven aan activiteiten die de kerken of een aantal kerken gezamenlijk uitvoeren voor langere tijd. Een dergelijke bepaling ontbreekt in de KO1978, terwijl de KO nu juist bij uitstek de plaats is voor de formele kerkelijke basis daarvan. E8.1 en E8.2 gaan daarbij over de *uitvoerders van de activiteiten* (de organisaties en instellingen), E8.3 en E8.5 gaan over de *daarop toepasselijke rechtsregels* (het rechtsregime).
3. E8.1 vormt de kerkelijke rechtsbasis voor "bijzondere kerkelijke organisaties". Op het gebied van bijvoorbeeld de zending, zijn er allerlei kerkelijke samenwerkingen van kracht die soms wel, maar vaak ook niet samenvallen met een classis of een PS. De zendingsactiviteiten gaan dan niet uit van een classis of een PS, maar van een voor dit doel gevormde permanente zendingsorganisatie met een eigen zendingsressort. E8.1 biedt hier een grondslag voor, die tot dusver kerkordelijk niet voorhanden is.
4. Een tweede voorbeeld bij E8.1 betreft de kerkelijke beheerszaken. Het SKW (Steunpunt Kerk en Werk) is een organisatie van de kerken, die diverse materiële aangelegenheden van/voor de aangesloten kerken behartigt. De activiteiten hebben een landelijk bereik, maar gaan niet uit van de GS. Er is sprake van een eigen organisatie. Ook hiervoor biedt E8.1 een kerkrechtelijke grondslag.
5. In beide gevallen is sprake van "bijzondere kerkelijke organisaties", gericht op een specifiek doel, die niet opereren volgens de indeling van de meerdere vergaderingen in de KO. In beide gevallen kun je dus spreken van een 'parallele organisatie', met een andere organisatievorm dan de KO kent.

6. E8.2 vormt de kerkelijke rechtsbasis voor een "kerkelijke instelling", die door een meerdere vergadering in het leven wordt geroepen. Bekendste voorbeeld hiervan is natuurlijk de TU Kampen.
7. E8.3 bepaalt nu dat voor de bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen een rechtsvorm (juridische vorm) wordt gekozen binnen de wettelijke mogelijkheden van art. 2: 2 BW. Art. 2: 2 BW is het kernartikel in de Nederlandse wet voor de kerkgenootschappen. Het bevestigt – als consequentie van de godsdienstvrijheid – dat de kerkgenootschappen hun eigen kerkelijk statuut mogen hebben. Zie A4.1. En waar het hier nu om gaat: deze vrijheid geldt niet alleen de kerkgenootschappen zelf, maar ook hun 'zelfstandige onderdelen' en de 'lichamen waarin zij verenigd zijn'. Met andere woorden: de Nederlandse wetgever biedt de kerken alle ruimte om hun kerkelijke activiteiten via organisaties en instellingen op geheel eigen kerkelijke wijze in te richten. Het enige wat je daarvoor in essentie als kerkelijke organisatie moet doen is duidelijk kiezen voor een van de rechtsvormen van art. 2: 2 BW. En dus níet kiezen voor een vereniging of stichting volgens art. 2: 26 e.v. BW resp. art. 2: 285 e.v. BW. Want die civielrechtelijke vereniging en stichting zijn geen kerkelijke rechtspersonen.
8. En hier ontstaan vervolgens blijkens de reacties de misverstanden:
- * *"dit gaat ten koste van de zelfstandigheid van de plaatselijke kerken"*:
Dit is geen zuiver argument. Elke gezamenlijke activiteit van de kerken raakt natuurlijk de zelfstandigheid van die kerken. Dat is inherent aan samenwerking. Een vereniging houdt in elk geval geen rekening met die zelfstandigheid, want elke kerk is 'maar' een lid. Om over een stichting maar te zwijgen, die heeft alleen maar een bestuur.
 - * *"als wij ons niet vergissen is de TU toch ook een stichting?"*:
U vergist zich. De TU was een stichting, maar is door de GS Berkel en Rodenrijs 1996 omgezet in een kerkelijke rechtspersoon volgens art. 2: 2 BW, te weten: in de rechtsvorm van het 'lichaam waarin de kerken verenigd zijn'. Sindsdien is de TU geen stichting, ook geen vereniging, maar gaat de TU uit van de gezamenlijke Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). De GS Harderwijk 2011 heeft voor de TU gekozen voor de rechtsvorm van het zelfstandig onderdeel. Ook dat is een rechtsvorm binnen art. 2: 2 BW.
 - * *"wij hebben meer dan genoeg (van die) deputaten"* (vrije vertaling):
Het kiezen van een kerkelijke rechtsvorm, d.w.z. een rechtsvorm binnen de mogelijkheden van art. 2: 2 BW, impliceert helemaal niet dat het deputatenmodel gekozen moet worden. Evenmin dat nu "alles onder de synode" moet gaan vallen. Art. 2: 2 BW laat geheel vrij hoe de kerkelijke organisatie de kerkelijke inbedding wil regelen. Dat is nu juist de extra vrijheid die de vereniging en de stichting niet bieden.
 - * *"via de synode krijgen de predikanten beslissende invloed op hun eigen arbeidsvoorwaarden"*:
Ook hier leeft kennelijk het misverstand dat, als organisaties als VSE en SKW een kerkelijke rechtsvorm aannemen, zij automatisch onder 'het juk' van de synode komen. Deze zienswijze is onjuist en dus ook de gevolgtrekking.

- * *"Parallele kerkverbanden voor specifieke doelen? Dat is door de GS van Zwolle-Zuid 2008 afgewezen (Acta art. 141). Hoe kunnen deputaten dit nu weer voorstellen zonder zich met de afwijzing door de GS 2008 te confronteren":*

Gedoeld wordt kennelijk op de besluitenreeks van de GS Zwolle-Z 2008 over de 'synodale reorganisatie'. Ten eerste heeft 'Zwolle-Z' echter in dat kader geen uitspraak gedaan over de hier aan de orde zijnde materie. Noch art. 141 noch art. 151 Acta GS Zwolle-Z 2008 geven hiervoor aanknopingspunten. Ten tweede propageren wij geen 'parallele kerkverbanden', maar constateren wij dat die er zijn en dringen wij juist aan op goede, dat is zo kerkelijk mogelijke, regulering daarvan.

9. Kortom: E8.3 doet niet meer, maar ook niet minder, dan voorschrijven dat voor kerkelijke organisaties en instellingen wordt gekozen voor een kerkelijke rechtspersoonsvorm binnen de mogelijkheden van art. 2: 2 BW en niet daarbuiten. Je vraagt je af: wat en wie kan hiertegen zijn?
10. De motivering voor dit standpunt is verder reeds expliciet verwoord in de MvT bij WO-1 en WO-2.
11. E8.5 tenslotte beoogt fricties tussen het reguliere kerkverband van de KO en de parallelle bijzondere kerkelijke organisaties en instellingen zoveel mogelijk te voorkomen. Het gaat immers om dezelfde kerken, die via verschillende routes, uiteindelijk werken aan dezelfde doelstellingen.

[WO-1: E9 andere kerken in Nederland

- E9.1 De kerken werken landelijk in samenspreking en correspondentie aan kerkelijke eenheid die in Gods Woord is verankerd en gestalte krijgt in plaatselijke wederzijdse herkenning en erkenning.
- E9.2 De kerkenraden dragen bij contact en samenwerking met andere kerken zorg voor goede communicatie met de gemeente en met de classis. Bij gewichtige beslissingen is de instemming van beide nodig, een en ander volgens de generale regeling.
- E9.3 In contacten met kerken en groepen waarmee geen overeenstemming in geloven en belijden bestaat, komen de gereformeerde kerken op voor de gezonde bijbelse leer en weerleggen en bestrijden zij dwaling en misverstand.
- E9.4 De kerken geven in het bijzonder aandacht en hulp aan groepen en gemeenschappen van christenen die zich van buiten Nederland hier hebben gevestigd.]

[WO-2: E9 andere kerken in Nederland

- E9.1 De kerken werken landelijk in relaties met andere kerkgemeenschappen aan kerkelijke eenheid die in Gods Woord en de gereformeerde belijdenis is verankerd.
- E9.2 De kerkenraden dragen bij contact en samenwerking met andere kerken zorg voor goede communicatie met de gemeente en met de classis. Bij gewichtige beslissingen is de instemming van beide nodig, een en ander volgens de generale regeling.
- E9.3 In contacten met kerken en groepen waarmee nog geen overeenstemming in geloven en belijden bestaat, komen de kerken op voor de gezonde bijbelse leer.
- E9.4 De kerken tonen betrokkenheid bij gemeenschappen van christenen die zich van buiten Nederland hier hebben gevestigd.]

E9 andere kerken in Nederland

- E9.1 De kerken **werken in relaties** met andere kerkgemeenschappen aan kerkelijke eenheid die in Gods Woord en de gereformeerde belijdenis is verankerd.
- E9.2 De kerkenraden dragen bij contact en samenwerking met andere kerken zorg voor goede communicatie met de gemeente en met de classis. Bij gewichtige beslissingen is **de instemming van de gemeente en de goedkeuring van de classis** nodig, een en ander volgens de generale regeling.
- E9.5 Wanneer een samenwerkingsgemeente tot stand komt, bepalen de kerkenraden gezamenlijk welk kerkelijk recht van toepassing zal zijn.**
- E9.3 In contacten met kerken en groepen waarmee nog geen overeenstemming in geloven en belijden bestaat, komen de kerken op voor de gezonde bijbelse leer.
- E9.4 De kerken tonen betrokkenheid bij gemeenschappen van christenen die zich van buiten Nederland hier hebben gevestigd.

Toelichting E9

1. Terecht is opgemerkt dat de doelstellingen van E9.1 niet alleen landelijk van belang zijn. Ook plaatselijk gelden dezelfde criteria. Het woord "landelijk" is daarom vervallen.
2. In de Werkorde maken we terminologisch onderscheid tussen de "instemming van de gemeente" en de "goedkeuring door de classis". Zo ook in E9.2.
3. Er is gevraagd om de "samenwerkingsgemeente" een plaats te geven in de KO. Daar is inderdaad reden toe, omdat de kerkordes en daarmee samenhangende regelingen van de verschillende kerkverbanden, waaraan een dergelijke samenwerkingsgemeente is verbonden, niet in alles gelijk lopen. Er moet dus een keuze worden gemaakt voor het toepasselijke kerkelijk recht. Het resultaat is een nieuw lid E9.5.
4. Een aantal reacties ziet spanning tussen het 'strakke' E9.1 en het 'soepele' E9.3. Wat ons betreft is die spanning er niet. In E9.1 gaat het om het doel dat we nastreven: het gaat niet slechts om sociale contacten, maar om het zoeken van ieder die van Christus is. E9.3 doet daar niets van af, maar maakt wel duidelijk dat de zoektocht breder gaat dan wat al is bereikt.
5. E9.4 wordt door sommigen als 'politiek correct' beschouwd. Verder vindt men de gekozen termen redelijk vaag. We kunnen dit toe stemmen. Deze kleur mag echter niet worden gemist op het palet van de verschillende soorten van kerkelijke relaties in binnen- en buitenland: ze dreigt anders nog meer tussen wal en schip te verdwijnen. De vaagheid van de gekozen termen weerspiegelt de realiteit: er valt nog weinig te regelen, want er is op dit vlak nog weinig tot stand gebracht.

[WO-1: E10 kerken buiten Nederland

- E10.1 De kerken onderhouden naar vermogen oecumenische betrekkingen met kerken van gereformeerde belijdenis in het buitenland. Zij respecteren daarbij de eigen historie en context van elke kerk.
- E10.2 Met kerken waarmee bijzondere historische banden bestaan kan door de synode een nauwere zusterkerkrelatie worden aangegaan, die wederzijds volledige aanvaarding van elkaars leden en predikanten inhoudt.

- E10.3 De kerken kunnen participeren in internationale kerkelijke verbanden, organisaties en instellingen. Zij kunnen partnerschappen met buitenlandse kerken aangaan voor personele en materiële uitwisseling en hulp, met inachtneming van regelingen die door de synode worden vastgesteld.]

[WO-2: E10 kerken buiten Nederland

- E10.1 De kerken onderhouden naar vermogen oecumenische betrekkingen met kerken van gereformeerde belijdenis in het buitenland, gericht op wederzijdse ontmoeting, bemoediging en hulp. Zij respecteren daarbij de eigen historie en context van elke kerk.
- E10.2 Met kerken waarmee bijzondere banden bestaan kan door de synode een zusterkerkrelatie worden aangegaan, die wederzijdse aanvaarding van elkaars leden en predikanten inhoudt.
- E10.3 De kerken kunnen participeren in internationale kerkelijke verbanden, organisaties en instellingen.]

E10 kerken buiten Nederland

- E10.1 De kerken onderhouden naar vermogen oecumenische betrekkingen met kerken van gereformeerde belijdenis in het buitenland, gericht op **geestelijke** ontmoeting, bemoediging en hulp. Zij respecteren daarbij de eigen historie en context van elke kerk.
- E10.2 Met kerken waarmee bijzondere banden bestaan kan door de synode een zusterkerkrelatie worden aangegaan, die wederzijdse aanvaarding van elkaars leden en predikanten inhoudt.
- E10.3 De kerken kunnen participeren in internationale kerkelijke verbanden, organisaties en instellingen.

Toelichting E10

1. Het woord 'oecumenische', dat met E1.3 is vervallen, handhaven wij in E10.1. Het begrip 'oecumenisch' heeft blijkens de reacties bij sommigen een negatieve connotatie vanuit het verleden. De een leest liever 'universeel', de ander 'katholiek'. De drie woorden hebben in dit verband ongeveer dezelfde betekenis. Er kon in het verleden zonder bezwaar gesproken worden over 'uw oecumenische taak' (K. Schilder). En wij kennen de drie oecumenische belijdenisgeschriften, die wij als kerken aanvaarden. Zie art. 9 NGB, waar zij onder deze naam genoemd zijn. De term 'universeel' heeft het minste kerkelijke kleur in zich. De term 'katholiek' heeft een duidelijke associatie met de Rooms-Katholieke Kerk. Vandaar dat 'oecumenisch' het meest kerkelijk geëigend is.
2. Sommige reacties willen sterker spreken: het moet om "eenheid" gaan. We willen het niet betwisten, maar houden rekening met het gegeven dat een gezamenlijk kerkverband dat de Nederlandse landsgrenzen overstijgt, momenteel niet binnen de reële mogelijkheden ligt.
Anderen willen juist een ruimer blikveld: niet alleen relaties van kerken tot kerken, maar ook van kerkleden tot plaatselijke gemeentes in het buitenland. Wij menen dat de kerkorde in dit hoofdstuk kan volstaan met *kerkelijke* relaties.
We proberen wel meer inhoud te geven aan de contactoefening door in E10.1 expliciet te spreken van "geestelijke" ontmoeting, etc.
3. De term "bijzondere banden" in E10.2 wordt niet verder gedefinieerd, ondanks het verzoek van degenen die anders vrezen voor een zekere willekeur. De bedoeling is juist dat per geval bekeken kan worden of een speciale zusterkerkrelatie zinnig is.

De factoren die daarbij een rol kunnen spelen, zijn eventueel wel aan te duiden (zoals historie, geografische en culturele factoren, taalgrenzen), maar niet als criteria te definiëren.

4. De zusterkerkrelatie houdt meer in dan de beide genoemde aspecten: leden en predikanten. We noemen deze beide echter, omdat juist zij voor de plaatselijke kerken direct van belang zijn.
5. Spits wordt opgemerkt dat E10.3 ook ruimte maakt voor een eventueel lidmaatschap van de Wereldraad van Kerken. Inderdaad ontbreken ook hier vaste criteria. Dat hangt samen met het wijde veld waarover we spreken: er is een veelheid aan mogelijke organisaties, met een veelheid aan mogelijke doelstellingen en een veelheid aan mogelijke andere deelnemers. We verwachten van de kerken, in generale synode bijeen, dat ze zelf hun ogen en oren goed open houden.
6. Deputaten Zending & Hulpverlening (Z&H) hebben voorgesteld een bepaling op te nemen over 'hulpverlening aan buitenlandse kerken'. De door hen voorgestelde ondersteuning is in essentie verwerkt in E10.1 en E10.2. Niet overgenomen is de formule van deputaten Z&H dat "elke gemeente verantwoordelijk is voor dit werk". Ons inziens ligt deze verantwoordelijkheid primair bij de GS conform het bestaande art. 47 KO1978. Uiteraard kan voor de uitvoering beroep worden gedaan op plaatselijke kerken.

MEMORIE VAN TOELICHTING 3 WERKORDE 3 – hoofdstuk F

F. besluitvorming en rechtsmiddelen

[WO-1: F1 besluitvorming

- F1.1 De kerkelijke vergaderingen nemen hun besluiten na goede voorbereiding en met verwerking van vroegere besluitvorming.
- F1.2 Wat eenmaal is afgehandeld, moet niet opnieuw aan de orde worden gesteld, tenzij men van oordeel is dat wijziging noodzakelijk is.
- F1.3 Besluiten worden bij meerderheid van stemmen genomen.
- F1.4 De kerkelijke vergaderingen leggen hun besluiten zorgvuldig vast en voorzien in goede communicatie, bewaring en toegankelijkheid ervan.]

[WO-2: F1 besluitvorming

- F1.1 De kerkelijke vergaderingen nemen hun besluiten na goede voorbereiding en met verwerking van vroegere besluitvorming.
- F1.3 Besluiten worden bij meerderheid van stemmen genomen.
- F1.2 Een afgehandelde zaak behoort niet opnieuw aan de orde te worden gesteld, tenzij er sprake is van gewijzigde omstandigheden of inzichten.
- F1.4 De kerkelijke vergaderingen voorzien in zorgvuldige vastlegging, communicatie en archivering van hun besluiten.]

F1 besluitvorming

- F1.1 De kerkelijke vergaderingen nemen hun besluiten na goede voorbereiding en met verwerking van **eerdere** besluitvorming.
- F1.3 Besluiten worden bij meerderheid van stemmen genomen.
- F1.2 Een afgehandelde zaak behoort niet opnieuw aan de orde te worden gesteld, tenzij er sprake is van **nieuwe feiten of** gewijzigde omstandigheden of inzichten.
- F1.4 De kerkelijke vergaderingen voorzien in zorgvuldige vastlegging, communicatie en archivering van hun besluiten.

Toelichting F1

1. F1.1 is op één punt taalkundig aangepast.
2. M.b.t. F1.2 verwijzen we allereerst naar de MvT bij WO-2. Art. 33 KO1978 bevat hier een vorm van een sluitredenering, die je eigenlijk niet verder brengt: wat eenmaal is afgehandeld, moet je niet opnieuw aan de orde stellen, tenzij je vindt dat het gewijzigd moet worden. Wat hier ontbreekt, zijn de parameters voor een wijziging: wij hebben die in WO-2 geformuleerd als "gewijzigde omstandigheden of inzichten". Bij deze formulering zijn enkele opmerkingen gemaakt. Enerzijds wordt voorgesteld het criterium 'nieuwe feiten' toe te voegen. Wij nemen dat over. Anderzijds wordt gevraagd of 'gewijzigde inzichten' wel aanleiding behoren te zijn tot heroverweging. Wij willen dat niet uitsluiten. Bedacht moet worden dat het hier niet gaat over herziening in het kader van de kerkelijke rechtspraak (F9), maar om heroverweging van eerdere kerkelijke besluitvorming. Daar mag het criterium ruimer zijn.
3. Geopperd wordt F1.2 in de onvoltooid tegenwoordige tijd te stellen: "Een afgehandelde zaak wordt niet opnieuw aan de orde gesteld, tenzij (...)". Het doet goed te constateren dat deze wijze van redactie al zo ingeburgerd raakt! Toch vinden we "het behoort niet" hier wel functioneel. Het gaat hier niet alleen om een imperatief, maar ook om het stellen van de regel zelf: "dat hoort niet".

4. Opnieuw wordt gevraagd om iets meer op te nemen over de openbaarheid van kerkelijke besluiten. Bijvoorbeeld: "besluiten van kerkelijke vergaderingen zijn openbaar, tenzij (...)". Of: "de kerkelijke vergaderingen beslissen over de openbaarheid van de kerkelijke stukken". Een andere reactie wil juist weer de mogelijkheid van geheimhouding vastgelegd zien. Wij menen hierin in de KO niet verder te kunnen gaan dan de bepaling van F1.4 dat de kerkelijke vergaderingen voorzien in de communicatie van hun besluiten. Uiteraard zijn er vele zaken die in de openbaarheid van de gemeente of van de kerken kunnen en moeten komen. Maar tegelijk zal bijvoorbeeld de pastorale agenda van de kerkenraad een veel vertrouwelijker karakter dragen. Kortom: de zaken zijn te divers om hier algemene regels naar de ene of de andere kant te formuleren.
5. Gevraagd wordt of er niet meer moet worden gearchiveerd dan in F1.4 staat? Meer mag uiteraard. F1.4 geeft het minimum aan.

[WO-1: F2 rechtskracht

- F2.1 Een besluit van een kerkelijke vergadering heeft bindende rechtskracht, tenzij wordt bewezen dat het in strijd is met het Woord van God of het kerkelijk recht.
- F2.2 De kerkenraad toetst de besluiten van de meerdere vergaderingen met het oog op de toepassing daarvan in de gemeente.]

[WO-1: F3 inwerkingtreding

- F3.1 Een besluit van een kerkelijke vergadering treedt direct in werking, tenzij het besluit zelf een andere termijn vermeldt.]

[WO-2: F2 rechtskracht, inwerkingtreding en uitvoering

- F2.1 Een besluit van een kerkelijke vergadering heeft bindende rechtskracht.
- F2.2 Een besluit treedt direct in werking, tenzij het besluit zelf een andere termijn vermeldt.
- F2.3 De kerkenraden dragen zorg voor de uitvoering van de besluiten van de classis en de synode.
- F2.4. Niemand kan gedwongen worden tot uitvoering van een besluit dat hem persoonlijk in christelijke gewetensnood brengt.]

F2 rechtskracht, inwerkingtreding en uitvoering

- F2.1 Een besluit van een kerkelijke vergadering heeft bindende rechtskracht.
- F2.2 Een besluit treedt direct in werking, tenzij het besluit zelf een andere termijn vermeldt.
- F2.3 De kerkenraden dragen zorg voor de uitvoering van de besluiten *van de meerdere vergaderingen*.
- F2.4. *De uitvoering van een besluit kan niet van iemand worden verlangd, als dit hem persoonlijk in zijn geweten in strijd brengt met Gods Woord. De betrokkene dient bereid te zijn zich te verantwoorden volgens artikel F4, F7 en F8.*

Toelichting F2

1. Wij roepen voor de goede orde allereerst in herinnering het in de MvT bij WO-1 toegelichte terminologisch onderscheid tussen *besluiten* en *uitspraken*:
 - * besluiten zijn alle (beleidsmatige) beslissingen van de kerkelijke vergaderingen, niet zijnde uitspraken gedaan in kerkelijke rechtspraak;
 - * uitspraken zijn de oordelen van de kerkelijke vergaderingen in het kader van de kerkelijke rechtspraak.
 F2 handelt over besluiten.

2. F2.1 komt over als een nogal formele bepaling, maar impliceert een aantal belangrijke kerkelijke/kerkrechtelijke principes met betrekking tot de rechtsstatus van kerkelijke besluiten:
 - a. kerkelijke vergaderingen hebben de bevoegdheid besluiten te nemen;
 - b. die besluiten van kerkelijke vergaderingen zijn bindend;
 - c. de binding strekt zich territoriaal gezien uit tot het ressort van de kerkelijke vergadering;
 - d. de binding strekt zich materieel gezien uit tot de geadresseerden van het besluit.
3. De reacties overziende worden er in essentie van twee kanten bedenkingen geuit bij deze bepaling. Je kunt zeggen dat die reacties gemeen hebben dat men F2.1 eigenlijk te streng vindt, zij het op verschillende manier. Wij bespreken beide invalshoeken.
4. Enerzijds wordt in sommige reacties het bezwaar gehandhaafd dat '*bindend aanvaarden*' beter zou zijn dan 'bindende rechtskracht hebben'. Wij delen deze opvatting niet en hebben dit zowel in de MvT bij WO-1 als WO-2 beargumenteerd. Kern van die argumentatie: een besluit is in zichzelf bindend, daar komt voor de rechtskracht van dat besluit geen aanvaardingshandeling meer aan te pas. Volgens de oude terminologie van vóór de KO1978 wordt een besluit voor 'vast en bondig' gehouden. Het besluit staat dus 'vast'. De rechtskracht van een besluit van een kerkelijke vergadering is niet afhankelijk van de ontvanger die het besluit al dan niet wil aanvaarden. De term 'aanvaarden' geeft aanleiding tot misverstaan en suggereert dat er nog een actie nodig is. In wezen hebben de termen 'bindend' en 'aanvaarden' iets onderling tegenstrijdigs en dat wordt in de reacties niet weerlegd.
5. Wat deze bezwaarmakers intussen lijken te bedoelen, is het generieke voorbehoud van het ratificatieproces. Alle besluiten moeten toch eerst getoetst worden aan het *tenzij* van art. 31 KO1978? En kunnen dus toch nog niet bindend zijn? Wij wijzen deze benadering kerkrechtelijk af. Art. 31 KO is nooit bedoeld als de basis voor een soort permanent wantrouwen jegens de besluiten van kerkelijke vergaderingen, die allemaal nog eens weer in de kerkelijke herbeoordeling moeten om te bezien of er toch ergens iets niet klopt. Deze cultuur is in de voorbije decennia gegroeid, maar inmiddels terecht teruggedrongen en op zijn retour. De kerkelijke vergaderingen zijn geroepen en bevoegd tot besluiten op het hun toegewezen terrein. De hoofdregel van art. 31 KO is dat een meerderheidsbesluit bindend is. Het getuigt niet van een goede benadering om de kerkelijke vergaderingen bepaalde verantwoordelijkheden toe te delen en vervolgens diezelfde kerkelijke vergaderingen waar mogelijk op de punt en de komma af te rekenen.
6. Ontkennen wij daarmee het *tenzij* van art. 31 KO? Natuurlijk niet. Maar het wordt wel op zijn plek gezet. De primaire houding jegens kerkelijke besluiten is die van uitvoering, toepassing, implementatie (F2.3). Gebaseerd op geschonken vertrouwen, eensgezindheid en kerkelijke loyaliteit in plaats van wantrouwen, partijenschappen, verdeeldheid. Alleen als er werkelijke aanleiding toe bestaat, is er reden voor een beroep op het *tenzij*. Dat vindt dan plaats in de weg van bezwaar en eventueel beroep (F4 e.v.) of revisie als het om besluiten van de GS gaat (F12).
7. Hoe zit het dan met het besluit hangende bezwaar of beroep of een revisieverzoek? Het indienen daarvan schort het besluit op zichzelf niet op, aldus F4.3. "Dat lijkt op bovenschriftuurlijke binding", stelt een reactie, "Met de huidige werkorde in de hand zou dezelfde situatie als in 1944 zich herhalen, waarbij de synode zich in tegenstelling tot 1944 kan beroepen op de werkorde." Deze

scherpe kritiek is echter misplaatst. Als iemand een beroep meent te moeten doen op het *tenzij*, kan daarbij tevens worden gevraagd om opschorting van het besluit. Als het schriftuurlijke bezwaar overtuigingskracht toekomt, dan zal de gevraagde opschorting ook geen bezwaar opleveren. Het gaat immers niet om het gezag van de kerkelijke vergadering, maar om het gezag van Gods Woord. Het komt dus aan op de overtuigingskracht van het bezwaar. Bestaat daar aanleiding toe, dan wordt de uitvoering van het besluit opgeschort totdat definitief is beslist. Het is echter niet juist de regels om te keren en aan een besluit de rechtskracht te onthouden zolang het niet (door iedereen?) is aanvaard of te stellen dat een besluit zijn rechtskracht verliest zodra er maar enig bezwaar tegen wordt ingediend. Noch het een noch het ander is juist. In wezen zijn dit vormen van independentisme, die de besluitvaardigheid van de kerkelijke vergaderingen ondermijnen.

8. Kortom: wij wijzen een slag-om-de-arm-politiek die tot uitdrukking komt in een generiek voorbehoud van *aanvaarding* van een kerkelijk besluit van de hand. Hiervoor wordt ten onrechte een beroep gedaan op art. 31 KO.
9. Anderzijds wordt het regime van F2.1 ook als 'strak' ervaren in die zin dat het geen ruimte lijkt te bieden aan *gradaties* in de besluitvorming. Het is immers: 'een besluit heeft bindende rechtskracht. Punt'. F2 krijgt dan het onbedoelde stigma van een kerkelijke dwangbuis, alsof een kerkelijke vergadering alleen nog via (direct) bindende kerkelijke imperatieven kan communiceren. Dat is natuurlijk niet het geval, maar hangt geheel af van de inhoud van het besluit.
10. Ten eerste kan een besluit zelf een *tijdsbepaling of tijdpad* bevatten. Het besluit wordt dat niet direct van kracht, maar pas op een later tijdstip dat in het besluit zelf is opgenomen. De kerkelijke vergadering kan hiermee desgewenst ruimte geven, een invoeringstraject hanteren, etc. Dit tijdsaspect is al geregeld in het *tenzij* van F2.2.
11. Ten tweede is er onderscheid in *soorten besluiten*. Besluiten kunnen door een kerkelijke vergadering worden gegoten in de vorm van een handreiking, een advies, een aanbeveling, een instructie, een modelregeling, een plan van aanpak, een koersbepaling, etc. Niet ieder besluit van een kerkelijke vergadering heeft hetzelfde verplichtende format. De kerkelijke vergadering heeft het zelf in de hand welk soort besluit zij wil nemen en kan daarmee dus ruimte creëren voor gemeenteleden, voor mindere kerkelijke vergaderingen, voor doelgroepen, etc. Een voorbeeld: een handreiking van de synode is een besluit met bindende rechtskracht. Maar het is een bindend besluit met het karakter van een handreiking en daarin ligt de ruimte die de synode wil bieden.
12. Dit staat geheel in de lijn van art. 18 Acta GS Zuidhorn 2002, volgens welk besluit: "de generale synode in haar besluitvorming terminologisch en inhoudelijk helder moet laten blijken, welk rechtseffect zij met haar uitspraken en besluiten beoogt. Zij zal zich daartoe bij elke beslissing bezinnen op de concrete rechtskracht, de rangorde, de geadresseerde(n) van een besluit."
13. Kortom: een besluit van een kerkelijke vergadering geeft net zo veel of net zo weinig vrijheid van handelen als de kerkelijke vergadering daarin zelf neerlegt.
14. Veel reacties zijn er ook op F2.4. De teneur daarvan is dat de formulering teveel ruimte biedt aan de subjectieve beleving van de betrokkene en dat de maatstaf van de 'christelijke gewetensnood' te weinig is ingekaderd. Een radicale reactie stelt zelfs dat F2.4 "de hele kerk-/werkcorde waardeloos maakt. (...) Geen besluit van welke kerkenraad ook is veilig." Deze reactie getuigt van slechte lezing.

Ten eerste: F2.4 tast het besluit niet aan, maar ziet op de uitvoering daarvan. Het besluit blijft in stand.

Ten tweede: F2.4 heeft niets te maken met vrijblijvendheid jegens een kerkelijk besluit, maar stelt dat iemand niet door de uitvoering van een besluit persoonlijk in christelijke gewetensnood mag worden gebracht. Het gaat hier niet om een lichtvaardige afweging, maar om een uiterste grens. Het is een gewetenszaak.

15. Vanuit dit laatste perspectief worden in de reacties twee vraagpunten aan de orde gesteld: komt wel voldoende tot uitdrukking dat het geweten niet een zelfstandige maatstaf vormt, maar ondergeschikt moet zijn aan Gods Woord? En geldt bij F2.4 niet de plicht om eerst bezwaar en beroep in te stellen alvorens een beroep op het geweten kan worden gedaan? Wij onderschrijven deze reacties.
16. Voor wat betreft de gewetensnood: in de door ons herziene tekst komt beter tot uitdrukking dat de grens niet ligt bij persoonlijke gewetensnood op zich zelf, maar als iemand in geweten meent in strijd te komen met de Bijbel. De norm wordt dus ontleend aan de Bijbelse boodschap op een bepaald punt, zoals die persoonlijk in zijn geweten door iemand wordt opgevat. Terecht is in een reactie gewezen op art. 32 NGB, waar juist in het kader van de orde en tucht in de kerk ook het geweten wordt genoemd.
17. Ten aanzien van het ultieme karakter van dit beroep: in de MvT bij WO-2 schreven wij al dat een beroep op het tweede spoor ('hier sta ik, ik kan niet anders') veronderstelt dat de betrokkene zich maximaal inspant voor wat betreft het eerste spoor (het gaan van de 'kerkelijke weg' in bezwaar, beroep en hoger beroep). Wij verwoorden dit door in de tekst op te nemen dat de betrokkene bereid moet zijn tot verantwoording volgens F4, F7 en F8.
18. Wij hebben de formulering van F2.4 op verschillende punten aangepast. Het 'dwingen' is vervangen en er is verder beoogd van de algemene stelregel "Niemand kan ..." een meer individuele uitzonderingsbepaling te maken: "... kan niet van iemand worden verlangd als ...".

[WO-1: F4 recht van bezwaar

- F4.1 Hij die meent dat een besluit of een handeling van de kerkenraad:
- a. aantoonbaar in strijd is met het Woord van God of het kerkelijk recht;
 - b. de opbouw van de gemeente schaadt;
 - c. hem onrecht aandoet, waarin hij niet kan berusten;
- heeft het recht van bezwaar.
- F4.2 Het bezwaar wordt schriftelijk bij de kerkenraad ingediend en is gemotiveerd. De kerkenraad vraagt zo nodig om een toelichting.
- F4.3 Het instellen van bezwaar heeft geen opschortende werking.
- F4.4 Op een verzoek tot opschorting van het besluit hangende het bezwaar beslist de kerkenraad zo spoedig mogelijk.
- F4.5 De kerkenraad heroverweegt zijn eerder besluit en neemt een beslissing op het bezwaar.
- F4.6 In zaken waarin de classis in eerste aanleg beslist, geldt het recht van bezwaar overeenkomstig art. F4.1 tot F4.5 mutatis mutandis op dezelfde wijze.]

[WO-2: F4 recht van bezwaar

- F4.1 Tegen een besluit van de kerkenraad dat aantoonbaar:
- a. in strijd is met het Woord van God of de kerkorde; of
 - b. de opbouw van de gemeente schaadt; of
 - c. iemand persoonlijk onrecht aandoet, waarin hij niet kan berusten;
- kan schriftelijk bij de kerkenraad bezwaar worden gemaakt.

- F4.3 Het instellen van bezwaar heeft geen opschortende werking.
- F4.4 Op een verzoek tot opschorting beslist de kerkenraad zo spoedig mogelijk. Tegen dit besluit is beroep mogelijk volgens art. F7.
- F4.5 De kerkenraad heroverweegt zijn eerder besluit en neemt een beslissing op het bezwaar.
- F4.6 In zaken waarin de classis in eerste aanleg beslist, geldt het recht van bezwaar overeenkomstig art. F4.1 tot F4.5 op dezelfde wijze.]

F4 bezwaar

- F4.1 Tegen een besluit van de kerkenraad dat aantoonbaar:
- in strijd is met het Woord van God of de kerkorde; of
 - de opbouw van de gemeente schaadt; of
 - iemand persoonlijk onrecht aandoet, waarin hij niet kan berusten; *kan bij* de kerkenraad bezwaar worden gemaakt.
- F4.2** *Het bezwaar wordt schriftelijk ingediend binnen zes weken na de bekendmaking van het besluit en heeft geen opschortende werking.*
- F4.3 *vervallen*
- F4.4 Op een verzoek tot opschorting beslist de kerkenraad zo spoedig mogelijk. Tegen dit besluit is beroep mogelijk volgens art. F7.
- F4.5 De kerkenraad heroverweegt zijn eerder besluit en neemt een beslissing op het bezwaar.
- F4.6 In zaken waarin de classis in eerste aanleg beslist, geldt het recht van bezwaar overeenkomstig art. F4.1 tot F4.5 op dezelfde wijze.

Toelichting F4

- F4.1 kent een drietal bezwaargronden, die ook gelden als de gronden voor beroep (F7) en hoger beroep (F8). Enkele reacties blijven moeite houden met de gronden b en c als zelfstandige bezwaar- en beroepsgronden. Toch handhaven wij die.
- Een kerkgemeenschap waarin alleen bezwaar mogelijk zou zijn tegen besluiten van de kerkenraad op grond van strijd met de Bijbel of met de kerkorde doet fundamenteel tekort aan de positie van de gemeenteleden. Sommige reacties hanteren een soort syllogisme dat "een besluit conform Schrift en KO" de gemeente per definitie niet kan schaden. Er zijn echter allerlei situaties denkbaar, waarin van strijd met de Bijbel of de KO geen sprake is, maar waarin wel degelijk de opbouw van de gemeente kan worden geschaad. Dat kan variëren van besluiten over stoffelijke zaken tot idem over geestelijke zaken. Niet alles in het kerkelijk leven wordt beslist door Schrift en KO. Er zijn legio zaken waarover Schrift en KO zich niet of niet rechtstreeks uitlaten, maar die wel van invloed zijn op het welzijn van de gemeente.
- Een kerkgemeenschap die geen ruimhartige mogelijkheid schept voor bezwaar en beroep in eigen kerkverband bevordert daarmee de druk om recht te zoeken bij de statelijke rechter en doet daarmee zichzelf te kort. Overigens is ons inziens ook nu onder de huidige KO bezwaar mogelijk tegen alle besluiten van de kerkenraad en is er daarna een beroeps- en hoger beroepsmogelijkheid, maar ontbreekt daarvoor de expliciete vermelding in de KO. Over het bezwaar- en beroepsrecht in de kerk dient echter geen onduidelijkheid te bestaan.
- Kerkenraden die bang zijn voor debat over de opbouw van de gemeente en daarom liefst de mogelijkheid van bezwaar en beroep beperken, staan daarin verkeerd voorgesorteerd. Er is juist behoefte aan openheid, inhoudelijk gesprek, dialoog en debat. Wij kennen in onze kerken geen hiërarchisch systeem, waarin de geestelijkheid bepaalt wat goed is voor de gemeente. Wij kennen ook geen congregationalistisch systeem, waarin de gemeente zelf uitmaakt wat zij

apprecieert. Wij kennen een presbyteriaal systeem, waarin enerzijds de kerkenraad leiding behoort te geven, maar waarbij anderzijds tegelijk is voorzien in gezonde inbreng en correctie vanuit de gemeente. Een deugdelijk bezwaar- en beroepsrecht hoort daar bij.

5. Gevraagd wordt of 'het instellen van bezwaar' taalkundig een goede uitdrukking is. Het antwoord luidt ja. 'Bezwaar maken' (F4.1), het 'instellen van bezwaar' (F4.3), het 'indienen van bezwaar' (F4.2), zijn allemaal gangbare zegswijzen die in juridisch verband door elkaar worden gebruikt.
6. Enkele reacties gaan in op het begrip 'aantoonbaar'. Een reactie is bang dat dit gaat functioneren als een ontvankelijkheidscriterium. Dat is niet de bedoeling. De aantoonbaarheid vergt een inhoudelijke beoordeling. Anderen signaleren dat sprake is van een zware bewijslast voor degene die bezwaar instelt. Dat is juist en is ook beoogd. Vgl. het "tenzij *bewezen* wordt dat" uit art. 31 KO. Tegenover een op zichzelf ruime bezwaarmogelijkheid staat dat een in te dienen bezwaar inhoudelijk deugdelijk onderbouwd moet zijn. Er valt daarbij onderscheid te maken tussen de *stelplicht* van de bezwaarde (beschrijving van de feiten en van de onjuistheid van het besluit) en de *grondslag* van het bezwaar (de onderbouwing dat één of meer van de gronden van F4.1 in het geding is). Het bezwaarschrift dient beide te behelzen. Het oordeel of een bezwaarmaker aantoont dat het eerdere besluit in strijd is met één of meer van de gronden van F4.1, is aan de kerkenraad die op het bezwaar beslist.
7. Van diverse kanten, waaronder de generale deputaten appenzaken, wordt gevraagd om in de tekst van de KO een eenduidige termijn op te nemen voor het instellen van bezwaar, beroep en hoger beroep. Wij onderschrijven dit en passen F4, F7 en F8 daaraan aan. Een termijn van 6 weken is de standaardtermijn in het statelijk bestuursrecht en kan ook hier als termijn gelden. Een eventuele hardheidsclausule voor het geval iemand om verschoonbare redenen niet tijdig een rechtsmiddel heeft kunnen instellen, kan worden opgenomen in de generale regeling kerkelijk bezwaar/rechtspraak.
8. F4.3 is opgegaan in het nieuwe F4.2.
9. Gelet op enkele reacties wijzen we er op dat het recht van bezwaar ziet op besluiten van de kerkenraad (F4.1). Daaraan zijn toegevoegd de besluiten van de classis "in eerste aanleg" (F4.6), dus niet de uitspraken van de classis in beroep volgens F7. De ratio hiervoor is dat het hier handelt om de meest voorkomende besluiten in eerste aanleg. Het recht van bezwaar geldt niet voor besluiten van de GS. Daarvoor bestaat het recht van revisie volgens F12.
10. Bij F4.6 is het goed te bedenken dat het recht van bezwaar niet geldt voor de categorie van besluiten van de classis die strekken tot goedkeuring van kerkenraadsbesluiten. In dat geval is tegen het goedkeuringsbesluit van de classis geen zelfstandig bezwaar of beroep mogelijk, maar geldt volgens F7.4 het recht van beroep op de PS tegen het kerkenraadsbesluit inclusief het goedkeuringsbesluit van de classis.
11. Wij volgen tot slot de suggestie om in de opschriften van F4, F7, F8, F9 en F12 telkens de woorden "recht van" te laten vervallen en kortweg te spreken van bezwaar, beroep, hoger beroep, herziening en revisie.

[WO-1: F5 kerkelijke rechtspraak

- F5.1 De kerkelijke rechtspraak is een bijzondere taak van de meerdere kerkelijke vergaderingen in onderscheiding van hun reguliere besluitvorming.
- F5.2 In een kerkelijk geschil dient de kerkelijke rechtsgang te worden gevolgd zoals in de volgende artikelen omschreven.]

[WO-2: F5 kerkelijke rechtspraak

- F5.1 De kerkelijke rechtspraak is een bijzondere taak van de meerdere kerkelijke vergaderingen in onderscheiding van hun reguliere besluitvorming.
- F5.2 In een kerkelijk geschil dient de kerkelijke rechtsgang te worden gevolgd zoals in de volgende artikelen omschreven.]

F5 kerkelijke rechtspraak

- F5.1 De kerkelijke rechtspraak is een bijzondere taak van de meerdere kerkelijke vergaderingen in onderscheiding van hun reguliere besluitvorming.
- F5.2 In een kerkelijk geschil dient de kerkelijke rechtsgang te worden gevolgd zoals in de volgende artikelen omschreven.

Toelichting F5

1. De vraag wordt gesteld of in het opschrift vermeld dient te worden dat het gaat over kerkelijke rechtspraak door meerdere vergaderingen. Ons inziens is dit niet nodig en spreekt F5.1 voor zich.
2. Verder wordt gevraagd wanneer sprake is van een 'kerkelijk geschil'. Aan een kerkelijk geschil ligt steeds een *besluit* van een kerkelijke vergadering ten grondslag. Vandaar dat wij een 'besluitenrechtspraak' kennen. Een enkele keer zou het ook kunnen gaan om een *feitelijke handeling* van een kerkelijke vergadering, waaraan geen besluit ten grondslag ligt. Maar kenmerkend is dat er altijd een besluit of handeling van een kerkelijke vergadering ter discussie staat. Geschillen tussen gemeenteleden onderling vallen hier dus niet onder. Wij verwijzen verder naar de uitgebreide MvT bij WO-2.

[WO-1: F6 vrede door recht

- F6.1 De kerkelijke rechtsgang is gericht op herstel van vrede door recht.
- F6.2 Zij kenmerkt zich door Schriftuurlijke wijsheid en voldoet aan de eisen van eerlijke rechtspraak. Daartoe worden in het bijzonder gewaarborgd:
- a. het doen van zorgvuldig onderzoek;
 - b. het toepassen van hoor en wederhoor;
 - c. toelating van een deskundig adviseur of raadsman;
 - d. het zo nodig horen van getuigen;
 - e. het zo nodig raadplegen van deskundigen;
 - f. toegankelijkheid van relevante stukken;
 - g. een gemotiveerde schriftelijke uitspraak.
- F6.3 De synode stelt een generale regeling vast voor de kerkelijke rechtspraak. Deze is van toepassing op de procedures volgens art. F7 tot F11.]

[WO-2: F6 vrede door recht

- F6.1 De kerkelijke rechtsgang is gericht op herstel van vrede door recht.
- F6.2 Zij kenmerkt zich door Schriftuurlijke wijsheid en voldoet aan de eisen van eerlijke rechtspraak. Daartoe worden in het bijzonder gewaarborgd:
- a. het doen van zorgvuldig onderzoek;
 - b. het toepassen van hoor en wederhoor;

- c. het recht om zich te laten bijstaan door een adviseur of raadsman;
 - d. de mogelijkheid van het horen van getuigen, indien noodzakelijk voor de beoordeling van het geschil;
 - e. het zo nodig raadplegen van deskundigen;
 - f. gelijke toegang tot relevante stukken voor beide partijen;
 - g. een gemotiveerde schriftelijke uitspraak;
 - h. het treffen van een voorziening in spoedeisende situaties.
- F6.3 De synode stelt een generale regeling vast voor de kerkelijke rechtspraak. Deze is van toepassing op de procedures volgens art. F7 tot F11.]

F6 vrede door recht

- F6.1 De kerkelijke rechtsgang is gericht op herstel van vrede door recht.
- F6.2 Zij kenmerkt zich door **bijbelse** wijsheid en voldoet aan de eisen van eerlijke rechtspraak. Daartoe worden in het bijzonder gewaarborgd:
- i. het doen van zorgvuldig onderzoek;
 - j. het toepassen van hoor en wederhoor;
 - k. het recht om zich te laten bijstaan door een adviseur of raadsman;
 - l. de mogelijkheid van het horen van getuigen; (...)
 - m. het zo nodig raadplegen van deskundigen;
 - n. gelijke toegang tot relevante stukken voor beide partijen;
 - o. een gemotiveerde schriftelijke uitspraak;
 - p. het treffen van een voorziening in spoedeisende situaties.
- F6.3 De synode stelt een generale regeling vast voor de kerkelijke rechtspraak. Deze is van toepassing op de procedures volgens art. F7 tot F11.

Toelichting F6

1. F6 kan zich verheugen in weinig commentaar. Een reactie verwijst bij F6.1 naar Jacobus 3: 18: het recht dient tot herstel van vrede (F6.1), maar de vrede brengt ook het recht voort. Er is een duidelijke wisselwerking.
2. Voorgesteld wordt in F6.2 'Schriftuurlijke' te vervangen door 'bijbelse', omdat dit beter aansluit bij de overige teksten van de WO. Wij volgen dit advies.
3. Voorgesteld wordt verder de toevoeging in F6.2 sub d "indien noodzakelijk ..." weer ongedaan te maken, omdat dit geldt voor alle genoemde items. Wij nemen ook dit punt over.
4. Bij F6.2 sub f rijst in verschillende reacties de vraag wie de selectie van relevante stukken bepaalt en hoe het zit met geheimhouding en comité-stukken. Het is hier niet de plaats voor gedetailleerde beantwoording. De hoofdlijn is dat beide partijen en de kerkelijke rechter over dezelfde stukken beschikken en dat er geen beroep kan worden gedaan op stukken die een partij niet kent. Het kan niet zo zijn dat met beroep op de 'comité'-status stukken aan de eiser worden onthouden, maar dat vervolgens de verweerder daar in de procedure wel een beroep op doet. De uitwerking hiervan en van de overige aspecten van F6.2 dient plaats te vinden in de generale regeling rechtspraak.

[WO-1: F7 recht van beroep

- F7.1 Hij die meent niet te kunnen berusten in een beslissing op bezwaar van de kerkenraad, heeft het recht van beroep op de classis.
- F7.2 In spoedeisende gevallen kan een buitengewone classis worden samengeroepen.

- F7.3 De uitspraak van de classis is bindend voor partijen, behoudens het recht van appel.
- F7.4 Hij die meent niet te kunnen berusten in een beslissing op bezwaar van de classis als bedoeld in art. F4.6, heeft het recht van beroep op de synode. Art. F8.2 en F8.3 zijn van overeenkomstige toepassing.]

[WO-2: F7 recht van beroep

- F7.1 Tegen een beslissing op bezwaar van de kerkenraad staat beroep open op de classis op de gronden als vermeld in art. F4.1 voor het gemeentelid dat bezwaar heeft ingesteld en voor degene die persoonlijk belanghebbende is bij de beslissing.
- F7.3 De uitspraak van de classis is bindend voor partijen, behoudens hoger beroep.
- F7.4 Tegen een beslissing op bezwaar van de classis als bedoeld in art. F4.6 staat beroep open op de synode. Art. F8.3 is van overeenkomstige toepassing.]

F7 beroep

- F7.1 Tegen een beslissing op bezwaar van de kerkenraad staat beroep open op de classis op de gronden als vermeld in art. F4.1 voor het gemeentelid dat bezwaar heeft ingesteld en voor degene die persoonlijk belanghebbende is bij de beslissing.
- F7.4 *Tegen een beslissing van de kerkenraad die met goedkeuring van de classis is genomen en tegen een beslissing op bezwaar van de classis als bedoeld in art. F4.6 staat op gelijke wijze beroep open op de particuliere synode. (...)*
- F7.5 *Het beroep wordt schriftelijk ingesteld binnen zes weken na verzending van de beslissing op bezwaar en heeft geen opschortende werking.*
- F7.3 De uitspraak van de classis *respectievelijk particuliere synode* is bindend voor partijen. (...)

Toelichting F7

1. Wij verwijzen allereerst naar de uitgebreide MvT bij WO-2.
2. In WO-3 wordt alsnog de PS gehandhaafd als beroepsinstantie. Dit leidt tot aanpassing van de beroepsmogelijkheden volgens F7.4. Voor de categorie van kerkenraadsbesluiten die een goedkeuringsbesluit van de classis behoeven, verwijzen we naar aantek. 10 bij F4.2. De verwijzing naar F8.3 komt hier te vervallen.
3. In F7.5 is de termijn voor beroep toegevoegd analoog aan F4.2. Tevens is opgenomen dat het instellen van beroep geen opschortende werking heeft.
4. De vermelding "behoudens hoger beroep" in F7.3 komt te vervallen. De woorden kunnen tot misverstand leiden en zijn overbodig.

[WO-1: F8 recht van appel

- F8.1 Indien de betrokkene of de kerkenraad niet kan berusten in de uitspraak van de classis, staat appel open op de synode.
- F8.2 In spoedeisende gevallen kan een buitengewone synode worden samengeroepen.
- F8.3 De uitspraak van de synode is bindend voor partijen, behoudens het recht van herziening.]

[WO-2: F8 recht van hoger beroep

- F8.1 Indien de betrokkene of de kerkenraad niet kan berusten in de uitspraak in beroep van de classis, staat hoger beroep open op de synode op de gronden als vermeld in art. F4.1.
- F8.3 De uitspraak van de synode is bindend voor partijen, behoudens herziening.]

F8 hoger beroep

- F8.1 Indien de betrokkene of de kerkenraad niet kan berusten in de uitspraak in beroep van de classis *respectievelijk particuliere synode*, staat hoger beroep open op de *generale* synode op de gronden als vermeld in art. F4.1.
- F8.4 *Het hoger beroep wordt schriftelijk ingesteld binnen zes weken na verzending van de uitspraak in beroep en heeft geen opschortende werking.*
- F8.3 De uitspraak van de *generale* synode is bindend voor partijen.

Toelichting F8

1. In WO-3 wordt alsnog de PS gehandhaafd als beroepsinstantie. Dit leidt tot aanpassing van de hoger beroepsregeling volgens F8.1.
2. In F8.4 is de termijn voor hoger beroep toegevoegd analoog aan F4.2 en F7.5.
3. De vermelding "behoudens herziening" in F8.3 komt te vervallen. De woorden kunnen tot misverstand leiden en zijn overbodig.

[WO-1: F9 recht van herziening

- F9.1 Herziening van een appeluitspraak van de synode is slechts mogelijk:
- a. op verzoek van een partij in het geschil dat bij de appeluitspraak is beslist;
 - b. indien sprake is van nieuwe feiten of omstandigheden, die dateren van vóór de appeluitspraak en die, waren zij bij de synode bekend geweest, tot een andere uitspraak zouden hebben kunnen leiden.
- F9.2 De uitspraak van de synode is bindend voor partijen.]

[WO-2: F9 recht van herziening

- F9.1 Herziening van een uitspraak in hoger beroep van de synode is slechts mogelijk:
- a. op verzoek van een partij in het geschil dat bij de uitspraak is beslist; en
 - b. indien sprake is van nieuwe feiten of omstandigheden, die dateren van vóór de uitspraak en die, waren zij bij de synode bekend geweest, tot een andere uitspraak zouden hebben kunnen leiden.
- F9.2 De herzieningsuitspraak is bindend voor partijen.]

F9 herziening

- F9.1 Herziening van een uitspraak in hoger beroep van de *generale* synode is slechts mogelijk:
- a. op verzoek van een partij in het geschil dat bij de uitspraak is beslist; en
 - b. indien *er* sprake is van nieuwe feiten of omstandigheden, die dateren van vóór de uitspraak en die, waren zij bij de synode bekend geweest, tot een andere uitspraak zouden hebben kunnen leiden.
- F9.2 De herzieningsuitspraak is bindend voor partijen.

Toelichting F9

1. Herziening is een bijzonder rechtsmiddel en heeft een ander karakter dan beroep en hoger beroep.

2. Voor herziening geldt geen termijn.
3. In een reactie wordt opgemerkt dat er geen sprake is van "nieuwe" feiten of omstandigheden, omdat deze nu juist dateren van vóór de uitspraak. Het gaat hier echter om nieuw *gebleken* feiten of omstandigheden, die daarvoor niet bekend waren. Wij stellen voor de redactie te handhaven.

[WO-1: F10 rechtspraak in predikantszaken

- F10.1 Bij een besluit van de kerkenraad op basis van art. B13 tot B22 staat, in afwijking van art. F7, voor de predikant beroep open bij de commissie van beroep in predikantszaken, met dien verstande dat:
- a. beroep inzake de gronden van een besluit tot schorsing wordt ingesteld bij de classis;
 - b. geen beroep mogelijk is tegen de verlenging van een schorsing;
 - c. beroep inzake de gronden van een besluit tot afzetting wordt ingesteld bij de synode.
- F10.2 Van een uitspraak van de commissie of van de classis staat voor de predikant en de kerkenraad appel open op de synode.
- F10.3 Art. F7.2 respectievelijk art. F8.2 zijn van overeenkomstige toepassing.]

[WO-2: F10 rechtspraak in predikantszaken

- F10.1 Bij een besluit van de kerkenraad op basis van art. B13 tot B22 staat, in afwijking van art. F7, voor de predikant beroep open bij de commissie van beroep in predikantszaken, met dien verstande dat:
- a. beroep inzake de gronden van een besluit tot schorsing wordt ingesteld bij de classis;
 - b. geen beroep mogelijk is tegen de verlenging van een schorsing;
 - c. beroep inzake de gronden van een besluit tot afzetting wordt ingesteld bij de synode.
- F10.2 Van een uitspraak van de commissie of van de classis staat voor de predikant en de kerkenraad hoger beroep open op de synode. Art. F8.3 is van overeenkomstige toepassing.
- F10.4 De synode stelt een generale regeling vast voor de rechtspraak in predikantszaken.]

F10 rechtspraak in predikantszaken

- F10.1 Bij een besluit van de kerkenraad op basis van art. B13 tot B22 staat, in afwijking van art. F7, voor de predikant beroep open bij de commissie van beroep in predikantszaken, met dien verstande dat:
- a. *beroep inzake de gronden van een besluit tot schorsing of tot afzetting wordt ingesteld bij de particuliere synode;*
 - b. geen beroep mogelijk is tegen de verlenging van een schorsing.
 - c. *vervallen.*
- F10.2 Van een uitspraak van de commissie of van de *particuliere synode* staat voor de predikant en de kerkenraad hoger beroep open op de *generale* synode. Art. F8.3 is van overeenkomstige toepassing.
- F10.4 De *generale* synode stelt een generale regeling vast voor de rechtspraak in predikantszaken.

Toelichting F10

1. De beroepsinstantie in F10.1 is nu de PS. In geval van een schorsing heeft de naburige kerkenraad en in geval van een afzetting heeft de classis al bemoeienis

gehad met het besluit van de kerkenraad. Het verdient daarom vanwege de gewenste distantie aanbeveling dat de PS optreedt als beroepsinstantie en de GS als hoger beroepsinstantie.

2. In F10.1 kunnen de situaties onder a en c nu samen vermeld worden onder a, zodat c komt te vervallen.

[WO-1: F11 klachtrecht bij seksueel misbruik

F11.1 Ter zake van seksueel misbruik door een kerkelijke functionaris in een kerkelijke relatie staat een klachtrecht open op de klachtencommissie seksueel misbruik in kerkelijke relaties volgens de generale regeling.]

[WO-2: F11 klachtrecht bij seksueel misbruik

F11.1 Ter zake van seksueel misbruik door een kerkelijke functionaris in een kerkelijke relatie staat een klachtrecht open op de klachtencommissie seksueel misbruik in kerkelijke relaties volgens de generale regeling.

F11.2 De synode stelt een generale regeling vast voor het klachtrecht bij seksueel misbruik.]

F11 klachtrecht bij seksueel misbruik

F11.1 Ter zake van seksueel misbruik door een kerkelijke functionaris in een kerkelijke relatie staat een klachtrecht open op de klachtencommissie seksueel misbruik in kerkelijke relaties volgens de generale regeling.

F11.2 **vervallen**

Toelichting F11

1. Gevraagd wordt of dit klachtrecht bij seksueel misbruik thuis hoort in de KO. Er zijn enkele reacties die het klachtrecht als zodanig niet willen bestrijden, maar dit liever niet pontificaal in de KO zien vermeld. Wij menen dat opname in de KO wel op zijn plaats is. Helaas moet erkend worden dat het klachtrecht een noodzakelijke regeling is. Deze behoort een rechtstreekse basis te hebben in een bijdetijdse KO.
2. Het klachtrecht vormt naar zijn aard een eigensoortige rechtsgang. Het is van toepassing op alle kerkelijke functionarissen. Inmiddels is ook in de generale regeling de term 'kerkelijke functionaris' ingevoerd (art. 36 besluit 8 Acta GS Harderwijk 2011).
3. F11.2 is vervallen. De verwijzing naar de generale regeling in F11.1 volstaat.

[WO-1: F12 recht van revisie

F12.1 Revisie kan worden verzocht van besluiten van de synode, voor zover het niet betreft uitspraken in appelzaken.

F12.2 Kerkenraad en classis kunnen revisie verzoeken met betrekking tot elk besluit van de synode.

F12.3 Kerkleden kunnen alleen revisie verzoeken van besluiten van de synode waardoor zij rechtstreeks in hun eigen belang zijn getroffen.

F12.4 Een revisieverzoek wordt ingediend en door de synode behandeld volgens de vastgestelde generale regeling.]

[WO-2: F12 recht van revisie

- F12.1 Revisie kan worden verzocht van besluiten van de synode, voor zover het niet betreft uitspraken in hoger beroep.
- F12.2 Kerkenraad en classis kunnen revisie verzoeken met betrekking tot elk besluit van de synode.
- F12.3 Kerkleden kunnen alleen revisie verzoeken van besluiten van de synode waardoor zij rechtstreeks in hun eigen belang zijn getroffen.
- F12.4 Een revisieverzoek wordt ingediend en door de synode behandeld volgens de vastgestelde generale regeling.]

F12 revisie

- F12.1 Revisie kan worden verzocht van besluiten van de **generale** synode, voor zover het niet betreft uitspraken in hoger beroep.
- F12.2 Kerkenraad en classis kunnen revisie verzoeken met betrekking tot elk besluit van de **generale** synode.
- F12.3 Kerkleden kunnen alleen revisie verzoeken van besluiten van de **generale** synode waardoor zij rechtstreeks in hun eigen belang zijn getroffen.
- F12.4 Een revisieverzoek wordt ingediend en door de **generale** synode behandeld volgens de vastgestelde generale regeling.

Toelichting F12

1. Blijkens enkele reacties bestaat nog enige verwarring tussen revisie en herziening. Revisie (F12) betreft de herbeoordeling van een besluit van de GS, dat geen betrekking heeft op kerkelijke rechtspraak (geen uitspraak in hoger beroep). Herziening (F9) ziet op de herbeoordeling van een uitspraak van de GS, die juist wel in het kader van kerkelijke rechtspraak is gedaan (uitspraak in hoger beroep). Het gaat hier om verschillende situaties met een verschillend 'regime'. Dit onderscheid dateert van de GS Zwolle-Z 2008.

MEMORIE VAN TOELICHTING 3 WERKORDE 3 – hoofdstuk G

G. materiële aangelegenheden

[WO-1: G1 financiële bijdragen

G1.1 De kerkleden dragen naar vermogen bij aan de financiële instandhouding van de kerken.]

[WO-2: G1 financiële bijdragen en onderlinge steun

G1.1 De kerkleden dragen naar vermogen bij aan de financiële instandhouding van de kerk.

G1.2 De kerken ondersteunen elkaar zo nodig in financiële zin.]

G1 financiële bijdragen en onderlinge steun

G1.1 De kerkleden dragen naar vermogen bij aan de financiële instandhouding van de kerk.

G1.2 De kerken ondersteunen elkaar zo nodig in financiële zin.

Toelichting G1

1. Een enkele reactie stelt bij G1.1 opnieuw dat een bepaling over kerkleden te ver gaat omdat zij 'niet aan tafel zitten'. Wij hebben in WO-2 in de MvT bij dit artikel al beargumenteerd dat deze visie niet juist is. Zie verder de uitgebreide toelichting bij A3 in deze WO-3. De KO kan terdege rechten en plichten van gemeenteleden bevatten.
2. Een reactie stelt voor in G1.2 'kerken' te vervangen door 'gemeenten'. Dit past niet bij de in de Werkorde gehanteerde terminologie. G1.2 gaat over de verhouding tussen de kerken onderling (intra-kerkelijk). 'Gemeente' wordt gebruikt voor de intern-plaatselijke verhoudingen (intern-kerkelijk). Zie de MvT bij A2 in WO-2.
3. Een commentaar meent dat G1.2 zou kunnen leiden tot door derden in te roepen civielrechtelijke aansprakelijkheid van de kerken voor elkaars schulden. Wij willen hierop in tweeërlei zin reageren. Enerzijds bestrijden wij dat G1.2 een dergelijke juridische derdenwerking toekomt. G1.2 is een bepaling in het kerkelijk statuut waarin de kerken *elkaar onderling* steun beloven in financiële zin, indien nodig. G1.2 schept daarmee geen rechtstreeks uit te oefenen verhaalsrecht voor derden/schuldeisers op financieel sterke kerken. Iedere plaatselijke kerk is een kerkgenootschap in de zin van art. 2: 2 BW en daarmee een zelfstandige rechtspersoon. De ene rechtspersoon is niet zomaar aansprakelijk voor de schulden van een andere rechtspersoon. Dat is het ene, het juridische, spoor. Anderzijds dient het kerkverband er nu juist toe om in moeiten elkaar als kerken te helpen. Als een kerk in financiële misère geraakt, kan er dus een plicht tot *onderlinge* hulp ontstaan. Dat is het tweede spoor, de kerkelijke plicht om elkaar in het kerkverband hulp te bieden als dat nodig is. Dat is nu juist de essentie van G1.2. De collecte voor Jeruzalem mag ons hier veel te zeggen hebben (Romeinen 15; 1 Korintiërs 16; 2 Korintiërs 8+9; Galaten 2).
4. Specifieke vragen zijn gesteld door Deputaten hulpbehoevende kerken. Een eerste vraag is of zij onder B16 dan wel onder G1.2 vallen. Een tweede of G1.2 t.o.v. art. 11 KO1978 uitbreidend is bedoeld. In de derde plaats wordt gevraagd naar criteria

bij G1.2, bijvoorbeeld of een plaatselijke kerk met een kerkelijk werker, maar zonder predikant, onder G1.2 zou kunnen vallen.

5. (ad 1) De eerste vraag kan eenduidig worden beantwoord: G1.2 is inderdaad bedoeld als kapstokartikel voor het werk van deze deputaten. Aldus ook de korte toelichting bij WO-2. De focus van B16 en het huidige art. 11 KO1978 is gericht op de zorgplicht binnen de gemeente. Art. 11 KO1978 en B16 bepalen niets over de onderlinge hulp tussen de kerken. Dat die onderlinge hulp tot dusver wel altijd op art. 11 KO1978 wordt gebaseerd, is natuurlijk geen probleem, maar het staat er nu eenmaal niet in.
6. (ad 2) G1.2 is bewust algemeen geredigeerd. De tekst beperkt zich niet tot hulpverlening uitsluitend in het kader van de voorziening in het levensonderhoud van de predikanten. Voor een dergelijke beperking bestaat op zich geen bijbelse of kerkelijke grond. Zie ook aantek. 3 hierboven. Het is aan de kerken welk gebruik zij van G1.2 willen maken.
7. (ad 3) De kerkorde kan niet voorzien in verdere criteria voor steunverlening, maar houdt het op de algemene norm "zo nodig". Het is aan de kerken en deputaten zelf hieraan verdere gestalte te geven.

[WO-1: G2 bestuur en beheer

- G2.1 De kerken, de classes en de synode zorgen voor een deugdelijk bestuur en beheer in alle materiële aangelegenheden.
- G2.2 De regelingen van de kerk, de classis en de synode voorzien in voorschriften omtrent de financiële administratie en de periodieke controle daarvan, de jaarlijkse begroting, de jaarrekening en het jaarverslag.]

[WO-2: G2 bestuur en beheer

- G2.1 De kerken, de classes en de synode zorgen voor een deugdelijk bestuur en beheer in alle materiële aangelegenheden.
- G2.2 De regelingen van de kerk, de classis en de synode voorzien in voorschriften omtrent de financiële administratie, de jaarrekening, het jaarverslag, de jaarlijkse begroting en de periodieke financiële controle.]

G2 bestuur en beheer

- G2.1 *De kerkenraden, de classes, de particuliere synodes en de generale synode* zorgen voor een *behoorlijk* bestuur en beheer in alle materiële aangelegenheden.
- G2.2 *Zij voorzien in voorschriften omtrent de financiële administratie, de jaarrekening, het jaarverslag en de jaarlijkse begroting en waarborgen dat er sprake is van een deugdelijke periodieke financiële controle en toezicht.*

Toelichting G2

1. Wij hebben de normen omtrent bestuur en beheer in G2 in WO-3 stringenter geformuleerd. De kerkelijke praktijk vraagt ook op dit gebied om normering van het handelen en in het algemeen is er in de samenleving meer aandacht gekomen voor – wat heet - 'good governance'.
2. In G2.1 spreken wij nu van "behoorlijk" bestuur en beheer als maatstaf voor het handelen in alle materiële aangelegenheden. In G2.2 zijn twee mutaties aangebracht.

In de eerste plaats zijn nu de kerkelijke vergaderingen subject van de zin geworden en daarmee duidelijker als verantwoordelijke instanties benoemd.

In de tweede plaats geeft het artikel aanknopingspunten voor meer (onder)scheiding tussen bestuur en beheer enerzijds en controle en toezicht daarop anderzijds. Het is de verantwoordelijkheid van de kerkelijke vergaderingen om enerzijds te *voorzien* in de vereiste financiële voorschriften en anderzijds te *waarborgen* dat er een deugdelijke financiële controle en toezicht is.

3. In G2.1 zijn de PS'en ingevoerd. Verder zijn "de kerken" vervangen door "de kerkenraden", zodat transparant is wie er verantwoordelijk is.
4. Deputaten Financiën & Beheer wijzen opnieuw op de kerkelijke verplichtingen die voortvloeien uit de ANBI-wetgeving en de Handelsregisterwet. Kern van hun betoog is dat als de kerken gezamenlijk in koepel- of groepsverband een verplichting jegens de overheid aangaan, ook de individuele kerken zich daaraan moeten houden. Ten eerste heeft de koepel of groep (het kerkverband) zich daartoe jegens de overheid verplicht. Ten tweede kan het niet-naleven door een kerk de koepel- of groepsafspraken in gevaar brengen en daarmee alle kerken treffen. Deputaten vragen om een bepaling die in de naleving door de kerken van zo'n gezamenlijke afspraak voorziet. Wij verwijzen deputaten hiervoor naar A3.2, die in de redactie van WO-3 inhoudt dat de kerken, ambtsdragers en gemeenteleden zich houden aan de kerkorde en kerkelijke regelingen en besluiten. Deze bepaling voorziet volledig in wat deputaten beogen. Zij kunnen zo nodig de kerken met beroep op A3.2 aanspreken om de besluiten hierover na te leven.
5. Gevraagd wordt of een regeling voor fusie, splitsing of opheffing in de KO gewenst is. Wij verwijzen naar B32 en B33.

[WO-1: G3 rechtspersoonlijkheid

- G3.1 Ingevolge de Nederlandse wetgeving komt rechtspersoonlijkheid toe aan:
- a. de plaatselijke kerk;
 - b. de classis als regionaal verband van kerken;
 - c. de gezamenlijke Gereformeerde Kerken in Nederland.
- G3.2 Bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen, als bedoeld in art. E8.3, bezitten eveneens rechtspersoonlijkheid naar statelijk recht.]

[WO-2: G3 rechtspersoonlijkheid

- G3.1 Ingevolge de Nederlandse wetgeving komt rechtspersoonlijkheid toe aan:
- a. de plaatselijke kerk;
 - b. de classis als regionaal verband van kerken;
 - c. de gezamenlijke Gereformeerde Kerken in Nederland.
- G3.2 Bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen, als bedoeld in art. E8.3, bezitten eveneens rechtspersoonlijkheid naar statelijk recht.]

G3 rechtspersoonlijkheid

- G3.1 **Overeenkomstig** de Nederlandse wetgeving komt rechtspersoonlijkheid toe aan:
- a. de plaatselijke kerk;
 - b. **de classis en de particuliere synode waarin de kerken regionaal en ressortaal zijn verenigd;**
 - c. de gezamenlijke Gereformeerde Kerken in Nederland.
- G3.2 Bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen, als bedoeld in art. E8.3, bezitten eveneens rechtspersoonlijkheid naar statelijk recht.

Toelichting G3

1. G3 biedt een vertaalslag van art. 2: 2 BW naar de Gkv en wijst aan op welke niveaus er rechtspersoonlijkheid wordt aanvaard. Rechtspersoonlijkheid is een begrip uit het statelijk recht, wat van belang is voor het externe optreden van de kerk(en), dus het optreden 'in staat en maatschappij'. G3.1 is op twee punten nog iets zorgvuldiger geredigeerd.
2. In de hoofdzin is het "ingevolge de Nederlandse wetgeving" vervangen door "overeenkomstig de Nederlandse wetgeving". Het is in strikte zin niet de wet die de rechtspersoonlijkheid binnen de Gkv aan de verschillende levels toekent. Het zijn de kerken zelf die *overeenkomstig* de mogelijkheden van de wet opteren voor rechtspersoonlijkheid op de verschillende niveaus en die dat in G3.1 kenbaar maken c.q. vastleggen.
3. Verder wordt in G3.1 iets nauwkeuriger geformuleerd aan wie in de Gkv rechtspersoonlijkheid wordt toegedeeld. Het betreft hier de gezamenlijke classiskerken verenigd in de classis; idem de gezamenlijke kerken verenigd in een PS; idem de gezamenlijke kerken verenigd in de GS.
4. Het bijzondere doet zich hierbij voor dat de meerdere vergaderingen naar gereformeerd kerkrecht tijdelijke c.q. voorbijgaande *vergaderingen* zijn. Zie E3.4. Dit impliceert echter niet dat de gezamenlijke kerken in het ressort van de classis resp. PS resp. GS tussentijds niet als zodanig naar statelijk recht in en buiten rechte kunnen optreden en/of aangesproken kunnen worden. Voor het statelijk recht zijn de gezamenlijke kerken in een classis, in een PS en in de GS juridische entiteiten met rechtspersoonlijkheid. Art. 2: 2 BW faciliteert dit door rechtspersoonlijkheid toe te kennen aan '*lichamen* waarin de kerken gezamenlijk verenigd zijn'.
5. In een reactie wordt gevraagd of de diaconie ook rechtspersoonlijkheid heeft. Vanouds, zo wordt toegevoegd, was de kerkenraad de enige instantie met rechtspersoonlijkheid. Wat betekent G3.1.a in dit opzicht?
Allereerst een correctie op de vraagstelling: rechtspersoonlijkheid komt niet toe aan de kerkenraad, maar aan de plaatselijke kerk. De Gereformeerde Kerk te X is de rechtspersoon; de kerkenraad is – in juridisch opzicht – een *orgaan* binnen de rechtspersoon.
De diaconie heeft vanouds in onze kerken geen rechtspersoonlijkheid. Zij is geen zelfstandige juridische eenheid, maar – net als de kerkenraad – een orgaan in de plaatselijke kerk. De Werkorde brengt hierin geen verandering. Ons is niet gebleken van behoefte aan een dergelijke rechtspersoonlijkheid. In geen van de reacties is hierom gevraagd.

[WO-1: G4 vertegenwoordiging

- G4.1 In het statelijk rechtsverkeer wordt een kerk in en buiten rechte vertegenwoordigd door twee of meer personen die daartoe bij schriftelijk besluit van de kerkenraad met diakenen zijn aangewezen en gevolmachtigd.
- G4.2 In het statelijk rechtsverkeer wordt de classis respectievelijk synode in en buiten rechte vertegenwoordigd door twee of meer van haar deputaten die daartoe bij hun instructie dan wel bij nader schriftelijk besluit van de classis respectievelijk synode zijn aangewezen en gevolmachtigd.
- G4.3 De vertegenwoordiging in het statelijk rechtsverkeer in en buiten rechte van bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen, als bedoeld in art. E8.3, wordt geregeld in hun statuut.]

[WO-2: G4 vertegenwoordiging

- G4.1 In het statelijk rechtsverkeer wordt een kerk in en buiten rechte vertegenwoordigd door twee of meer personen die daartoe bij schriftelijk besluit van de kerkenraad met diakenen zijn aangewezen en gevolmachtigd.
- G4.2 In het statelijk rechtsverkeer wordt de classis respectievelijk synode in en buiten rechte vertegenwoordigd door twee of meer van haar deputaten die daartoe bij hun instructie dan wel bij nader schriftelijk besluit van de classis respectievelijk synode zijn aangewezen en gevolmachtigd.
- G4.3 De vertegenwoordiging in het statelijk rechtsverkeer in en buiten rechte van bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen, als bedoeld in art. E8.3, wordt geregeld in hun statuut.]

G4 vertegenwoordiging

- G4.1 *Ten behoeve van het statelijk rechtsverkeer gelden de volgende vertegenwoordigingsregels in en buiten rechte:*
- a. *een kerk wordt vertegenwoordigd door twee of meer personen die daartoe bij schriftelijk besluit van de kerkenraad zijn aangewezen en gevolmachtigd;*
 - b. *de classis respectievelijk de particuliere synode wordt vertegenwoordigd door twee of meer deputaten of andere personen die daartoe bij hun instructie of bij schriftelijk besluit zijn aangewezen en gevolmachtigd;*
 - c. *de gezamenlijke Gereformeerde Kerken in Nederland worden vertegenwoordigd door twee of meer deputaten of andere personen die daartoe door de generale synode bij hun instructie of bij schriftelijk besluit zijn aangewezen en gevolmachtigd.*
- G4.3 De vertegenwoordiging in het statelijk rechtsverkeer in en buiten rechte van bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen, als bedoeld in art. E8.3, wordt geregeld in hun statuut.

Toelichting G4

1. Wij hebben G4.1 en G4.2 geherformuleerd in samenhang met de drie categorieën van G3.1 en ondergebracht in één nieuw G4.1. Materieel zijn er geen wijzigingen aangebracht.
2. In G4.1 is "de kerkenraad met diakenen" vervangen door "de kerkenraad". Hiermee is een inconsistentie verdwenen. In G4.1 is de PS weer vermeld.
3. Voor een goed begrip van de materie maken we nog enkele opmerkingen ter toelichting.

(a) Artikel G3 en G4 hebben beide betrekking op het optreden in het statelijke rechtsverkeer. Rechtspersoonlijkheid is een civielrechtelijk begrip. Vertegenwoordiging idem. Het gaat hier dus niet over de intern-kerkelijke verhoudingen die worden beheerst door kerkelijk recht.

(b) Het begrip vertegenwoordiging speelt m.b.t. de meerdere vergaderingen in tweeërlei opzicht een rol. Dit hangt samen met het bijzondere karakter van deze vergaderingen, de voorbijgaande aard zoals hierboven al aangeduid in aantek. 4 bij G3.

Ten eerste is er de algemene noodzaak van vertegenwoordiging, die bij elke rechtspersoon geldt. Een rechtspersoon is nu eenmaal een rechtspersoon en geen natuurlijke persoon. Bij iedere rechtspersoon bestaat de noodzaak van vertegenwoordiging, dus ook bij de kerk, de classis, de PS en de GS als lichamen waarin de kerken zijn verenigd.

Ten tweede geldt dan bij de meerdere vergaderingen de *extra* reden dat zij als vergaderingen worden geopend en gesloten c.q. als vergaderingen niet permanent bestaan. Er is dus een *extra* vertegenwoordigingsnoodzaak aanwezig gedurende de tijd dat de kerken niet in meerdere vergadering bijeen zijn.

De vertegenwoordiging van de kerk, de classis, de PS en de GS is *te allen tijde* nodig. De gedachte dat de meerdere vergaderingen als lichamen van de kerken die in haar verenigd zijn alleen vertegenwoordigd behoeven te worden gedurende de periode dat zij niet in vergadering bijeen zijn, is juridisch niet juist. Gedurende deze 'interim-periodes' geldt de tweede vertegenwoordigingsgrond als hierboven genoemd als *extra ratio*. Maar ook als de meerdere vergaderingen daadwerkelijk in vergadering bijeen zijn, moeten zij nog steeds als lichamen van de kerken die in haar verenigd zijn vertegenwoordigd worden op de eerste vertegenwoordigingsgrond. Het zijn en blijven immers rechtspersonen!

Of de meerdere vergaderingen, die in vergadering bijeen zijn, haar deputaten aanwijzen als vertegenwoordigers dan wel anderen, bijvoorbeeld de preses en scriba van de vergadering, staat ter beslissing aan de meerdere vergaderingen zelf. Het meest voor de hand ligt om deputaten hiervoor aan te wijzen, maar verplicht is dit niet. De tekst van G4.1 laat beide mogelijkheden open.

MEMORIE VAN TOELICHTING 3 WERKORDE 3 – hoofdstuk H

H. slotbepaling

[WO-1: H1 vaststelling en wijziging kerkorde

- H1.1 Deze kerkorde is in eerste lezing vastgesteld door de synode van Harderwijk 2011 en in tweede lezing door de synode ..
- H1.2 Wijziging van deze kerkorde kan alleen plaats vinden door de synode met inachtneming van de generale regeling.]

[WO-2: H1 vaststelling en wijziging kerkorde

- H1.1 Deze kerkorde is in eerste lezing vastgesteld door de synode van Harderwijk 2011 en in tweede lezing door de synode ..
- H1.2 Wijziging van deze kerkorde kan alleen plaats vinden door de synode met inachtneming van de generale regeling.]

H1 vaststelling en wijziging kerkorde

- H1.1 Deze kerkorde is in eerste lezing vastgesteld door de **generale** synode van Harderwijk 2011 en in tweede lezing door de generale synode ..
- H1.2 Wijziging van **de** kerkorde kan alleen plaats vinden door de **generale** synode met inachtneming van de generale regeling.

Toelichting H1

1. In MvT bij WO-2 hebben wij verwezen naar het besluit in Art. 19 Acta GS Zuidhorn 2002 voor wat betreft het onderscheid tussen een integrale althans inhoudelijke herziening van de KO en een slechts tekstuele aanpassing van bepalingen uit de KO. Een reactie constateert hierbij dat de grens tussen inhoudelijk en tekstueel niet altijd helder hoeft te zijn. Dat lijkt ons juist. Het zal dus de generale synode zelf moeten zijn die in voorkomend geval beslist welke route toepassing verdient.
2. Een andere reactie wijst er op dat er t.z.t. nog een overgangsregeling nodig kan zijn. Ook deze opmerking is terecht. Bij de vaststelling in tweede lezing moet hier aandacht voor zijn.
3. Door de GS Harderwijk 2011 is besloten dat de volgende synode zal plaats vinden in Ede in 2014. Bij vaststelling in eerste lezing beperken we H1.1 tot de GS Harderwijk.

TRANSPONERINGSTABEL WERKORDE 3

Werkorde 3 – juni 2012

KO1978

A. de kerken

A1	eenheid van geloof en belijden	-
A2	vrede	1.1, 83
A3	kerkorde en naleving	84
A4	statuut	-
A5	kerk en overheid	27

B. de ambten en overige diensten

B1	de ambten	2, 3
B2	binding aan Bijbel en belijdenis	53, 54
B7	ambt m/v	-
B23	regeling van predikantszaken	-
B3	taak van de predikanten	16, 10, 21, 55, 81
B4	predikanten met een bijzondere taak	2, 12, 18.3, 25
B8	toegang tot het ambt van predikant	5, 6.2, 9
B9	roeping van de predikant	5, 6
B10	opleiding voor predikanten	8.1, 18, 19, 53
B13	levenstaak predikant	15.1
B14	rechtspositie predikant	4, 7, 12, 18.3+4
B16	levensonderhoud	11, 13, 18.4
B17	arbeidsongeschiktheid	13.1
B18	op non-actiefstelling predikant	-
B19	losmaking predikant	14
B20	onthefing predikant	15
B21	schorsing en afzetting predikant	53, 79.1+2, 80
B22	emeritaat	13
B5	taak van de ouderlingen	21, 10, 55, 81
B6	taak van de diakenen	22, 40
B24	roeping van ouderlingen en diakenen	20
B25	aftreden van ouderlingen en diakenen	23
B26	op non-actiefstelling ouderlingen en diakenen	-
B27	schorsing en afzetting ouderlingen en diakenen	79.3, 80
B28	kerkenraad en diaconie	36, 40
B29	werkwijze van kerkenraad en diaconie	36, 34
B30	kerkelijk werkers	-
B31	voorgaan in kerkdiensten	10
B32	kleine gemeenten	37, 38, 39
B33	instituering, splitsing en samenvoeging van kerken	39

C. het leven van de gemeente

C1	de gemeente	-
C2	kerkdiensten op zondag	65
C3	inrichting van de kerkdiensten	59, 61, 65-67
C4	bijzondere kerkdiensten	68, 69, 71
C5	bediening van de doop	56, 58, 59
C6	viering van het avondmaal	61
C7	toegang tot het avondmaal	60
C8	kerkelijke registratie	62
C9	binnenkomst in de gemeente	-

C10	vertrek uit de gemeente	63
C16	onttrekking	-
C11	huwelijk	70
C12	opvoeding en onderwijs	57
C13	geloofsleven en toerusting	55
C14	onderlinge gemeenschap, pastoraat en diaconaat	-
C15	de missionaire roeping	24, 26
D. de kerkelijke tucht		
D1	karakter en reikwijdte van de tucht	72
D2	onderling vermaan	73, 74.1+2
D3	middelen van kerkelijke tucht	-
D4	wijze van optreden	-
D5	vermaan over belijdende leden	75, 77
D6	ontzegging en afhouding van het avondmaal	76.1
D7	vermaan over volwassen doopleden	82
D8	voorbede en vermaan door de gemeente	77
D9	buitensluiting	76.2+3, 77
D10	terugkeer	78
D11	afwijkende opvattingen	-
E. kerkelijk samenleven		
E3	meerdere vergaderingen	28, 30, 32, 34, 49.1
E4	classis	41, 42, 43, 48
E5	naburige kerk	39
E6	kerkvisitatie	44
E11	particuliere synode	45
E7	generale synode	45.2, 46, 48
E8	bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen	18
E9	andere kerken in Nederland	-
E10	kerken buiten Nederland	47
F. besluitvorming en rechtsmiddelen		
F1	besluitvorming	33, 31.2, 33.2, 35, 50
F2	rechtskracht, inwerkingtreding en uitvoering	31.2, 35
F4	bezwaar	33.2, 31.1
F5	kerkelijke rechtspraak	31.1
F6	vrede door recht	-
F7	beroep	31, 35
F8	hoger beroep	31, 35
F9	herziening	33.2
F10	rechtspraak in predikantszaken	-
F11	klachtrecht bij seksueel misbruik	-
F12	revisie	33.2
G. materiële aangelegenheden		
G1	financiële bijdragen en onderlinge steun	-
G2	bestuur en beheer	36.2
G3	rechtspersoonlijkheid	-
G4	vertegenwoordiging	51, 52
H. slotbepaling		
H1	vaststelling en wijziging kerkorde	84.2